ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANASANAT DALI

Keziban SELÇUK

NAHCIVAN DEVLET HALI MÜZESİ'NDE BULUNAN HALI KİLİM VE DÜZ DOKUMALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd.Doç.Dr. Tahsin PARLAK

ERZURUM – 2008

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Geleneksel Türk El Sanatları Dalı'nda jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Tahsin PARLAK
Danışman/ Jüri Üyesi

Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ
Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 10 / 03 / 2008

Prof. Dr. Vahdettin BAŞÇI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET III
ABSTRACT IV
ÖNSÖZ V
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 3
1.1. Amaç, Kapsam ve Yöntem 3
1.2. Araştırmayla İlgili Kaynaklar 3

İKİNCİ BÖLÜM 6
2. NAHCIVAN'IN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ 6
2.1. Nahcıvan'ın Coğrafi Durumu 6
2.2. Nahcıvan'ın Tarihçesi 8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 10
3. TÜRK HALI ve DÜZ DOKUMALARIN TARİHİ GELİŞİMİ 10
3.1. Türk Halı Dokumalarının Tarihi Gelişimi 10
3.2. Türk Düz Dokumaların Tarihi Gelişimi 17
3.3. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nin Tarihçesi ve Teşhir Düzeni 20

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 26
4. KATALOG 26
4.1. HALILAR 26
4.1.1. Kuba-Şirvan Grubu Halılar 26
4.1.2. Gence-Kazak Grubu Halılar 114
4.1.3. Karabağ Halıları 142
4.1.4. Tebriz Halıları 179
4.2. DÜZ DOKUMALAR 197
4.2.1. Kilimler 197
4.2.2. Sumaklar 221
4.2.3. Cicimler 232
4.2.4. Zililer 241

BEŞİNCİ BÖLÜM 244
5. DEĞERLENDİRME ve KARŞILAŞTIRMA 244
5.1. Kompozisyon özellikleri 244
5.2. Motif Özellikleri 255
5. 2. 1. Sembolik Motifler 260
5. 2. 2. Geometrik Motifler 261
5. 2. 3. Hayvansal Motifler 262
5. 2. 4. Bitkisel Motifler 272
5. 2. 5. Gökyüzü Âlemiyle İlgili Motifler 274
5. 2. 6. Damga, İmler ve Yazı Tipli Motifler 275
5. 2. 7. Oz Damgası-Gamalı Haç/ Svastika 276
5.3. Malzeme ve Teknik 282

5.3.1. Malzeme 282
5.3.1.1. Düz ve Kirkitli Dokumalarda Kullanılan Hammaddelerin Hazırlanışı 282
5.3.1.2. Düz ve Kirkitli Dokumalarda Kullanılan Araçlar 284
5.3.2. Teknik 287
5.3.2.1. Türk (Gördes) düğüm tekniği 287
5.3.2.2. İran (Sine) düğüm tekniği 287
5.3.2.3. Kilim Dokuma Tekniği 288
5.3.2.4. Sumak Dokuma Tekniği 288
5.3.2.5. Cicim Dokuma Tekniği 288
5.4. Renk 289
5.4.1. Düz ve Kirkitli Dokumalarda Kullanılan Boyalar 290
SONUÇ 293
KAYNAKÇA 295
RESİMLER DİZİNİ 300
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ 301
MOTİFLER DİZİNİ 305
ÖZGEÇMİŞ 312

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAHCIVAN DEVLET HALI MÜZESİNDE BULUNAN HALI KİLİM ve DÜZ DOKUMALAR

Keziban SELÇUK

Danışman: Yrd.Doç. Dr. Tahsin PARLAK

2007 - Sayfa: 320

Jüri: Yrd.Doç. Dr. Tahsin PARLAK

Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ

Halı ve düz dokumalar, Türklerle başlamıştır. Orta Asya'da dokunmaya başlayan havlı ve havsız dokumalar burada gelişimini sürdürmüş, göçler ve savaşlar nedeniyle zamanla buradan dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Orta Asya'da yaşayan insanlar avladıkları hayvanları, kullandıkları araç ve malzemeleri, güneşi ve boylarda kullandıkları imleri kayalara resmetmişlerdir. Kaya üstü resimleri bu şekilde oluşmuştur. Bu petroglifler zamanla, insanların kullandıkları bütün eşyalarda görülmeye başlanmıştır. Havlı ve havsız dokumalardaki motiflerin kaynağını da bu petroglifler oluşturmaktadır. İncelediğimiz halıların bir kısmında görülen hayvan motifleri ve oğ damgası bunun en güzel örneğidir. Çalışmamızın katalog kısmında yer alan halı ve düz dokumalarda da kaynağını cızıklardan alan ve zamanla daha da gelişerek geometrik motifleri oluşturan, dokumalarımızın kompozisyonunu meydana getiren unsurlar yer almaktadır. Halı ve diğer dokumalarda bulunan bütün motiflerin temsil ettiği bir anlam vardır. Bereket ve korunma, çoğalma, kahramanlık, sevgi, vs. motiflerin bize ifade ettiği anlamlardan birkaçıdır.

Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan ve çoğunluğu Azerbaycan havlı ve havsız dokumaları olan bu ürünler, müzede koruma altına alınmışlardır. Azerbaycan dokumalarında madalyonlu, rapor desenli, sujetli (konulu=minyatürlü), köşe göbekli, mihraplı, kompozisyonlar yer almaktadır. Teknik ve sanatsal özelliklerine göre, Azerbaycan havsız ve havlı halıları dört gruba ayrılır. Bunlar **Kuba-Şirvan**, **Gence-Kazak**, **Karabağ** ve **Tebriz** halılarıdır. Bu gruplar da kendi içlerinde, dokundukları yerlere göre alt gruplara ayrılır.

Halılarda kullanılan malzeme yündür. Koyunlardan elde edilen yünler, yıkanıp temizlenir ve bunlar iplik haline getirilerek halı ve düz dokumalarda kullanılır. Azerbaycan halılarında kullanılan renkler; açık kırmızı, koyu kırmızı, bordo, krem, beyaz, pembe, turuncu, açık sarı, koyu sarı, açık mavi, koyu mavi, açık yeşil, koyu yeşil, açık kahverengi, koyu kahverengi, açık gri, koyu gri, lacivert ve deve tüyüdür. Adı geçen bu renkler çok güzel bir ahenk ve uyum içerisindedir. Renkler, tabiattaki bitkilerin çeşitli mordan maddeleri kullanılarak mordanlanması ve boyanması ile elde edilmiştir.

ABSTRACT

MASTER THESIS

CARPET, WOVEN MATTING AND PLAIN WEAVIN AT THE CARPET MUSEUM OF NAHCIVAN GOVERNMENT

Keziban SELÇUK

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Tahsin PARLAK

2007- Page : 320

Jury: Asst. Prof. Dr. Tahsin PARLAK

Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

Asst. Prof. Dr. Celalettin KARADAŞ

Carpets and smooth weavings have been started with Turkish people. Flocculent and in flocculent weavings that weaved in Central Asia continued its development here and was expanded on all corners of world later because of the migrations and wars. The people in Central Asia drew the animals which they hunted, vehicles and materials they used, sun and markers, they used for painting, on the rocks. The pictures on the rocks consisted of like this. These petroglifs were seen on all the objects, used, in the course of time. These petroglifs form the motif source of the flocculent and inflocculent weavings. On the carpet and smooth weavings which I analyzed, elements, that was formed by the petroglifs and form the geometric motifs in the course of time, appeared by improving more and form the composition of our weaving. The motifs of animals and brand of og are the best samples of this. There is a sense of all motifs that are present on the carpets and other weavings. Fertility and protection, multiplication, heroism, love etc. are some senses of motifs that were expressed to us.

The products that are present in the Naxcivan State Carpet Museum and most of them are Azerbaijan flocculent and inflocculent weaving are protected in the museum. On the Azerbaijan weavings with medallioni, report figured ,composing take place. Azerbaijan flocculent and inflocculent carpets are separated four groupes. Accourding to their technical and artistic features. These are **Şirvan, Gence-Kazak, Karabağ** and **Tebriz** carpets. They are divided into six groups in themselves according to the weaved place. The material on carpets is wool.

The material that used for carpets is wool. The wools taken from sheep are washed and cleaned, and they are used for carpets and smooth weavings by making the wolls worsted. The colors used for Azerbaijan carpets are light red, heater, burgundy, crem, white, pink, orange, primrose yellow, dark yellow, light blue, royal blue, light green, dark green, caramel, chocolate, light grey, dark grey, navy blue camel hair. These colors are in very beautiful harmony. These colors are made by mordant using various mordan materials of the plants in nature and paintining them.

ÖNSÖZ

Türklerin tarihini, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını, Türk insanının inancını, sevdasını, sitemini, kavgasını el dokuma halılarının, renklerinden, motiflerinden, hammaddesinden, çözgüsünden, atkısından ve ilmesinden okumak mümkündür. Yani bütün bu özellikleriyle, bir Türk'ü dile getiren Türk Halıları; asırlardan beri, Türk insanının alın terini, el emeğini, göz nurunu, hayal gücünü, sonuç olarak bütün yaşamını sergileyegelmiştir. Türk dokumalarındaki motiflerin, binlerce yıllık zaman, onbinlerce kilometrelik coğrafya farklılıklarına; kültür çevrelerinin yabancılıklarına rağmen, temelde sağlam ve düzenli bir gelişme gösterdiği dikkati çeker.

Orta Asya Türk boy ve soylarının bayrak, flama, yapı, mezar taşı ve balballarında görülen damgalar, motif olarak dokumalarda yer almıştır. "İm" diye de bilinen bu işaretler, Türk aşiretlerinin, tarihleri boyunca gittikleri ve yayıldıkları her yerde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Farklı dil, şive ve isimlerle anılsalar bile şekil ve tekniklerini kaybetmemişlerdir. Bu gerçeği ortaya koyan dokuma örneklerinden önemli bir grup da Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'ndeki halı ve düz dokumalardır.

Teknik, malzeme ve desen açısından Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan halı ve düz dokumalar hakkında şimdiye kadar kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle müzede bulunan eserleri Türk ve dünya kültürüne kazandırmak, tanıtmak ve Türk halı sanatıyla olan benzerliklerini ortaya koymak amacıyla böyle bir çalışma yapmayı uygun gördük. Yaptığımız çalışma sonucunda, müzede bulunan 67 halı ve düz dokuma incelemeye alınmıştır. Çalışmamız, 196 çizim ve bir harita ile de desteklenmiştir.

Çalışmalarımız sırasında beni yönlendiren, emek sarf eden ve desteğini esirgemeyen değerli hocam; Yrd. Doç. Dr. Tahsin PARLAK'a, Prof. Dr. Erol YILDIRIM'a, Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU'ya, Yrd. Doç. Dr. Valide PAŞAYEVA'ya, Öğr. Gör. Dr. Ü. Banu HAMİDOVA'ya, Yrd. Doç. Dr. Erdal AYDOĞAN'a, Yrd. Doç. Dr. Ali Murat AKTEMUR'a, Yrd. Doç. Dr. Murat TOSUN'a, Arş. Gör. Erhan MUTLU'ya, Öğr. Gör. Bilsen BİLGİLİ'ye, çalışmalarım esnasında desteklerini gördüğüm, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi Müdürü Arif KADİMOV ve müze çalışanlarına, ayrıca, emekli Öğr. Gör. Abdulkadir IŞIK'a teşekkür etmeden geçemeyeceğim.

Çalışmamın başından sonuna kadar madden ve manen desteklerini gördüğüm kıymetli babam Reşat SELÇUK'a, annem Fahriye SELÇUK'a, kardeşim Şebnem İNCİ'ye teşekkür borçluyum.

Keziban SELÇUK

GİRİŞ

Türk dünyasında, halı ve düz dokuma yaygı hem ihtiyacı karşılamak için dokunur, hem de bir gelenektir. Türklerde, çadır ve evine yaydığı, kapı eşiğine serdiği (eşik halısı), süsleme amacıyla kapısının üstüne astığı veya gerdiği (ensi), çadırının kenarlarına yerleştirdiği, geçim kaynağı gördüğü hayvanının, terleyip, hastalanmasın diye, sırtına örttüğü dokumalar günlük bir kullanım eşyasıdır. Öte yandan, yeni evlenecek insanlar için, çeyiz hazırlamak, öldüğünde, sağlığında hazırladığı bir dokumayı, hayır amacıyla, dini veya sosyal bir kuruma bağışlamak için halı ve düz dokuma yaygı dokumak bir gelenektir.

Anadolu'da, yakın zamanlara kadar, her genç kız, halı veya düz dokuma yaygı dokumasını bilmek zorundaydı. Bu gelenek, günümüzde, belki şehirlerde ortadan kalkmıştır ama, köylerde hala devam etmektedir. Bu nedenle de, düz dokuma yaygılar satmaktan çok, ihtiyaç veya çeyiz için dokunur. Tüm bu dokumaların malzemesi yündür. Yün, halkın kendi beslediği koyunlardan elde edilir. İğ, kirmen ve çıkrık ile iplik haline getirilir. Bunun dışında, pamuk ve ipek de kullanılır. Yün, doğal maddeler ve bitkilerden elde edilen boyalarla boyanır[1].

Halılar üzerine ciddi araştırmalar, 113 yıl kadar önce 1891'de Viyana Halı sergisi kitabının yayınlanmasıyla başlamış olup, bu kitapta bazı eski halılara adeta dini bir önem verilmiştir. 1891'de K.K. Österreichhischen Handelsmuseum bu sergiden üç ciltlik folio yayınlamış, bazıları renkli olarak en önemli parçalardan 100 levha ile resimlendirilmiştir. Ayrıca çeşitli dergilerde yayınlanan makaleler, halı sanatını ilmi bir saygı havasına sokmuştur.

Daima, Türklerin yaşadığı ülkelerde ortaya çıkan halının tarihi, sıkı sıkıya Türklere bağlı olduğu gibi, Büyük Selçuklu Sultanlığı devrinde kurulan devletlerle, bunun tekniğini önce İslam alemine, sonra bütün dünyaya tanıtan da Türkler olmuştur. Bununla beraber, Büyük Selçuklulardan halı kalmamış, Anadolu Selçukluları'ndan gelen Konya halıları XX. yüzyıla kadar gelişen halı sanatının temeli olmuş, yedi asır boyunca Türk Halı Sanatı aralıksız, daima yeni tiplerin yaratıldığı parlak bir gelişme göstermiştir[2].

---

[1] B. Deniz, **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**, Ankara 2000, s. 175.
[2] O. Aslanapa, **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, İstanbul 2005, s. 13.

Türk Halı Sanatı, 19. yüzyıl sonuna kadar gelişmesine devam etmiş, bugün de Konya, Kayseri, Sivas, Kırşehir bölgesi ile, Batı Anadolu'nun Isparta, Fethiye, Döşemealtı, Balıkesir, Yağcıbedir, Uşak, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Çanakkale, Ezine, Doğu Anadolu'da Kars ve Erzurum bölgesinde eski Türk halı sanatının canlandırılmasına ve geleneğin yaşatılmasına çalışılmaktadır[3].

[3] O. Aslanapa, **a. g. e.**, s. 13.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Amaç, Kapsam ve Yöntem

Halı sanatının, Türklerin yerleştiği bölgelerde başlaması ve onlarla birlikte yayılması, bu yerin önemini belirten faktörlerin başında gelir. Halılar üzerinde henüz yüz yılı geçmemiş olan araştırmalar, halı sanatının başladığı yerin, Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde olduğunu ortaya koymuştur. Bu sanatı, bir sanat olarak geliştiren ve bütün dünyaya tanıtan, Türkler olmuştur. Düğümlü halılar, ilk defa Türklerin bulunduğu bölgede ortaya çıkmış ve gelişimini sürdürmüştür. Düğümlü halıların tarihi, Türk tarihine sıkıca bağlıdır[4].

Teknik, malzeme ve desen açısından Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan halı ve düz dokumalar hakkında şimdiye kadar kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle, müzede bulunan eserleri, Türk ve dünya kültürüne kazandırmak, tanıtmak ve Türk halı sanatıyla olan benzerliklerini ortaya koymak amacıyla böyle bir çalışma yapmayı uygun gördük.

Bu çalışmada kullanılacak olan kaynakların oluşturulması için, ilk önce literatür taraması gerçekleştirildi. Elde edilen bilgiler tasnif edildi. Literatür taraması bittikten sonra, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan halı ve düz dokumaların yerinde görülmesi için, bu bölgeye gezi düzenlendi. Gezi sırasında, burada bulunan dokumaların fotoğraflarının çekim işlemi gerçekleştirildi. Müze müdürü Arif Qadimov'dan bilgiler alındı. Dokumaların fotoğraflarının çekilip belgelenmesinden sonra, elde edilen dokümanlar tek tek incelendi ve bunların tasnifi yapıldı. Fotoğraflarda yer alan halı ve düz dokumalardaki motiflerin çizimi yapıldı. Çizimler, 60x60 kalite desen kağıdı üzerine yapılarak, bunlar başka bir kalem ile sabitleştirildi. Çizimi yapılan motifler, taranarak bu çalışmanın katalog bölümünde kullanıldı. Yaptığımız çalışma sonucunda, müzede bulunan 67 halı, kilim ve düz dokuma incelenmeye alınmıştır. Çalışmamız, 196 çizim ve bir harita ile desteklenmiştir.

1.2. Araştırmayla İlgili Kaynaklar

"Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde Bulunan Halı Kilim ve Düz Dokumalar" konulu tez çalışmasına, gerekli kaynakların araştırılması için kütüphanede araştırma ve

[4] Ş. Yetkin, **Türk Halı Sanatı**, İstanbul 1974, s. 12.

tarama çalışmaları gerçekleştirildi. Elde edilen dokümanların incelenmesi tamamlandı. Bu çalışmada, Nahcıvan'ın tarihçesi, İ. E. Atnur'un, "**Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahcıvan (1918- 1921)"**[5] adlı kitabından faydalanılarak oluşturulmuştur. Azerbaycan halılarının tarihi gelişimi ve tasnifi için kullanılan en önemli kaynaklar, L. Kerimov'un, "Azerhaydjanskiy **Kover (Azerbaycan Halıları)"**[6], R. Tagiyeva'nın **"Azerbaycan Halçası"**[7], R. Efendi 'nin **"Azerbaycan Halıları"**[8]dır.

Azerbaycan halılarının teknik özellikleri ile ilgili bilgiler, B. Kurbanov'un, **"Azerbaycan Halılarının Tarihi-Estetik Meseleleri"**[9], B. Deniz'in, **"Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları"**[10] adlı kitaplardan ve S. Kurbanov'un, **"Azerbaycan Halısında Renklerin Uygulanması"**[11], M. Mehmethanova'nın, **"Azerbaycan'da Halıcılık Sanatının Gelişimi"**[12] adlı makalelerden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Türk halı sanatının tarihçesini bize en iyi anlatan kaynaklar ise, O. Aslanapa'nın "**Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı"**[13] ve Ş. Yetkin'in, "**Türk Halı Sanatı"**[14] adlı kitaplar olmuştur. Düz dokumalarının tarihi gelişimi ile ilgili olarak, B. Acar'ın, **"Kilim, Cicim, Zili, Sumak"**[15], Y. Durul'un, **"Yörük Kilimleri, Niğde Yöresi"**[16], M. P. Gryaznov'un, **"The Ancient Civilization Of Southern Siberia An Archaologial Adventure"**[17], N. Diyarbekirli'nin, **"Hun Sanatı"**[18] adlı kaynaklardan ve R. Genç'in, **"Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri"**[19], A.

---

[5] İ. E. Atnur, **Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahcıvan (1918- 1921)**, Türk Tarih Kurumu, Anakara 2001.
[6] L. Kerimov, **Azerbaydjanskiy kovyor,** Bakü 1983.
[7] R. Tagiyeva, **Azerbaycan Halçası**, İstanbul 1999.
[8] R. Efendi, "Azerbaycan Halıları", (Çev.Y. Akpınar), **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi,** S. 5, (Ayrı Basım), Erzurum 2002.
[9] B. Kurbanov, "Azerbaycan Halılarının Tarihi-Estetik Meseleleri", **Uluslararası Sempozyum,** C. II, (Konya 4-7 Kasım), Ankara 2000.
[10] B. Deniz, **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**, Ankara 2000.
[11] S. Kurbanov, "Azerbaycan Halısında Renklerin Uygulanması", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** S. 18, Erzurum 2001.
[12] M. Mehmethanova, "Azerbaycan'da Halıcılık Sanatının Gelişimi", **Arış,** Nisan 1998, Ankara.
[13] O. Aslanapa, **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, İstanbul 2005.
[14] Ş. Yetkin, **Türk Halı Sanatı**, İstanbul 1974.
[15] B. Acar, **Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları**, İstanbul 1975.
[16] Y. Durul, **Yörük Kilimleri, Niğde Yöresi**, İstanbul 1977.
[17] M. P. Gryaznov, **The Ancient Civilization Of Southern Siberia An Archaologial Adventure**, Geneva 1969.
[18] N. Diyarbekirli, **Hun Sanatı,** İstanbul 1972.
[19] R. Genç, "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri", **Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, (27–31 Mayıs 1996 Kayseri)**, Ankara 1998.

Ersoy'un, **"Osmanlı Saray Kilimleri"**[20] isimli makalesinden faydalanılmıştır.

Motiflerin ilk ortaya çıkışı ile ilgili olarak, T. Parlak'ın, **"Tur-an Yolunda Aral'ın Sırları"**[21], H. Tarcan'ın, "**Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmi Tarihin Çöküşü"**[22], M. Ateş'in, **"Mitolojiler, Semboller ve Halılar"**[23] isimli kaynaktan, motiflerin dili, hangi bölgelerde kullanıldığı ve hangi duyguları dile getirdiği konuları ise; M. Erbek'in, "**Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri"**[24], İ. Birol-Ç. A. Derman'ın, **"Türk Tezyini Sanatlarında Motifler"**[25], G. Erbek'in, **"Anadolu Motifleri Sergisi"**[26] adlı kitabından faydalanılarak oluşturulmuştur. Yine motifler konusu ile ilgili olarak, çeşitli dergilerdeki makalelerden faydalanılmıştır.

Halılarda kullanılan, bitkisel boyalarla elde edilen iplik renkleri ile ilgili bilgiler, T. Parlak'ın, **"Geleneksel Kazak Halı Sanatı (Aral Bölgesi El Halıcılığını Geliştirme Projesi)"**[27] ve **"Çoruh Vadisinde Bitkisel Boya Potansiyeli"**[28] adlı kitaplarından, İ. Öztürk'ün, **"Doğal Bitkisel Boyalarla Yün Boyama"**[29], adlı kitabından ve R. Karadağ'ın, **"Türk Halı Kilim ve Kumaşlarında Kullanılan Doğal Boyarmaddeler"**[30] adlı makalesinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

---

[20] A. Ersoy, "Osmanlı Saray Kilimleri", **İlgi**, Y. 24, S. 61, İstanbul 1990.
[21] T. Parlak, **Tur-an Yolunda Aral'ın Sırları,** Ankara 2007.
[22] H. Tarcan, **Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmi Tarihinin Çöküşü**, İstanbul 2003.
[23] M. Ateş, **Mitolojiler, Semboller ve Halılar**, İstanbul 1996.
[24] M. Erbek, **Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri**, Ankara 2002.
[25] İ. A. Birol, Ç. Derman, **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, İstanbul 1995.
[26] G. Erberk, **Anadolu Motifleri Sergisi**, İzmir 1986.
[27] T. Parlak, **Geleneksel Kazak Halı Sanatı (Aral Bölgesi El Halıcılığını Geliştirme Projesi)**, Ankara 2002.
[28] T. Parlak, **Çoruh Vadisinde Bitkisel Boya Potansiyeli**, Ankara 2007.
[29] İ. Öztürk, **Doğal Bitkisel Boyalarla Yün Boyama**, Ankara 1994.
[30] R. Karadağ, "Türk Halı Kilim ve Kumaşlarında Kullanılan Doğal Boyarmaddeler", **Arış,** Ağustos 1997.

İKİNCİ BÖLÜM

2. NAHCIVAN'IN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ

2.1. Nahcıvan'ın Coğrafi Durumu

Transkafkasya Platosu'nun güneyinde yer alan Nahcıvan, batıda Türkiye, güneyde İran ve doğuda ise Ermenistan ile komşudur (Harita 1). Nahcıvan, 1920 yılından beri Azerbaycan Federatif Cumhuriyetine bağlı Özerk bir cumhuriyettir. Yüzölçümü, yaklaşık olarak 5.500 km2'yi bulan Nahcıvan toprakları[31] arazisinin %70'i dağlar, %30'u ova ve nehirlerden oluşur. Arazi, ortalama yüksekliği 750 m. olan Aras Nehri'nden itibaren kuzeye ve doğuya doğru yükselir ve yer yer 3000 m.ye ulaşır[32].

Aras Irmağı, Türkiye-İran sınırını çizer. Tıpkı Doğu Anadolu Bölgesi gibi burada da karasal iklim egemendir. Yaz mevsimi kurak ve sıcak, kış mevsimi de soğuk geçmektedir. Sonbahar mevsimi de kurak geçen Nahcıvan'da, yağmur çoğunlukla ilkbaharda yağmaktadır. Bölgenin batısı ve güneyi bozkır olmakla birlikte, kuzeydeki Zangezur sıradağlarındaki Kapıcık'ta yükseklik 3.904 m.ye ulaşmaktadır. Bitki örtüsü bakımından oldukça fakir olan Nahcıvan topraklarında, seyrek çam orman kalıntıları yalnızca kuzeydoğudaki dağların eteklerinde görülmektedir. Sadece buradaki dağlar zengin otlak ve çayırlarla kaplıdır. Bu nedenle bu yöredeki yerleşim merkezlerinin ekonomik üretimlerinde, hayvan besiciliği önemli bir yer tutar.

Fazla engebeli olmayan Nahcıvan toprakları, deniz seviyesinden ortalama 1100–1200 m. yüksekliğindedir. Ancak, Aras Vadisi boyunca yükseklik, 1000 m.nin altındadır. Nahcıvan topraklarındaki yerleşim merkezlerinin çok büyük bir kısmı da ya Aras Vadisi boyunca, ya da Aras Vadisi'ne kuzeyden inen çayların çevresinde yer almaktadır. Bölgenin en büyük engebesi ise, kuzeybatıda Türkiye toprakları içinde yer alan 5165 m. yüksekliğindeki Ağrı Dağı'dır. Doğu Anadolu Bölgesi söylencelerinde de Ağrı Dağı tıpkı Yılanlı (Haça) Dağ gibi gizemli kutsallığını hala korumaktadır[33].

Bölgenin en büyük akarsuyu, Aras Irmağıdır. Aras, Erzurum'un doğusunda yer alan Avnik Kalesi'nin güneyindeki yüksek dağların eteklerinden çıkan kaynak suları ile kar sularının birleşmesinden oluşmaktadır. Güneydoğu yönüne doğru akan ırmak

---

[31] O. Belli-V. Sevin, **Nahcıvan'da Arkeolojik Araştırmalar,** İstanbul 1999, s. 11.
[32] İ. E. Atnur, "Nahcıvan", **Türkler**, C. 19, Ankara 2002, s. 308.
[33] O. Belli-V. Sevin, **a. g. e**., s. 13.

Nahcıvan topraklarını geçtikten sonra, kuzeydoğu yönünde Kura (Kür) Irmağı ile birleşerek Hazar Denizi'ne dökülmektedir. Nahcıvan toprakları içinde kuzeyden güneye doğru akan Arpaçay, Asnı, Cehri, Nahcıvan, Elence ve Gilan gibi çayların hepsi, Aras ile birleşmektedir. Buradaki Arpaçay'a Çıldır Gölü'nün güney eteğinden çıkarak akan ve Türkiye ile Ermenistan arasında sınır oluşturan Arpaçay ile karışmaması için, "Şarki Arpaçay" da denilmektedir. Fırat Irmağı gibi Aras'ta, Doğu Anadolu Bölgesi'nde halkın severek söylediği türküleri, öykü ve söylencelerinde de en çok işlenen konuların başında yine Aras Irmağı gelmektedir.

Nahcıvan coğrafi konumu dolayısıyla, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğuda bir uzantısı durumundadır. Öyle ki, güneydoğu yönüne doğru akan ve Nahcıvan topraklarına giren Aras Irmağı'nın arazide açmış olduğu geniş vadi bir dil biçimini andırdığından, "Dil Ovası" olarak da anılmaktadır. Aras'ın Iğdır Ovası'nda ve Nahcıvan topraklarında açtığı vadi, yöresel deyimle "Sürmeli Çukuru" olarak da adlandırılmaktadır. Aras Irmağı'nın taşımış olduğu alüvyal topraklardan oluşan bu geniş vadi, çok verimli tarım alanlarına sahiptir. Ancak, bu geniş ve verimli topraklarda, sulama olmaksızın başarılı bir tarım yapmak da olanaksızdır. Bu yüzden, kuzeyden güneye doğru akan ve Aras Irmağı ile birleşen çay suları, tarım için çok büyük bir önem taşımaktadır. Bölge ekonomisinde, geleneksel olarak yapılan tarım ürünleri önemli bir yer tutmaktadır. Bunların başında da buğday, arpa, pirinç, mısır ve bakla gelmektedir. Geniş alanlara yayılan meyve bahçeleri ve üzüm bağları en az tarım kadar önemlidir. Meyve türleri arasında elma, armut, şeftali, kaysı, zerdali, dut, iğde, kiraz, vişne ve üzüm bulunmaktadır. Ancak, son yıllarda bağcılıkta gözle görülebilir bir gerileme olmuştur[34].

Coğrafi açıdan önemli bir konuma sahip olan Nahcıvan topraklarının, batıya açılan en büyük kapısı da, Aras Irmağı Vadisi'dir. Doğuda Afganistan, Hindistan ve kuzeybatı İran üzerinden gelen önemli bir ticaret yolu, Nahcıvan'da ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan biri, kuzeyde Erivan üzerinden Kafkasya'ya, diğeri de batıda Iğdır-Doğubeyazıt-Ağrı-Erzurum-Bayburt üzerinden doğu dünyasının en büyük ticaret limanı olan Trabzon'a ulaşmaktadır. Doğu ülkelerinden Trabzon'a getirilen mallar, deniz yolu ile Bizans Devleti başkenti Konstantinopolis'e ve buradan da Akdeniz ve Avrupa ülkelerine gönderilmekteydi. Yine batıdan gemilerle Trabzon'a getirilen mallar

[34] O. Belli-V. Sevin, **a. g. e**., s. 13.

da, karayolu ile İslam ülkelerine gönderilmekteydi. Bu ünlü yol, Eskiçağ'dan günümüze değin öneminden hiçbir şey yitirmeden varlığını sürdürmektedir. Öyle ki, günümüzde bile bu tarihi yol, Nahcıvan halkı tarafından "Nahcıvan'ın Kalbi" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bu yolu Türkiye sınır kapısına bağlayan Aras Irmağı üzerindeki demir köprü de, "Umut Köprüsü" adını taşımaktadır.

Nahcıvan Özerk Cumhuriyeti, özellikle M. Ö. III. bin yıllarından beri Doğu Anadolu Bölgesi'ne yayılan ve "Karaz Kültürü", "Yanık Kültürü", "Şengavit Kültürü", Kura-Aras Kültürü", "Erken Hurri Kültürü" veya "Erken Transkafkasya Kültürü" olarak adlandırılan ilk tunç çağı kültürünün kökeni sayılan Kura-Aras Irmağı arasında kalan bölgenin çok önemli bir parçasıdır. Fırat ile Dicle Irmakları arasında kalan verimli topraklar Mezopotamya için ne denli önemliyse, Kura ve Aras Irmakları arasında kalan topraklar da, Güneydoğu Kafkasya için o denli önemlidir[35]. İki ırmak arasında kalan topraklarda yapılan başarılı tarım, Ortaçağ'da da öneminden hiçbir şey kaybetmeden devam etmiştir.

M. Ö. I. bin yıl içinde ise durum bu kez tersinedir. M. Ö. I. bin yılın ilk yarısında Doğu Anadolu, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran Bölgelerinde güçlü bir şekilde egemenliğini sürdüren, Urartu Kültürüne ait yüzlerce mimarlık anıtı ve yazıtı bilinmesine karşın, Nahcıvan Özerk Cumhuriyeti'nde ise çok az ve yetersiz bilgilere sahibiz. Şimdilik bölgenin M. Ö. 9. yüzyılın son çeyreğinde Urartu Krallığı'nın egemenliği altına girdiği bilinmektedir[36].

2.2. Nahcıvan'ın Tarihçesi

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı olarak mevcudiyetini devam ettiren Nahcıvan Özerk Cumhuriyeti'nin kuzey ve doğusunda Ermenistan, kuzeybatısında Türkiye, güney ve batısında İran bulunmaktadır[37].

Naşoyava (Nahcıvan) Şehri'nden ilk olarak bahseden Coğrafyacı Batlamyos'dur. Eski Arap kaynaklarında Naşava şeklinde ifade edilen Nahcıvan ismi, Selçuklu ve İlhanlı devirlerinde ise, Nakcuvan olarak belirtilmekteydi. Evliya Çelebi'ye göre de bu şehre "bazıları Nahcivan bazıları Nahşevan" demektedirler.

---

[35] O. Belli-V. Sevin, **a. g. e**., s. 13.
[36] O. Belli-V. Sevin, **a. g. e**., s. 13.
[37] İ. E. Atnur, **Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahcıvan (1918- 1921)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s.1.

M. S. III. yüzyılda Sasani hâkimiyetinde varlığını sürdürmekte olan Nahcıvan, sık sık Sasani-Bizans mücadelelerine sahne olmuş ve el değiştirmiştir. Birçok kez de Arap ordularının işgaline sahne olmuştu[38]. Moğollar ve Timur dönemlerinde birçok kez istila ve yıkımlara maruz kalan Nahcıvan, XVI. yüzyılda da Safevilerin egemenliğine girmiş, III. Murat (1578-1590) devrinde de Osmanlıların eline geçmiştir.

Rus-İran Savaşları (1805-1813) döneminde Nahcıvan Hanlığı Rus kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Ancak Gülistan Antlaşması ile Ruslar bölgeyi boşaltmışlardır. 7 Haziran 1827'de Nahcıvan Ruslar tarafından işgal edilmiş ve nihayet 1828'de Türkmençay Antlaşması imzalanmış, Aras'ın kuzeyinde bulunan Azerbaycan Hanlıkları Rus hakimiyetine geçmişlerdir. Bu sistemle Nahcıvan Hanlığı da mevcudiyetini 1840 yılına kadar devam ettirmiştir[39].

I. Dünya Savaşı'na huzursuzluklar içerisinde giren Nahcıvan Bölgesi, Çarlık Rusya Ordusu'nun Kafkasya'daki cephe gerisi ambarlarından birisini teşkil etmekteydi. Ancak, Şubat 1917'de Rus İhtilali başlayınca, Azerbaycan'daki Rus kuvvetleri dağıldı ve 28 şubat 1918'de hepsi çekildi[40]. Çarlık zulmünden kurtulma, sosyal reformları başlatma, ulusal sorunu çözme, savaşın yol açtığı fakirlik ve zorluklara son verme açısından, Kafkasya halklarının bekledikleri bir sonla biteceğinden sevinçle karşılanmıştır.

Ekim 1917 Bolşevik İhtilali'nin ortaya çıkardığı şartlar içerisinde 28 Kasım 1917'de Mavera-yı Kafkas Komiserliği kurulmuştur. Şubat ve bilhassa Ekim İhtilalinden sonra Nahcıvan'ın da Kafkasya'daki bu özel yönetimlere nispeten tabi olduğu, hatta temsilcisinin dahi bulunduğu bilinmektedir .[41]

Netice itibariyle, Azerbaycan'ın tarihsel gelişmelerine paralel olarak Nahcıvan Özerk Cumhuriyeti de Türk varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiş, Türkiye ve Türk dünyası arasındaki önemli köprü vazifesini sürdürebilmiştir.

---

[38] İ. E. Atnur, **a. g. e.**, s. 2.
[39] İ. E. Atnur, **a. g. e.**, s. 3.
[40] A. Zeki Velidi Togan, "Azerbaycan" maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1979, s. 116.
[41] İ. E. Atnur, **a. g. e.**, s. 5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK HALI ve DÜZ DOKUMALARIN TARİHİ GELİŞİMİ

3.1. Türk Halı Dokumalarının Tarihi Gelişimi

Halı sanatının, Türklerin yerleştiği bölgelerde başlaması ve onlarla birlikte yayılması, bu yerin önemini belirten faktörlerin başında gelir. Halılar üzerinde henüz yüz yılı geçmemiş olan araştırmalar, halı sanatının başladığı yerin, Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde olduğunu ortaya koymuştur. Bu sanatı, bir sanat olarak geliştiren ve bütün dünyaya tanıtan, Türkler olmuştur. Düğümlü halılar, ilk defa Türklerin bulunduğu bölgede ortaya çıkmış ve gelişimini sürdürmüştür. Düğümlü halıların tarihi, Türk tarihine sıkıca bağlıdır[42].

Kurt Erdman'a göre, halının yurdu 30-45 derece kuzey enlemleri arasında tüm Asya'yı kuşatan bölgedir[43]. 30 derecenin altında hasır kullanılır. Çünkü buraları sıcak bölgelerdir. Halı gibi kalın ve ısıtıcı bir zemine ihtiyaç yoktur. 45 derecenin kuzeyinde kalan bölgeler ise, soğuk ve ormanlı bölgedir. Buralarda, hayvan postu kullanılır. Yerkürenin 15 derecelik kısmında ise, keçe örtüler kullanılır. Asıl düğümlü halının vatanı ise, 15 derecenin batı kısmındaki bölgedir[44]. Halı dokumacılığının, Türklerden kaynaklandığına ait pek çok ipucu vardır[45].

Son yıllarda Sibirya'da, Altayların eteklerinde Pazırık kurganlarının beşincisinde, Rus Arkeologu Rudenko tarafından bulunmuş olan bir halı, özellikleri ile dikkati çeker. M. Ö. 5.-3. yüzyıllara tarihlendirilen bu halı, kurganın içine dolan suların donarak buzul hale gelmesiyle muhafaza edilerek günümüze kadar gelebilmiştir. 1.83x2 metre boyutlu kareye yakın halı, bugün St. Petersburg Müzesi'nde, cam çerçeve içerisinde teşhir edilmektedir. Gördes düğümü ile dokunan ve dm^2'sinde 3600 düğüm olan halı, ilk Türk halısıdır[46].

Oldukça eski ve zengin bir kültüre sahip olan Azerbaycan, Doğu'nun gelişmiş ülkelerinden biridir. Pamukçuluğun ve hayvancılığın yapıldığı bu ülkede, özellikle koyunculuğun gelişmesi için gerekli ortam sağlanmıştır. Koyun yetiştiriciliğinin

---

[42] Ş. Yetkin, **Türk Halı Sanatı**, İstanbul 1974, s. 12.
[43] K. Erdman, **Der Türkisch Teppich Des 15. Zahrhunderts,** İstanbul 1960, s. 85-86.
[44] Ş. Yetkin, **a. g. e.**, s. 12.
[45] W. Loges, **Turkoman Tribal Rugs,** London 1980, s. 5.
[46] Ş. Yetkin, **a. g. e**., s. 12.

gelişmesi ve bunun sonucu olarak fazla yün üretilmesi, dokumacılığın gelişmesinin esas nedenlerinden biri olmuştur. Göçebe hayvancılığın ortaya çıkması ile bu gelişme daha da hızlanır. Elde edilen yün, kemikten yapılmış tarakla tarandıktan sonra, iğle iplik eğrilip, örken, çatı, sicim, kumaş, heybe, çul vs. dokunuyordu. Bunu Mingeçevir, Kültepe, Üzerliktepe, Sarıtepe, Hanlar vs. bölgelerdeki arkeolojik kazılarda ortaya çıkan bulgular da kanıtlamaktadır[47]. Azerbaycan halkının hayatında büyük yeri olan halı, zamanla estetik ölçülerle dokunmuş ve pek çok ülkeye yayılarak ün kazanmıştır. Eski devirlerde Azerbaycanlılar, kamış, ağaç, hayvan derisi gibi basit görülebilecek nesneleri kullanarak eşyalar yapmış ve onlara fonksiyonellik kazandırmışlardır. Bu emek sonucu, Azerbaycan halk sanatının zengin tarihi doğmuştur.

Dokumacılık, insanlığın en eski keşiflerinden biridir. Yapılan arkeolojik kazılar, Azerbaycan halıcılık sanatının eski devrilere dayandığını gösterir. Klasik edebiyatın ve sözlü halk edebiyatının ürünlerinde, bu topraklarda üretilen halı ve halı ürünleri hakkında bilgi verilmiştir. Azerbaycan'ın rengârenk tabiatının tüm güzelliğini kendinde toplayan bu halılardaki boyaların tükenmeyen zenginliği, bezemenin tekrarlanmaz yaratıcılığı ve estetiği, halılara farklı bir özellik kazandırır. Azerbaycan'ın en eski ve halk arasında en yaygın sanatı olan halıcılık, halkın manevi hayatını ve estetik zevkini bariz bir biçimde sergiler[48].

Azerbaycan halı sanatının tarihi gelişimini gösteren belgeler çok azdır[49]. Azerbaycan'da halıcılık sanatının gelişmesi, böylece de dekoratif-tatbiki sanatın bu eski sahasının realist ananelerini, teknik-estetik problemlerinin uygulanması ve öğrenilmesi işi, hiç şüphesiz tanınmış sanatkarı, Latif Kerimov'un yaratıcılık faaliyetleri ile yakından ilgilidir[50].

Azerbaycan halı bilimcisi Latif Kerimov, Azerbaycan halı sanatının gelişmesini dört evreye ayırır: Başlangıç evresinde, atkı ipliğinin çözgü iplikleri arasından basit geçirilme tekniği meydana çıkmış, palaz, cicim (Türkiye'de aynı isimle bilinen dokumadan farklı dokuma türüdür), şedde, üretilmiştir. İkinci evrede atkının çözgüler arasından karmaşık geçirilme usulü meydana çıkmış ve basit geometrik motifli kilim tipi düz dokuma yaygılar dokunmuştur. Üçüncü evrede, desen ipliğinin çözgü

---

[47] V. Paşayeva, "Azerbaycan Halı Sanatı Tarihine Bir Bakış", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,** S. 11, Erzurum 2003, s. 77.
[48] M. Mehmethanova, "Azerbaycan'da Halıcılık Sanatının Gelişimi", **Arış**, Nisan 1998, Ankara, s. 78.
[49] M. Mehmethanova, **a. g. m,** s. 78.
[50] B. Kurbanov, **Azerbaycan İnceseneti Tarifler ve Tehrifler,** Bakü 2001, s. 109.

ipliklerine karmaşık dolanma tekniği keşfedilmiş ve bu teknikle zili, konulu şedde, verni, sumak vs. gibi düz dokuma yaygı türleri üretilmiştir. Dördüncü evrede ise, halı dokuma tekniğinin gelişmesi görülmektedir. Bu teknik, öncekilerden çok daha karmaşık kompozisyon şemalarını ve resimleri gerçekleştirmeye imkan sağlayan bir tekniktir[51].

Diğer sanat örnekleri üzerinde olduğu gibi, halk sanatında da ejderha tasviri, çok büyük gelişim yolu izlemiştir. O, bazen real, bazen soyut, bazen tek, bazen de çift tasvir edilmiştir. Sonraları, Azerbaycan'ın Karabağ gibi ünlü halı mıntıkasında dokunan "Verni" adlı halılarda sayı, 16, 20, 24'e ulaşan büyük kapsamlı stilizasyon olunmuş ejderha resimlerine de rastlanmıştır.

Geçmişte, Azerbaycan'da stilize edilmiş ejderha resimlerinde teşkil edilen baklavaya benzer kompozisyon cetvelinde halılar da dokunuyordu. Halk arasında, bunlara "hatayi" adı verilmiştir[52].

Ülkenin doğa şartları, bu dalın gelişmesi için ortam hazırlamıştır. Eski Manna, Atropatena ve Albanya devletlerinde halıcılık ve dokumacılığın başka sahaları ile de meşgul olunmuştu. Alban tarihçisi Moisey Kalankaytuklu, Ağvan Tarihi kitabında Azerbaycan'ın kuzey bölgelerinde, ipek kumaşlar ve rengarenk halılar dokunduğunu kaydetmiştir. Ayrıca, Hemçi'nin Sasani hükümdarlığı devrinde saray imalathanesinde dokunan, kıymetli taşlarla süslenmiş ipek halılar hakkında bilgi vermiştir. Bu bölgede yaşayanlar, tunç devrinde, II. binde halıcılıkla meşgul olmuşlardır. Tarihi kaynaklara göre, orta asırlarda Azerbaycan, doğunun havlı ve havsız halı üretim merkezlerinden biri olarak kabul edilmiştir. X. yüzyıla ait (982) Hududü'l Âlem isimli bir el yazmasında, Azerbaycan şehirlerinin, özellikle Muğan'ın çuvalları ve kilimleri ile meşhur olduğu belirtilir. Ünlü tarihçilerden Ebu Cafer Muhammet Taberi (839–923), Araplar tarafından saraydan alınmış olan nakışlar arasında altın ve gümüş ile bezenmiş halılar hakkında da bilgi verir[53].

Sanat örnekleri üzerinde, amblem karakteri tasvirlerinden kuş resimleri, bu sırada bülbül, tavus kuşu, kırlangıç, kızıl kuş, kartal ve horoz resimleri oluşmuştur. Azerbaycan arazisinde yaşayan halklar arasında, "Kuşçu Kabilesi", "Kartal Kabilesi", "Horoz Kabilesi", vs. kabileler özellikle geniş şöhret bulmuş ve yukarıda adları verilen

---

[51] V. Paşayeva, **a. g. m.,** s. 78.
[52] R. S. Efendi-T. R. Efendi, **Azerbaycan Bezek Sanatı,** (çev: T. Parlak), Erzurum 1997, s. 10.
[53] M. Mehmethanova, **a. g. m.,** s. 78.

kuşlar ise, bu kabilelerin totemi olmuştur. Halı sanatı türleri içerisinde, kuş resimlerine en çok halılarımızda rastlanır. Kuş resimleri ile süslenmiş ve "Kuşçu" adı ile geniş şöhret bulmuş halılar, Gence'de, Kazak'ta, Berde'de ve Şamahı'da dokunmuştur[54].

XI. yüzyılda, Azerbaycan klasik edebiyatında halı tasvirleri, Gatran Tebrizi, Nizami Gencevi, Hakani ve Şirvani'nin eserlerinde görülür.

XIII. yüzyılda, Doğu'yu gezmiş ünlü Venedikli seyyah Marko Polo, halılardan şu şekilde söz etmektedir: "Azerbaycan'da, dünyaca ünlü halılar, kılıç kılıfları ve kumaşlar vardır."

Günümüze ulaşan en eski Azerbaycan halısı, XIII. yüzyıla aittir. Türkiye-Konya'da korunan, motifli Şirvan halısı, ilginç kompozisyonu ile dikkati çeker. XIII.-XV. yüzyıllarda, Avrupa ve diğer ülkelerin tüccarları, hediye ve satış amacıyla Azerbaycan'dan halı ve halı ürünleri götürdüler. XV. yüzyıldan itibaren, ünlü Avrupa ressamlarının tablolarında, Azerbaycan halı tasvirlerine rastlanır[55]. Ünlü Hollandalı ressam Jan Van Eyck, "Keşiş Van der Pale Madonnası" adlı eserinde, Azerbaycan'ın Kuba bölgesinin Zeyva halısını tasvir etmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, halı ustaları, ipek halıları dokurken altın ve gümüş ipleri, değerli taşları kullanmaya başladılar. Halılar hakkındaki eski kaynaklar; genellikle XVI.-XIX. yüzyıl halıları hakkında bilgi veriyor. Azerbaycan'da, halıcılık sanatı özellikle, XVI.-XVII. yüzyıllarda, Safaviler devrinde çok gelişmiştir. Bu devirde, Tebriz, Erdebil, Şamahı, Gence ve Berde halı dokumacılığının merkezleri idi. Bundan yüzyıllar önce, Şirvan, Karabağ, Abşeron, Kuba, Kazak, Gence, Şuşa, Talış'ta dokuma ve estetik değeri, kalitesi ve tekniğine göre seçilen halılar, şimdi dünya merkezlerini süslemektedir[56].

Bütün dünyada, Kafkas halıları olarak tanınan havlı ve havsız halıların çoğunu, Azerbaycan halıları oluşturur. Azerbaycan halıları, XIX. yüzyıldan itibaren, dünya müzelerinde, pazar ve fuarlarda başarı ile sergilenmektedir. 1928 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kararı ile, "Azerbaycan Halk Birliği" kurulmuştur. Bu birlik, Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde kurulmuş olan halı fabrikalarını birleştirerek, onlara rehberlik etmektedir. Halk sanatını geliştirmek amacıyla, Bakü'de teknik sanat okulları açılmış, dernekler kurulmuştur. Bu teknik sanat okullarında ve derneklerde halı dokumacılığı öğretilmektedir. Ülkede halı dokumacılığı, üretim birliğine dönüşmüştür.

---

[54] R. S. Efendi-T. R. Efendi, **a. g. e.,** s. 10.
[55] M. Mehmethanova, **a. g. m.,** s. 78.
[56] M. Mehmethanova, **a. g. m.,** s. 78.

Dokunan halılar, dünya ülkelerine ihraç edilmektedir.

E. Hüseyinzade isimli Azerbaycan Devlet Medeniyet ve Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Dokumacılık Fakültesi'nin Dekoratif Tatbiki Sanat Bölümü'nde halıcılık üzerine uzmanlar yetiştiren bu okuldan başka, Azerbaycan İlimler Akademisi'nin Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde halıcılığın teorik özelliklerini hazırlayan, Dekoratif Sanat Şubesi de faaliyet göstermektedir. Sözü edilen halı ve halı ürünleri, sadece dekoratif bir özellik taşımaz; onların, halkın hayatında büyük önemi vardır[57].

Yüksek havlı halılar yere serilmiş, havsız halılar ise duvara asılmıştır. Halı ürünlerinden, sandık yerine kullanılan, çuval, mefreş, hurcun, orken, yeherüstü, yorgan, döşek, giysi, erzak ve ev eşyaları gibi birtakım ihtiyaçları koymak için hurç gibi kullanılmıştır. Belirtmek gerekir ki, Azerbaycan'da dokumacılık, kadınların mesleğidir ve bu sanatı kendilerinden sonra gelenlere öğretmektedirler. Halı dokumak, her ne kadar zor olsa da, dokuyucu kadınlar, bu sanatı sevmiş ve severek icra etmişlerdir. Eskilerin dediğine göre, Kuba, Berde ve Şuşa'daki her kadın, dokumacılığı bilirdi. Evlenen kadınlar, halı takımlarının hazırlanmasına katılmak zorundaydı.

Bu dönem halılarının hazırlanmasında, ressam ve nakkaşlar önemli rol oynamıştır. Azerbaycan halıcılık sanatı, tekniği ve estetik kalitesine göre dörde ayrılır: **Kuba-Şirvan**, **Gence-Kazak**, **Karabağ** ve **Tebriz**. Bunlar da aşağıdaki gruplara ayrılır:

Kuba-Şirvan halı türleri; Kuba, Şirvan, Bakü gruplarına ayrılır.

Gence-Kazak halı türleri; Gence ve Kazak gruplarına ayrılır.

Karabağ türü; Karabağ, Şuşa, Cebrail ve Nahcıvan gruplarına ayrılır.

Tebriz türü (İran Azerbaycan'ı); Tebriz ve Erdebil gruplarına ayrılır.

Kuba-Şirvan türü halıları, geometrik motifleri ve inceliği ile farklılık arz eder. Şirvan halılarının kompozisyonu, çok sayıda göllerden (çadır gülleri) meydana gelir. Hav yüksekliği, 4–7 mm. olan halılarda 1 dm.^{2}'de 40x40 ya da 55x55 ilmek vardır. Genellikle, ortalama 1.30x2.10 m. büyüklükte olan halılar, bazen 10–15 m.^{2}, nadir olarak da 20 m.^{2} dokunmuşlardır.

Gence-Kazak türündeki halılar, diğerlerine nazaran daha sade olup, büyük, geometrize edilmiş bitkisel motiflerle bezelidir. Birbirine zıt renklerin kullanıldığı bu

[57] M. Mehmethanova, **a. g. m.,** s. 78.

halılar, Kuba-Şirvan grubundakilere oranla daha küçük boyutlarda dokunmuştur. 3-10 m.^{2} büyüklükteki bu halılarda hav yüksekliği, 7-11 mm., 1 dm.^{2}'ye düşen düğüm sayısı ise, 30x30 ya da 35x35'dir.

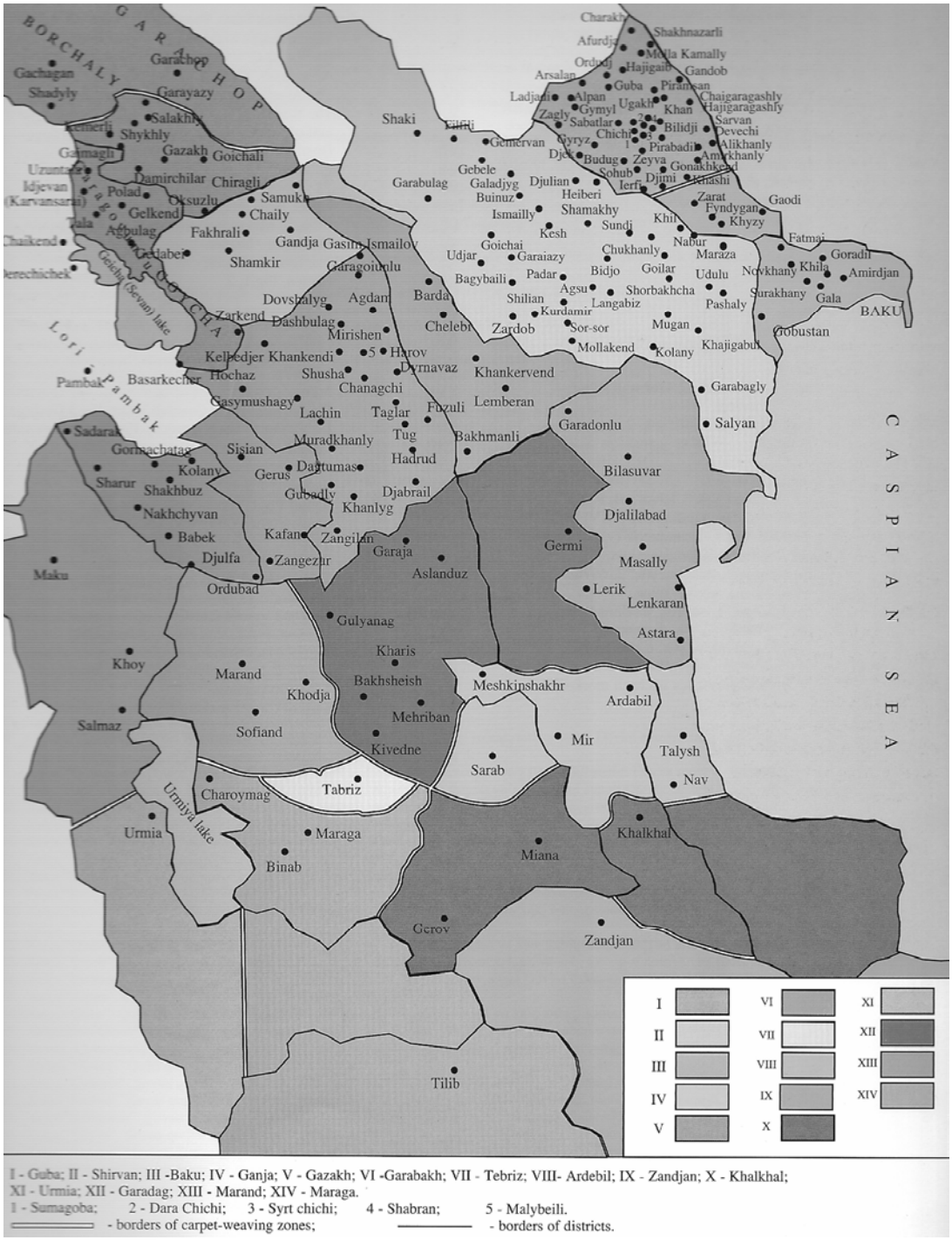
Genellikle orta büyüklükte olan Kazak halılarının boyutları, 1.40x2.50 ya da 1.60x0.70 m.dir. Orta sıklığı biraz kaba olur. Gence halılarına oranla daha küçüktür.

Karabağ grubundaki havlı ve havsız halılar, genellikle büyük olup, 2–20 m.^{2} ölçüleri arasında olur. Karabağ halılarında ise, göl kompozisyonunda yerleştirilmiş bitkisel motifleri yer alır. Nahcıvan ve Lenkaran halıları da bu gruba benzer özellikler gösterir.

Bitkisel motifler, Tebriz halılarında karakterini kazanır. Tebriz halılarının merkezini, genellikle zarif bir göl doldurur; onun kenarları ise, bitkisel motiflerle bezelidir.

Zili, cecim, şedde, verni, sumak vs. havsız dokumalar, kendilerine has özellikleri ile havlı halılardan farklıdır. Bilinmektedir ki, "S" motifi su kültürü ile ilgilidir. Azerbaycan halıcılık sanatında, 90 çeşit buta motifi kullanılmıştır[58].

[58] M. Mehmethanova, **a. g. m.,** s. 78.

Harita 1. Azerbaycan'da halı dokuma bölgeleri (R. Tagiyeva).

3.2. Türk Düz Dokumaların Tarihi Gelişimi

Kilim diye bildiğimiz ilk dokuma şekli, dik ve yatay ipliklerin birbiri arasından geçirilmesiyle meydana gelen bir dokumadır. Daha sonra ise, dik ve yatay iplerin arasına, deseni meydana getirmek üzere, yatay yerleştirilen, üç veya daha fazla iplik sistemine dayanılarak yapılan, cicim, zili, sumak gibi düz dokuma yaygılar ve bu tecrübelerden de yararlanılarak, dik iplerin üzerine, üçüncü bir iple, düğüm atılarak yapılan halı geliştirilmiş olmalıdır.

Orta Asya'da, Altay Dağları eteklerinde, Pazırık'ta, buzullar içindeki bir mezar odasında bulunan, M. Ö. III.-II. yüzyılda, Hunlar devrinde dokunduğu kabul edilen, Pazırık halısı, dünyanın ve Türklerin bilinen en eski düğümlü halısıdır[59]. Pazırık Kurganı'nda bu halı ile birlikte, keçe yaygılar ve düz dokuma yaygı parçaları da ele geçirilmiştir. Yine, bu yöredeki, Başadar Kurganı'nda ve Kuzey Moğolistan'daki Noin-Ula'da cicim, zili, sumak gibi düz dokuma yaygı parçaları da bulunmuştur[60]. Söz konusu bu örneklerin pek çoğu, ellerinde asa tutan insan figürleri, ard arda dizilmiş hayvan figürleri veya bitki desenleriyle süslenmiştir. Bütün bunlar bize, düz dokuma yaygıların, Orta Asya- Türk kökenli bir dokuma olduğunu göstermektedir.

Orta Asya'da, Türklerin yaşadığı bölgede ortaya çıktığı ve geliştiği kabul edilen halı ve düz dokuma yaygı dokuma geleneği, Selçuklular yoluyla, Anadolu'ya gelmiş ve gelişimini burada sürdürmüştür[61]. Ancak, bir görüşe göre, düz dokuma yaygılar, belki de halı kadar dayanıklı olmadığı ve daha çabuk yıprandığı için halı gibi günümüze kadar gelmemiştir. Bu nedenle de, düz dokuma yaygıların eski örnekleri yok denecek kadar azdır[62].

Türklerden önce dokunmuş, Anadolu'da bulunan, en erken tarihli düz dokuma yaygı örneği, M. Ö. 2300 yılına tarihlenen, kraliçenin örtüsü adıyla tanınan ancak, bugün nerede olduğu bilinmeyen kilimdir. Truva (Çanakkale) kazılarında bulunan bu örnek eski resimlerine göre, yıpranmış halde ve açık yeşil, kahverengi, kırmızı renklerle süslenmiş geometrik desenlerle bezeliydi[63]. Bu örnek dışında, Gordion (Yassıhöyük-

---

[59] Ş. Yetkin, **a. g. e.**, s. 12.
[60] M. P. Gryaznov, **The Ancient Civilization Of Southern Siberia An Archaologial Adventure**, Geneva 1969, s. 136-138; N. Diyarbekirli, **Hun Sanatı**, İstanbul 1972, s. 132-154; Başadar Kurganı Buluntuları için bkz. B. Acar, **Kilim, Cicim, Zili, Sumak**, İstanbul 1982, s. 11.
[61] Ş. Yetkin, **a. g. e.**, s. 11.
[62] B. Acar, **a. g. e.**, s. 13.
[63] Y. Durul, **Yörük Kilimleri, Niğde Yöresi**, İstanbul 1977, s. 10.

Eskişehir) kazılarında ortaya çıkartılan ve M. Ö. VII. yüzyılda Frikyalılar döneminde dokunduğu kabul edilen, yün, keçi kılı ve ketenden yapılmış, günümüz sumak, cicim ve kilim dokumalarına benzer dokuma parçaları bulunduğu söylenmektedir. Yine Gordion'da, M. Ö. 690 yılına tarihlenen, üçüncü megaronun (ev tipi) zemininde dokuma parçası kalıntıları bulunmuştur. Ancak kaynaklara göre, bu eser korunamadığı için sadece bilgi kayıtlarından tanınmaktadır[64].

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, Orta Asya'daki dokuma geleneğine dayanan, engin bir dokuma kültürleri vardı. Bu dokuma geleneklerini burada da devam ettirdiler. Türklerin Anadolu'ya geldiklerinde dokuma yapmaya devam ettiklerini, Selçuklular döneminde Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray gibi yerleşim yerlerinin dokumalarıyla ünlü merkezler olduğunu, çeşitli seyahatname bilgilerinden ve günümüze ulaşan örneklerden anlamaktayız[65].

Osmanlı dönemi düz dokuma yaygıları, şema ve motif açısından, Selçuklu dönemi geleneğini sürdürmüştür. Bu motiflerin büyük bir kısmı, Selçuklu ve Beylikler dönemi halılarında kullanılan motiflerle aynı karakteri taşımakla birlikte, bir kısmında Orta Asya-Türk gelenekleri ve mitolojisinden kaynaklanan motifler hakimdir. Büyük bir bölümünde ise, klasik Osmanlı Dönemi süslemeleri görülür[66].

Osmanlı topraklarında yaşayan değişik boy-oymak veya cemaatlerin kendilerine özgü motifleri vardı. Dokudukları halı veya düz dokuma yaygıları da, onların verdikleri isimler veya boylara göre adlar almışlardır. Çoğu kez dokumalar birbirine benzer. Örneğin, Adana civarında yaşayan Varsak ve Avşar dokumalarıyla Aydın civarında yaşayan Varsak ve Avşar dokumaları benzerlik gösterir. Antalya civarında yaşayan Tekeli Yörüklerinin dokumalarıyla, Kemalpaşa ve Kuşadası (İzmir) civarında yaşayan Yörüklerin, Aydın civarında yaşayan Karatekeli Yörüklerinin dokumaları arasında çok fark yoktur. Yine, Bergama civarında yaşayan Yağcıbedir Yörükleri ile, Balıkesir Yağcıbedir Yörüklerinin dokumaları benzerlik arzeder.

Osmanlı dönemine ait saray tutanaklarında ve muhakeme sicillerinde, muhakeme muhallefat kayıtlarında, terekelerde eşya listeleri içinde halı- kaliçe gibi dokumaların

---

[64] B. Acar, **a. g. e.**, s. 118.
[65] R. Genç, "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri", **Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, (27–31 Mayıs 1996 Kayseri)**, Ankara 1998, s. 131.
[66] Osmanlı dönemi düz dokuma yaygıları hk. Bkz. B. Deniz, "Osmanlı Dönemi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak)", **Osmanlı, Kültür ve Sanat**, C. 11, Ankara 1999, s. 395-409.

yanında, kilim kelimesine de rastlanmaktadır. Kaynaklara göre, II. Beyazıt (1481-1512) zamanında yayınlanan Kanunname-i İhtisa-ı Bursa'da esnafın dokuduğu çul, torba, harar (büyük çuval) ve ipin kalite ve narh-ı (birim fiyatı) belirtilmiştir. Yine kaynakların ifadesine göre, Topkapı Sarayı Müzesi Revan kitaplığında kayıtlı Esarı Resmiye, Kavanin-ı Osmani Defterleri ile, 1640 tarihli Narh ve Ehli Hiref Defterleri'nde kilimle ilgili bilgiler mevcuttur[67]. Yine kaynaklara göre, XV.-XVI. yüzyıllarda kilim dokumacılığı çok yoğundu ve çok sayıda usta çalıştırılmaktaydı[68].

Osmanlı devri kilimlerinin birbirine benzeyen, iliklerin çift veya tek kenetleme ile kapatıldığı, bir grup örneği, Türk Kilim Sanatı Tarihinde, dokuma tekniği ve süslemeleri saray üslubuna benzediği için, Saray Kilimleri diye anılır. Merhum Şerare Yetkin tarafından ilk kez 1961 yılında, Divriği (Sivas) Ulu Cami'inde bulunan bu türden bir kilim parçasını, daha sonra dört kilim takip etmiştir[69].

Divriği Ulu Cami'inde bulunan Saray kilimlerinin benzer özellikleri, daha sonra Amasya Gümüşhacıköy'e bağlı Gümüş kasabası Yörgüç Paşa Cami ve Kütahya'daki Hisarbeyoğlu Mustafa Bey Cami'inde iki adet kilim bulunmuştur[70]. Kütahya Hisarbeyoğlu Cami'inde bulunan saray kilimleri XVI.-XVII. yüzyıllara tarihlendirilmektedir[71].

Bu grubun diğer bir örneği Münich Ingolstadt Bayerisches Armeemuseum'da bulunan ve XVII. yüzyıl Osmanlı sadrazam çadırı altında serili kilimle, Washington Textile Museum'da bulunan, iliklerin tek kenetleme ile yok edildiği, XVII. yüzyıla ait kilimdir[72].

Riefstahl tarafından Beyşehir Eşrefoğlu Cami'inde bulunup Konya Mevlana Müzesi'ne getirilen ve XVI.- XVII. yüzyıllara tarihlendirilen kilim ise, kenar bordür süslemeleriyle Osmanlı devri seramik, çini, tezhip süslemelerinin klasik örneklerini hatırlatan bir bezemeye sahiptir[73].

---

[67] M. Kütükoğlu, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, İstanbul 1983, s. 46, 184.
[68] A. Ersoy, "Osmanlı Saray Kilimleri", **İlgi**, Y. 24, S. 61, İstanbul 1990, s. 4.
[69] Geniş bilgi için bkz. Ş. Yetkin, "Divriği Ulu Cami'inde Bulunan Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimler", **Belleten**, C. XLII, S. 165-168, Ankara 1978, s. 53-63.
[70] Ş.Yetkin, "Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimlerden İki Yeni Örnek", **Vakıflar Dergisi**, C. XIII, Ankara 1981, s. 375; B. Acar, **a. g. e.**, s. 118; T. Pelit, "Vakıflar Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi'nden 16.-17. Yüzyıl Osmanlı Saray Sanatı Üslubunda Desenli İki Kilim", **Antika**, S. 13, Ankara 1986, s. 7.
[71] B. Acar, **a. g. e.**, s. 17.
[72] B. Acar, **a. g. e.**, s. 14, 15, 118; Y. Petsopoulos, **a. g. e.**, s.56.
[73] B. Acar, **a. g. e.**, s. 17.

Hannover, Kestner Museum'da Saray kilimi üslubunda dokunmuş, XVII. yüzyıldan kalma bir örnek daha mevcuttur. Madalyonlu bu kilim dışında, özel bir koleksiyonda, aynı yüzyıldan kalma bir seccadenin bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

Osmanlı dönemine ait en eski sumaklardan biri, bugün Washington Textile Museum'da bulunmaktadır. Kaynakların ifadesine göre, atkılı sumak tekniğinde dokunan ve kufi bordürün kuşattığı ortadaki sekizgen bir madalyon ile, kenarlarda küçük sekizgenlerle süslü bir örnek, XV.-XVI. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Motifleri erken Osmanlı Dönemi halılarının desenlerine benzemektedir[74].

XVIII.-XIX. yüzyıllar, Osmanlı devri düz dokuma yaygılarının en iyi dönemidir. Bugün Anadolu'da, özellikle köy camilerinde, sözkonusu yüzyıllara tarihlenebilecek, çok sayıda örnek bulunmaktadır. Saray kilimlerinin aksine, ilikli kilim ya da cicim, zili, sumak tekniğinde dokunan bu örnekler, dokundukları yörelerin özelliklerini taşırlar. Osmanlı döneminde hemen her merkezde dokunan bu kilimler, günümüzde dokunan Anadolu düz dokuma yaygılarının öncüleridir[75].

3.3. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nin Tarihçesi ve Teşhir Düzeni

Nahcıvan şehrinde XVIII. yüzyıla ait tarihi mimarlık abidesi olan Han Evi, Doğu mimarlık üslubunda yapılmıştır. Nahcıvan hanı, Rahim Han'ın yaşadığı evdir. Bina iki kattan ibarettir. Kadim Kale Mahallesinde, Mümine Hatun Türbesi'nin 50-60 m. yakınında inşa edilmiştir. Pişmiş kerpiçten yapılmış, pencerelerde şebeke üslubundan, otaklarda eski Nahcıvan evlerine ait tahta formlardan geniş bir şekilde faydalanılmıştır. Binanın yüksek tepe üzerinde inşa edilmesi, onu son derece azametli ve güzel gösterir.

"Acemi seyrangahı", dinlenme kompleksine dahil olan ve 2003 yılında yeniden tamir edilen han evinde, şimdi Nahcıvan Muhtar Cumhuriyeti Devlet Halı Müzesi bulunmaktadır. Müzede Nahcıvan hanlığının tarihine ayrılmış iki köşe vardır.

Nahcıvan Devlet Halı Müzesi Muhtar Cumhuriyeti Yüce Meclisi Sadrinin Kararı'na dayanarak 1998 yılının Nisan ayında faaliyete başlamıştır[76].

Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde sanat eserlerinin sergilendiği odaların toplam

---

[74] B. Acar, **a. g. e.**, s. 14.
[75] B. Deniz, **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**, Ankara 2000, s. 56.
[76] A. Qadim, **Nahcıvan Devlet Xalça Müzeyi,** Kısa Tanıtım Kitabı, (Çev: Marziyya Ağayeva), Nahcıvan-2004, s. 1-2.

sahası 270 m^2 dir. Bu arazide 6 salon halıcılığa, 2 salon ise, Nahcıvan'ın Hanlıklar devrini belgeleyen belge ve fotoğraflara ayrılmıştır. Müze, XVIII – XIX asırlarda Nahcıvan Hanlarının ikamet ettiği binada yerleşmektedir. Toplam 800 civarında sanat numunelerini içerisinde barındırmaktadır.

Tarihi belgelerden de görüldüğü gibi, halıcılık Azerbaycan'ın en eski sanat türlerindendir. Günümüzde dünyada Nahcıvan halıcılık sanatının ve başka dekorculuk sanatının numuneleri bulunmayan müze yoktur. Halıcılık sanatı, Azerbaycan halkının milli tefekkürü, eski sanat nevi ve meşguliyeti, eski tarihi anlamına geliyor. Asırlarca halıcılık sanatı inkişaf etmiş, cilalanmış ve en yüksek zirvesine yetişmiştir. Halıcılık sanatı, eski Sümerlerin keçecilik sanatı ile başlamış, günümüzde bu sanatın zirvesi sayılan resimli halılarla devam etmektedir. Daha doğrusu, insan dokuduğu ilmelerle kendi portresini çiziyor. X. asra ait olan "Hüdut el- alem" isimli el yazmada söyleniliyor ki, Azerbaycan şehirleri, o sıradan Muğan, kendi palazları, çuvalları ve heybeleri ile ünlü olduğu gibi, Tebriz ve Azerbaycan'ın başka şehirleri halıcılığın farklı yönleri ile ünlenmişlerdir.

Halıcılık sanatı, Nahcıvan'da her zaman var olmuş, inkişaf etmiş ve dünyaca tanınan "İpek Yolu" vasıtasıyla diğer ülkelere yayılmıştır.

Müze, 8 salondan oluşmuştur. 1. salon, kendine has tertibatıyla diğer salonlardan farklıdır ve bu salonda halıcılığın tüm gelişim etapları sergilenmiştir. Daha net söylersek, keçecilik, hasırcılık, palazcılık türleri ve başka saçaklı halılar peşi sıra burada yerleştirilmiştir. Bundan başka iplik imal etme tekniğine ait numuneler 'Cehre', 'Yün tarağı', 'Tüyce', 'Hana', 'Heve', 'Kır git' ve boyamada kullanılan bitkiler burada sergileniyor.

Müzenin 2. salonunda, Kuba–Şirvan grubuna ait halılar ve dekoratif–tatbiki sanat numuneleri sergilenmektedir. Burada esasında eski halı türlerinden olan Pirebedil, Hankarvand, Sarma söğüt, Mihrabi halıları, bundan başka, halı dokunuşlu olan at çulu, mefreş çeşitli dekorlarla süslenmiş tuz çuvalları, milli giysiler, nakışlı yün çoraplar ve misgerlik numuneleri de sergilenmektedir. Bu tarihi numuneler XVIII – XIX. asırlara ait olup Nahcıvan arazisinde yerli ustalar tarafından yapılmış eşyalardır.

Müzenin 3. salonunda, Üç Kağan, Fındıcan, Muğan, Leçekturunç, Herat pirebedili, Boz kurt gibi çok değerli ve tarih bakımından çok önemli halılar sergileniyor.

Müzenin 4. salonunda, sergilenen halılar Tebriz–Nahcıvan grubuna aittir. Bu salonda XVIII.–XX. asırlara ait olan Abbas Mirze, Avçılık, Leyla ve Mecnun, Ömer Hayyam, isimli çeşitli saçaklı halılar, seccade, çok nadir sayılan ve tarihi önem taşıyan ok çantaları, hurcunlar ve diğer numuneler de yerleştirilmiştir.

Abbas Mirze isimli konulu, saçaklı halı, müzenin en değerli halılarındandır. Sözü edilen Tebriz halısının Nahcıvan'ın XVIII.–XIX. asırlara ait tarihi için çok büyük önemi vardır. Bu portre halı, zamanında Nahcıvan'daki Abbasabat kalesinin koruyucusu, Veliaht Abbas Mirze'nin şerefine dokunmuştur. Bu halı orijinalliği ile bulunmaz bir dokumadır. Minyatür olarak işlenmiş olan bu halı ilginç bir teknik kaide de dokunmuştur. Daha doğrusu burada konu, halının dokunulmaz bordür kısmını kesmiş ve çerçeveden dışarı çıkmıştır. Böyle bir üslup halılarda çok ender görülür. Bu değerli halıyı müzeye Nahcıvan Muhtar Cumhuriyeti Yüce Meclisinin Sadri Vasif Talıbov hediye etmiştir.

Müzenin 5. salonunda, Gence-Kazak halıları yerleştirilmiştir. Bu salonda bulunan halılar aslında XIX.-XX. asırlara aittir. Burada "Tikşişçi Kızlar", Marallı","Develi", "Alpan", "Dağkesemenli", "Güllü", "Samuh", "Bahçede Güller" ve diğer halı ve numuneler, "Mugan" adlı halılar ve bundan başka milli silah türleri, musiki aletleri ve halı dokumaya ait fotoğraflar da bulunmaktadır[77].

Müzenin 6. salonunda, Azerbaycan halısının milli lideri Haydar Aliyev'in hayat ve faaliyetleri ile ilgili kitaplar, Nahcıvan'da bulunduğu sırada yanında bulunduğu kişilerle geçirdiği zamanlarla ilgili fotoğraf ve dokümanlar, son devirde Nahcıvan'da geçen kalıntı, koruculuk ve özgürlük işlerini yansıtan fotoğraflar bulunur[78].

[77] A. Qadim, **a. g. e.**, s. 2-3.
[78] A. Qadim, **a. g. e.**, s. 4.

Resim 1. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi (Ön Görünüş).

Resim 2. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Resim 3. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Resim 4. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Resim 5. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nin Odalarından Biri.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KATALOG

4.1. HALILAR

4.1.1. Kuba-Şirvan Grubu Halılar

KATALOG NO :1

Ait olduğu Grup :Pirebedil
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :1, 2, 3
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XVIII. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Halı
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Tarak, çiçekli kufi yazı, buta, göz, koçboynuzu, suyolu motifi, ve çiçek motifleri
Boyarmaddesi : Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, lacivert, krem, açık mavi, açık yeşil, beyaz, kahverengi, sarı.
Dokumanın Tanımı :

İncelediğimiz bu halı, Pirebedil'de dokunmuş olup, kullanılan motifler itibariyle Kuba-Şirvan grubuna ait olduğu tespit edilmiştir. Prebedil, Kuba'ya yakın bir yerdir. Pirebedil halısının motifleri, XVIII. yüzyılda kullanılan motiflerle benzerlik göstermektedir (Fotoğraf 1). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Halıda kullanılan iplikler, doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Azerbaycan halılarında, kalın bordüre "ana haşiye", ince bordüre "bala haşiye" ve

daha ince olan bordüre de "zencirek" adı verilir[79]. Üçü ince ve biri kalın olan dört bordürü vardır. Zemine, simetrik bir kompozisyon yerleştirilmiştir. Kalın bordürün iki tarafında tarak motiflerinden (Motif 2) oluşan ince bordürlerde kırmızı, krem, sarı ve lacivert renkler kullanılmıştır. Kalın bordürün zemini laciverttir. Bordür, çiçekli kufi yazılardan oluşur (Motif 1). Kufi yazılı bordürler, bir Selçuklu halı geleneğidir. XIII. Yüzyıl Konya Selçuklu halılarında da bordürlerde kufi yazılar kullanılmıştır. Zemini dıştan çevreleyen ve içerisinde suyolu motifi (Motif 3) bulunan kırmızı renkte bir bordür vardır.

Halının zemini laciverttir. Burada, koçboynuzu motifleri (makas)[80] ve boyuz motifleri yer alır. Bu motifin, her iki yanında buta motifi bulunur. Zemin, göz motifi ve küçük çiçeklerle zenginleştirilmiştir. Yerli dokuyucular, bu halılara burma, kırma ve kayçı (makas) adını verirler. Halının esas motifi, boynuz ve makastır. Kırmızı, lacivert, krem, mavi, yeşil, beyaz kahverengi ve sarı renklerin kullanıldığı bu halı çok yıpranmış durumdadır.

Halıda kullanılan tarak motifi, bir elin parmakları olan 5, dokumalarda kötü gözü önlemede kullanılır. Bu motifi ilk önce Ön-Türkler kullanmıştır. Türkistan Karadağları kaya resimlerinde görülmektedir. Natüralist olarak çizilen el motifi giderek stilize olmuş, zamanla 5 noktaya dönüşmüştür. Anadolu'da doğumu simgeleyen ana ile bereket arasında bir ilişki kurulmuştur. Kibele'den Meryem Ana'ya kadar süren bağlantı, İslamiyet sonrası Anadolu'da Fatma ana, Fadime ana geleneği şeklinde sürmüştür[81].

İnsanın ilk kullandığı araç bizzat kendi eli olup elin en eski betimlemelerinden biri de Anadolu neolitik yerleşim birimi Çatalhöyük'tedir. Sabanı tutan, doğuma yardım eden gene eldir. El ve parmaklar tehlikeli bakışa karşı koruma etkisi yaptığına inanıldığından, bunların temsillerinden de aynı etkinlik beklenir. Sihirde, suretle asıl arasındaki fark ortadan kalktığı düşünüldüğünden, el resimleri genellikle nazarlık olarak ta asılırlar[82].

Neolitik ve Paleolitik dönem mağara resimlerinde el ve parmak figürleri

---

[79] **Ü. Banu Hamidova'dan naklen;** Azerbaycan halılarında kullanılan ince ve kalın bordürlere" ana haşiye, bala haşiye ve zencirek" denir.

[80] **Ü. Banu Hamidova'dan naklen;** Azerbaycan halılarında zeminde kullanılan koçboynuzu şeklindeki motife kayçı (makas) adı verilmektedir.

[81] M. Aldoğan, "Türk Kilim Sanatı", **Sanat Dünyamız**, Yıl 10, S. 29, İzmir 1984, s. 15.

[82] M. Ateş, **a. g. e.**, s. 156.

görülmüştür. El şekillerinin, mağara duvarlarında dinsel veya büyüsel bir yaklaşımla tekrarlandığı tespit edilmiştir. Bu mağaraların belli başlıları, İ. Ö. 200.000 yılına tarihlenen, Fransa'nın güneyindeki Gargas, İspanya'daki Maltravteso ve Antalya Beldibi Karain mağaralarıdır[83].

El motifi, Fatma Ana'nın eli, barnak, beş kardeş, beş benek, beş nokta, el gibi adlar alarak Anadolu dokumalarındaki motif zenginliğine renk katmıştır. Bazı seccadelerde secde sırasında elin geldiği yere el motifi konmuştur. Anadolu'da el motifi, dokumalarda hem gerçekçi bir üslupla, hem de stilize edilerek beş çubuk ve beş nokta şeklinde yorumlanmıştır. Halı, kilim, cicim, zili türü dokumalarda motifler, bir ölçüde dokuma teknikleri sayesinde ortaya çıkmışlardır ve aynı zamanda "Ana Eli" tanımlaması ve doğum ve çoğalma kavramı ile de bütünleşirler. "Beş benek" adlı beş noktadan oluşan figür, Fatma Ana'nın parmak uçlarını temsil eder[84].

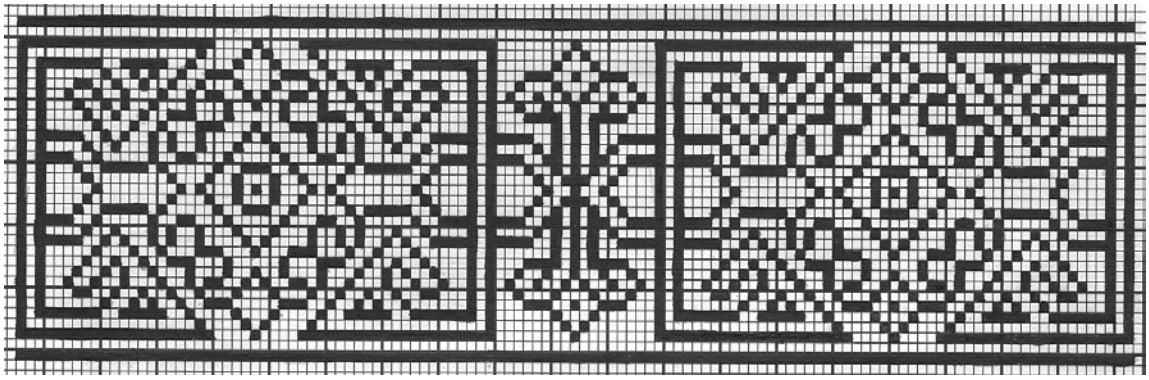
Parmak ve ona çok benzeyen tarak motifleri, geometrik olarak üçlü, beşli, yedili ve katları sayılar kullanılarak dokunmuştur. Bir gövdeye bağlanan çeşitli çubuk formlarından oluşur ve duruma göre el, parmak veya tarak isimlerini alır. Üçlü, arapeli, el, kazayağı motifleri, Alacahöyük, Mersin, Antalya, Kilis yörelerinde tarak motifi genel adıyla, bazen zeminde tek olarak, bazen de bordür çevrelerinde iç ve dış bordür ayırımlarında kullanılır. Bir Kars kilimi üzerinde görülen ve içinde göz motifi tutan avuç şeklindeki "çift el" motifi, Anadolu'da evliliği ve doğumu kem gözden korunmak amaçlı dokunmaktadır. 13. yüzyıl Konya Beyşehir Kubadabat Sarayı çinilerinde el şeklinde balık figürü vardır. Selçuklularda çift başlı kartal, el ve balık motifleri, mutluluk ve güç sembolüdür. Antalya Müzesi'nde etnolog Naci Eren'in araştırmalarında saptadığı tahta el şeklinde mezar başları vardır. El motifini dokumaların dışında, gümüş, tahta, taş, cam, metal işçiliğinde üretilen el sanatı örneklerinde de görmekteyiz. Orta Asya'dan bugüne değin yaşayan bu inançlar geleneksel el sanatları aracılığıyla tıpkı ünlü gülmece ustası Nasreddin Hoca'nın ya da Homeros'un öyküleri gibi biçimsel bir aktarımla günümüze gelmiştir[85].

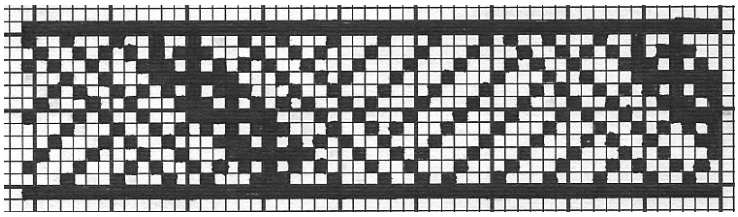
[83] M. Erbek, **Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri**, Ankara 2002, s. 112.
[84] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 114.
[85] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 114.

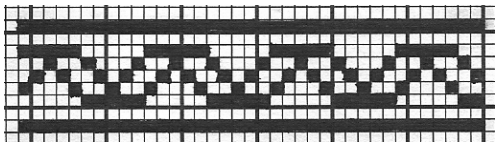
Fotoğraf 1. Prebedil (Kuba-Şirvan Grubu), XVIII. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 1. Çiçekli kufi kompozisyonlu kalın bordür.

Motif 2. Tarak motifli ince bordür.

Motif 3. Suyolu motifli ince bordür.

KATALOG NO :2

Ait olduğu Grup :Şirvan Grubu
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :4, 5
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Mehrabi Halısı
Üretim Tipi (Cinsi) :Namazlağ
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler : Suyolu, el, Kabe resmi, çengel, çiçek ve motifleri
Boyarmaddesi : Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, krem, kahverengi, yeşil, turkuaz, beyaz, sarı, deve tüyü, lacivert
Dokumanın Tanımı :

Halıda kullanılan motifler incelendiğinde, Şirvan grubuna ait bir namazlağ halısı olduğu görülür ve XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 2). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan iplikler, doğal boyalarla renklendirilmiştir.

İkisi ince ve biri kalın olmak üzere, üç bordürden oluşur. İnce bordürlerde, suyolu motifi yer alır. Kalın bordürde ise, turkuaz zemin üzerinde ince şeritler (Azerbaycan dilinde "tilme sayağı") içerisinde, çiçek motifleri (Motif 5) sıralanmıştır[86]. Çiçeklerde, kahverengi, krem, sarı, beyaz, devetüyü renkler kullanılmıştır. Zeminde, üst kısımda mihrap bulunur. Mihrabın köşelerine el ve çiçek motifi, iç kısmına ise Kâbe resmi yerleştirilmiştir. Mihraptan sonra kalan zemin, kırmızı, krem, sarı ve yeşil şeritlere (tilme sayağı) (Motif 4) bölünmüş ve her birinin zemini çengel motifleri ile doldurulmuştur. Kullanılan kırmızı, krem, kahverengi, yeşil, turkuaz, beyaz, sarı, deve tüyü ve lacivert renkleri birbirleriyle bir uyum içerisindedir.

[86] **Ü. Banu Hamidova'dan naklen;** Azerbaycan halılarında ince bordürlere verilen ad tilme sayağıdır.

Çengel motifi, Anadolu dokumalarında özellikle kilim ve halıda çok sık kullanılan bir motiftir. Kötü gözün etkisini yok etmek amacıyla kullanıldığı gibi, dişi ve eril kavramlar arasında bir köprü anlamında da kullanılagelmiştir. Kadın-erkek, dağ-vadi, deniz-dalga, rüzgâr-su gibi zıt kavramları, düzlemleri hatta odakları birleştiren hareketleri sembolize etmektedir. Bu bağlamda evlilikle ve bereketle de ilişkisi vardır. Etnolog ve Sanat Tarihçisi H. Zübeyir Koşay çengel motifine ilk kez, yaptığı saha araştırmaları sırasında, Erzurum Cunni Mağarası duvar resimlerinde rastlamıştır. Çengel motifi ayrıca, Yazıcızade'nin Topkapı Müzesi'nde bulunan "Tarih-i Ali Selçuk" adlı eserinde Oğuz Boyu Bayındır Aşireti'nin simgesi olarak tanımlanmaktadır[87].

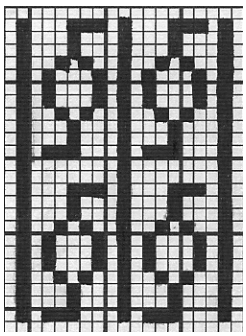
"S" harfi şeklindeki motif kilim, cicim ve halı dokumalarında dikey veya yatay konumda geometrik olarak stilize edilmek suretiyle kullanılmıştır. Nakışlı Anadolu çoraplarında "Gönül Çengeli" adını alır. Kadının askerdeki kocasına veya genç kızın sevgilisine ördüğü çorapta, çiftin birbirine bağlılığını sembolize eder. Nazar değmesin diye, sıklıkla, kilimlerin zemin motiflerinin arasına yerleştirilir. Anadolu'da "çakmak", "eğri alabalık", "küçük alabalık" gibi çeşitli isimler alır. Halk arasında yaygın bir şekilde "çengeli takmak", "oltaya gelmek", "kancayı takmak", "çengelden çıkmak-kurtulmak" gibi deyimler kullanılır.

Anadolu dokumalarında ve el sanatlarında kullanılan motiflerin sembolik anlamları ve içerikleri, birbirlerini destekleyici ve tamamlayıcı niteliktedir. Aralarında uyum ve bütünlük söz konusudur. Çengel motifinin diğer el sanatları motifleriyle uyumlu simgesel anlatımı da, çağlar boyunca önemini ve içeriğindeki derin anlamları yitirmeden günümüze kadar gelmiştir. Özellikle teknoloji yorgunu toplumlarda bu tür insani kavramların ve simgelerin giderek önem kazandığı günümüzde, halı-kilim dokumaları geleneksel sürekliliğini korumaktadır[88]. Anadolu dokumalarında kullanılan bu motif, Kuba-Şirvan grubuna ait olan bu halıda da görülmektedir.

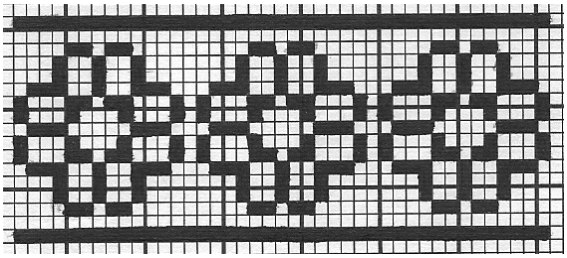
[87] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 138.
[88] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 138.

Fotoğraf 2. Namazlağ (Şirvan Grubu), XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 4. Çengel motifli tilme sayağı.

Motif 5. Çiçek motifli kalın bordür.

KATALOG NO :3

Ait olduğu Grup :Kuba Grubu, Kollu Çiçi (Maşın =Araba Halısı)
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :6, 7
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Maşın (Araba) Halısı
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Hun gülü, hançer yaprağı, oğ damgası, hayat ağacı, muska,çiçek ve çeşitli hayvan motifleri
Boyarmaddesi : Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, lacivert, açık mavi, beyaz, yeşil, pembe, sarı, kahverengi
Dokumanın Tanımı :

Motifleri itibariyle, Kuba-Şirvan grubuna ait olduğu tespit edilen halı, Kollu çiçi diye isimlendirilmiş olup, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 3). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan yün iplikleri, doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Kuba kollu çiçi grubu, daha sonra Karabağ'da maşın (araba) halısı olarak isim almıştır. Zemini çevreleyen iki kalın bordür bulunur. Dıştaki bordürde, hun gülü motifi yer alır. Bordürün zemini sarı renktedir. Motiflerde kullanılan renkler, kırmızı, açık mavi, beyaz, sarı, yeşil, kahverengidir. İkinci bordürün zemini kırmızıdır. Burada, hançer yaprak ve muskaya benzer motif kullanılmıştır (Motif 6). Halının beyaz olan zemininde, oğ damgası kullanılmıştır. Damganın kenarları muska motifi ile süslenmiştir. Lacivert olan bu damganın içerisinde, çeşitli hayvanlar resmedilmiştir. Oğ damgasının, ortada birleşen uçlarının arasında da yine aynı damga kullanılmıştır (Motif 7). Bu damga motifinden geriye kalan kısımlarda da değişik şekillerde hun gülü,

çiçekler, çeşitli hayvan figürleri, hayat ağacı, oğ damgası ve göz motifi yer almaktadır. Renkler uyumlu bir şekilde kullanılmıştır. Halı, yıpranmış durumdadır.

İncelediğimiz halılarda görülen damgaların aslı, Ön-Türklerdeki Oğ damgalarıdır. Bu damganın anlamı, tanrıya erişmek için gerekli şart, kısacası günahsız olma demektir. İlk ve esas anlamı budur. Aynı anlam, Astro-fizikte "kuantum" diye adlandırılır. İlk seviyede gerekli olan şartlar… öteki anlamları, yönetim, savaşa oğ/uma, tefsir anlamlarını taşıdığı gibi, kendilerine on diyen Ön-Türklerin öteki bölümü, kendilerini oq diye adlandırırlar[89].

Tanrıya uçma sembolü olarak kullanılan oq damgası, başlangıçta kuş resmiyle ifadelendirilmiştir. Bunun için vücut ve kanatlar 90 derece kesişen iki çizgi ve ufak kıvrık bir gaga halinde çizilmiş zamanla bu sade bir haç şeklini almıştır[90].

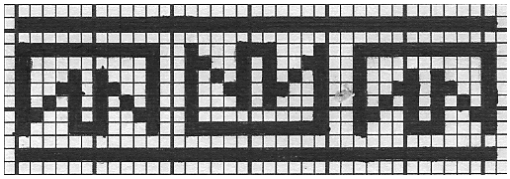
Oğ damgası daha sonra haç şeklinde Hıristiyan âleminde kullanılmıştır. Günümüzde bazı Yörük aşiretlerinin armaları olarak kullanılmaktadır. Dündarlı, Çavdarlı, Karahacılı, Karakoyunlu, Yeşilyurt, Kınık ve hayta gibi Türk boylarında kullanılagelmiştir.

M. Ö. 3000'lere tarihlenen Karataş, Semahöyük'te bulunan üçayaklı çömlekte bu motif görülür. Erzurum, Hatay, Konya, Sivas, vs. kilimlerinde rastlamaktayız.

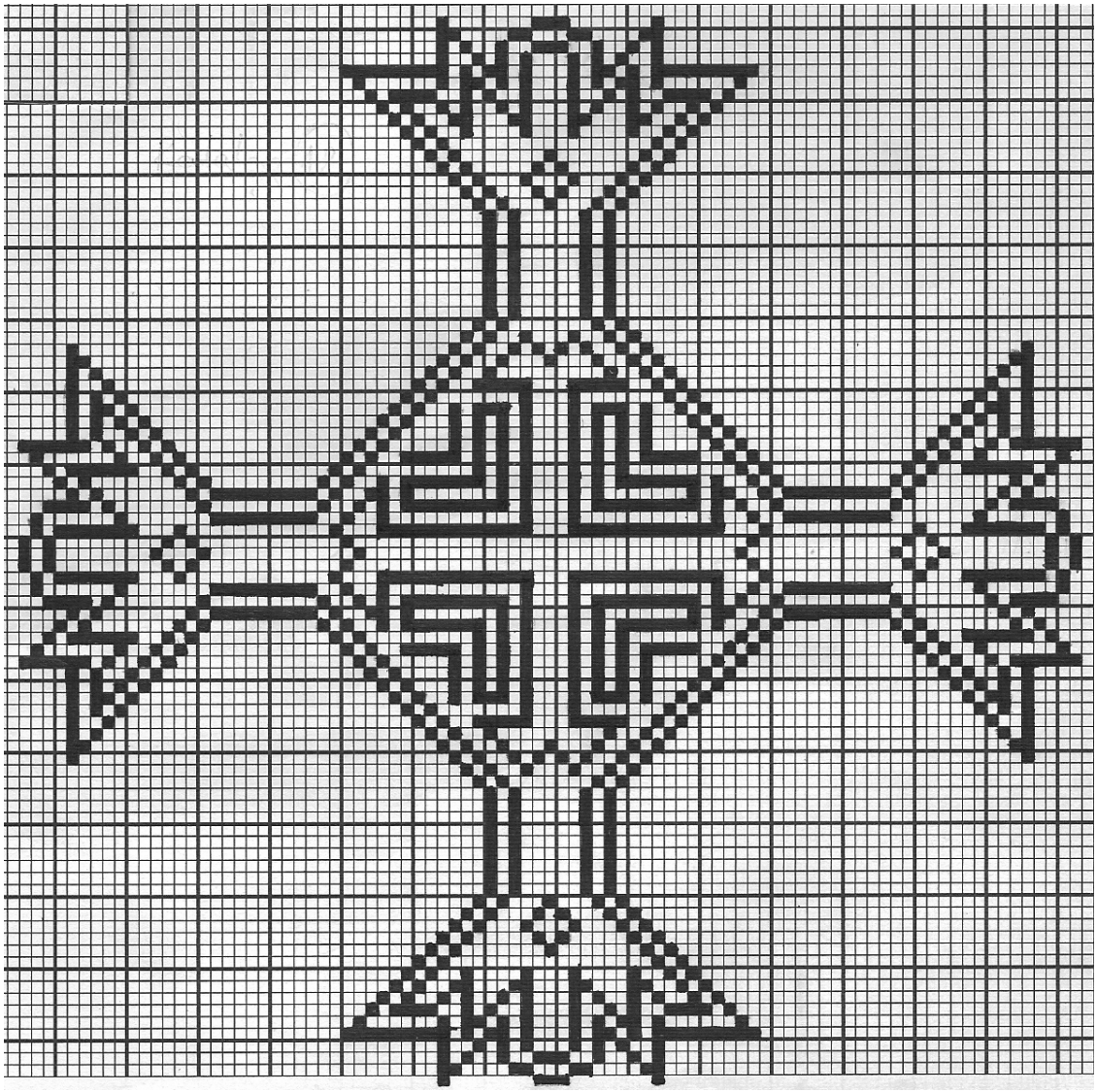
[89]H. Tarcan, **Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmi Tarihinin Çöküşü**, İstanbul 2003, s. 130.
[90] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 151.

Fotoğraf 3. Kuba Grubu, Kollu Çiçi (Maşın=Araba Halısı), XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 6. Yaprak motifli ince bordür.

Motif 7. Oğ damgası.

KATALOG NO **:4**

Ait olduğu Grup **:**Bakü Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:-**
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nachcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**1998
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Duvar Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün, pamuk
Kullanılan Motifler **:**Dal, çiçek, yaprak motifi ve Haydar Aliyev'in portresi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, koyu kırmızı, sarı, açık yeşil, koyu yeşil, haki yeşil, koyu mavi, açık mavi, açık pembe, koyu pembe, beyaz, deve tüyü, açık kahverengi, koyu kahverengi, bordo, eflatun, başak sarısı
Dokumanın Tanımı **:**

Halı, Azerbaycan Cumhuriyetinin Eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev adına 1998 yılında yapılmıştır (Fotoğraf 4). Türk (Gördes) düğümü tekniği ile dokunan bu halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Doğal boyalarla boyanmış iplikler kullanılmıştır.

Halının zeminini, iki ince ve bir kalın bordür çevreler. Bunlardan başka daha ince bordürler de bulunur. İnce bordürlerin zemini açık mavi, kalın bordürün zemini ise koyu mavidir. Bordürlerin hepsinde bitkisel kompozisyonlar kullanılmıştır. Zeminde, üst kısma bir madalyon içerisine Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in portresi yerleştirilmiştir. Haydar Aliyev, üniformalı bir şekilde resmedilmiştir.

Zeminin alt kısmında, yine bir halı kompozisyonu bulunmaktadır. Halı, köşe göbekli bir halıdır. Bu halıda da, bitkisel motifler kullanılmıştır. Halının zemini kırmızı, madalyon yeşil, köşebentler ise koyu mavidir. Kalın bordürün zemini ise koyu mavidir. Portrenin çevresi ile halının zemininin kompozisyonu aynıdır, fakat zemin renklerinin

farklı olması, iki zemini birbirinden ayırmaktadır. Portrenin etrafındaki çerçevede, koyu mavi üzerine rumi ve bitkisel motiflerden oluşan bir tasarım yer alır. Halının renkleri zengindir ve uyum içerisinde kullanılmıştır.

Fotoğraf 4. Bakü Grubu, 1998, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

KATALOG NO **:5**

Ait olduğu Grup **:**Bakü Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**8, 9, 10
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Duvar Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:** Suyolu, karanfil, madalyon, çiçek, oğ damgası, ceylan ve hayvan motifleri
Boyarmaddesi **:** Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, pembe, lacivert, turuncu, yeşil, beyaz
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan ve Bakü'de dokunan bu halının, motif özellikleri nedeniyle XX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 5). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür.

Zemini çevreleyen biri ince diğeri kalın iki bordür vardır. Turuncu renkli ince bordürde, suyolu motifi vardır (Motif 10). Kırmızı renkli kalın bordürde ise, karanfil çiçekleri sıralanmıştır (Motif 8). Bütün Türk dünyasında kullanılan karanfil motifi, bordür için çok meşhurdur.

Lacivert zeminli halının ortasında, bir madalyon bulunur. Madalyonun ortasında ise, bir çiçek motifi yer alır. Çiçek motifinin etrafında, bir oğ damgası bulunmaktadır. Damganın etrafında ise, dört adet hayvan figürü yer alır. Halının dört köşesinde, birer adet hayvan figürü vardır (Motif 9). Hayvan figürlerinin üstünde de kuş figürü bulunmaktadır. Halıda, kırmızı, pembe, lacivert, turuncu, yeşil ve beyaz renkler yer almaktadır. Kullanılan renkler birbirleriyle uyum içindedir.

Bu halıda kullanılan motiflerden biri su motifidir. Su, yeniden doğuşun, bedensel

ve ruhsal yenilenmenin, yaşamın akışkanlığının ve sürekliliğinin, bereket, soyluluk, bilgelik, saflık ve erdemin sembolüdür. En etkin bedensel arınma aracıdır. Suyolu hayatın, arınmanın ve yeniden doğumun vuku bulduğu yerdir. Anadolu'da su ateşin zıddıdır; o hem yaşamın hem de ölümün kaynağıdır.

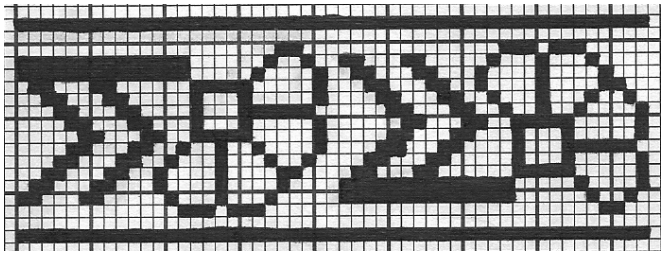
Anadolu kültüründe su, yaşamı simgeler. Çatalhöyük taş duvarlarındaki resimlerde, pişmiş topraktan çanak çömleklerde zig-zag veya meander olarak da adlandırılan suyolu motifi belirgin bir şekilde uygulanmıştır. Meander motifi, bulut (ejder) motifi ile simgesel bir anlam bütünlüğü içindedir. İsmini Ege Denizi'ne dökülen Menderes (Meandros=meander) Nehri'nden almıştır.

Anadolu kadınının bütün gün iç içe olduğu su, dokumalarında da motif olmuştur. Anadolu kilimlerindeki Meander-suyolu motifinin formu, tıpkı Menderes Nehri'nin geri dönüşlerine, sonra tekrar yoluna devam etmelerine benzer. Bu motif, Ege ve Akdeniz bölgesi halı ve kilimlerinde çoğunlukta olmak üzere, tüm Anadolu dokumalarında sıklıkla kullanılan bir motiftir[91]. Aynı şekilde bu motif Azerbaycan halılarında da genellikle bordürlerde görülen bir motiftir.

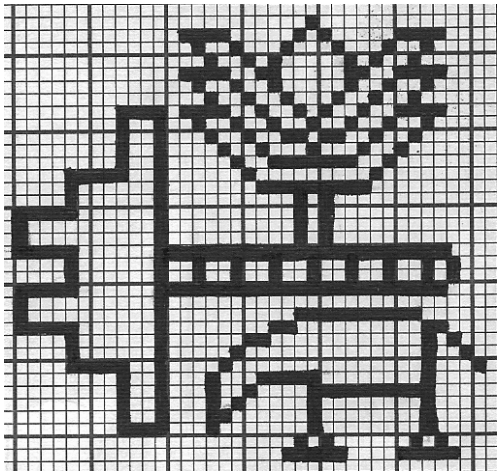
[91] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 102-104.

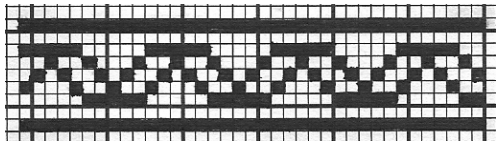
Fotoğraf 5. Bakü Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 8. Çiçek ve yaprak motifli kalın bordür.

Motif 9. Hayvan motifi.

Motif 10. Suyolu motifli ince bordür.

KATALOG NO **:6**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**11, 12, 13, 14, 15
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Çengel, çiçek, göz, oğ damgası, hayat ağacı, bereket, motifleri ve insan figürü
Boyarmaddesi **:** Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, koyu kırmızı, açık sarı, koyu sarı, beyaz, açık pembe, lacivert
Dokumanın Tanımı **:**

İncelemiş olduğumuz, Kuba-Şirvan grubuna ait olan halının, kullanılan motifler itibariyle, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 6). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Doğal boya ile boyanmış iplikler kullanılmıştır.

İki ince ve bir kalın bordür zemini çevreler. İnce bordürlerin zemini gri, kalın bordürün ise kırmızıdır. Dıştaki ince bordürde, çengel motifi sıralanır (Motif 14). İçteki ince bordürde ise, çiçek motifleri yer almaktadır. Kalın bordürde, sekizgenlerden oluşan göz motifleri bulunmaktadır (Motif 15).

Halının zemini laciverttir. Zeminde, dört adet sekizgen yer alır. Bunların içlerinde, oğ damgası vardır. Ayrıca, kalın bordür içindeki göz motifleri ortadaki bu motifin etrafında sıralanmışlardır. Sekizgenlerin dışında kalan zeminde ise, hayat ağacı (Motif 11), bereket motifi (Motif 13), çengel motifi, insan motifi ve göz motifi (Motif 12) bulunmaktadır. Kırmızı, sarı, beyaz pembe ve lacivert renkler hakimdir. Kullanılan

renkler, birbirleriyle uyum içindedir.

Hayat ağacı sürekli gelişen, cennete yükselen hayatın, dikey sembolizmini oluşturur. Geniş anlamda, sürekli değişim ve gelişim içinde yaşayan evreni sembolize eder. Evrenin üç elementini, toprağın derinine inen kökleriyle yeraltını, alt dalları ve gövdesiyle yeryüzünü, ışığa yükselen üst dallarıyla cenneti birleştirir. Yeryüzü ve cennet arasındaki iletişimi sağlar. Kökleriyle topraktan aldığı suyla, dallarını ve hava alma organı olan yapraklarını besler; yeni yağmurlar getirerek evrensel döngüyü sağlar. Ateş onun dallarının birbirine sürtünmesiyle oluşur.

Servi, sedir, incir, zeytin, hurma, palmiye, kayın, nar, meşe, vb. ağaçlar değişik toplumlarda hayat ağacının sembolüdürler. Anadolu motiflerinde hayat ağacı, "can ağacı" olarak da nitelendirilir; ölümsüzlüğün sembolüdür. Birçok yörenin dokumalarında hayat ağacının üzerinde görülen kuşlar, zamanı gelince uçacak olan can kuşlarıdır. Can, ruh ile eş anlamlıdır. Özellikle servi ağacı ölümsüzlüğü simgeler. Ağaç "yeşil elmas" adıyla anılmaktadır. Ağaç kültü, insanlığın en eski çağlarından gelmektedir[92].

En eski Türklerin dini inançlarını yansıtan hayat ağacı da, binlerce yıldan beri Türk giysi ve dokumalarında; en belirgin olarak da mimari eserlerimizde işlenmiştir. Bunun en eski örneğini, Tiflis ile Çıldır Gölü arasında bulunan Tıryalet/Tryaleti bölgesinde "Kuruktaş" Kurganı'nda çıkarılan altı göçebe eşyası arasındaki, M. Ö. 2000 yıllarından kalma olduğu belirlenen, (Urartulular'ın ataları Hurriler'den kalma) çok süslü kabartmalı bir gümüş kadeh üzerinde görmekteyiz. Doğu Altaylardaki Pazırık 7. Kurganı'ndan çıkan (M. Ö. 5. yüzyıldan kalma) bir çocuk önlüğünde, deri aplike, altın yaprak ve kabaralar ile süslü hayat ağacı işlenmiştir[93].

Tek tanrılı dinlerin, insanın yaratılışını anlatan bölümlerindeki ortak nokta, ağaçtır. Bazı motiflerde bu ağacı bir yılanın beklediği görülür. Ölümsüzlüğü bulamayan insanlar, ölümden sonraki hayat kavramı ile umutlarını sürdürürler. Ölümsüzlüğün simgesi olan hayat ağacı motifi, Anadolu'da mezar taşlarında oldukça yaygın olarak kullanılır. Bu motif, Türklerde, Şamanizm kökenlidir. Orta Asya şaman kaynaklarından öğrendiğimize göre hayat ağacı, dünyanın merkezi olarak kabul edilir ve aynı zamanda

---

[92] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 166.

[93] N. Görgünay Kırzıoğlu, **Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Motifler**, Ankara 1995, s. 159.

şamanın yeraltı ve gökyüzü seyahatinde merdiven işlevi görür. Selçuklu örneklerinde olduğu gibi, hayat ağacı ile birlikte tasvir edilen kuş ve kartallar, Orta Asya inançlarına göre Şamana eşlik eden kuşlar veya Şamanın kendisi olabilir[94].

Türkiye'de, en az XIII. yüzyıldan beri, kuş motifiyle birlikte, hurma ağacı ve servi ile tuba denen ağaçlar ve çama benzeyen kakıl denen bir ağaç, Azerbaycan'da ağaç ve budak, Türkmenistan'da gül denen şekiller sanat eserlerinde çok görülürdü. Yeniçeri bayraklarında, çiniler, mezar taşları, işlemeler, halılar ve kilimlerde bu ağaçlar yer alıyordu. Servi motifi, hakanlı devri Semerkand ocaklarından Selçuklu sanatına geçen şekilleri ve bazen de eski gelenekte, sütun görünüşünü alıyordu[95].

Meyveli hayat ağacı motifi, ev bereket bulsun anlamındadır. İlk çağlardan beri değişik görünümlerde taşlara işlenen hayat ağacı motifi yapraklı ise uzun ömürlülük, çiçekli ise, güzellik artırımı anlamlarını taşır.

Güran Erbek bir yayınında, "yasemin, sümbül, karanfil, nergis ve benzeri çeşitli çiçekler, hayat ağacı sembolü olarak kullanılmışlardır. Bunlar genellikle vazo ve çiçek birleşimleri şeklinde görülür" demektedir. Aynı yayında meyvelerin kem göze karşı nazarlık olarak kullanıldığını belirtir. Bekir Deniz, vazo içinden çıkan çiçek demetlerinin hayat ağacı motifine benzediğini belirtmektedir.[96]

Hayat ağacı formu, çeşitli stilize motiflerle, Anadolu'da üretilen tüm el sanatlarında kullanılmıştır. Taş (mezar taşları, cami, medrese), tahta (kapı, pencere, tavan, mezar taşı), çömlek (kap), çini, işleme, dokuma (kilim, cicim, halı), edebiyat ve müzikte yerini almıştır[97].

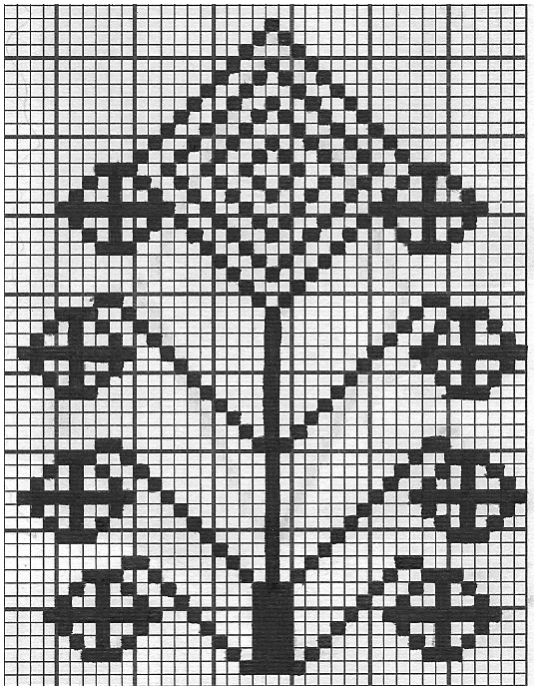
İncelediğimiz bu halıda zeminde kullanılan bereket motifi dışında kalan kısımlarda hayat ağacı motifinin kullanıldığı gözlenmektedir.

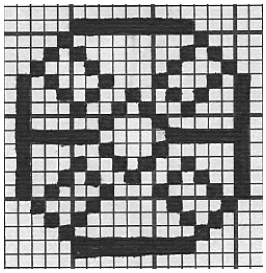
[94] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 166.
[95] E. Esin, **Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, İstanbul 2003, s. 52.
[96] B. Deniz, "Kula Halıları", **Bilim Birlik Başarı,** Y. 11, S. 43, İzmir 1987, s. 13-19.
[97] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 168.

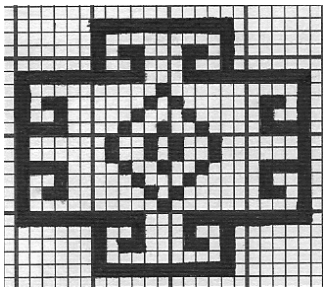
Fotoğraf 6. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

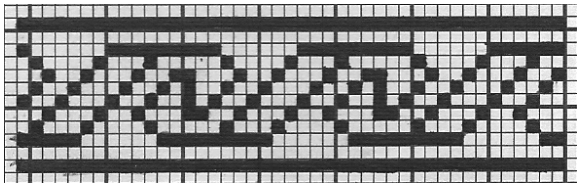
Motif 11. Hayat ağacı.

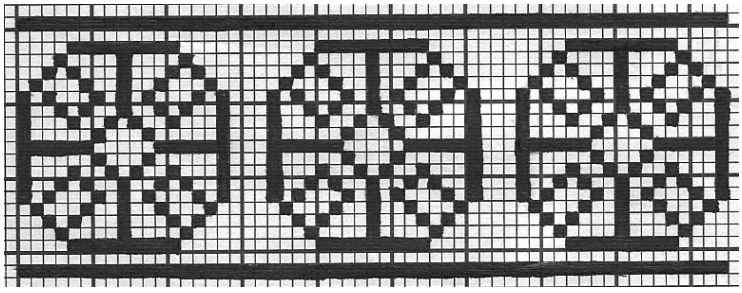
Motif 12. Göz motifi.

Motif 13. Bereket motifi.

Motif 14. Çengel motifli ince bordür.

Motif 15. Sekizgenler içerisine yerleştirilmiş göz motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:7**

Ait olduğu Grup **:**Nahcıvan-Bakü Grubu (Fındıcan)
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**16, 17, 18, 19, 20, 21
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Mihraplı Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Duvar Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün, pamuk
Kullanılan Motifler **:** Suyolu, çiçek, koçboynuzu, akrep, bereket, ejder, oğ damgası, çengel, kurtağzı, çarkıfelek, yıldız, kandil ve göz motifleri
Boyarmaddesi **:** Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, Koyu kırmızı, lacivert, deve tüyü, beyaz,
Dokumanın Tanımı **:**

Kullanılan motifler nedeniyle, Kuba-Şirvan grubu içerisinde incelediğimiz ve Nahcıvan-Bakü Grubu (Fındıcan) şeklinde isimlendirilen bu halının, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 7). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü ve atkısı pamuk, ilmesi ise yündür. Halıda kullanılan renkler, doğal boyalar ile elde edilmiştir.

Halının zemini, ikisi ince biri kalın olan üç bordürle çevrelenmiştir. Bunların dışında ise, suyolu motifi ile çevrelenen daha ince bir bordür bulunur (Motif 17- 18). İnce bordürlerin zemini lacivert renkte dokunmuştur. Bu bordürlerde, bir dal üzerinde sıralanan çiçek motifleri yer almaktadır (Motif 21). Beyaz zeminli kalın bordürde ise, koçboynuzu ve akrep motifi sıralanmıştır (Motif 16). Halının zemini laciverttir. Zeminin ortasında, madalyon şeklinde bereket motifi bulunmaktadır. Bu motifin dört bir tarafında ejder motifi yer alır. Madalyonun içinde, oğ damgası şeklinde bir motif bulunmaktadır. Bu motifin yan kısımlarında ise, çiçek motifleri vardır (Motif 20).

Bereket motifinin etrafını çengel motifi çevreler. Madalyonun dışında kalan zeminde, kurtağzı, çarkıfelek, yıldız ve bereket motifleri bulunmaktadır. Halının, mihrap kısmından aşağıya doğru sarkan bir kandil motifi yer almaktadır. Mihrabın içinde ise, akrep (Motif 19), ejder, çiçek ve göz motifleri yer almaktadır. Halk arasında "canamaz" adı verilmiştir.

İncelemiş olduğumuz bu halıda görülen akrep motifi, kahramanlık, yiğitlik sembolü olarak dokumalarda görülür. İnsanlar, akrebin zehrinden korktukları için değişik maddelerden yapılmış, akrep şeklinde takıları veya akrep kuyruğunu üzerlerinde taşırlar. Dokuma üzerinde işlenen bu motif, koruma amacına yöneliktir. Akrep, Orta Asya ve Anadolu Türk kültüründe yer ve toprak ile ele alınarak kötülüğün sembolü, koruma, acı ve kaderi temsil etmektedir[98].

Anadolu'nun karakteristik yaygılarından keçe ve kilim, dokuma tekniği nedeniyle akrebin üzerinde zorlukla yürüdüğü bir yüzeydir. Yüzeyleri akrep, yılan ve çıyan gibi öldürücü zehirleri olan sürgünlerinin yürümesini engellediği için, topak ev denilen Türkmen Çadırı ve Kara Çadır'ların zemininde bu keçe ve kilimler kullanılır. Yani dokuma, bir anlamda koruyucu bir işlev görmektedir. Anadolu insanı kendini zararlı dış etkenlerden geleneksel inançları ve deneyimleri sayesinde korumaktadır. Özellikle doğu bölgesinde çağdaş ilk yardım olanaklarının yetersizliği, yöre insanlarını geleneksel yöntemler kullanmak zorunda bırakmaktadır. Nasıl kendini nazardan korumak için göz şeklinde nazarlıklar kullanıyorsa, kendine zarar verebilecek mahlûkata karşı korunmak için de akrep motifi yerleştirdiği dokumaları kullanmaktadır. Akrebin ana motifi olduğu başka bir korunma yöntemi de, nazarlık olarak üzerinde, ölmüş akrep kuyruğu taşımaktır. Anadolu el sanatlarında akrep motifi, zeminde ve dış bordür süslemelerinde kullanılmaktadır[99].

Halıda kullanılan diğer bir motif ise, ejder motifidir. Ejder, Türk Sanatına Çin'den geçmiş, Orta Asya kökenli bir motiftir. Eski Türkçe metinlerde, büke, evren, luu, nek, kök-luu, abırga, acırga, indel-erdeks, isimleriyle bilinir. Araplar, Osmanlı çağına kadar nihang, daha sonraları tannin demişlerdir. Moğollar Moghur, İranlılar Ejderha ismini vermişlerdir.

Kaynakların verdiği bilgilere göre, Orta Asya'nın doğusunda yaşayan Türk

[98] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 154-157.
[99] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 144.

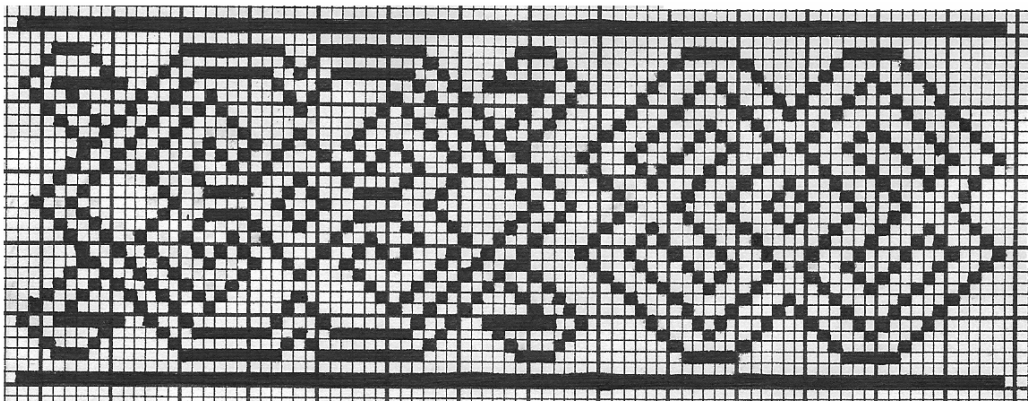
kavimlerinde büke, evren, luu, nek su kaynaklarını, yağmur bulutlarını temsil ediyordu ve astroloji ile ilgiliydi. Dört yönün hayvan şeklinde simgelerle gösterildiği Çin ve Uygur kozmolojisinde doğunun, baharın mavi ve yeşile denk gelen gök renginin ve ağacın simgesi kök-luu idi. Mevsim dönmelerinde yer ve gök luu'lar için ayin yapılırdı. Kök-luu Türk-Budist metinlerinde gök gürültülü ve yağmur sembolü olarak, hükümdar payesinde yer tutmaktaydı[100].

Ejder, Orta Asya'da dünyanın dönmesini sağlayan, gece ve gündüzün meydana gelmesini temin eden, iyilik, kötülük, sağlık, kahramanlık sembolü olarak kullanılıyordu. Orta Asya ve Anadolu'da ejder çift halde ya da çift başlı canlandırılır: Orta Asya Türk inanışlarına göre; "ejder çifti motifi kozmik bir timsal olarak mezar taşlarında da yer alıyordu. Gök kubbenin en alttaki çığrı (çark) sını (felek) bir çift semavi ejder çeviriyordu: gücü, gök gürültüsü ve yağmuru sembolize etmekteydi. Anadolu'da Selçuklular zamanında da aynı anlamlarda kullanılmıştır.

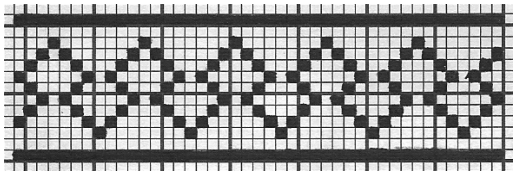
[100] B. Deniz, "Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi"**, Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri**, s. 102.

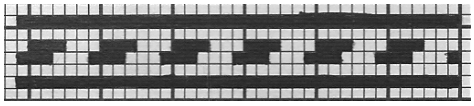
Fotoğraf 7. Nahcıvan-Bakü Grubu (Fındıcan), XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

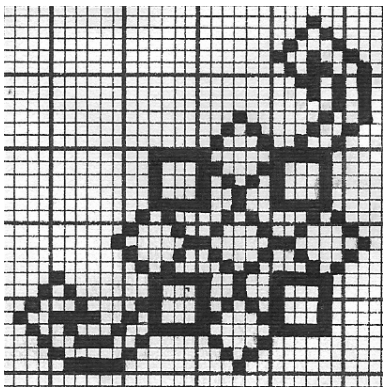
Motif 16. Koçboynuzu ve akrep motifli kalın bordür.

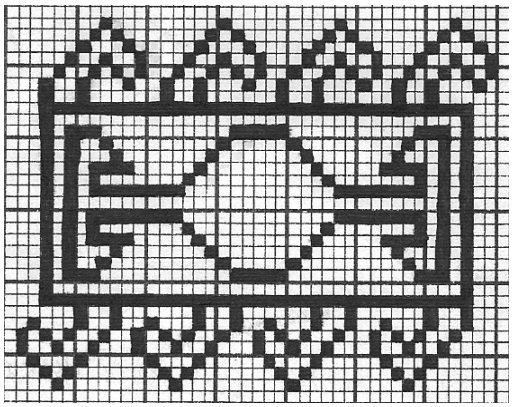
Motif 17. Suyolu motifli ince bordür.

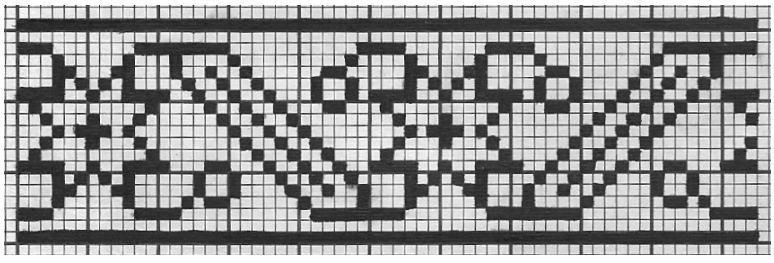
Motif 18. Suyolu motifli ince bordür.

Motif 19. Çiçek motifi.

Motif 20. Akrep motifi.

Motif 21. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

KATALOG NO **:8**

Ait olduğu Grup **:**Kuba Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**22, 23, 24, 25
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün, pamuk
Kullanılan Motifler **:**Çengel (çakmak), suyolu, hun gülü, çarkıfelek, yıldız, göz, bereket ve çiçek motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, pembe, açık mavi, koyu mavi, lacivert, beyaz, açık yeşil,
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan halının, kompozisyon özellikleri nedeniyle, XX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 8). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgüsü ve atkısı pamuk, ilmesi ise yündür. Doğal boyalarla boyanmış iplikler kullanılmıştır.

Halının zeminini çevreleyen üçü ince, biri kalın olan dört bordür bulunmaktadır. Kalın bordürün iki tarafındaki ince bordürlerde, çengel (çakmak=su sembolü) motifi yerleştirilmiştir. Çengel motifleri, göz motifi ile birbirine bağlanmıştır. Kırmızı zeminli kalın bordürde, sekizgenler içine yerleştirilmiş yıldız motifleri vardır (Motif 24). Halının zeminini çevreleyen koyu mavi renkli ince bordürde ise, suyolu motifi yer almaktadır (Motif 25). Halının zemini kırmızıdır. Zeminde, üç adet basamaklı bir şekilde madalyon (bereket motifi) tasarlanmıştır. Motifin ortasında, hun gülü motifi (Motif 22), çarkıfelek ve göz motifi yerleştirilmiştir. Madalyonun dışında kalan alanlarda da, çiçek motifleri kullanılmıştır (Motif 23). Bu halılar, çok meşhurdur. Halk

arasında, "eski zeybe" denir. Çok eski dönemlere ait bir halıdır. Bu madalyon, Baltık ülkelerinde ve Karadeniz'in batı sahillerindeki bölgelerde çok meşhurdur.

Ay ve güneş gibi, yıldızlarda halk inanışlarında geniş yer tutar. Bu inanışların kökeni, gök varlıklarının birer tanrı ya da tanrıça olarak kutsandığı dönemlere dayanmaktadır.

Anadolu halklarının inançları, yıldızlarla insanlar arasında bir yazgı bağlantısı kurmaktadır. Bu bağlantı İslam öncesi ve sonrası Anadolu dinlerinde ve bütün komşu ulusların inançlarında vardır. Yıldız ilk olarak Neolitik ve Paleolitik dönemlerde, geometrik formu dolayısıyla, basit bir şekilde kendisini çağrıştırabilen haç formuyla anlatım kazanmış, daha sonraki süreçte de ifade bulmaya devam etmiştir. Yıldızların insan yaşamındaki etkilerinin iki boyutu olduğuna inanılır. Birincisine göre, insanların alın yazıları yıldızların hareketlerine bağlıdır; ikincisine göre, ise yıldız falına bakarak geleceği görmek mümkündür. Yıldız falına (astroloji) olan inanç eski Mısır, Sümer, Asur, Hitit, Urartu, Frig, Helen, Roma, Finike uygarlıkları, Selçuklular ve Osmanlılardan bugüne önemini yitirmeden gelmiştir[101].

6 köşeli yıldız, Kün-Eki'nin sembolü, iç içe, tersyüz halde yerleştirilmiş iki üçgendir. Kutsallığı nedeniyle, Selçuk ve Osmanlı sanatlarında çok kullanılmış ve çok şekillere girmiştir. Esas şekil dışında en çok, içi başka figürlerle doldurulmuş 6 köşeli yıldız şeklinde kullanılmıştır.

Çini panolar, tabaklar, tahta işleri, tavan süsleri, sırçalı tuğladan kubbe şekilleri, sahanlar ve sinilerde yer almıştır. Levni'nin, padişahlara ait minyatürlerinde pek çok yerde geçer. Kutsal olduğu uğur, bereket getirdiği düşüncesiyle hemen her yerde kullanılmıştır[102].

İncelemiş olduğumuz halıda kullanılan yıldız motifi, Anadolu dokumalarında mutluluk, iyilik, aydınlık, ışık ve kahramanlığı simgeler[103]. Minyatürden dokumaya kadar pek çok sanat ürününde gökyüzü anlatılmak istendiğinde "bulut", "ejder", "Zümrüdü-ü Anka" gibi motifler kullanılmıştır. Genel adı, Mührü Süleyman olan yıldız, Süleyman peygamberin yaşadığı yıllardan çok önceleri, Anadolu'da Frigya döneminden beri kullanılır. Dokumadaki zorluğu nedeniyle 5 köşeli yıldızlara nadir

---

[101] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 86.
[102] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 171.
[103] R. Karahan, **Konya Müzelerinde Bulunan Kilimler,** (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Konya 1992, s. 406-409.

rastlanır. Genellikle 8 veya daha çok köşeli yıldızlar yaygındır[104].

İki küçük karenin, 90 derece dönük haliyle üst üste gelmesinden oluşmuştur. Bu tür sekiz köşeli yıldızlar, Karahanlı ve Selçuklu mimari eserlerinde, Anadolu dokumalarında, tek veya toplu biçimde sıralanmış olarak, işlenmiştir. Toplu biçimde sıralanan sekiz köşeli yıldızların köşeleri uç uca getirilerek, Türkistan'daki Kazak ve Kırgızların "Tört kulak ve Dört kollu" dedikleri (+) şekli oluşturulmuştur. Buna benzer kompozisyonda halılarda kullanılmıştır[105].

Bu motife Adana, Aydın, Balıkesir, Çankırı, Erzurum, Eskişehir, Gümüşhane, Yozgat, Hakkâri, Hatay, Kars, Kayseri, Konya, Kütahya, Malatya, Sivas, Ankara, vs. kilimlerinde rastlamaktayız. Mühr-ü Süleyman değişik şekil ve dilimlerde resmedilen 6 köşeli bir yıldızdır. Eve uğur getirmesi için, evin her yerine konur. Bazen yıldız dilimleri değişik tonlarda olur. Mühr-ü Süleyman halı içinde kullanıldığı gibi kenar sularında da görülür. Genelde yan boşluklara serpiştirilir. Bazen halı baştan başa Mühr-ü Süleymanlarla doldurulur. Bu dokuyanın o anda çok sıkıntılı olduğunu, ferahlamak için uğur aradığını gösterir. Genelde üç motif yan yana yapılır. Ortadaki motifin rengi diğerlerine göre bir ton koyu veya açık olur. Bu motif genelikle, genç kızın evdekilere iç dünyasını yansıtmasıdır. Bir sıra bu şekilde bir yapılırsa, "benim evlenme vaktim geldi, isteyen olursa verin" demektir. Üst üste iki sıra yapılırsa, "beni istemeye gelecekler, beni onlara verin" demektir. Üç sıra dokunursa, "istediler vermediniz, ben de bu halı bitmeden kaçarım, haberiniz olsun" demektir. Kızlar halı bitmeden kaçmakta veya evlenmektedirler. Halıları başlayanın bitirmesi gerekir. El değişikliği belli olur. Çoğu kez bu halılar yarım kalır. Bu motif muskalarda ve şifa taşlarında kötü ruhlara karşı bir tılsım ve ilahi himayeyi temin vasıtası olarak kullanılmaktadır.

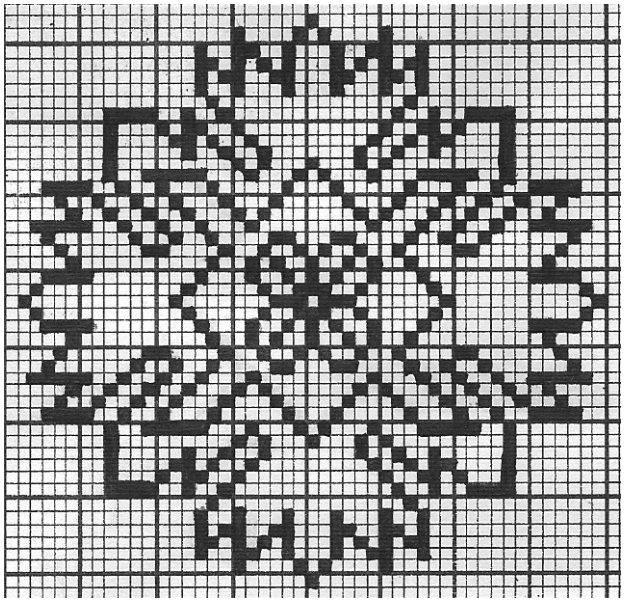
Türk İslam dünyasında "Mühr-ü Süleyman" olarak bilinen altı kollu yıldız motifi, Yahudi ve Hıristiyan dünyasında "Davut Yıldızı" adıyla bilinmektedir[106]. Bu motifin sıkça kullanılmasının sebebi, çizimin çok basit olması ve dengeli görünüşe sahip olmasından ileri geldiği söylenmektedir[107].

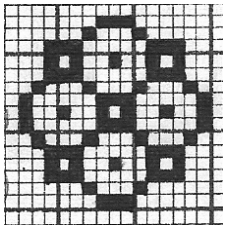
[104]G. Erbek, **a. g. e.**, s. 19.
[105] N. Görgünay Kırzıoğlu, **a. g. e.**, s. 156.
[106] M. İbrahimgil, **Makedonya'da Türk Mimarisinde Görülen Sembolik Motifler,** Ankara 2002, s. 141.
[107] N. Çam, **Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız**, Konya 1993, s. 251.

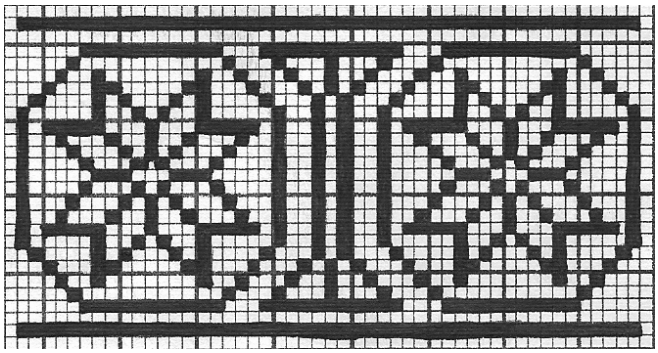
Fotoğraf 8. Kuba Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

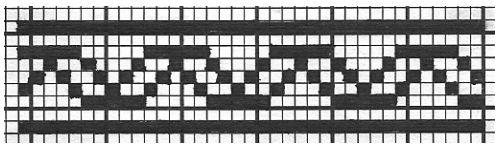
Motif 22. Hun gülü motifi.

Motif 23. Çiçek motifi.

Motif 24. Sekizgenler içine yerleştirilmiş yıldız motifli kalın bordür.

Motif 25. Suyolu motifi.

KATALOG NO **:9**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu (Gobustan)
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**26, 27, 28, 29, 30
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**1941
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:** Koçboynuzu, bereket, yıldız, göz, hayvan, buta, çiçek ve hançer yapraklar
Boyarmaddesi **:** Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, açık kahverengi, krem, sarı, lacivert
Dokumanın Tanımı **:**

İncelemiş olduğumuz ve Kuba-Şirvan grubuna ait olan halı, 1941 yılında dokunmuştur (Fotoğraf 9). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler doğal boya ile renklendirilmiştir.

Zemini çevreleyen üç bordür bulunmaktadır. Dıştaki ve içteki bordürde, koçboynuzu (çengelli motif) motifi sıralanmıştır (Motif 27). Bu bordürlerden dışta olanın zemini, açık kahverengi; içtekinin zemini ise laciverttir. Ortadaki bordürde, hançer yaprakları kullanılmıştır (Motif 26). Bu bordür, Azerbaycan halıları için karakteristik bir özelliktir.

Kırmızı zemini olan halıda, üç adet üst üste madalyon (bereket motifi) yer almaktadır. Bu motiflerin içlerinde, yıldız, çiçek ve göz motifi bulunmaktadır (Motif 30). Ortadaki bereket motifinin dört köşesinde hayvan motifi kullanılmıştır (Motif 28). Bu motif, kaya üstü resimlerindeki hayvan figürleri ile benzerdir. Bu motiflerden başka, zeminde ayrıca yıldız, göz ve büte/buta motifi de bulunmaktadır (Motif 29). Kırmızı, açık kahverengi, krem, sarı, lacivert kullanılmıştır. Halının bazı renklerinde solma

görülür.

İncelemiş olduğumuz bu halıda kullanılan koçboynuzu motifi; bereket, kahramanlık, güç ve erkeklik sembolü olarak, Anadolu kültüründe de, ana tanrıçadan sonra ya da onunla birlikte kullanılan bir motiftir. Boynuz sembolü, insanlık tarihinde her zaman güç kuvvet timsali olan erkekle özdeşleştirilmiştir. Anadolu el sanatlarında esas konumuz olan halı, kilim ve diğer dokumalarda, koçboynuzu motifinin kullanılmaya başlaması neredeyse dokuma sanatıyla yaşıttır. Boynuz formunun yer aldığı motiflere, dokumacı kadınlar tarafından, boynuzlu yanış, koçlu yanış, gözlü koç, koçbaşı gibi çeşitli isimler verilmiştir. Koçboynuzu motifi, koçun önden, yandan ve tepeden görünüşü spiral, hilal gibi şekillerle stilize edilerek dokumalara aktarılmıştır. Buna bir örnek olarak, Frigya'nın başkenti Gordion'daki Büyük Tümülüs'te bulunan (İ. Ö. 8. yy.) bronz koçbaşı gösterilebilir. Burada, koçun boynuzunun yandan görünüşü spiral olarak yorumlanmıştır[108]. Koçboynuzu olarak adlandırılan spiral şeklindeki imaj, doğumun oluşumuyla ilgili bir imge olarak karşımıza çıkmakta ve bu simgelerden ok şekli de oluşan canlıyı simgeler görünmektedir[109].

Yüzyıllar boyu Türk toplulukları halı, kilim, keçe ve diğer yaygılarda beğenilerek kullanılan "Dağ tekesi" motifi, daha sonraki yüzyıllarda Türk halılarının motifini oluşturmuştur. Koçbaşı ve boynuz olarak bilinen bu motif, Oğuz, Avarlar, Kırgızlar, Kazaklar, Çavuşlar, Bulgarlar, Türkmenler gibi çeşitli Türk topluluklarında beğenilerek kullanılmıştır. Dokuma tekniğinde köşeli ve geometrik biçim alan bu motif, gerek Anadolu gerekse Türk topluluklarında "Koçboynuzu" denilmektedir. Sadece halı kilim değil, keçe, elbise, çorap, ayakkabıya kadar bütün eşyalarda bu motif görülmektedir.

Erkek çocuğu olmayan kadının, Hıdrellez sabahı şafakta, koçun altından geçerek erkek çocuk isteme inancı, kilimde doğum, bereket ve uğuru yansıtır. Örneğin koçbaşı, koçboynuzu, kuş, kartal, kümes hayvanları vs. motifleri sayabiliriz[110].

Koç İslamiyet'te ölümü temsil eder. İslamiyet'ten sonra hâkimiyetin, gücün, kudretin ve yiğitliğin sembolü olmuştur. Günümüzde halen Anadolu'nun birçok yerinde nazar geleneğiyle ilgili evlerin kapısı üzerinde koçbaşı, koçboynuzu bulunmaktadır[111].

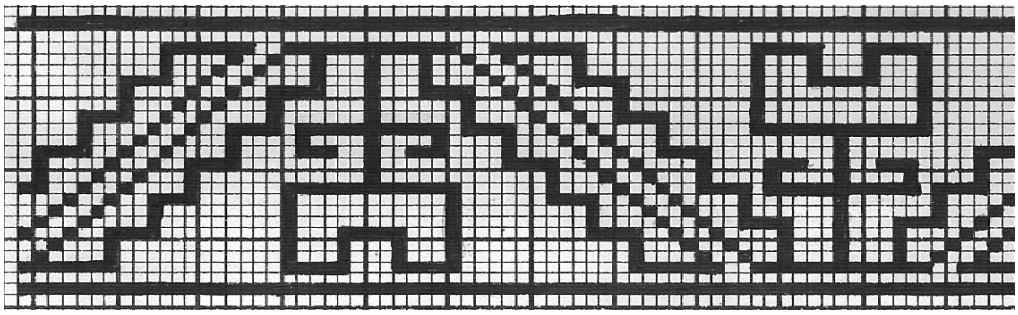
[108] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 30.
[109] M. Ateş, **a. g. e.**, s. 75.
[110] Y. Durul, "Kilim Motifleri Üzerine Araştırma", **Sanat Dünyamız**, İzmir 1984, s. 16.
[111] A. Çay, **a. g. e.**, s. 61.

Oğuz Türklerinin yaşadıkları bütün bölgelerde ve Orta Asya Türk topluluklarında halı, kilim, cicim, zili vb. adlarla anılan kirkitli dokumalarda koçboynuzu motifi hala karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da koçboynuzu motifli halı ve kilimler günümüzde de yaygındır. Bu motif, dokumaların genellikle göbek ve bordür kısımlarında kullanılır. Özellikle, Güneydoğu Anadolu illerinden Malatya'nın Akçadağ ilçesi Ören köyündeki dokumalarda koçboynuzu sıklıkla yer verilmektedir[112].

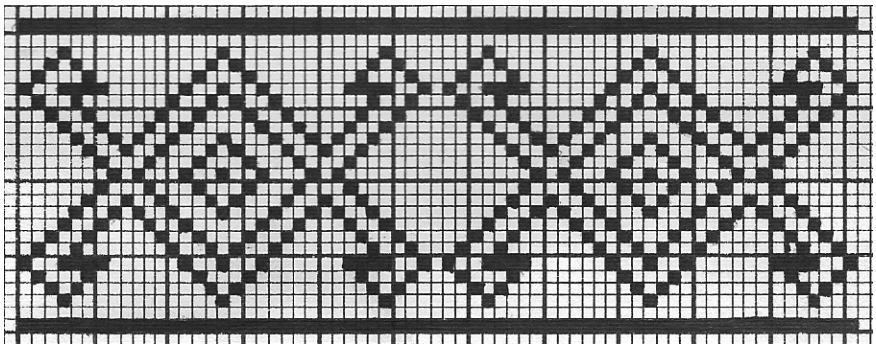

Fotoğraf 9. Şirvan Grubu (Gobustan), 1941, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

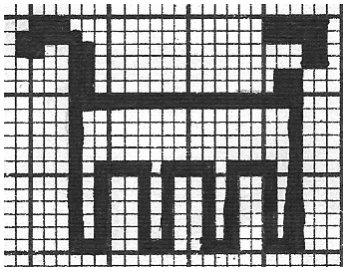
[112] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 34.

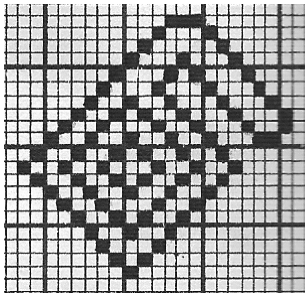
Motif 26. Yaprak ve çiçek motifli kalın bordür.

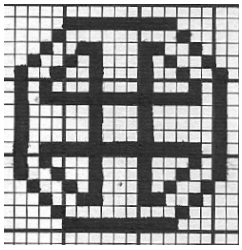
Motif 27. Koçboynuzu motifli ince bordür.

Motif 28. Hayvan motifi.

Motif 29. Buta/Büte motifi.

Motif 30. Göz motifi.

KATALOG NO **:10**

Ait olduğu Grup **:**Kuba-Şirvan Bakü Grubu (Hile Buta)
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**31, 32, 33, 34
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Hile Buta
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:** Buta, hayat ağacı, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi **:** Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, kahverengi, sarı, lacivert, krem, pembe, gri
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan ve Bakü'de dokunmuş olan halının, bu grubun özelliklerini taşıması nedeniyle, XX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 10). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Doğal boyalı iplikler kullanılmıştır.

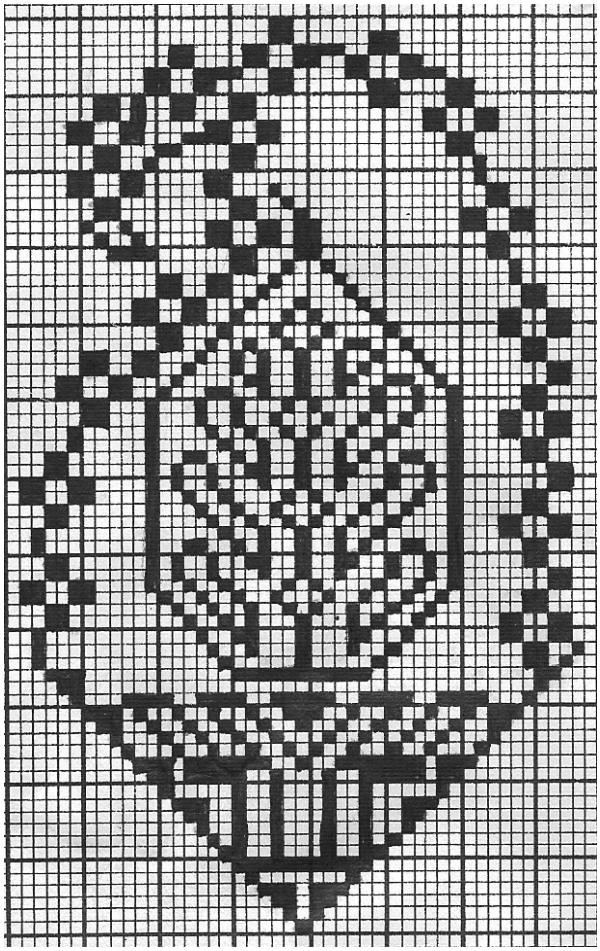
Halının zeminini çevreleyen ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç adet bordürü vardır. Dıştan içe kırmızı zeminli birinci ince bordürde, bir dal üzerinde sıralanmış çiçek motifleri vardır (Motif 32). Lacivert zeminli diğer ince bordürde de, çiçek motifleri yer almaktadır (Motif 33). Krem zemine sahip olan kalın bordürde ise, yine bir dal üzerinde motifler sıralanmıştır (Motif 34). Bordürde, bitkisel motifler kullanılmıştır.

Halının zemini kırmızıdır. Zeminde, hile büte/buta motifleri diyagonal bir şekilde yerleştirilmiştir (Motif 31). Diyagonal bir şekilde motiflerin yerleştirilmesi, Türklerde sonsuzluğu simgelemektedir. Buta motifi, serbest motiflerden biridir. Yani herhangi bir öğe ile başka bir motife bağlı değildir. Azerbaycan'da, sembolik bir motiftir ve alevi simgelemektedir. Anadolu halı ve düz dokumalarında bu motife rastlanmaz. Bu motiflerin etrafını çevreleyen küçük çiçek motifleri bulunmaktadır. Motiflerin içlerinde,

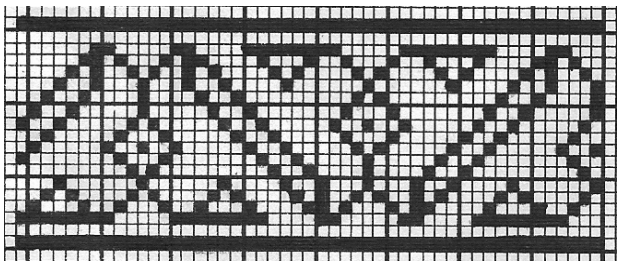
hayat ağacı yer almaktadır. Halıda, kırmızı, kahverengi, sarı, lacivert, krem, pembe ve gri renkler kullanılmıştır.

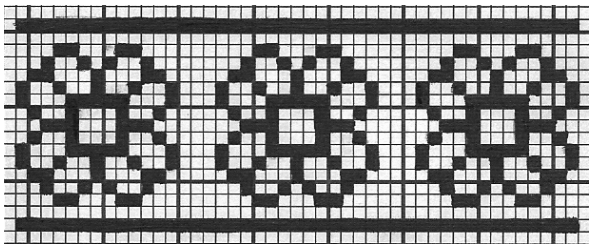
Fotoğraf 10. Kuba-Şirvan Bakü Grubu (Hile Buta), XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

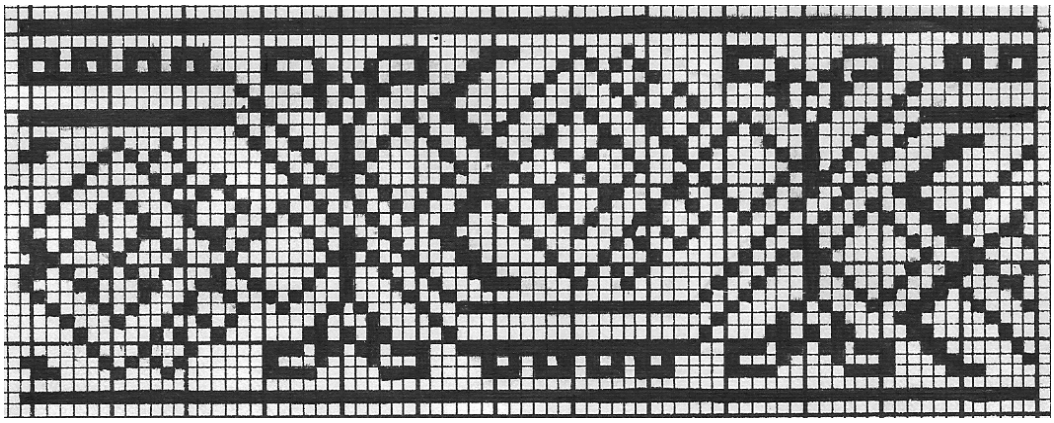
Motif 31. Buta/Büte motifi.

Motif 32. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

Motif 33. Çiçek motifli ince bordür.

Motif 34. Çiçek ve yaprak motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:11**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu (Kenari)
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:-**
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Kenari
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Yolluk
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Rumi, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık pembe, koyu pembe, krem, açık kahverengi, koyu kahverengi, lacivert.
Dokumanın Tanımı **:**

Şirvan grubuna ait olan yolluk halısı, XX. yüzyılda dokunmuştur (Fotoğraf 11). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Doğal boya ile boyanmış iplikler kullanılmıştır.

Bu halı kullanılacak olan mekanın kenarlarına serilmek üzere dokunmuştur. Halının zeminini çevreleyen bir bordür vardır. Lacivert zemini olan bu bordürde, bir dal üzerinde gonca motifi ve hançer yaprakları bulunmaktadır.

Halının zemininde, dört adet madalyon vardır. Bu madalyonların yarısı kenarlara, ortadaki madalyonlarla diyagonal olacak şekilde yerleştirilmiştir. Madalyonların zemini laciverttir. Bunlarda; rumi ve bitkisel motiflerden oluşan bir kompozisyon yerleştirilmiştir. Madalyonların ucunda, tepelikler bulunmaktadır. Tepeliklerde de, yine çiçek motifi bulunur. Bu kompozisyon, Azerbaycan halılarında "açma yumma" diye tanımlanır. Açık pembe, koyu pembe, krem, açık kahverengi, koyu kahverengi ve lacivert renkleri kullanılmıştır.

Fotoğraf 11. Şirvan Grubu (Kenari), XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

KATALOG NO **:12**

Ait olduğu Grup **:**Kuba-Şirvan Grubu (Çelebi)
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**35, 36, 37, 38
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl Sonları
Dokumanın Yöresel Adı **:**Çelebi Halısı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Hayvan motifleri, bereket, hun gülü, çarkıfelek, göz, çiçek ve hançer yaprakları
Boyarmaddesi **:** Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, kahverengi, lacivert, krem
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan Çelebi halısı, XIX. yüzyılın sonlarında dokunmuştur (Fotoğraf 12). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler doğal boya ile renklendirilmiştir.

Halının ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç bordürü vardır. İnce bordürlerde, bir dal üzerine yerleştirilmiş çiçek motifi bulunmaktadır (Motif 38). Kalın bordürde, yine dal üzerine yerleştirilen çiçek ve hançer yaprakları yer alır.

Halının zemini laciverttir. Burada; üç adet madalyon (bereket motifi) bulunur. Madalyonların en üstünde, hun gülü motifi (Motif 37) ve bunların altında da dört adet hayvan figürü yerleştirilmiştir (Motif 35). Bu motiflerin dışında, halıda göz ve çarkıfelek motifi bulunmaktadır (Motif 36). Açık kırmızı, kahverengi, lacivert, krem rengi uyumlu bir şekilde yer almaktadır. Halı yıpranmış durumdadır.

İncelediğimiz halıdaki çarkıfelek motifi, Uzakdoğu kökenli Ying-Yang motifinin Anadolu yorumudur. Ying-Yang, düalizmi, gece-gündüz, güzel-çirkin, cennet-cehennem, kadın-erkek gibi zıt kavramların birleşimini sembolize eder. Ying ve Yang

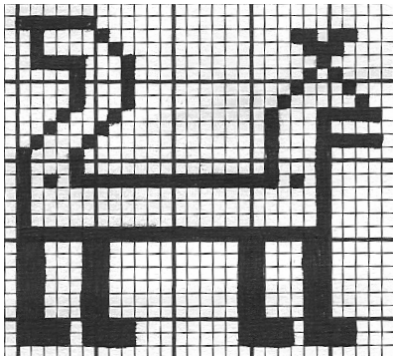
birbirinden ayrılamaz, biri olmadan diğeri var olamaz. Ying'in içinde bir Yang noktası vardır. Dünyanın ritmi onların değişiminin ritmidir.

Birbirini tamamlayan iki zıt renkli parçadan oluşan aşk ve birleşim motifinin, siyah parçasında bir miktar beyaz, beyaz parçasında da bir miktar siyah renk bulunmaktadır. Bu form Anadolu insanının hatasız, saf hiçbir şey olamayacağına dair inancının simgesidir[113]. Anadolu'da çift sayılar, özellikle 2 sayısı üreme ve bereketi simgeler.

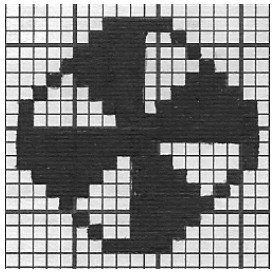
[113] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 84.

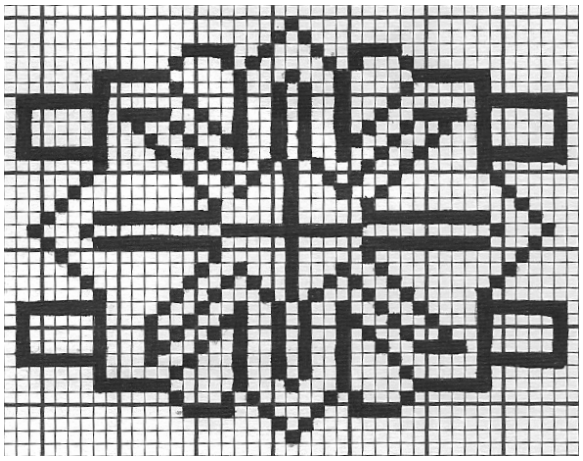
Fotoğraf 12. Kuba-Şirvan Grubu (Çelebi), XIX. Yüzyıl Sonları, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

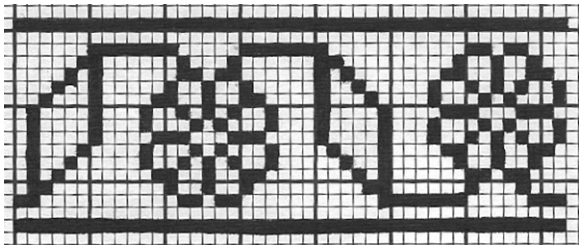
Motif 35. Hayvan motifi.

Motif 36. Çarkıfelek.

Motif 37. Hun gülü motifi.

Motif 38. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

KATALOG NO **:13**

Ait olduğu Grup **:**Kuba-Şirvan Bakü Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**39, 40
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, yıldız, muska, akrep ve buta motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, lacivert, krem, açık kahverengi
Dokumanın Tanımı **:**

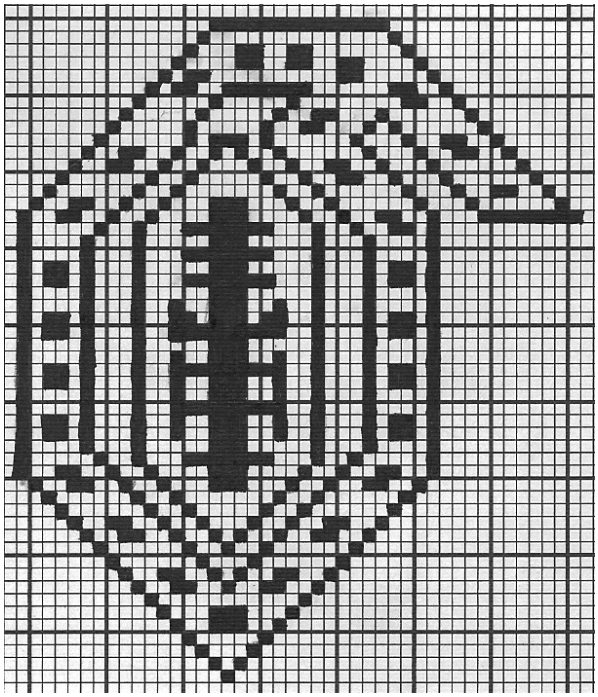
Kuba-Şirvan grubuna ait olan ve Bakü'de dokunan halının, XX. yüzyılda dokunulduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 13). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan iplikler doğal boyalarla boyanmıştır.

Halının zemini çevreleyen ikisi ince, biri kalın olan üç bordürü bulunur. Kalın bordürü içten ve dıştan çevreleyen ince bordürlerde, suyolu motifi kullanılmıştır (Motif 40). Kalın bordürde ise, paralel kenarlar içerisine yerleştirilen yıldız, muska ve akrep motifleri bulunmaktadır.

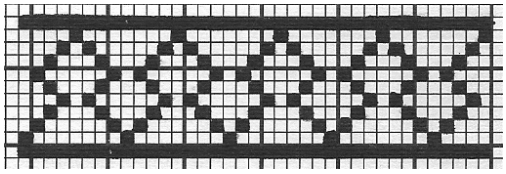
Kırmızı zeminli olan bu halıda, büte/buta motifi yan yana beşer adet olmak üzere bütün zemine yerleştirilmiştir (Motif 39). Bu halıda da, yine sonsuzluk prensibi uygulanmıştır. Buta motiflerinin içerisinde muska motifi bulunur. Kırmızı, lacivert, krem, açık kahverengi halıda uyumlu bir şekilde yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 13. Kuba-Şirvan Bakü Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 39. Buta/Büte motifi.

Motif 40. Suyolu motifli ince bordür.

KATALOG NO **:14**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**41, 42
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Hatayi, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, açık pembe, deve tüyü, açık kahverengi, koyu kahverengi, lacivert, beyaz, açık mavi
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan halının, kullanılan motif özellikleri nedeniyle, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 14). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler doğal boya ile renklendirilmiştir.

Halıda üç adet bordür bulunmaktadır. İçteki ve dıştaki bordürlerde, bir dal üzerine yerleştirilmiş çiçek ve yaprak motifleri yer alır (Motif 41). Kırmızı zeminli bordürde ise, dal üzerinde sıralanan çiçek motifleri ve hançer yapraklar bulunmaktadır. Motifler stilize edilmiştir. Halının zemini açık kahverengidir. Zemine yerleştirilen hatai motifi diyagonal bir şekilde tasarlanmıştır (Motif 42). Hatai motifleri, dörtgenler içerisinde yer almaktadır. Motiflerin baş kısımlarında tepelik şeklinde küçük dolgular bulunmaktadır. Bu tepeliklerle hatai motifleri birbirlerine bağlanmıştır.

Halının zemini, Türk halılarının özelliği olan sonsuzluk prensibine uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Kırmızı, açık pembe, deve tüyü, açık kahverengi, koyu kahverengi, lacivert, beyaz, açık mavi renkler birbiriyle çok uyumlu bir şekilde

kullanılmıştır. Halı çok yıpranmış durumdadır.

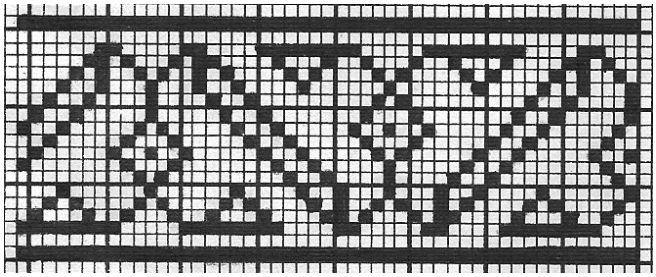
İncelemiş olduğumuz halıda da yer almakta olan hatai motifi, isminden de anlaşılacağı gibi, menşe itibariyle "Hata", "Hatay", "Hıtay", "Huten" isimleriyle de anılan Çin Türkistan'ına bağlanır. Timurlular çağının büyük kültür merkezi olan Hatay, en parlak devrini 1350-1510 yılları arasında yaşamıştır. Başta Timur olmak üzere, bu sülalenin hepsi sanata düşkün, hatta kendileri de sanatkar olan kişilerdir. "Hatay Türkleri" anlamına gelen hatai, çiçeğin yatay kesitinin anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla ortaya çıkan şekildir. Buna, eski deyimiyle "makta-ı tulani" (uzunluğuna kesit) denir [114].

Bitkisel motifler, Azerbaycan sanat eserleri üzerinde özellikle geniş bir şekilde yer almıştır. XV.-XVIII. asırlarda bu tür süsleme öğeleri kendisinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır[115].

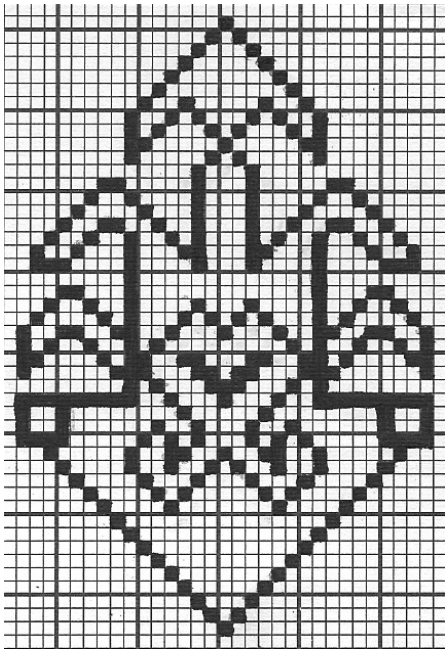
[114] İ. A. Birol, Ç. Derman, **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, İstanbul 1995, s. 65.
[115] R. S. Efendi-T. R. Efendi, **a. g. e.**, s. 3.

Fotoğraf 14. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 41. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

Motif 42. Hatai motifi.

KATALOG NO **:15**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Halı ve kilim
Motif Çizim No **:**43, 44, 45, 46
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Heybe
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Heybe
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) düğümü ve ilikli kilim
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün, pamuk
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, çengel, elibelinde, göz, kurtağzı, kuş ve muska motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Koyu kahverengi, açık kahverengi, lacivert, açık pembe, kırmızı,
Dokumanın Tanımı **:**

Şirvan grubuna ait olan heybe XIX. yüzyılda dokunmuştur (Fotoğraf 15). Heybenin halı olan kısmı Türk (Gördes) düğüm tekniği ile, kilim kısmı ise ilikli kilim dokuma tekniği ile dokunmuştur. Bu dokumanın çözgü ve atkısı pamuk, ilme ve desen ipliği ise yündür. Kullanılan iplik renkleri, doğal boyalarla elde edilmiştir.

Heybenin ön yüzünde bulunan halılarda biri ince, diğeri kalın iki bordür bulunur. İnce bordürde, suyolu motifi, kalın bordürde ise, çengel (çakmak=su sembolü) motifi yer almaktadır (Motif 43).

Halının zemininde, elibelinde, göz, kurt ağzı (Motif 45), yıldız (Motif 46) ve kuş figürü (Motif 44) bulunmaktadır. Heybenin arka yüzü, kilim dokumadır. Burada; muska motifi kullanılmıştır. Kırmızı, koyu kahverengi, açık kahverengi, açık pembe ve lacivert uyumlu bir şekilde dokumada yer almaktadır.

Bu motif stilize edilmiş kurt ayak izi ve kurtağzı şeklindedir. İyimserliğin ve korunmanın simgesi olan kurt karanlıkta görebilme yeteneğine sahip olduğu için de,

ışığı ve güneşi sembolize etmektedir. Çin-Moğol Hanedanı'nın kurucusu "Kutsal Mavi Kurt"tur. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayan Kurtuluş Savaşı'nın kahramanı Mustafa Kemal'e savaş arkadaşlarınca Gri Kurt denirdi. Yeryüzünün simgesi olarak bilinen Alageyik'in kurtla arkadaş olması simgesi olarak cennetle yeryüzünün birleşmesini anlatır. En eski çağlardan beri kutsal sayılan kurdun Anadolu halk inançlarında özellikle Asya Türklerinde ayrı bir yeri vardır. Türklerin Ongun'u sayılan kurdun adına adaklar sunulur, törenler düzenlenir, şölenler verilir.

Anadolu halkları arasında kurtla ilk haşır neşir olanlar Hititlerdir. Onlara göre kurt tanrıların yoldaşı, ayakdaşıdır. Özellikle orman tanrılarının kurdu çok sevdiğine, yanlarından ayırmadığına inanırlar, fakat kurt Hitit'te totem değildir. Asya Türklerinde kutsal ve tanrısal olduğuna inanıldığından dolayı totemdir[116].

Anadolu kirkitli dokumalarında bolca kullanılmaktadır. Hayvancılıkla geçinen insanların sorunlarından biri de kurtlardır. Kurtağzı ve kurt izi motiflerini dokumaya aktarmalarının sebebi de budur. Eski Türk dillerinde ve Anadolu'da güç, kuvvet, bereket ve iyiliği temsil eder[117]. Türk topraklarında erkek ve dişi kurttan çoğalma efsaneleri yaygın bir inançtır.

Kurtağzı motifi, Azerbaycan halılarında kullanılan motiflerdendir.

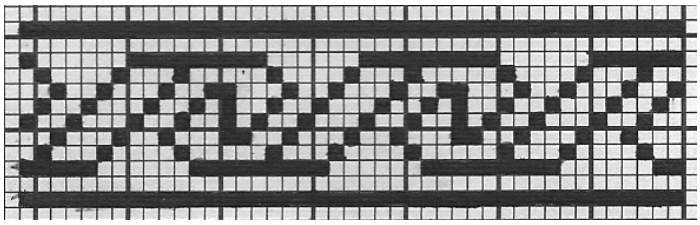
---

[116] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 158.

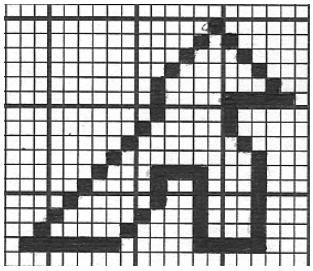
[117] B. Karamağaralı, "Türk Folklorunda Kurt Üzerine", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirisi,** C. V., Ankara 1987, s. 163.

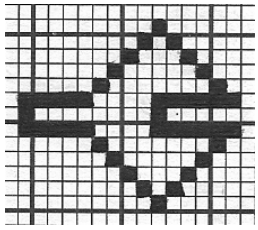
Fotoğraf 15. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

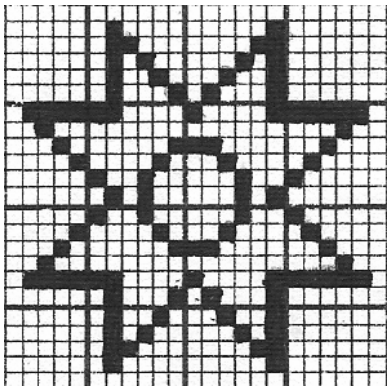
Motif 43. Çengel motifli bordür.

Motif 44. Kuş motifi.

Motif 45. Kurt ağzı.

Motif 46. Yıldız motifi.

KATALOG NO **:16**

Ait olduğu Grup **:**Pirebedil
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**47, 48, 49, 50, 51, 52
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XVIII. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, karanfil, tarak, çiçekli kufi yazı, oğ damgası, pıtrak, göz, bereket, yıldız, kuş, elibelinde ve çiçek motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, lacivert, kahverengi, yeşil, mavi, beyaz, sarı, pembe
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan Pirebedil halısının, motif özellikleri nedeniyle, XVIII. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 16). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Halıda sekiz adet ince bordür, bir adet kalın bordür bulunur. Dıştan içe doğru birinci ve sekizinci bordürlerde, suyolu motifi vardır (Motif 51). İkinci ve dokuzuncu bordürlerde, bir dal üzerinde sıralanmış karanfil motifi yer alır (Motif 48). Üçüncü ve yedinci bordürlerde, kırık bir dal üzerinde yıldız şeklinde çiçek ve yaprak motifleri bulunmaktadır (Motif 47). Dördüncü ve altıncı bordürlerde, eşkenar dörtgenler içine yerleştirilmiş ince şeritler halinde yerleştirilmiş tarak motifleri bulunur (Motif 49). Kırmızı renkli kalın bordürde, çiçekli kufi vardır (Motif 50). Çiçekli kufi, bir Selçuklu geleneğidir. Halının zemini kırmızıdır. Buradaki esas motifler makas ve boynuz

motifidir. Bu motiflerin dışında zemine oğ damgası, pıtrak, göz, bereket (Motif 52), altıgenler içinde yıldız motifi, çiçek, kuş figürleri ve elibelinde motifi kullanılmıştır. Halıda kullanılan kırmızı, lacivert, kahverengi, yeşil, mavi, beyaz, sarı ve pembe renkleri uyumlu bir şekilde yer almaktadır.

Bazı araştırmacılar, çiçek ve yaprak motiflerinin, verimlilik, üreme, bereket ve ulaşılmak istenen şeye kavuşma için adak olarak kullanıldığını vurgularlar. Pek çok çiçeğin farklı anlamları vardır. Lalenin yazılışı, "Allah" kelimesine benzemesinden dolayı bu çiçeği anlamlı kılar[118]. Gülün, peygamberimizi temsil ettiği, kökleri ölümsüzlüğü, sapı hayatı sembolize eden Nilüfer çiçeği (Lotus) nin ise geleceğin ve bu anın simgesi olarak kullanılır.

Bu motife örnek olarak; Ankara, Çorum, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Bayburt, Kayseri Konya, Malatya, Sivas, Tekirdağ, Kars, Aydın, vs. kilimlerini verebiliriz. Azerbaycan dokumalarında da sık görülen motiflerden biridir.

İncelediğimiz bu halıda da kullanılan karanfil motifi ise, çok sevilen bir motif olarak halı ve kilimlerimizde kullanılır. En eski tarihli klasik Osmanlı dönemine kadar inmektir. Bu dönemde çok daha gerçekçi bir şekilde bütün bir kilimin iç dolgusunu kapsayacak şekilde işlenir.

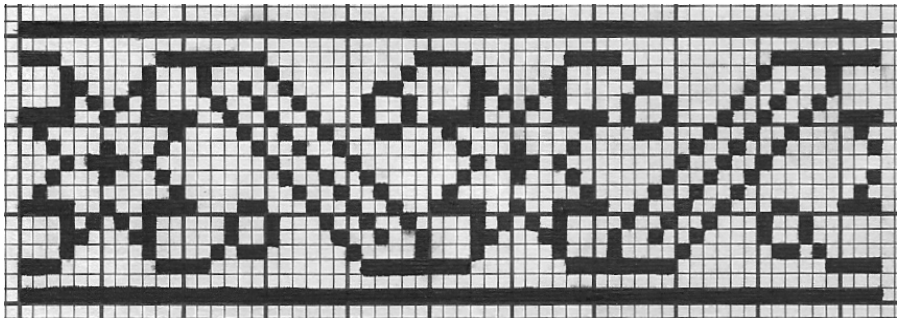
Gül, karanfil, menekşe dağlarda yabani olarak en çok rastlanan, koku ve renklerinden dolayı en çok sevilen çiçeklerdir. Mektup arasında sevgiliye gönderilir. Dışarı çıkıldığında saç arasına iliştirilir. Bu güzellik bahar sevinci, dağların kokusu, yapılan dokumalara da geçsin diye yapılır[119]. Yine karanfil motifi de Azerbaycan dokumalarında özellikle halıların bordüründe kullanılan motiflerdendir.

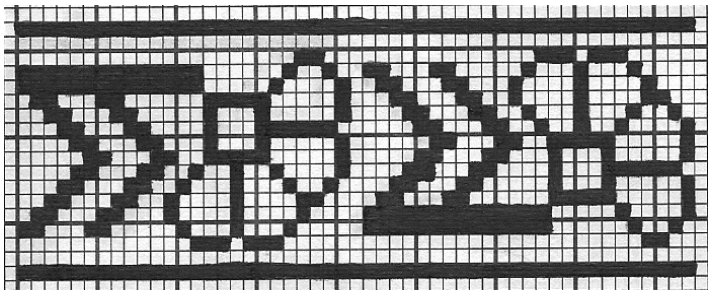
[118] S. Halman, "Lale Devri", **Kültür ve Sanat,** S. 34, Ankara 1997, s. 6.
[119] S. Aytaç, "Yağcıbedir Yörük Halıları", **Sanatsal Mozaik,** Y. 1, S. 4, Aralık 1995, s. 58.

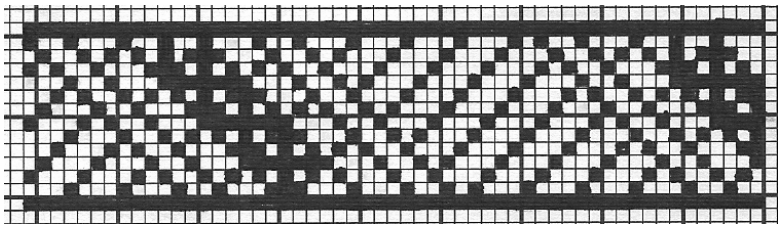
Fotoğraf 16. Pirebedil, XVIII. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

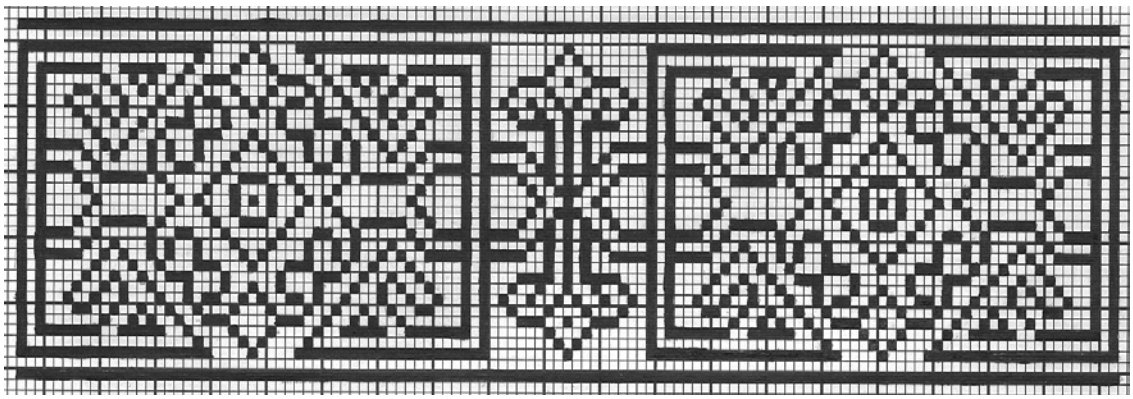
Motif 47. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

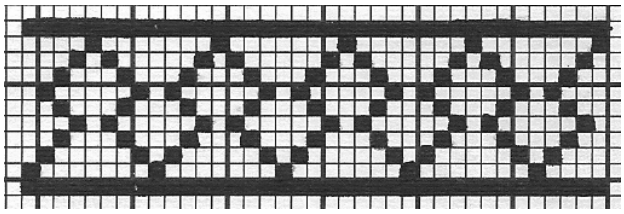
Motif 48. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

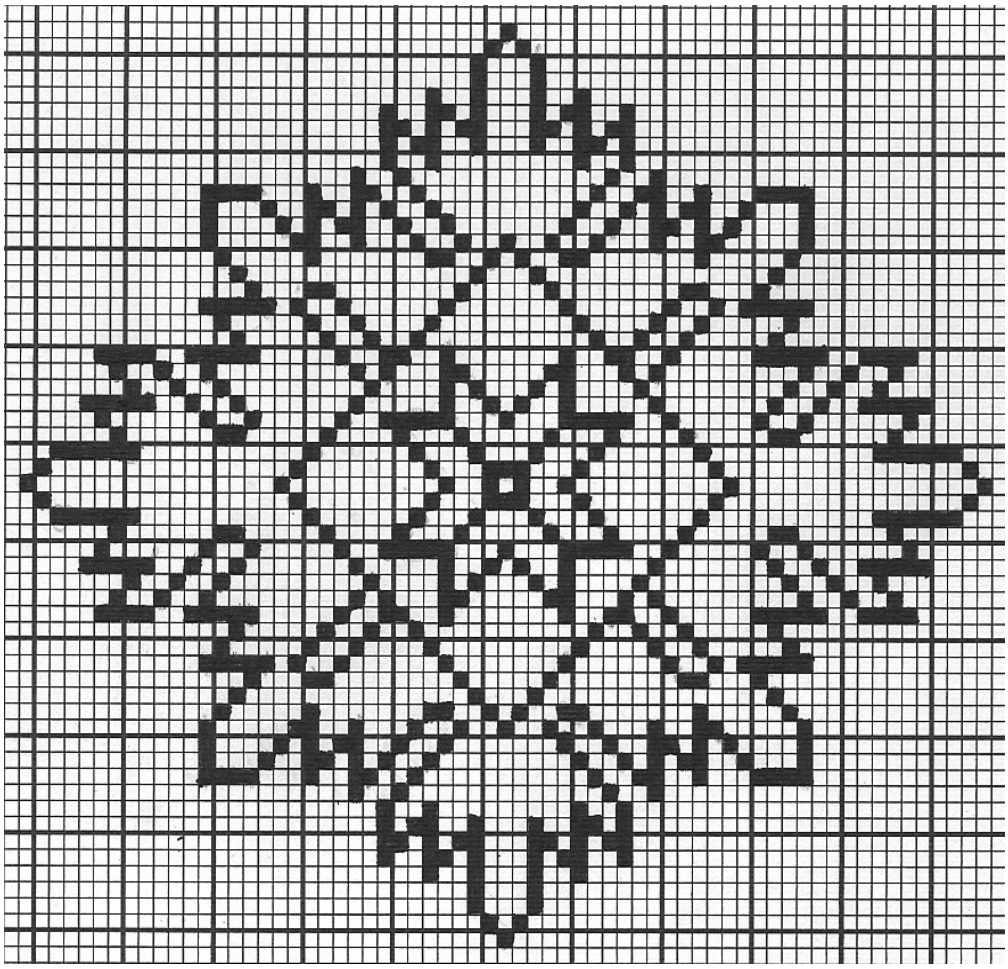
Motif 49. Tarak motifli ince bordür.

Motif 50. Kufi yazılı kalın bordür.

Motif 51. Suyolu motifli ince bordür.

Motif 52. Bereket motifi.

KATALOG NO **:17**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**53, 54, 55, 56
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**1913
Dokumanın Yöresel Adı **:**Salma söğüt
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, gonca, salma söğüt, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, lacivert, turuncu
Dokumanın Tanımı **:**

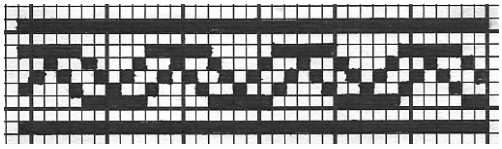
Kuba-Şirvan grubuna ait olan ve "Salma Söğüt" adı verilen halı, 1913 yılında dokunmuştur (Fotoğraf 17). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Halının renkleri doğal boyalar kullanılarak elde edilmiştir.

Üçü kalın, biri ince olmak üzere dört bordürü bulunmaktadır. Dıştan içe birinci bordürde, çiçek motifi sıralanmıştır (Motif 55). Lacivert zeminli olan ikici bordürde, hançer yaprakları ve çiçek motifleri bulunur. Üçüncü bordürde, lacivert dal üzerinde yer alan gonca motifleri vardır (Motif 54). Zemini çevreleyen ince bordürde ise suyolu motifi yer almaktadır (Motif 53).

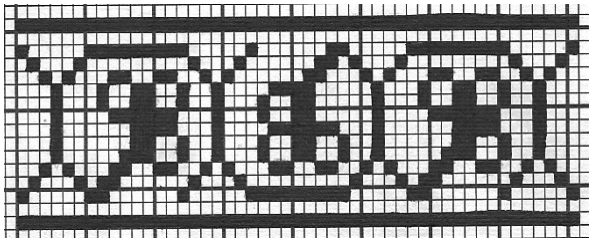
Kırmızı zemini olan halıda salma söğüt motifi diyagonal olarak sıralanmıştır (Motif 56). Kırmızı, lacivert, turuncu renkler kullanılarak halı tamamlanmıştır.

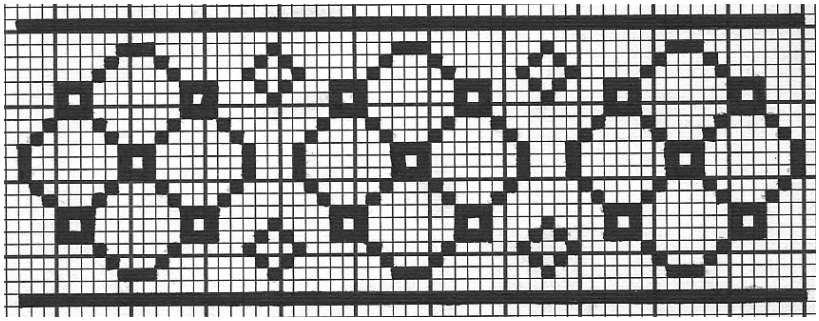
Fotoğraf 17. Şirvan Grubu (Salma Söğüt), 1913, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

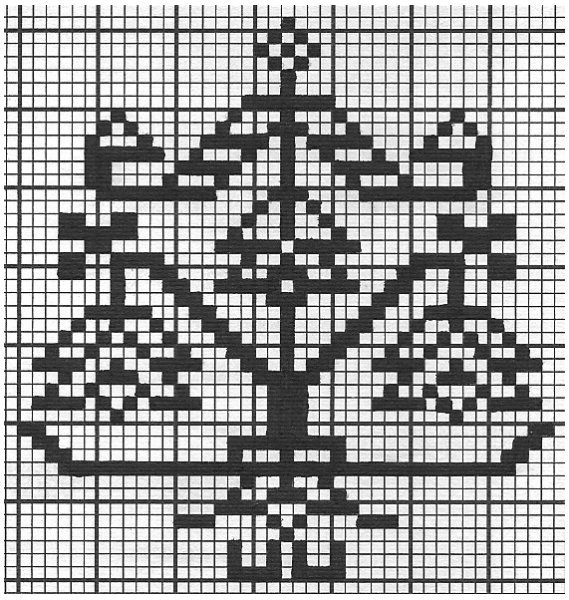
Motif 53. Suyolu motifli ince bordür.

Motif 54. Çiçek motifli kalın bordür.

Motif 55. Çiçek motifli kalın bordür.

Motif 56. Hayat ağacı (Salma Söğüt).

KATALOG NO **:18**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**57, 58, 59, 60
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Çarkıfelek, elibelinde, bulut, kuş, bereket, oğ damgası, göz, akrep ve çiçek motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, sarı, açık kahverengi, koyu kahverengi, beyaz, lacivert.
Dokumanın Tanımı **:**

Şirvan grubuna ait olan halı, XIX. yüzyılda dokunmuştur (Fotoğraf 18). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile yapılan dokumanın çözgü, atkı ve ilmesi yündür. kullanılan iplikler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Halının zeminini çevreleyen ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç adet bordürü ve bunların dışında bir adet zencereği vardır. Dıştan içe doğru birinci bordürde, köşeli bir dal arasına yerleştirilen çarkıfelek ve elibelinde motifi bulunur (Motif 59). Birinci bordürle kalın bordür arasında, bir zencerek yer alır. Kalın bordürde, köşeli bir dal üzerinde geometrikleştirilmiş bulut motifi vardır. Dal arasında da yine bulut motifi yer almaktadır (Motif 60). Zemini çevreleyen diğer ince bordürde de kuş motifi sıralanmıştır (Motif 57). Halının zemininde, beş adet madalyon (bereket motifi) bulunmaktadır. Madalyonun içinde oğ damgası vardır. Çiçek ve göz motifleri ile madalyonun boş kalan kısımları doldurulmuştur. Halının zemininde, göz, koçboynuzu (Motif 58) ve akrep motifleri yer almaktadır. Kırmızı, sarı, açık kahverengi, koyu

kahverengi, beyaz ve lacivert renkleri ahenkli bir şekilde kullanılmıştır. Halının kenarlarında yer yer yıpranmalar görülür.

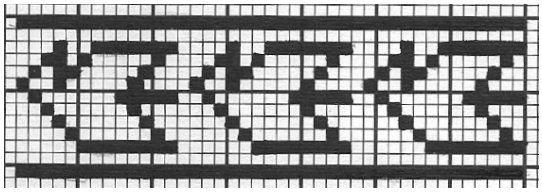
İncelediğimiz halıda görülen madalyon, genellikle göbek tabir edilen dokumaların ortasında tek veya daha fazla bulunur. Güneş, halıda erkeği temsil eder, sevgili veya kocayı ifade eder. Dokuyucunun kafasında şekillenen halı, görünümüne göre dokuyanın ev içindeki sosyal yaşamını yansıtır. Bazen evin direği olan erkek, sevgili, ejder motifleriyle korunur. Bir nevi dua, dilek, niyaz sayılır. Bazen güneşe akrep kuyrukları bağlanır. Bu dokuyanın ev içinde çok huzursuz olduğunu, kaynana veya görümcenin evin erkeğini kendi aleyhine fitnelediğini, belki dövdüklerini belirtir. Dokuyanın güneşini akrepler sokmaktadır[120].

Madalyonlar, Azerbaycan halılarında sık kullanılan motiflerdendir. Genellikle, halı zemininde, birden fazla madalyonun sıralanarak düzenlendiği kompozisyonlar bu halıda da açıkça görülmektedir.

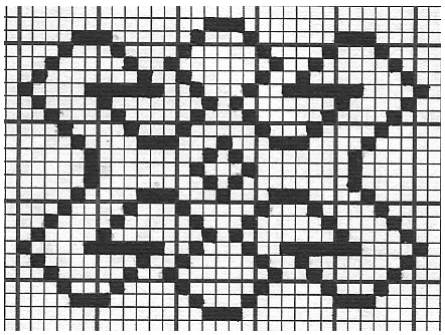
[120] S. Aytaç, **a. g. e.**, s. 58.

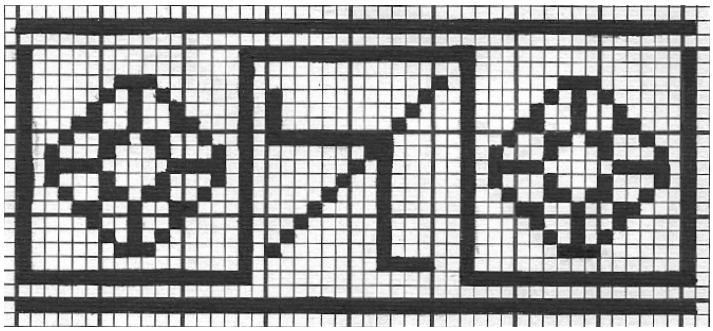
Fotoğraf 18. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

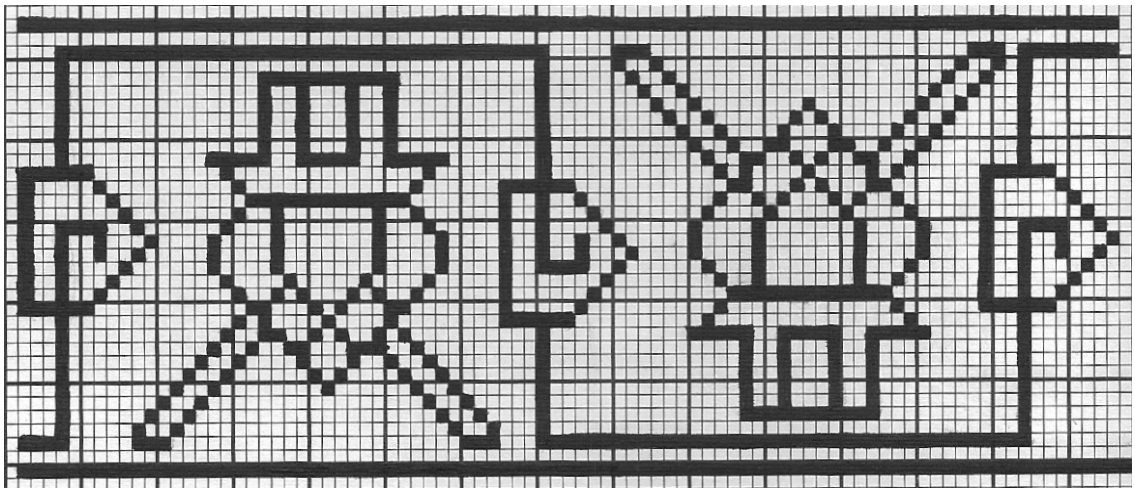
Motif 57. Kuş motifli ince bordür.

Motif 58. Koçboynuzu motifi.

Motif 59. Çarkıfelek ve elibelinde motifli ince bordür.

Motif 60. Bulut motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:19**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**61, 62
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, muska, bereket, akrep, oğ damgası, göz, ejder ve çiçek motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, sarı, turuncu, siyah, açık kahverengi, koyu kahverengi, pembe, deve tüyü, beyaz.
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan halının, kompozisyon özellikleri nedeniyle, XX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 19). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile yapılan dokumanın çözgü, atkı ve ilmesi yündür. kullanılan iplikler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Halının, ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç bordüre sahiptir. İnce bordürlerde, suyolu motifi vardır. Beyaz zeminli kalın bordürde, muska motifleri sıralanmıştır (Motif 61).

Halının zemininde, iki madalyon ve bir de bu madalyonun yarısı işlenmiştir. Madalyonun ortasında, altıgen içerisinde bereket motifi ve bunun içerisinde de akrep motifi yer almaktadır (Motif 62). Madalyon, oğ damgası şeklinde verilmiştir. İçerisinde göz motifleri kullanılmıştır. Madalyonların arasında haç motifi şeklinde bir motif bulunur. Bunun içerisinde pıtrak motifleri vardır. Bunların dışında; zeminde elibelinde, göz, ejder ve çiçek motifleri bulunmaktadır. Kırmızı, sarı, turuncu, siyah, açık

kahverengi, koyu kahverengi, pembe, deve tüyü ve beyaz halıda kullanılan renklerdir.

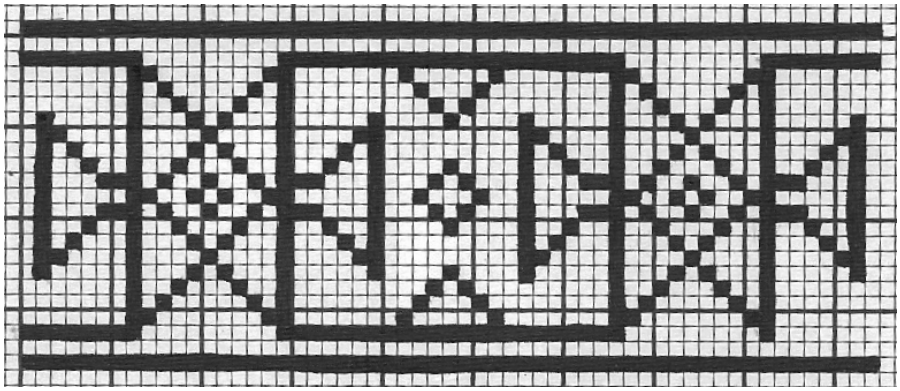
İncelediğimiz bu halıda kullanılan motiflerden birisi de nazar motifidir. Nazar, belli özelliklere sahip kimselerde bulunduğuna inanılan; özellikle savunmasız veya göz alıcı insanlara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke hatta cansız nesnelere zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü bir kuvvet olarak tanımlanabilir. Kıskançlık ve hasret gibi psikolojik duyguların yarattığı vurucu kuvvetin, ruhun dışa açılan iki noktasından, yani gözlerden fışkırarak kurbanına isabet ettiği inancı vardır. Göze gözle karşı koymak, gözden çıkış yolu bulan bu vurucu kuvvetin zararından korunmanın tek çaresi olarak düşünülmüştür. Bu nedenle, rengi ve biçimi gözü andıran her nesne ya olduğu gibi yada bazı ek öğelerle birlikte nazarı uzaklaştırıcı muska olarak kullanılmıştır. Babil'de, nazara karşı muskalar kullanıldığı gibi, Eski Mısır'da, "Osiris'in Gözü" yada "Horus Gözü" diye bilinen muskalar çok ünlüdür. Bugün, İslam ülkelerinin hemen hepsinde nazar inancı çok yaygındır. Yunanların "matisma", Arapların "el ayn" ya da "isabet-i ayn", İranlıların "bed nezer", Hintlilerin "sihir" dedikleri bu çarpıcı kuvvetin Türklerdeki adı "nazar", "göz değmesi", "göze gelme", "pis göz", "kem göz" veya "kötü göz"dür. Asya Türklerinde, özellikle Şamanizm'de nazara inanma vardır. Nazar, çarpılma olayları en eski Babil, Mısır, Sümer ve Akadlarda, Anadolu uygarlıklarının bütününde görülmüştür[121].

Nazarlık, kötü gözden koruyan nesnelerdir. Muska, taşıyan kişiyi dış etkilerden koruyan dinsel gücün saklı olduğuna inanılan nesnelerdir. Anadolu dokumalarında muska motifi, şematik şekle dönüşmüş, bir merkez etrafında çift üçgen şeklinde rastlanmaktadır.

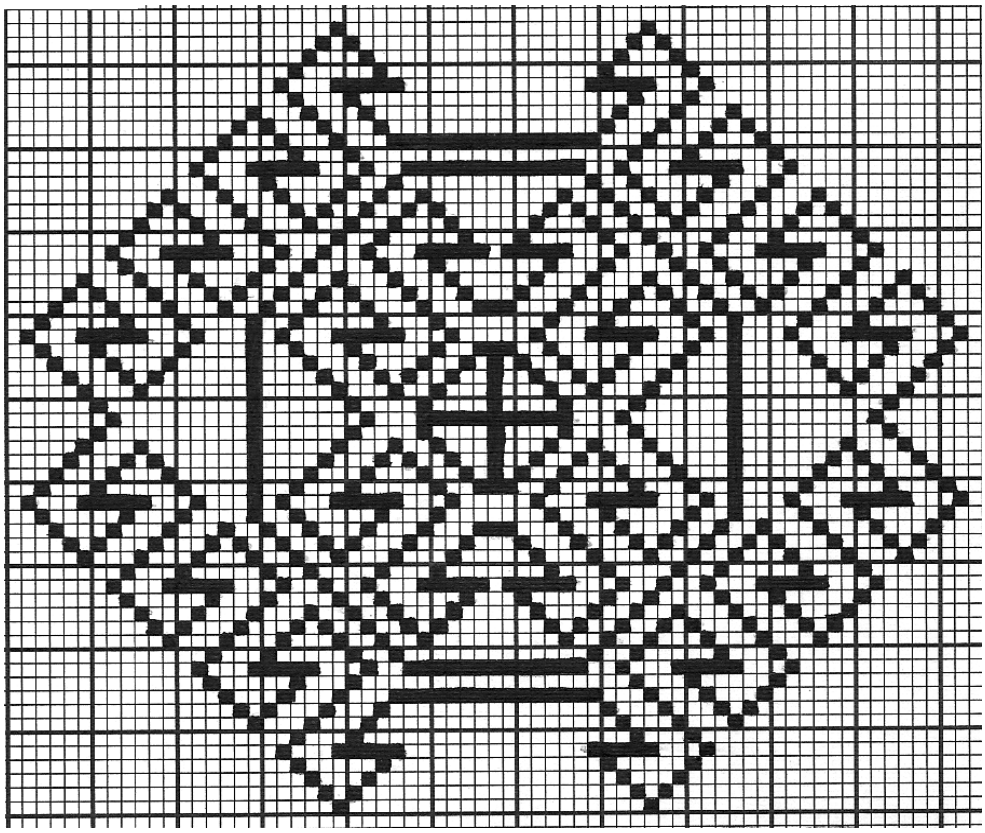
[121] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 120.

Fotoğraf 19. Şirvan Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 61. Muska motifli kalın bordür.

Motif 62. Bereket motifi.

KATALOG NO **:20**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**63, 64, 65
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Mafraş
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Mafraş
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Elibelinde, çengel, bereket, akrep, koçboynuzu, çiçek ve yaprak motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, sarı, pembe, lacivert, açık yeşil, kahverengi, beyaz.
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan mafraşın (bebek beşiği), XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 20). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan mafraşın çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan iplikler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Mafraşın, ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç bordürü bulunur. İnce bordürlerde, çift dal üzerinde sıralanan çiçek ve yaprak motifleri bulunmaktadır (Motif 65). Kırmızı zeminli kalın bordürde, elibelinde motifleri karşılıklı ve diyagonal olarak sıralanmıştır (Motif 64). Bu motiflerin içlerinde çengel (çakmak=su sembolü) motifi yer almaktadır.

Mafraşın kalın bordürden biraz daha geniş olan zemininde, çengelli madalyon (bereket motifi) yerleştirilmiştir. Bu motifin yarısı ise zeminin kenarlarına diyagonal bir şekilde yer almaktadır. Bu kompozisyon şekli Türk halılarında çok kullanılır ve sonsuzluğu ifade eder. Madalyonların ortasında, akrep motifi bulunmaktadır (Motif 63). Yarım olan madalyonlarda ise, koçboynuzu yer alır. Mafraşta, kırmızı, sarı, pembe, lacivert, açık yeşil, kahverengi ve beyaz renkler yer almaktadır.

İncelemiş olduğumuz mafraşta kullanılan elibelinde motifinin kökeni, Orta Asya'ya dayanmaktadır. Özellikle Orta Asya'daki keçelerin üzerinde yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu damga, bizim görüşümüze göre, Orta Asya'da Ön-Türklerde koyunu ehlileştirdiğine inanılan Koçkar/Koşkar Ata'ya ve Umay Ana'ya dayanmaktadır. Em damgası olarak da bilinmektedir. Kara-Tau'ların üzerinde bulunan Paleolitik döneme ait kalıntıların olduğu Koçkar Ata yöresinde özerk alem motifi olarak tanınmaktadır.

İkinci Pazırık kurganında, Rodenko'nun bulduğu keçeden yapılmış peynir tulumu üzerindeki elibelinde motifine, günümüzde de Kazak halı, kilim ve keçelerinde sıkça rastlanmaktadır. Kazak Türklerinde, Kazak kalpağı giymiş insan şeklinin stilize edilmesiyle oluşan elibelinde motifine Koşgar Ata, diğerine ise Umay Ana motifi adı verilmektedir[122].

Kadın insanlığın, ince, duyarlı, şefkatli, becerikli, yönünü simgelemekte ve kadın doğurganlığı çoğunlukla elibelinde motifiyle temsil edilmektedir. Annelik, doğurganlıkla özdeşleştiği gibi çocukları korumak, yaşatmak gibi kutsal uğraşların simgesi olup, kadının kendisini bu motifle özdeşleştirmesi doğurganlık, çok çocuk sahibi olmak, evine bereket getirmek gibi düşüncelerin göstergesidir[123].

İlk insanlar, ana tanrıçalara tapıyorlardı. Erkeğin, üremedeki biyolojik rolü anlaşılamadığı için, sadece dişilerin insan yavruladığını görüyorlardı. Bu nedenle, kutsal mekânlarda bulunan o dönemlere ait heykellerin tümü bereket tanrıçası olan küçük kadın heykelcikleridir. Erken Anadolu uygarlıkları halkları, kadını doğurma yetisi nedeniyle tanrıçalaştırmıştır. Hepsi, bereket ve çoğalma sembolü olarak görüldüğü ana tanrıçayı Afrodit, Hera, Rhea, Kibele, Atena, Leto, Iştar, Artemis, Hepa (Havva), İsis gibi çeşitli adlarla, kendi dilinde isimlendirilmiştir. Ana tanrıça inancıyla ilintili olduğu bilinen, yorumlanmış, sanatsal nitelikte yüzlerce küçük tanrıça heykelciğini günümüz müzelerinde görebiliriz. İnsanoğlunun başlangıçta hayvanlara ve hayvan putlarına taptığı düşünülürse, ana tanrıçaya tapınmaya başlama insanın ulusça geldiği büyük bir aşamanın göstergesidir. Erkek tanrıların gelişi ana tanrıçalardan sonra olmuştur[124].

Anadolu uygarlığının başlangıcı olarak kabul edilen Paleolitik ve Mezolitik çağ (İ. Ö. 600000–8000), avcı ve toplayıcı insanların yaşadığı bir dönemdir. Antalya

[122] G. Erbek, **a. g. e.**, s. 36.
[123] M. Ateş, **a. g. e.**, s. 153.
[124] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 12.

bölgesinde, Karain, Beldibi, Belbaşı, Öküzini, Kumbucağı; Isparta yakınında Kapalin; Antakya'da Musadağı yamacındaki Mağaracık'da yapılan araştırmaların verdiği bilgiye göre, Paleolotik Çağın alt, orta ve üst evreleri Anadolu'da yaşanmıştır[125].

Halı kilim motifleri üzerinde değerli çalışmaları bulunan Güran Erbek bu motifi kendine göre yorumlayarak anlatmıştır. Erbek'e göre; M. Ö. 3000'lere tarihlenen ve Ankara yakınındaki Ahlatlıbel kazılarında bulunmuş olan Ana Tanrıça heykelciğinde görülen şekliyle dokumalardaki karşılaştırılmasıyla aşağıdaki gelişim süreci gösterilmiştir. Bu motif, Söğüt'te bel kuşağında, Elazığ çorabında, Sivas kiliminde de görülür.

Elibelinde motifi, kadını sembolize eder. Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarda bol miktarda değişik formlarda görülmektedir.

Amankız veya elibelinde motiflerine Anadolu Preistorya kazılarında da rastlanmıştır. Bu motif, Anadolu tanrıçası Kibele ile ilişkilendirilir. Türkmenlerin giysisi olan üç etek formu, kız-kadın-ana olarak Kibele'nin üç halini belirler[126].

Türkmen kızı evlendiğinde, gelin odası, getirdiği çeyiz eşyalarıyla süslenerek sergilenir. Erkeğinin evinde Gelin Kız diye çağrılır. Doğurduğu çocuk kız ise (Gelin Ana) olarak adlandırılır. Gelin odasındaki çeyiz indirilmez. Erkek çocuk olduğunda evinin ve ailenin anası olur, odasındaki çeyiz kaldırılır. Bu olay bize Kibele inancının, kız, kadın, ana olayının canlılığını koruduğunu gösterir. Buluğ çağına girmemiş Türkmen kızlarına üç etek giydirilmez. Uğursuzluk getireceğine inanılır. Kadın, insanlığın ince, duyarlı, şefkatli, becerikli yönünü simgelemekte ve kadın, doğurganlığı çoğunlukla Elibelinde motifi ile temsil etmektedir. Bu motif, annelik doğurganlıkla özdeşleştiği gibi çocukları korumak, yaşatmak gibi kutsal uğraşların simgesi olup, çok çocuk sahibi olmak, evine bereket getirmek gibi düşüncelerin de göstergesidir[127].

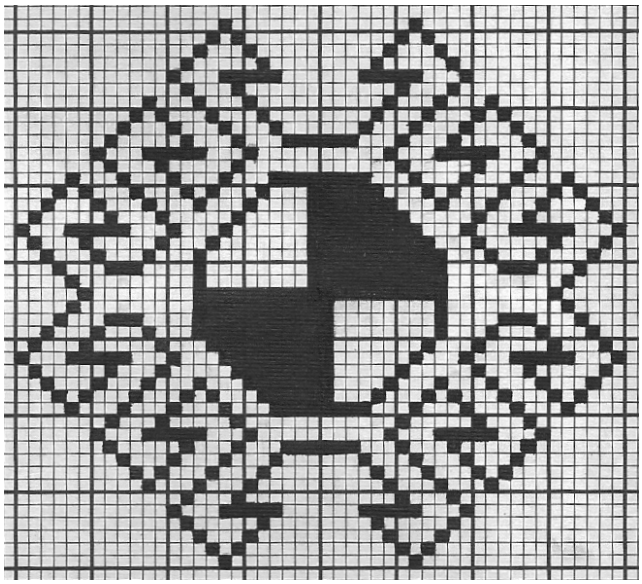
Bu motif, çok sık olarak hem Selçuklu Halıları'nda, hem de Anadolu Dokumaları'nda, değişik biçimlerde kullanılmıştır. Selçuklu Halıları'nda, iki çeşidi tespit edilmiştir. Konya Selçuklu Halısı'nda basık ve geniş, Beyşehir-Selçuklu Halısı'nda ise, insan şeklinde elibelinde kız motifi bulunmaktadır[128].

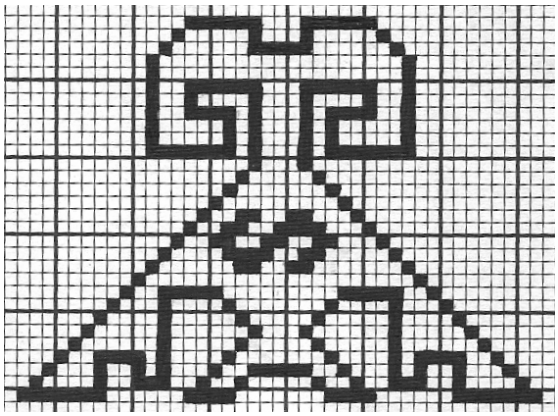
[125] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 14.
[126] Y. Durul, "Anadolu Kilim Dokumalarında Amankız veya Elibelinde Kız Motifleri", **I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu**, İzmir 1984, s. 128-130.
[127] M. Ateş, **a. g. e.**, s. 153.
[128] N. Görgünay Kırzıoğlu, **a. g. e.**, s. 156.

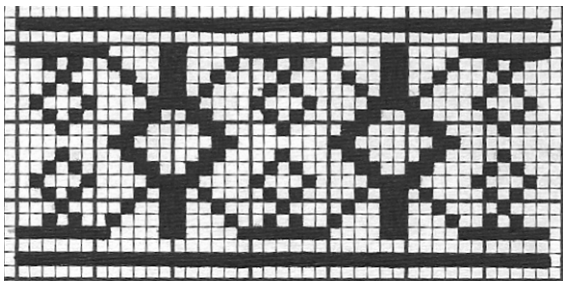
Fotoğraf 20. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 63. Akrep motifi.

Motif 64. Elibelinde motifi.

Motif 65. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

KATALOG NO **:21**

Ait olduğu Grup **:**Kuba Grubu (Herat Pirebedil)
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**66, 67, 68
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl Öncesi
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:** Suyolu, rumi, penç, gonca, hatayi ve hançer yapraklar
Boyarmaddesi **:** Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, sarı, lacivert, beyaz, mavi, açık yeşil
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan Herat Pirebedil halısı, motif ve kompozisyon özellikleri nedeniyle, XX. yüzyıl öncesinde dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 21). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Halıda kullanılan renkler doğal boyalarla elde edilmiştir.

Halının, dört adet ince, bir adet kalın bordürü bulunur. Dıştan içe doğru birinci ve beşinci bordürde, suyolu motifi sıralanmıştır (Motif 68). İkinci ve dördüncü bordürde, hançer yaprakları ve çiçek motifleri yer alır (Motif 67). Kalın bordürün zemini sarıdır. Burada, rumi motifleri ve kırık çift dal üzerinde penç, gonca ve hançer yaprakları bulunmaktadır (Motif 66). Rumilerin içinde ise penç motifi vardır.

Halının kırmızı olan zemininde, dört kez tekrarlanan bitkisel bir kompozisyon vardır. Burada büyük hançer yaprakları, penç, hatai ve gonca motifleri yer alır. Kırmızı, sarı, lacivert, beyaz, mavi ve açık yeşil halıda kullanılan renklerdir.

Türk sanatında en çok kullanılan bitkisel bezemeler, hatai ya da gerçekçi üslupta çiçekler (gül, lale, karanfil, sümbül, hanımeli, şakayık, düğün çiçeği, kadife çiçeği, kiraz çiçeği), yapraklar (beş yaprak ya da pençberg, üç yaprak) ve ağaçlardır (yapraklı

ya da meyveli, hayat ağacı, selvi, hurma ağacı). Türk süsleme sanatında kullanılan yaprak, tabiattaki görünüşünün üsluplaşmış şeklidir[129].

Dokumalarda kullanılan çiçeklerin bir kısmında hafif bir stilizasyon görülürken, bazılarında aşırı bir stilizasyon görülür[130].

Türk süsleme sanatında kullanılan yaprak, tabiattaki görünüşünün üsluplaşmış şeklidir. Bitkisel süslemeler önce stilize (üsluplaştırılmış) çiçek ya da motiflerden oluşuyordu. Palmetli, lotuslu, rumili ve geometrik motifli süslemelerin yaygın olduğu, Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde de stilize çiçek motiflerine rastlanır.

Bitkisel motifler, Azerbaycan sanat eserleri üzerinde özellikle geniş bir şekilde yer almıştır. XV.-XVIII. asırlarda bu tür süsleme öğeleri kendisinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır[131].

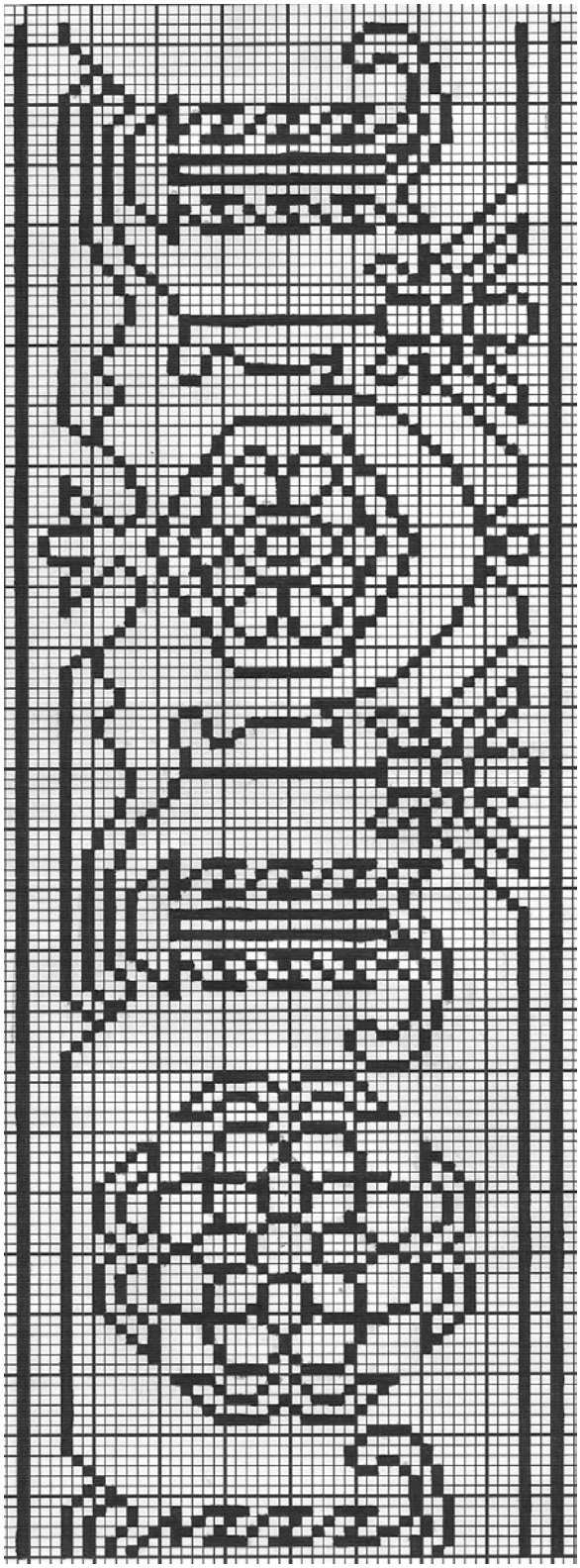
İncelemiş olduğumuz bu halıda da, rumi ve bitkisel motiflerin stilize edilerek kullanıldığı görülmektedir.

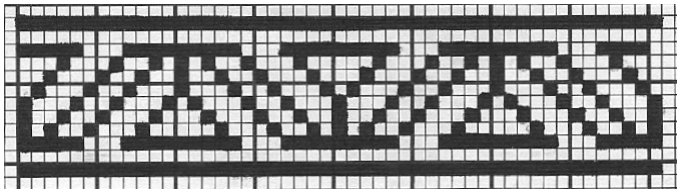
[129] C. Karadaş, **Türk Tezhip Sanatında Levha Tezyinatı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Ünv., Erzurum 2004, s. 14.
[130] A. Aytaç, **Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı**, Konya 2000, s. 32.
[131] R. S. Efendi-T. R. Efendi, **a. g. e.**, s. 3.

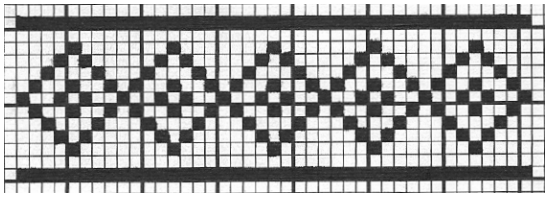
Fotoğraf 21. Kuba Grubu (Herat Pirebedil), XX. Yüzyıl Öncesi, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 66. Rumi, çiçek ve hançer yapraklardan oluşan kalın bordür.

Motif 67. Hançer yapraklı ince bordür.

Motif 68. Suyolu motifli ince bordür.

KATALOG NO :22

Ait olduğu Grup :Şirvan Grubu
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :69, 70, 71, 72, 73
İnceleme Tarihi :28.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Halı
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Kurtağzı, muska, bereket, yıldız, ağaç, göz, çengel, ejder ve çiçek motifi
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, lacivert, pembe, beyaz, sarı, açık kahverengi, koyu kahverengi,
Dokumanın Tanımı :

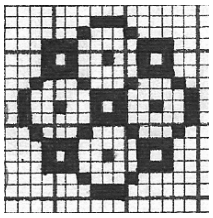
Kuba-Şirvan grubuna ait olan halının, XIX. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 22). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler doğal boyalarla elde edilmiştir.

İki ince ve bir adet kalın bordürü vardır. İnce bordürlerde, dörtgenler içine yerleştirilen çiçek motifi bulunmaktadır (Motif 69). Kalın bordürde, kurtağzı ve muska motifleri yer almaktadır (Motif 71).

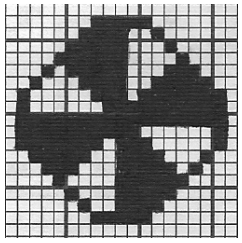
Kırmızı zeminli halıda, dört adet madalyon (bereket motifi) vardır. Madalyonların içerisinde oğ damgası, çengel (çakmak=su sembolü), çiçek motifleri yer almaktadır. Halının zemininde de madalyonda kullanılan motiflerin dışında, ejder, yıldız, göz ve ağaç motifi bulunmaktadır (Motif 70- 72- 73). Kırmızı, lacivert, sarı, açık kahverengi, koyu kahverengi, pembe, beyaz renkleri halıda çok ahenkli bir şekilde kullanılmıştır. Dokumada, kırmızı, lacivert, pembe, beyaz, sarı, açık kahverengi ve koyu kahverengi yer almaktadır.

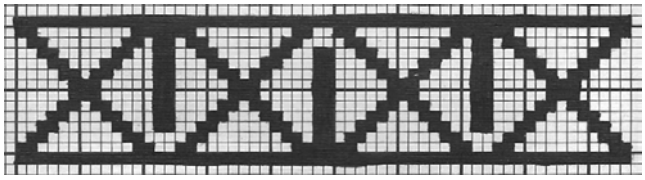
Fotoğraf 22. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

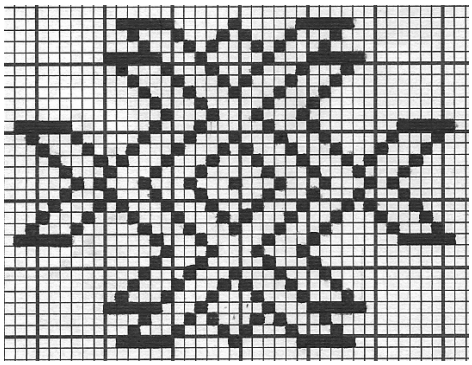
Motif 69. Çiçek motifi.

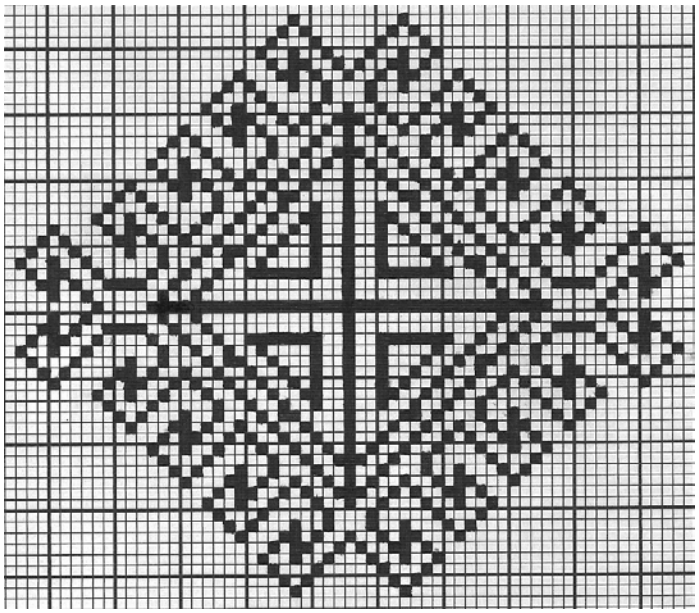
Motif 70. Çarkıfelek motifi.

Motif 71. Kurtağzı ve muska motifli kalın bordür.

Motif 72. Yıldız motifi.

Motif 73. Bereket motifi.

4.1.2. Gence-Kazak Grubu Halılar

KATALOG NO :23

Ait olduğu Grup :Kazak Grubu
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :74, 75, 76
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Halı
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Pamuk, yün
Kullanılan Motifler :Sekizgen, gonca, çiçek, suyolu, bereket motifi, koç boynuzu, göz, çengel motifi ve insan figürü
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, lacivert, kahverengi, pembe, sarı, beyaz
Dokumanın Tanımı :

Gence-Kazak grubuna ait olan halının, kompozisyon ve kullanılan motifleri nedeniyle XX. yüzyılda, Nahcıvan'da dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 23). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü ve atkısı pamuk, ilmesi yündür. Kullanılan renkler, doğal boyalarla boyanarak elde edilmiştir.

Zemini çevreleyen iki ince ve bir kalın bordür bulunur. En dıştaki ve en içteki bordürde, zemin lacivert renktedir. Dıştaki bordürde, sekizgenler yan yana sıralanmış ve içlerine göz motifleri yerleştirilmiştir (Motif 74). İçteki diğer ince bordürde, gonca motifler sıralanmıştır (Motif 76). Kalın bordürde ise, çift dal üzerinde eşkenar dörtgen üzerinde yerleştirilmiş çiçek motifleri yer alır (Motif 75). Bunların aralarında ise, insan figürüne benzer motifler bulunmaktadır. İnce ve kalın bordürü çevreleyen suyolu motifinin bulunduğu daha dar olan bordürler yer almaktadır. Halının zemini kırmızı renktedir. Zeminde, üç sekizgenden oluşan madalyon (bereket motifi) bulunur. Madalyonların etrafı çengellidir. Bu çengeller, Kazak grubunun bir özelliğidir.

Sekizgenlerin etrafında, koçboynuzu ve çengel motifleri yer almaktadır. Bu motiflerin içinde, koçboynuzu motifi ve en içte ise bereket motifi yer almaktadır. Motiflerin içinde, küçük göz motifi bulunmaktadır. Kullanılan renkler çok uyumludur.

İncelediğimiz halıda görülen motiflerden birisi de, bordüründe kullanılan göz motifidir. Fizyolojik işlevi, görsel algı olan göz, aynı zamanda entelektüel algının sembolü olarak da anılmaktadır. İnsan gözü iyi niyetli bakışlar taşıyabileceği gibi, zaman zaman kötü niyetlerin aktarıldığı bir araç olarak da kullanılabilmektedir. Kötü niyetli nazarlar taşıyan gözün verebileceği zararın önlenmesinin en kısa ve etkin çaresinin de yine gözün kendisi olduğu kabul edilmektedir. Çünkü bedenin dışa açılan bir organı olan gözün, ışığı alma yetisi nedeniyle derin bir anlamı ve etki gücü vardır[132].

Geometrik üçgen motifi, en basite indirgenmiş stilize göz formudur. Anadolu dokumalarındaki göz motifleri üçgenin yanında kare, eşkenar dörtgen, dikdörtgen, haç, yıldız şekillerinin geometrik uygulamalarıdır. Bu motifler, günlük yaşamda kullanılan dokumalarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. En sık rastlanan göz motifi, dörde bölünmüş eşkenar dörtgen şeklindedir ve bu motifler yörelere özgü değişiklikler gösterir. Çatalhöyük, Asantepe ve Hacılar kentçiklerinde bulunan çanak-çömlek ve duvar resimlerinde de göz motifine rastlanmıştır.

Korunma ile ilgili motiflerin daha çok sağlık hizmetlerinin olmadığı, tıp ve teknolojinin insanlara yeterince ulaşamadığı yerlerde kullanıldığını görüyoruz. Ansızın bayılan güzel bir delikanlıya, aniden ateşi çıkan bir bebeğe veya yataklara düşen genç ve güzel bir kıza, nedensiz yere ayrılan sevgililere, hepsine göz değdiğine inanılır ve bunların olmasını baştan engelleyebilmek için koruyucu önlemler alınır. Bu önlemlerden birisi olan göz motifi, dokumalarda özellikle koçboynuzu, elibelinde ve bereket motiflerinin etrafında ya da içinde görülmektedir[133].

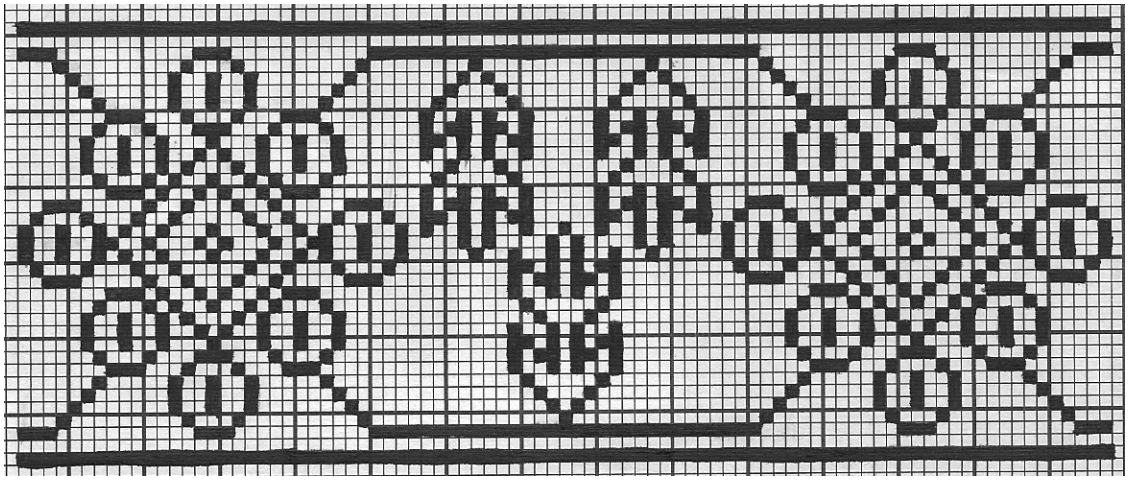
Anadolu dokumalarında muska motifi, şematik şekle dönüşmüş, bir merkez etrafında çift üçgen şeklinde rastlanmaktadır[134].

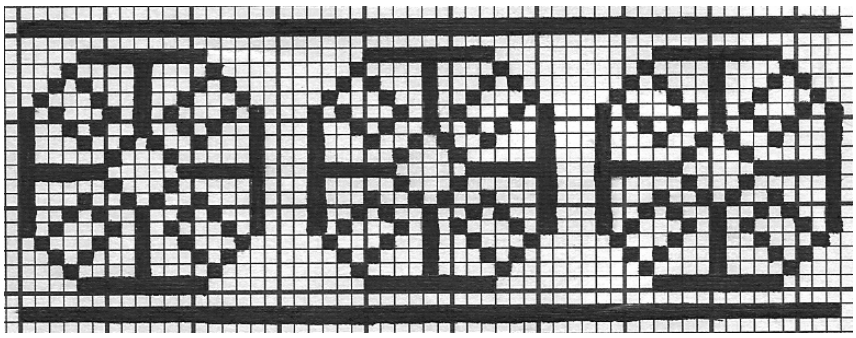
[132] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 128.
[133] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 128.
[134] M. Gökbuget, "Anadolu'da Göz ve Nazar Geleneği ve Bununla İlgili Pratiklerin Dokumalarda Uygulanması", **I. Uluslararası El Sanatları Sempozyumu,** İzmir 1984, s. 202.

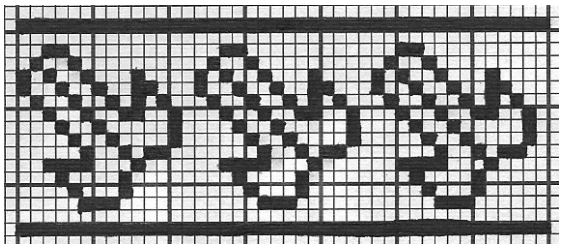
Fotoğraf 23. Kazak Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 74. Çift dal üzerine yerleştirilmiş çiçek motifli kalın bordür.

Motif 75. Sekizgenler içerisine yerleştirilmiş göz motifli ince bordür.

Motif 76. Gonca motifli ince bordür.

KATALOG NO :24

Ait olduğu Grup :Kazak Grubu
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :77, 78, 79
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Halı
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Pamuk
Kullanılan Motifler :Dal, çiçek, yıldız, hayat ağacı, madalyon, koçboynuzu ve dragon (ejder) motifleri
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, sarı, beyaz, açık mavi, koyu mavi, açık yeşil
Dokumanın Tanımı :

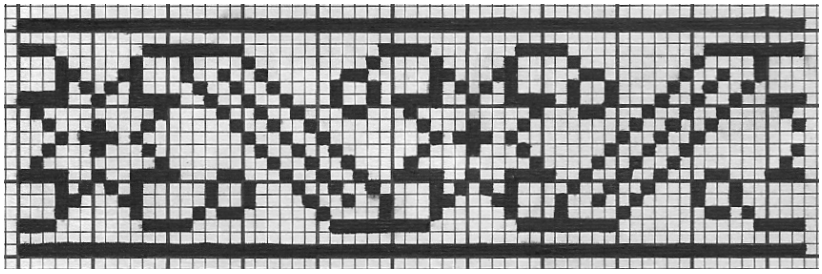
Gence-Kazak grubuna ait olan halının, XX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 24). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü ve atkısı pamuk, ilmesi yündür.

Dört adet ince ve bir adet kalın bordürü vardır. Kalın bordürü içten ve dıştan iki adet ince bordür çevreler. Zemini sarı olan en dıştaki ve en içteki bordürde, bir dal üzerinde sıralanmış çiçek motifleri geometrikleştirilmiş bir şekilde dokunmuştur (Motif 77). Kalın bordürü, her iki yandan koyu mavi zeminli diğer iki bordür çevreler. Bunlarda, beyaz renkte dokunmuş yıldız motifi yer alır (Motif 78). Kalın bordürde ise, hayat ağacı motifi kullanılmıştır (Motif 79). Kırmızı zemine sahip olan halının orta kısmında, üst üste sıralanmış üç adet altıgen madalyon vardır. Bunların başında, koçboynuzu motifi yer almaktadır. Altıgenlerin içinde, yıldız motifinin etrafına altı adet çiçek motifi yerleştirilmiştir. Bu çiçekler, yapraklarla zenginleştirilmiştir. Zeminin diğer taraflarında da dragon (ejder) motifleri simetrik olarak sıralanmıştır. Motiflerde, ağırlıklı olarak sarı, kırmızı, kahverengi ve beyaz renkler çok ahenkli bir biçimde

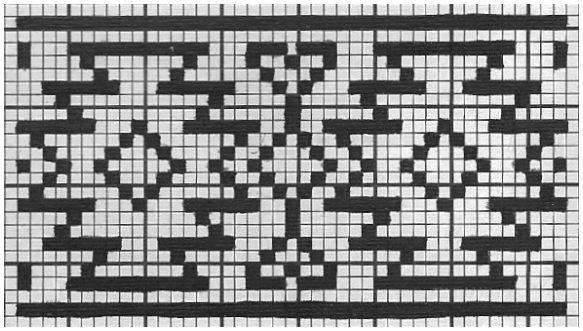
kullanılmıştır. Bu da halıya ayrı bir güzellik katmaktadır.

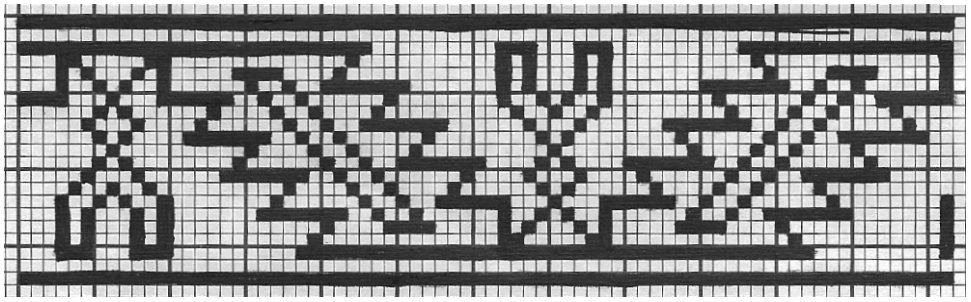
Fotoğraf 24. Kazak Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 77. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

Motif 78. Yıldız motifli ince bordür.

Motif 79. Hayat ağacı motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:25**

Ait olduğu Grup **:**Kazak Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**80, 81, 82, 83
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün, pamuk
Kullanılan Motifler **:**Suyolu ve bitkisel motifler
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, koyu kırmızı, beyaz, lacivert, açık mavi, pembe, açık yeşil, sarı
Dokumanın Tanımı **:**

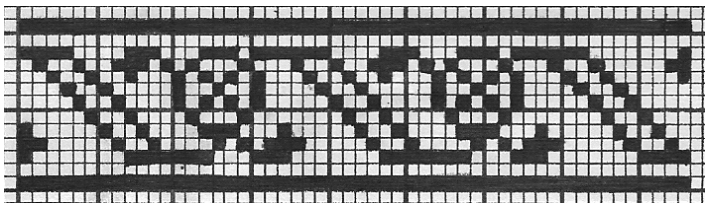
Gence-Kazak grubuna ait olan halının kompozisyon özellikleri ve kullanılan motifleri nedeniyle, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 25). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü ve atkısı pamuk, ilmesi yündür.

Halının zeminini çevreleyen ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç bordür bulunmaktadır. Bu bordürleri çevreleyen iki adet ince su yer alır. Bunların zemini laciverttir. Burada küçük V'lerden oluşan bir motif bulunmaktadır (Motif 83). Kırmızı zeminli ince bordürlerde, bir dal üzerinde sıralanmış çiçek motifleri yer almaktadır (Motif 80). Lacivert zeminli kalın bordürde, stilize edilmiş bitkisel motifler vardır. Çift dal üzerinde, hatai, gonca ve hançer yaprak motiflerinden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Halının zemini kırmızıdır ve raporlu bir kompozisyon yerleştirilmiştir (Motif 81). Her iki taraftan mihraplı olan halının ortasında, basamaklarla oluşturulan bir madalyon bulunur. Madalyonun içerisinde bitkisel motiflerden oluşan simetrik bir kompozisyon yer almaktadır (Motif 82). Madalyonun zemini laciverttir. Madalyonun her iki başında, birer adet tepelik bulunmaktadır. Mihraplar içerisinde ise, yine bitkisel

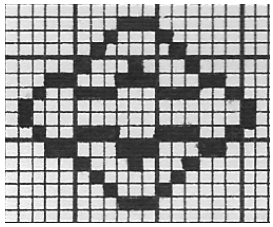
motiflerden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Mihrabın zemin rengi beyazdır.

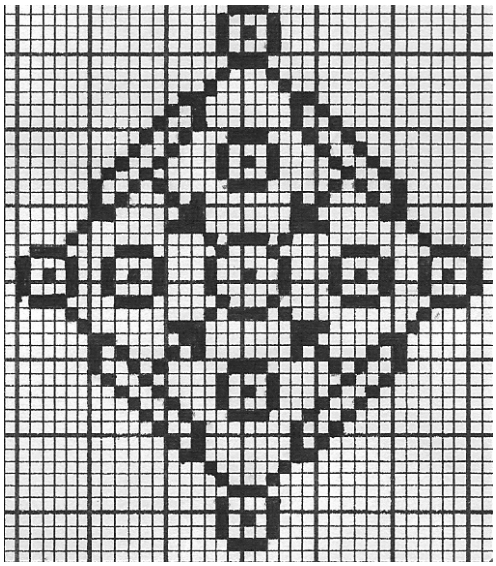
Fotoğraf 25. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

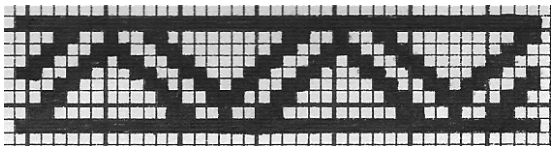
Motif 80. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

Motif 81. Zemin deseni.

Motif 82. Eşkenar dörtgen alanlara yerleştirilmiş çiçek motifi.

Motif 83. Suyolu motifli ince bordür.

KATALOG NO **:26**

Ait olduğu Grup **:**Gence Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**84, 85
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**1955
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, hun gülü, göz, ejder, hayat ağacı, çengel ve yaprak motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, turuncu, lacivert, beyaz, açık yeşil, pembe,
Dokumanın Tanımı **:**

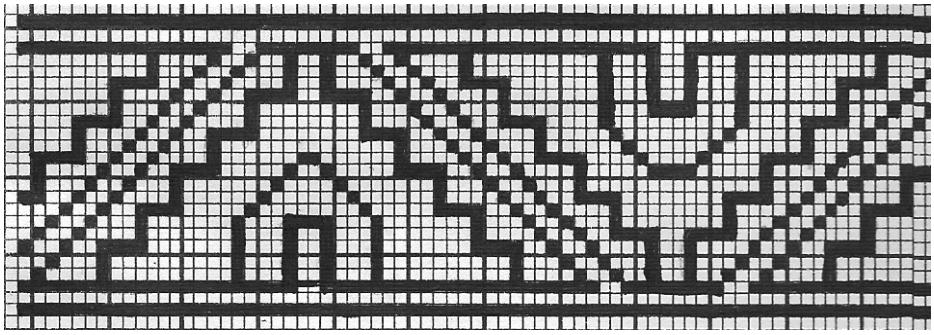
Gence-Kazak grubuna ait olan halı, 1955 yılında dokunmuştur (Fotoğraf 26). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. kullanılan renkler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Zemini çevreleyen ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç bordür bulunur. Dıştan içe lacivert zeminli birinci bordürde, ve açık yeşil renkli üçüncü bordürde, suyolu motifi kullanılmıştır. Ortadaki beyaz zeminli kalın bordürde ise, yaprak motifleri sıralanmıştır (Motif 84). Halının zemini kırmızıdır. Zeminde, ikisi lacivert zeminli, biri açık yeşil olan üç adet hun gülü motifi bulunmaktadır. Ortadaki hun gülü motifinin içerisinde, baklava motifi ve bunun da içerisinde göz motifi bulunmaktadır. Lacivert zeminli motiflerden birinin içinde ejder motifi yer almaktadır (Motif 85). Diğerinde ise, yine göz motifi bulunmaktadır. Ayrıca, zemindeki bu motiflerin içinde hayat ağacı bulunur. Zeminin alt kısmında, halının dokunduğu tarih yazılıdır. Halının zemininde, eşkenar dörtgen içerisine yerleştirilmiş göz motifi yer almaktadır. Bunlardan başka, çengel (çakmak=su sembolü) motifi de kullanılmıştır. Kırmızı, turuncu, lacivert, beyaz, açık

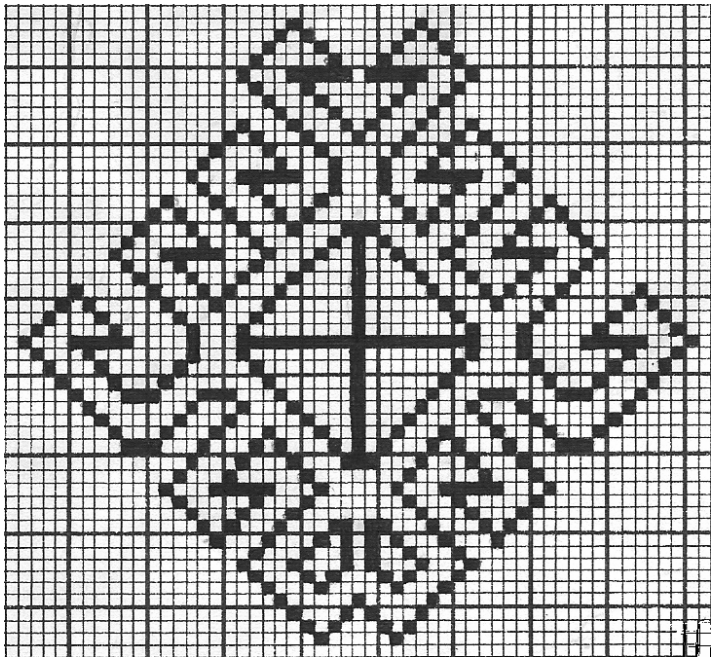
yeşil, pembe renkleri uyumlu bir şekilde yer almaktadır.

Fotoğraf 26. Gence Grubu, 1955, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 84. Çiçek ve yaprak motifli kalın bordür.

Motif 85. Ejder motifi.

KATALOG NO **:27**

Ait olduğu Grup **:**Kazak Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**86, 87, 88
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Çengel, akrep, bereket ve hançer yapraklar
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, bordo, pembe, gri, sarı, deve tüyü, açık yeşil, krem, lacivert
Dokumanın Tanımı **:**

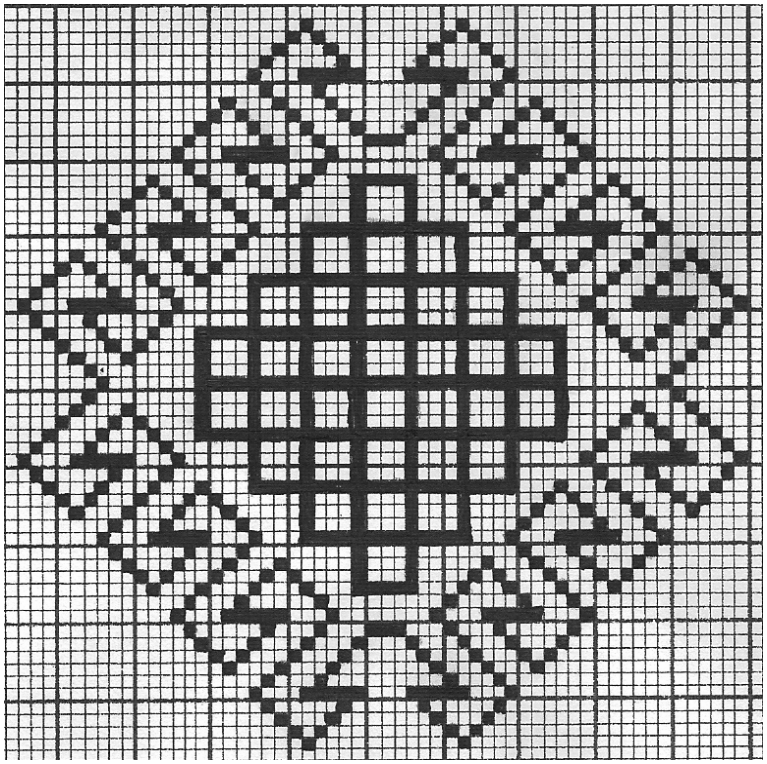
Gence-Kazak grubuna ait olan halının, XIX. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 27). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Doğal boya ile renklendirilmiş iplikler kullanılmıştır.

Halının zeminini çevreleyen ikisi ince biri kalın olmak üzere üç bordür bulunmaktadır. Kırmızı zeminli ince bordürlerde, çengel (çakmak=su sembolü) motifi yer alır (Motif 86). Gri renkli kalın bordürde ise, hançer yaprakları sıralanmıştır (Motif 88).

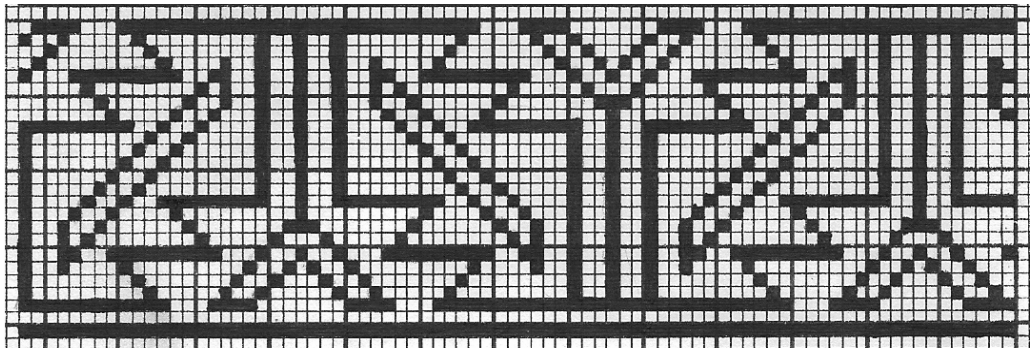
Lacivert zeminli halıda, basamaklarla oluşturulan dörtgenler bulunmaktadır. Zeminin yan taraflarında da, bu motifin yarısı yerleştirilmiştir. Dörtgenlerin içine akrep motifi bulunan bereket motifleri yerleştirilmiştir (Motif 87). Bu dörtgenlerin içinde, kırmızı, turuncu, pembe ve gri renkler kullanılmıştır. Renkler, birbirleriyle ahenk içindedir.

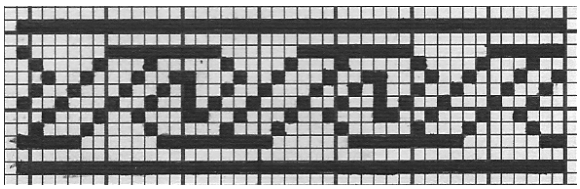
Fotoğraf 27. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 86. Bereket motifi.

Motif 87. Yaprak ve çiçek motifli kalın bordür.

Motif 88. Çengel motifli ince bordür.

KATALOG NO :28

Ait olduğu Grup :Kazak Grubu
Dokuma Türü :Ön yüzü halı, arka yüzü kilim
Motif Çizim No :89, 90, 91
İnceleme Tarihi :28.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Hurçun
Üretim Tipi (Cinsi) :Hurçun
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) düğümü ve iliksiz kilim
Kullanılan Malzeme :Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün, pamuk
Kullanılan Motifler :Suyolu ve çengel motifi
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, açık sarı, koyu sarı, gri, deve tüyü, mavi, beyaz
Dokumanın Tanımı :

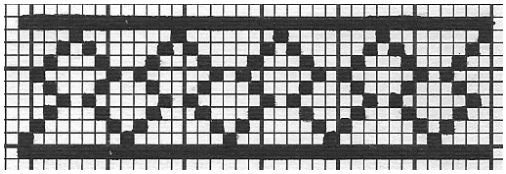
Gence-Kazak grubuna ait olan hurçunun, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 28). Hurçunun cep kısımları Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuştur. Arka yüzü ise ilikli kilim tekniği ile kilim dokuması olarak yapılmıştır. Dokumanın çözgü ve atkısı pamuk, ilme ve desen ipliği yündür.

Hurçunlar, insanlar tarafından malzeme koymak için kullanılır. Bir adet bordürü bulunur. Burada, suyolu motifi işlenmiştir (Motif 89-90). Halı kısımların zemini, diyagonal bir şekilde ve şeritler halinde dokunmuştur. Şeritlerin içinde, karşılıklı iki ucunda çengeller bulunan dörtgenler bulunur (Motif 91).

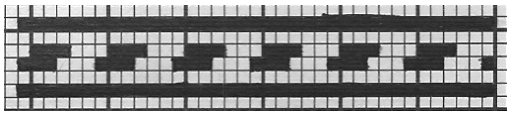
Hurçunun arka yüzündeki kilim kısmı ise, enine şeritler halinde dokunmuş olup motif kullanılmamıştır. Kırmızı, açık sarı, koyu sarı, gri, deve tüyü, mavi ve beyaz çok uyumlu bir şekilde yer almaktadır.

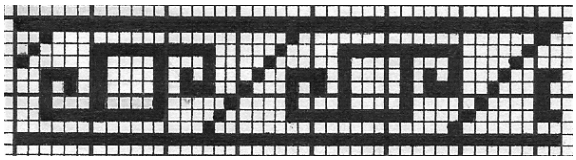
Fotoğraf 28. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 89. Suyolu motifli ince bordür.

Motif 90. Suyolu motifli ince bordür.

Motif 91. Çengel motifli zemin kompozisyonu.

KATALOG NO **:29**

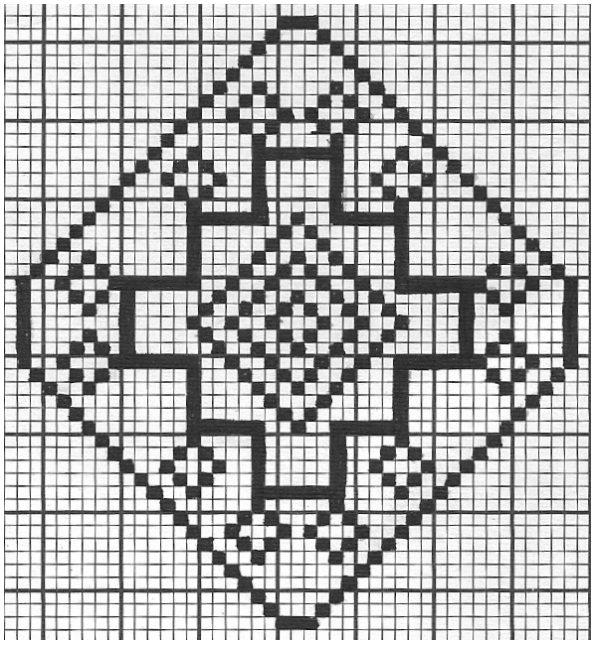
Ait olduğu Grup **:**Kazak Grubu
Dokuma Türü **:**Halı ve kilim
Motif Çizim No **:**92, 93, 94
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Heybe
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Heybe
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) düğümü ve ilikli kilim
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Yıldız, suyolu, bereket ve göz motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, turuncu, lacivert, beyaz, mavi, sarı, pembe, kahverengi.
Dokumanın Tanımı **:**

XIX. yüzyılda dokunduğunu düşündüğümüz ve heybe olarak tasarlanan bu ürün, halı ve kilim dokumalarından ibarettir (Fotoğraf 29). Heybenin cep kısımları Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuştur. Arka yüzü ise ilikli kilim tekniği ile kilim dokuması olarak yapılmıştır. Dokumanın çözgü ve atkı, ilme ve desen ipliği yündür.

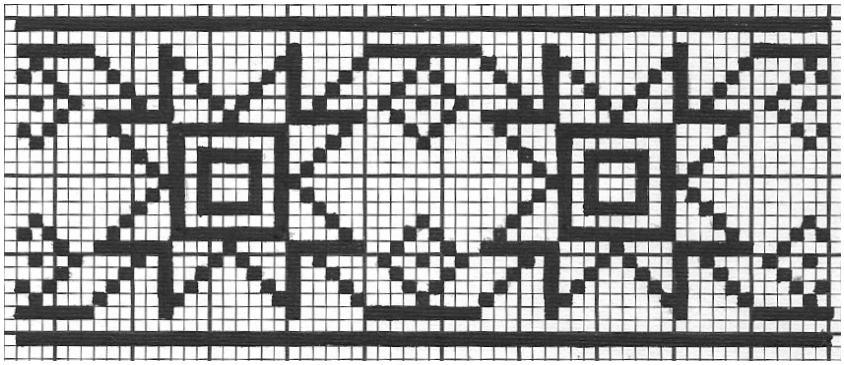
Bordüründe, çift dal üzerine yerleştirilmiş yıldız şeklinde çiçek motifleri bulunur (Motif 93). Daha ince olan bordürde ise, suyolu motifi kullanılmıştır (Motif 94). Heybenin halı olarak dokunan ön yüzünde, diyagonal yerleştirilmiş baklava şekilde motifler vardır. Bunların içinde basamaklı bir şekilde oluşturulan dörtgen bulunur. Bu dörtgenin içinde ise, bereket motifi ve göz motifi yerleştirilmiştir (Motif 92). Kırmızı, turuncu, lacivert, beyaz, mavi, sarı, pembe ve kahverengi uyumlu bir şekilde yer almaktadır.

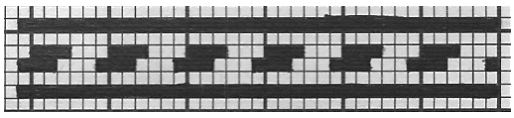
Fotoğraf 29. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 92. Bereket motifi.

Motif 93. Çiçek motifli kalın bordür.

Motif 94. Suyolu motifli ince bordür.

KATALOG NO **:30**

Ait olduğu Grup **:**Kazak Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**95, 96, 97
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyılın Başları
Dokumanın Yöresel Adı **:**Mugan Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, koçboynuzu, bereket, hun gülü, oğ damgası ve çiçek motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Koyu kırmızı, lacivert, beyaz, turuncu, krem
Dokumanın Tanımı **:**

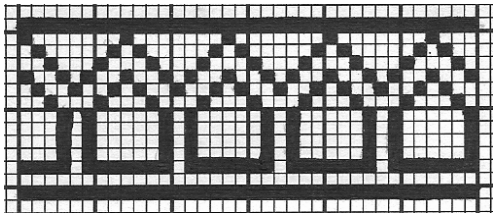
Gence-Kazak grubuna ait olan halının, XX. Yüzyılın başlarında dokunduğu düşünülmektedir. (Fotoğraf 30). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Halıda kullanılan renkler doğal boyalarla boyanması sonucu elde edilmiştir.

Halının, iki ince, bir adet kalın bordürü vardır. İnce bordürlerde, suyolu motifi (Motif 95-96), kalın bordürde ise, koçboynuzu motifi sıralanmıştır (Motif 97).

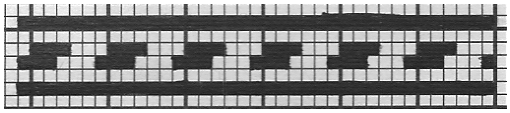
Halının zemininde, üst üste sıralanan madalyon (bereket motifi) bulunur. Madalyonların ortasında, hun gülü ve oğ damgası vardır. Bu motifin kenarlarındaki kısımlar dört adet altıgene bölünmüştür. Altıgenlerin içinde iki adet çiçek motifi bulunmaktadır. Dört madalyonun arasında kalan boşlukta ise, yine hun gülü motifi yerleştirilmiştir. Koyu kırmızı, lacivert, beyaz, turuncu, krem renkleri çok uyumlu bir şekilde yer almaktadır.

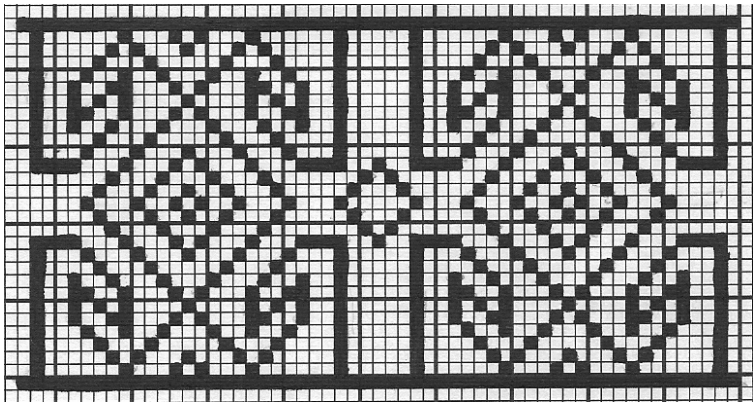
Fotoğraf 30. Kazak Grubu (Mugan), XX. Yüzyılın Başları, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 95. Suyolu motifli ince bordür.

Motif 96. Suyolu motifli ince bordür.

Motif 97. Koçboynuzu motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:31**

Ait olduğu Grup **:**Kazak Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**98, 99
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün, pamuk
Kullanılan Motifler **:**Göz ve bitkisel motifler
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, koyu kırmızı, beyaz, lacivert, açık mavi, açık kahverengi, koyu kahverengi, açık yeşil.
Dokumanın Tanımı **:**

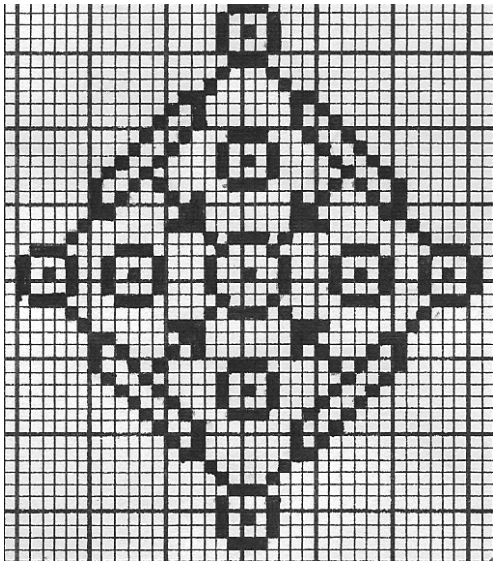
Gence-Kazak grubuna ait olan halının, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 31). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler doğal boyalar ile elde edilmiştir.

Halının zeminini çevreleyen ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç bordür bulunmaktadır. Bu bordürleri çevreleyen iki adet ince su yer alır. Kırmızı zeminli ince bordürlerde, küçük göz motifi yer almaktadır (Motif 99). Lacivert zeminli kalın bordürde, iç içe sekizgenler ve bunların içinde göz motifi bulunmaktadır. Ayrıca kalın bordürde, sekizgenlerin arasında göz motifi kullanılmıştır. Halının zemini koyu kırmızıdır ve raporlu bir kompozisyon yerleştirilmiştir (Motif 98). Her iki taraftan mihraplı olan halının ortasında, basamaklarla oluşturulan bir madalyon bulunur. Madalyonun içerisinde geometrikleştirilmiş bitkisel motiflerden oluşan simetrik bir kompozisyon yer almaktadır. Madalyonun zemini laciverttir. Mihraplar içerisinde ise yine rapor kompozisyon tarzında bitkisel bir tasarım bulunmaktadır. Mihrabın zemin rengi beyazdır. Halıda, açık kırmızı, koyu kırmızı, beyaz, lacivert, açık mavi, açık

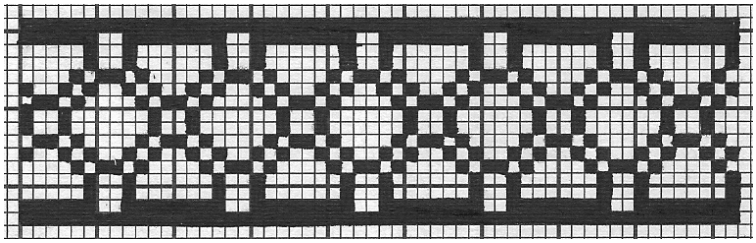
kahverengi, koyu kahverengi ve açık yeşil kullanılmıştır.

Fotoğraf 31. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 98. Bitkisel motifli zemin kompozisyonu.

Motif 99. Göz motifli ince bordür.

4.1.3. Karabağ Halıları

KATALOG NO :32

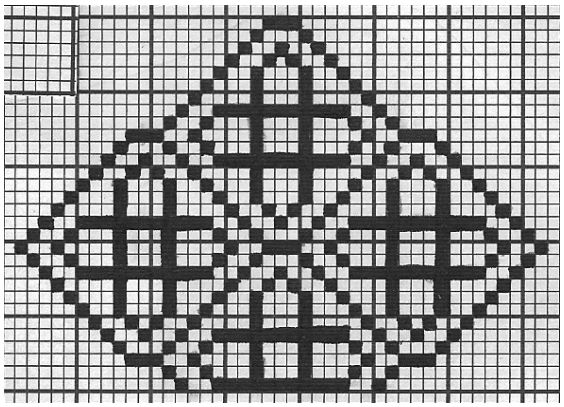
Ait olduğu Grup :Karabağ Grubu (Üç Kağan)
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :100, 101, 102
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XIX. Yüzyıl Sonu
Dokumanın Yöresel Adı :Üç Kağan
Üretim Tipi (Cinsi) :Duvar Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :İbrik, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, açık kahverengi, koyu kahverengi, siyah, açık sarı, koyu sarı, koyu pembe.
Dokumanın Tanımı :

Karabağ grubuna ait olan bu figürlü halının, XIX. yüzyılın sonlarında dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 32). "Üç Kağan" olarak isimlendirilen halının atkı, çözgü ve ilmesi yündür. Yün olan bu ipliklerin renkleri doğal boyalarla boyanması sonucu elde edilmiştir. Türk (Gördes) düğümü ile dokunmuştur. Karabağ halılarının metrekaresinde genellikle 90bin-169bin arasında düğüm bulunur.

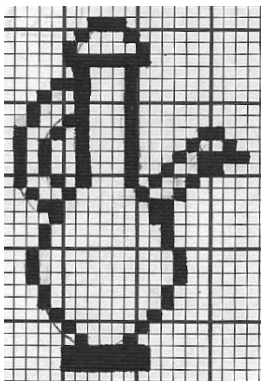
Halının etrafını ince bir bordür çevreler. Bordürde, krem zemin üzerinde pembe ve kahverengi çiçek motifleri bulunur (Motif 102). Zeminde, 3 kağan görüşme esnasında ve nargile içerken resmedilmiştir. Zeminin sağ üst köşesinde, yan yana ve diyagonal şekilde yerleştirilen baklava motifleri bulunur. Bunların iç kısımlarında ise yine oğ damgasına benzer motifler yer almaktadır (Motif 100). Halının bordür ve zemin kısmında, bir köşede ibrik motifi yer alır (Motif 101). Kişiler, minyatür şeklinde verilmiştir. Halıda, kırmızı, kahverengi, siyah, sarı pembe ve tonları kullanılmıştır.

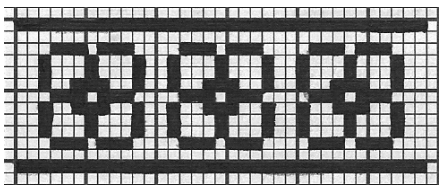
Fotoğraf 32. Üç Kağan (Karabağ Grubu), XIX. Yüzyıl Sonu, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 100. Zemin motifi.

Motif 101. İbrik motifi.

Motif 102. Çiçek motifli ince bordür.

KATALOG NO :33

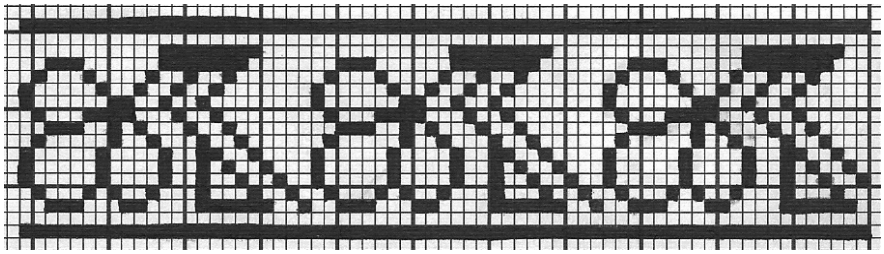
Ait olduğu Grup :Karabağ Grubu (Hankarvand)
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :103, 104, 105, 106
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XVIII. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Hankarvand
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Yıldız, akrep, Buta/büte, karanfil, koçboynuzu, oğ damgası, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, açık sarı, koyu sarı, koyu mavi, krem, turuncu açık kahverengi, koyu kahverengi.
Dokumanın Tanımı :

Karabağ grubuna ait olan ve Hankarvand adı verilen bu döşeme halısının, XVIII. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 33). Halının atkı, çözgü ve ilmesi yündür. Kullanılan iplikler, bitkisel boyalarla renklendirilmiştir.

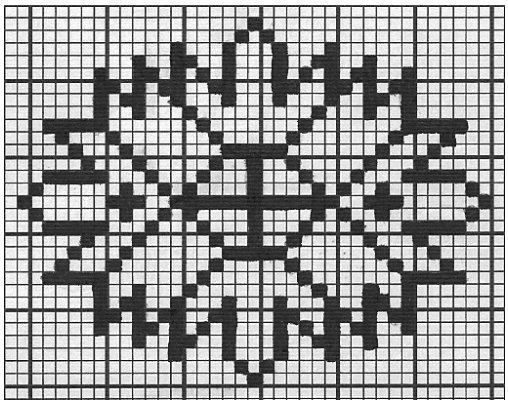
İki kalın bordür ve köşe göbekli bir zeminden oluşur. Halıda geometrik motifler kullanılmıştır. İçteki açık pembe zeminli bordürde, karanfil ve yaprak motifi yer alır (Motif 103). Zeminde, koyu mavi renkteki köşebentler içerisinde akrep motifi kullanılmıştır (Motif 105). Bu motif, dokumalarımızda kahramanlık ve yiğitlik sembolü olarak kullanılır. Halının zemini açık kahverengidir. Burada, koçboynuzu ve yıldız motifleri (Motif 104) yer alır. Göbek zemini koyu mavi renktedir ve göbek içerisinde yıldız, akrep, buta (Motif 106) motifleri bulunur. Göbeğin ortasında, oğ damgası motifi yer almaktadır. Motiflerde kullanılan kırmızı, sarı ve açık kahverengi renkler çok güzel bir uyum içinde kullanılmıştır. Türk (Gördes) düğümü ile dokunmuş olan bu Karabağ halısı, çok yıpranmış durumdadır.

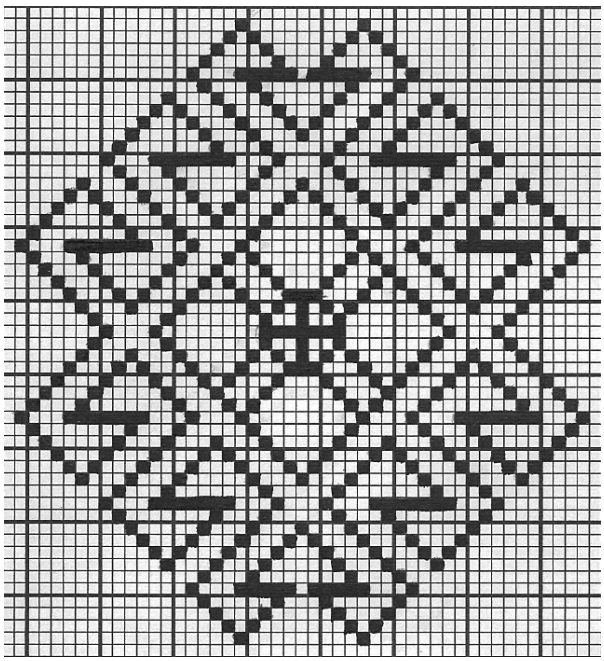
Fotoğraf 33. Hankarvand (Karabağ Grubu), XVIII. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

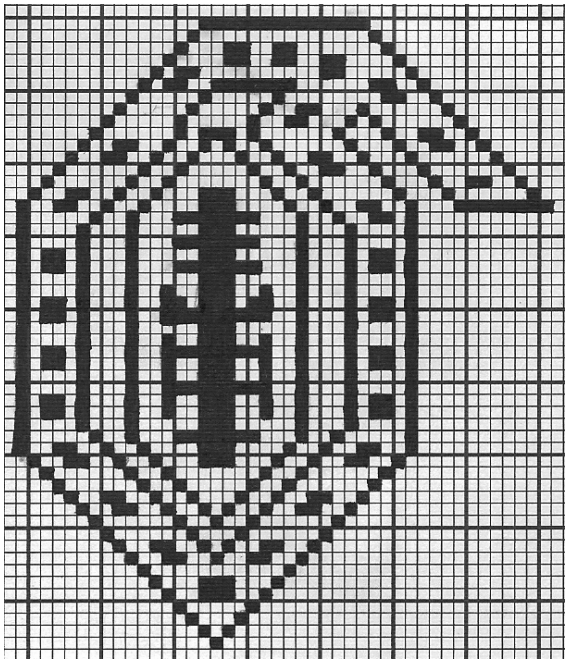
Motif 103. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

Motif 104. Yıldız motifi.

Motif 105. Akrep motifi.

Motif 106. Buta/Büte motifi.

KATALOG NO **:34**

Ait olduğu Grup **:**Karabağ Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**107
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl Öncesi
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Duvar Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Dal, gonca, çiçek, koçboynuzu, geyik motifi ve kadın figürü
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, açık mavi, koyu mavi, krem, sarı, deve tüyü, pembe, açık yeşil, koyu yeşil, açık kahverengi, koyu kahverengi
Dokumanın Tanımı **:**

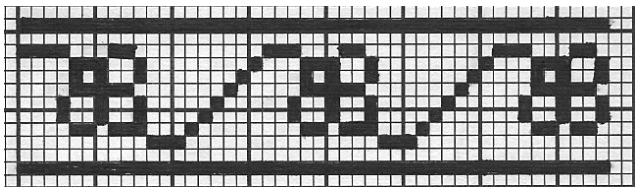
Halı, kullanılan motifleri ile, XX. yüzyıl öncesinde dokunmuş olduğu düşünülen bir Karabağ halısıdır. Karabağ halılarında konulu ve güllü kompozisyonlar bulunmaktadır (Fotoğraf 34). Halının atkı, çözgü ve ilmesi yündür ve Türk (Gördes) düğümü kullanılmıştır.

Bordürdeki, bitkisel motifler bu halıların en karakteristik özelliğidir. Halının zemini ikisi ince, biri kalın olan üç bordür ile çevrelenir. İnce bordürlerin zemini sarı, kalın bordürü ise kahverengidir. İnce bordürlerde, bir dal üzerine yerleştirilmiş gonca motifi (Motif 107) yer almaktadır. Motiflerde kırmızı, sarı ve kahverengi renkler kullanılmıştır. Kalın bordürde ise, gruplar halinde çiçek dalları yer alır. Bunlar, birbirinden bağımsız olarak sıralanırlar. Kalın bordürde kullanılan çiçek motifleri ile bardız kilimlerinde kullanılan motifler benzerlik göstermektedir. Yeşil, sarı, kahverengi, kırmızı, turuncu ve tonları kullanılmıştır. Halının zemininde, kırmızı renkli köşebentler

kullanılmıştır. Köşebentler, iç kısımdan koçboynuzu motifi ile çevrelenir. Halının zemininde, orta kısmında oturan bir kadın figürü yer alır ve bu kadının etrafında ise, dolaşan geyik figürleri bulunmaktadır. Zemin, ağaç ve yeşil alanlarla zenginleştirilmiştir. Halıda, doğal boyalı iplikler kullanılmıştır.

Fotoğraf 34. Karabağ Halısı (Karabağ Grubu), XX. Yüzyıl Öncesi, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 107. Gonca motifli ince bordür.

KATALOG NO **:35**

Ait olduğu Grup **:**Nahcıvan Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**108, 109, 110, 111
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XVIII. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Dal, çiçek ve yaprak motifleri
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, çengel, karanfil, göz, akrep, atlı figürü, av hayvanları (keçi, geyik vs.) ve kuş motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, krem, sarı, koyu kahverengi, açık kahverengi, turuncu, pembe, siyah
Dokumanın Tanımı **:**

Nahcıvan grubuna ait olan halı, XVIII. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülen ve avcılık için yapılmış bir halıdır (Fotoğraf 35). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Bitkisel boyalarla boyanmış iplikler kullanılmıştır.

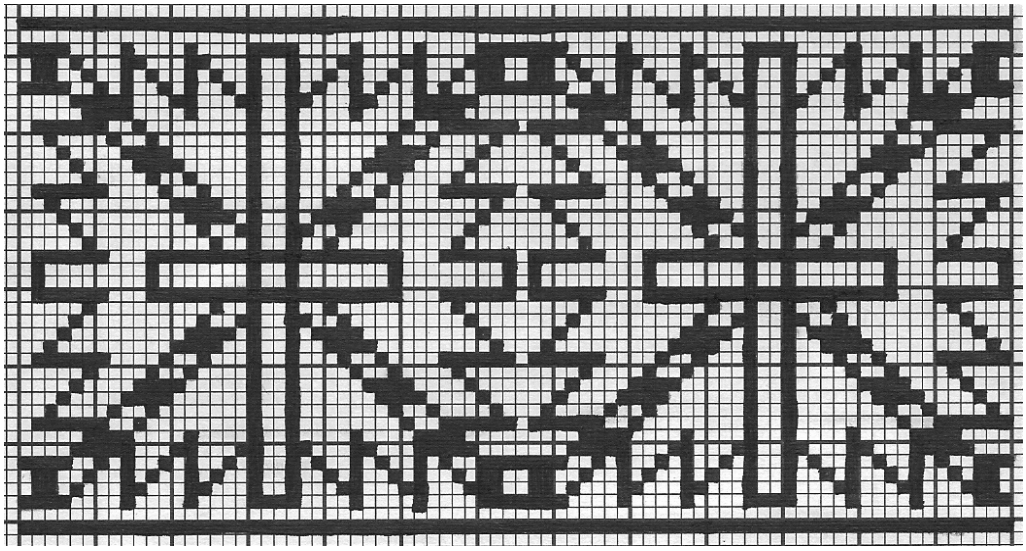
Bir ince ve bir de kalın bordür bulunur. Bu iki bordürü dıştan çevreleyen ince bir su yer alır. İnce bordürde, kırmızı zemin üzerine çengel motifleri yerleştirilmiştir (Motif 111). Sarı zemini olan kalın bordürde ise, karanfil motifleri sıralanır (Motif 108). Motiflerde, açık kahverengi, krem, pembe, kırmızı ve turuncu renkler belli bir düzen içerisinde ve uyumlu bir şekilde sıralanır.

Zemin rengi kırmızıdır. Ancak, kırmızı renkte zamanla solmalar görülür. Ortada, üst üste sıralanan ve basamaklar oluşturularak yerleştirilen baklava şeklinde alanlara bölünmüştür. Baklava motiflerinin içerisinde, akrep motifleri bulunur (Motif 109). Bunların içerisine de göz motifi yerleştirilmiştir. Halı, avcılık için yapıldığından

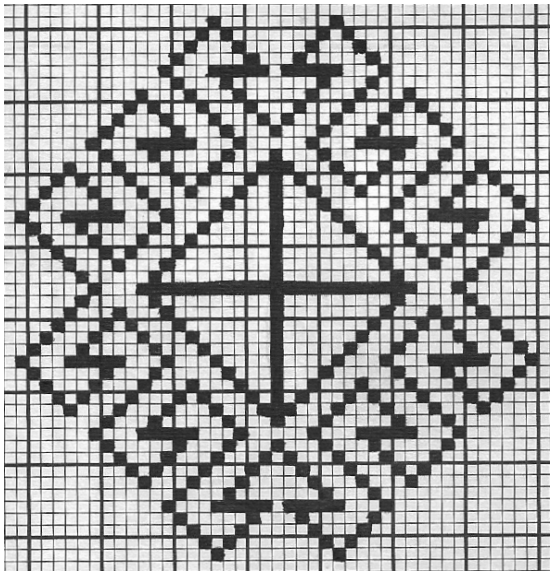
zeminde av hayvanları (keçi, geyik vs.) yer alır (Motif 110). Bu hayvanlar, kaya üstü resimlerindeki çizimlerle aynıdır. Bu da bize, motiflerimizin kaynağının kaya üstü resimleri olduğunu bir kez daha göstermektedir. Zeminin üst kısmında, birisi halının bir köşesinde diğeri karşı köşede bulunan iki atlı vardır. Bu atlıların biraz üstünde ise kuş motifleri yer almaktadır. Kırmızı, krem, sarı, kahverengi, turuncu, pembe ve siyah renklerin yer aldığı bu halı yıpranmış bir durumdadır.

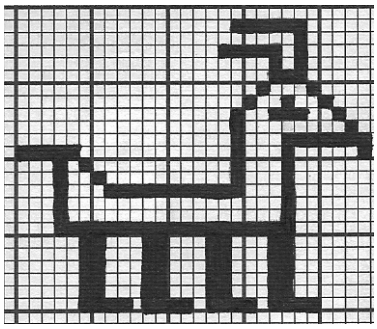
Fotoğraf 35. Nahcıvan Grubu, XVIII. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

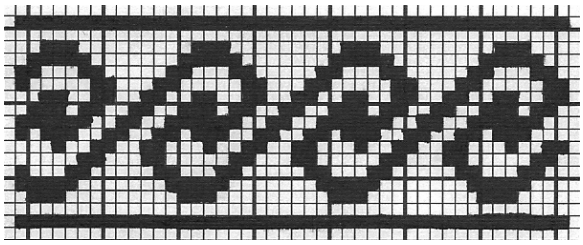
Motif 108. Karanfil motifli kalın bordür.

Motif 109. Akrep motifi.

Motif 110. Av Hayvanı (Keçi).

Motif 111. Çengel motifli ince bordür.

KATALOG NO **:36**

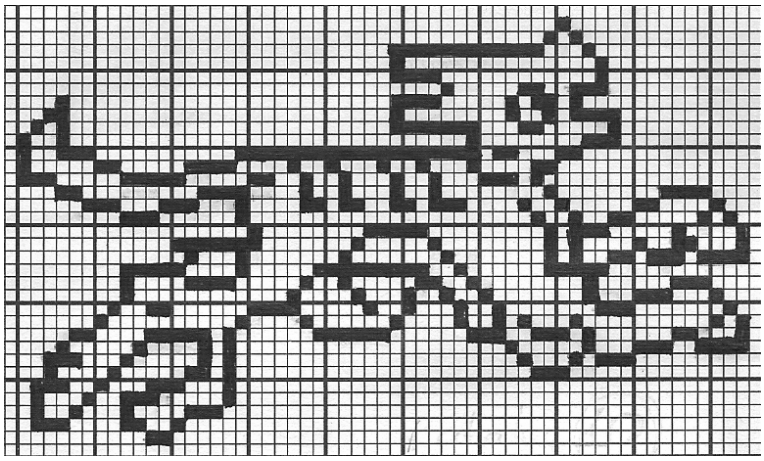
Ait olduğu Grup **:**Karabağ Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**112
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Ok Çantası
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Ok Çantası
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, aslan ve hayvan motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, açık sarı, koyu sarı, kahverengi, beyaz, turuncu
Dokumanın Tanımı **:**

Karabağ grubuna ait olan çanta, XIX. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülen bir ok çantasıdır (Fotoğraf 36). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür.

Halının zeminini çevreleyen bir ince bordür bulunur. Bordürde, suyolu motifi kullanılmıştır. Bordürün zemin kahverengi ve motifte ise beyaz kullanılmıştır. Halının zemini turuncudur. Burada, karşılıklı iki aslan avlarını (koyun) yakalamak için mücadele etmektedirler (Motif 112). Aslanlar, ağızlarını açmış ve ava doğru saldırıya geçmiş şekilde resmedilmiştir. Burada da yine kaya üstü resimlerinin etkisini görmekteyiz. Aslanlar, sarı renktedirler, üzerlerinde kırmızı şeritler vardır. Kullanılan renkler, bitkisel boyalarla boyanarak elde edilmiştir. Az renk kullanılmasına rağmen, halıda işlenen konu ile renkler bir uyum içerisindedir.

Fotoğraf 36. Ok Çantası, Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 112. Aslan motifi.

KATALOG NO :37

Ait olduğu Grup :Karabağ Grubu
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :113, 114, 115, 116
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Halı
Üretim Tipi (Cinsi) :Ok Çantası
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Suyolu, muska, kuş ve saçbağı motifleri
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, açık yeşil, koyu yeşil, açık kahverengi, beyaz, siyah, sarı
Dokumanın Tanımı :

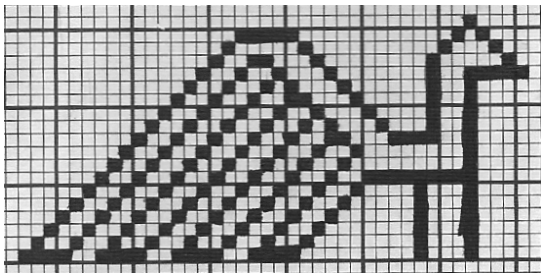
Karabağ grubuna ait olan çanta, XIX. yüzyılda ok çantası olarak dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 37). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Doğal boyalarla renklendirilmiş iplikler kullanılmıştır.

Halıda, bir ince ve bir kalın bordür bulunur. Beyaz renkli ince bordürde, suyolu motifi yer alır. Siyah zeminli kalın bordürde ise, bir dal üzerinde muska motifi yerleştirilmiştir (Motif 116). Burada, açık yeşil, açık kahverengi, sarı ve kırmızı renkler kullanılmıştır.

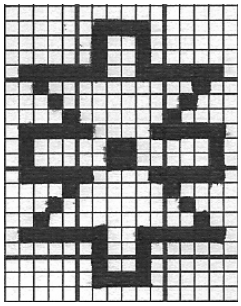
Zeminde, üst üste sıralanmış kuş figürleri yerleştirilmiştir (Motif 113-115). Kuş figürlerinin en üstünde saçbağı motifi bulunur (Motif 114). Kullanılan renkler bir uyum içerisindedir.

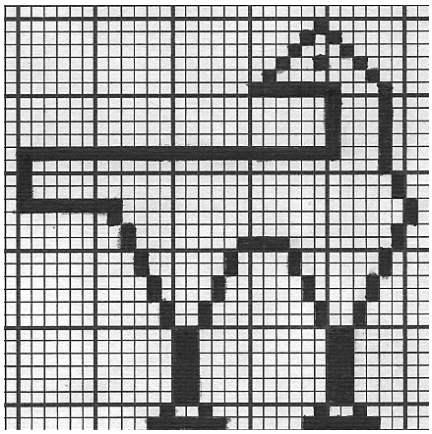
Fotoğraf 37. Ok Çantası, Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

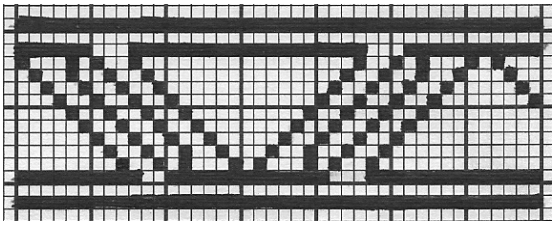
Motif 113. Kuş motifi.

Motif 114. Saç bağı motifi.

Motif 115. Kuş motifi.

Motif 116. Muska motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:38**

Ait olduğu Grup **:**Karabağ Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**117
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Duvar Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Penç, gonca, çiçek, yaprak motifi, ayı ve insan figürü
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, beyaz, kahverengi, sarı
Dokumanın Tanımı **:**

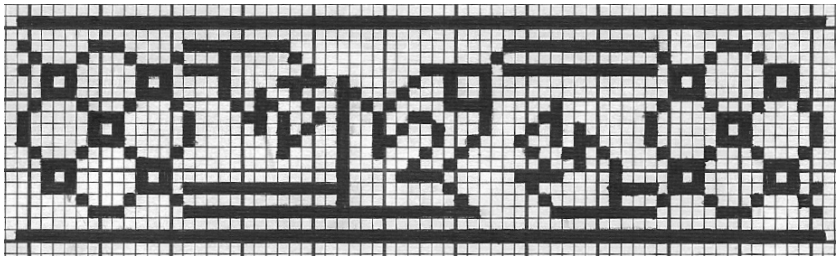
Karabağ grubuna ait olan halının, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 38). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Doğal boyalarla renklendirilmiş iplikler kullanılmıştır.

İki kalın bordürü bulunur. Zemin beyaz olan dıştaki bordürde, bir dal üzerinde sıralanan penç ve gonca motifleri yer alır (Motif 117). İkinci bordürde ise, çiçek motifleri yan yana sıralanmıştır.

Halının zemini kırmızı renktedir. Burada, yüzleri birbirlerine doğru bakan kahverengi renkte iki adet ayı figürü bulunur. Bu figürlerin üst kısmında beş adet insan figürü görülmektedir. Birbirlerine bakan bu iki ayı arasında bir insan figürü (avcı) daha yer almaktadır. İnsan figürlerinin üzerinde avcı giysileri vardır. Ayı figürlerinin hemen altında da yine iki adet insan figürü bulunmaktadır. Bunlar, avcıları temsil eder. Zemindeki bu kompozisyon, iki kez tekrar edilmiştir. İkinci tekrarda, ayılar beyaz ile dokunmuştur. Kırmızı, beyaz, kahverengi ve sarı renkler kullanılmıştır. Tahminimize göre bu halı, ekonomik sebeplerden dolayı, Rusya için yapılmıştır. Halı, yıpranmış durumdadır.

Fotoğraf 38. Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 117. Bir dal üzerinde sıralanmış çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan kalın bordür.

KATALOG NO **:39**

Ait olduğu Grup **:**Şuşa Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**118, 119
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Duvar Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün, pamuk
Kullanılan Motifler **:**Göz, kuş ve çiçek motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, lacivert, gri, beyaz, açık kahverengi, koyu kahverengi, açık mavi, koyu mavi, açık sarı, koyu sarı, turuncu, açık yeşil, koyu yeşil
Dokumanın Tanımı **:**

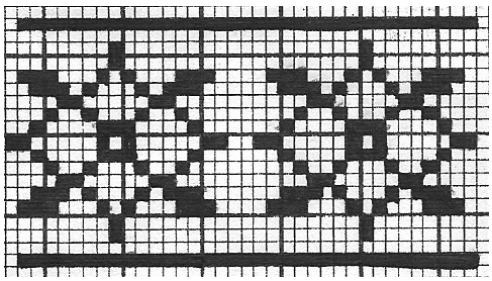
Şuşa grubuna ait olan halının, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 39). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü ve atkısı pamuk, ilmesi yündür. Doğal boyalı iplikler kullanılmıştır.

Halının zeminini çevreleyen ikisi ince biri kalın olmak üzere üç bordürü bulunur. Turuncu renkli ince bordürlerde, göz motifleri sıralanmıştır (Motif 119). Lacivert zeminli kalın bordürde, çiçek motifleri yer almaktadır (Motif 118). Halının zemini laciverttir. Zeminde üç kez tekrarlanmış çiçekli dallar üzerinde bulunan kuş figürü yerleştirilmiştir. Kuşlar, hep aynı yöne bakmaktadır. Kuşların üzerinde bulunduğu çiçekli dallar Bardız kilimlerinde kullanılan motiflere benzemektedir. Üç büyük çiçek motifi ve onu zenginleştiren daha küçük çiçek motifleri kullanılmıştır. Çiçek motifleri stilize edilmemiştir. Natüralist çiçeklerin halıda yer alması, Karabağ grubunun bir özelliğidir. Tabiattaki şekliyle işlenmiştir. Kırmızı, lacivert, açık mavi, koyu mavi, açık kahverengi, koyu kahverengi, açık sarı, koyu sarı, gri, beyaz, turuncu, açık yeşil, koyu

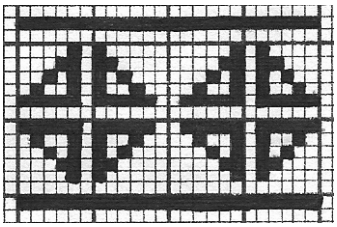
yeşil renkler uyumlu bir şekilde kullanılmıştır.

Fotoğraf 39. Şuşa Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 118. Çiçek motifli kalın bordür.

Motif 119. Göz motifli ince bordür.

KATALOG NO :40

Ait olduğu Grup :Karabağ Grubu (Berde Halısı)
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :120, 121, 122
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :1959
Dokumanın Yöresel Adı :Halı
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Karanfil, hayat ağacı, buta, kuş, bereket, hun gülü, koçboynuzu, yıldız ve çiçek motifleri
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, lacivert, açık kahverengi, sarı, pembe, bordo, açık yeşil, beyaz, gri,
Dokumanın Tanımı :

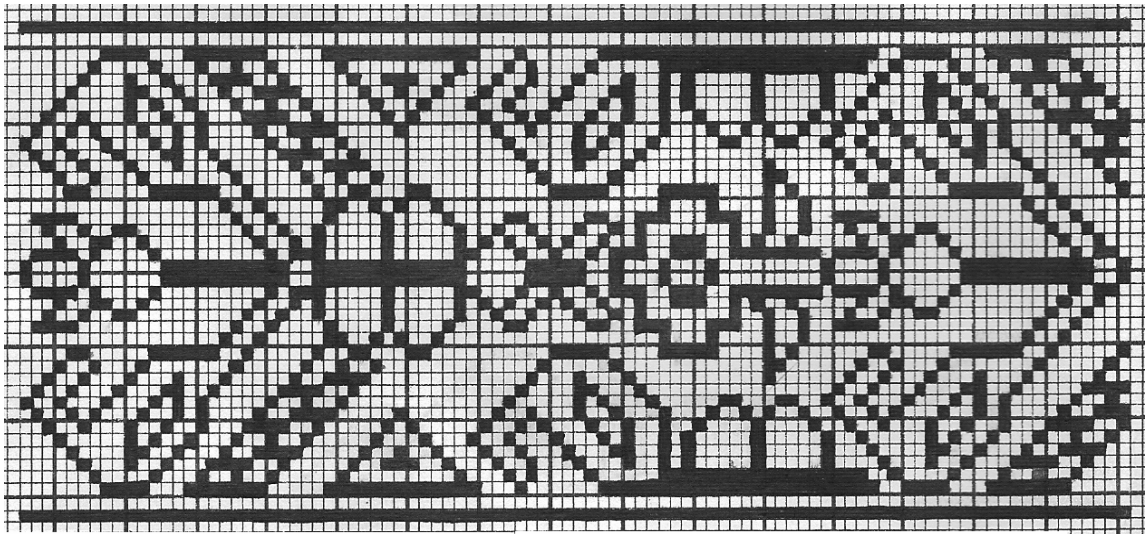
Karabağ grubu olan Berde halısı 1959 yılında dokunmuştur (Fotoğraf 40). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Doğal boyalarla boyanmış iplikler kullanılmıştır.

Halının zeminini çevreleyen ikisi ince, biri kalın olan üç bordür bulunur. İnce bordürlerin zemini kırmızıdır. Dıştan içe birinci bordürde, bir dal üzerinde karanfil motifleri yer almaktadır (Motif 122). Açık kahverengi zemini olan kalın bordürde, hayat ağacı motifi ve bunların aralarında büte/buta motifi yerleştirilmiştir (Motif 120). İçteki ince bordürde ise, kuş motifleri sıralanmıştır (Motif 121). Halının zemini laciverttir. Zemin renginde solmalar görülür. Burada, iki adet madalyon (bereket motifi) bulunmaktadır. Bu halılara "çelebi" ismi de verilmiştir. Bu madalyonlar, genellikle 16 koldan ibarettir. Madalyonun ortasında, hun gülü motifi yer almaktadır. Hun gülünün dört bir tarafında yıldız motifleri bulunmaktadır. Yıldızlardan çıkan çiçek motifleri vardır. Bereket motifinin dört tarafından uzanan dal üzerinde simetrik şekilde

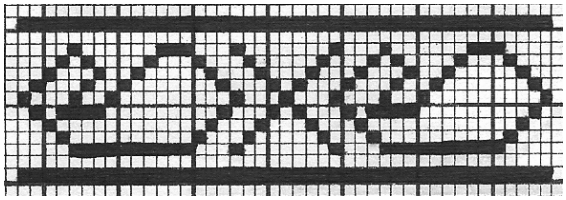
tasarlanmış, koçboynuzu motifi yer almaktadır. Kırmızı, lacivert, açık kahverengi, sarı, pembe, bordo, yeşil, beyaz ve gri renkler uyumlu olarak kullanılmıştır.

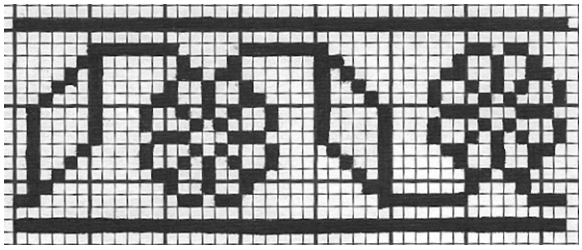
Fotoğraf 40. Karabağ Grubu (Berde Halısı), 1959, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 120. Hayat ağacı motifli kalın bordür.

Motif 121. Kuş motifli ince bordür.

Motif 122. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

KATALOG NO :41

Ait olduğu Grup :Karabağ Grubu
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :123, 124, 125, 126, 127
İnceleme Tarihi :28.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :1967
Dokumanın Yöresel Adı :Halı
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Çengel, ejder, bereket, koçboynuzu, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, bordo, lacivert, sarı, açık mavi, pembe
Dokumanın Tanımı :

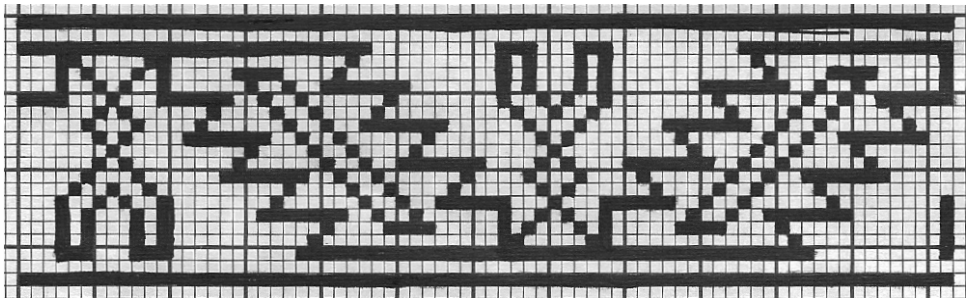
Karabağ grubuna ait olan halı, 1967 yılında dokunmuştur (Fotoğraf 41). Türk (Gördes) düğümü ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Halının zeminini çevreleyen üçü ince, biri kalın olmak üzere dört bordür bulunmaktadır. Dıştan içe doğru birinci ve ikinci bordürde, çengel (çakmak=su sembolü) motifi bulunmaktadır (Motif 125-126). Halının kalın bordüründe, ejder motifi sıralanmaktadır (Motif 123). Kırmızı zeminli diğer ince bordürde ise, bir dal üzerinde sıralanmış yıldız şeklinde işlenmiş çiçek motifleri bulunmaktadır (Motif 124).

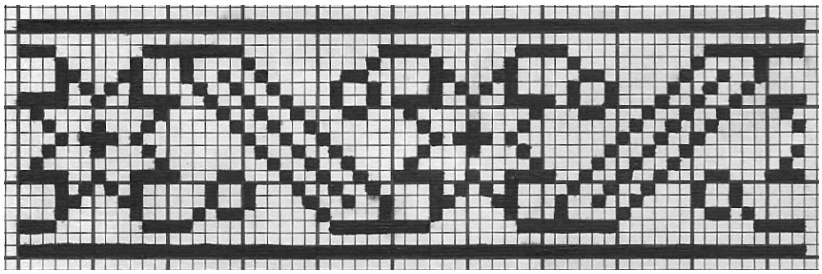
Halının zemininde, üç adet kenarları basamaklı bir şekilde düzenlenmiş olan üç adet madalyon (bereket motifleri) bulunmaktadır. Lacivert zeminli olan madalyonların içinde, stilize edilmiş bitkisel motifler kullanılmıştır (Motif 127). Madalyonların uç kısımlarında, koç boynuzu motifi bulunmaktadır. Halının zemininde ayrıca, bereket motifi de kullanılmıştır. Kırmızı, bordo, lacivert, sarı, açık mavi, pembe renkleri kullanılmıştır.

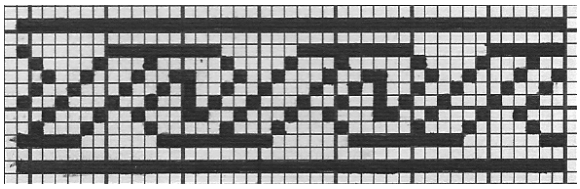
Fotoğraf 41. Karabağ Grubu, 1967, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

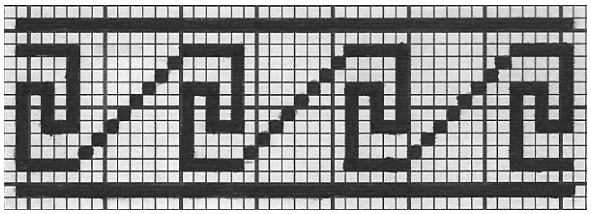
Motif 123. Ejder motifli kalın bordür.

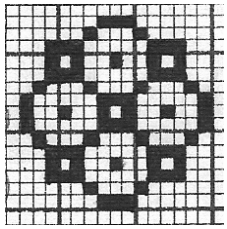
Motif 124. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

Motif 125. Çengel motifli ince bordür.

Motif 126. Çengel motifli ince bordür.

Motif 127. Çiçek motifi.

KATALOG NO **:42**

Ait olduğu Grup **:**Nahcıvan-Bakü Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**128, 129, 130
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Fındıcan Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, bereket, hayat ağacı, yılan, çengel, çiçek ve göz motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, açık kahverengi, açık yeşil, lacivert, sarı,
Dokumanın Tanımı **:**

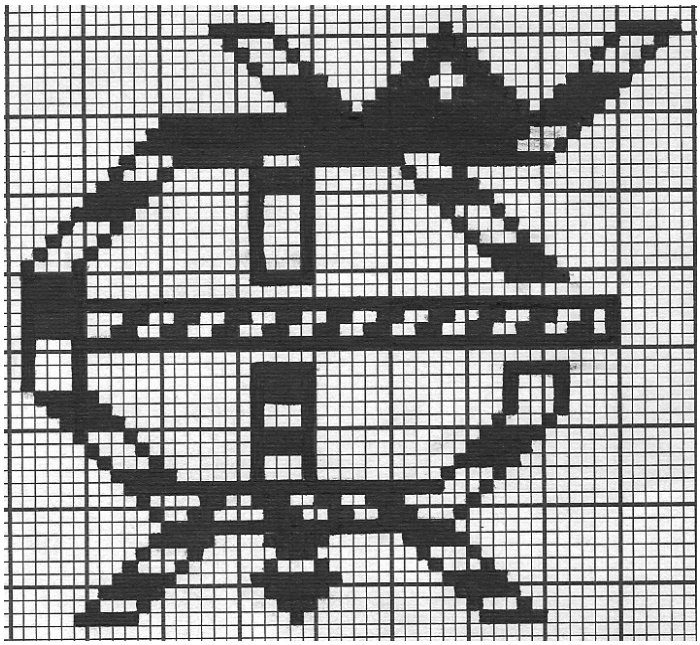
Nahcıvan-Bakü Grubuna ait olan halının, XIX. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 42). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. İplikler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Halının ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç adet bordürü vardır. İnce bordürlerde, suyolu motifi kullanılmıştır. Kalın bordürde, çift dal üzerinde yıldız şeklinde çiçek motifleri bulunmaktadır (Motif 129). Halının zemininde, dikdörtgen şeklinde ve etrafı çengellerle süslenmiş madalyon (bereket motifi) yer alır.

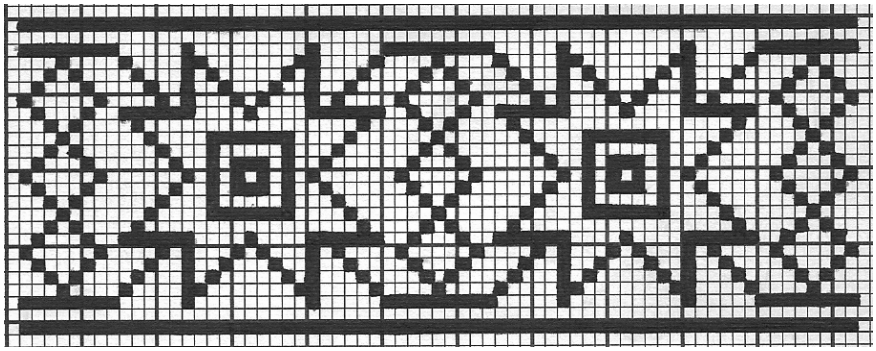
Zeminde, çift mihrap kullanılmıştır. Mihrap kısımlarında hayat ağacı kullanılmıştır (Motif 130). Zeminin ortasındaki dörtgenin her iki yanında bulunan köşeli dörtgenlerin içinde de ikişer adet yılan motifi yer almaktadır (Motif 128). Bu iki yılan motifinin arasında çengel (çakmak) motifi bulunmaktadır. Çengel motifinin içerisinde göz motifi yer almaktadır. Bu halıda kullanılan kırmızı, açık kahverengi, açık yeşil, lacivert ve sarı renkler birbiriyle uyum içerisindedir.

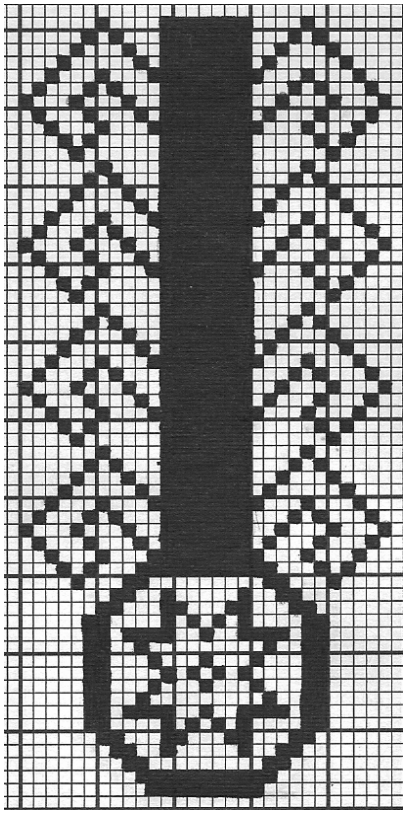
Fotoğraf 42. Nahcıvan-Bakü Grubu (Fındıcan), XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 128. Yılan motifi.

Motif 129. Yıldız şeklinde çiçek motifli ince bordür.

Motif 130. Hayat ağacı.

KATALOG NO :43

Ait olduğu Grup :Karabağ Grubu
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :131, 132, 133
İnceleme Tarihi :28.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Halı
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Bereket, yıldız, çarkıfelek, göz, çiçek ve hançer yaprak
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Açık sarı, koyu sarı, bordo, yeşil, beyaz, kırmızı, pembe, lacivert,
Dokumanın Tanımı :

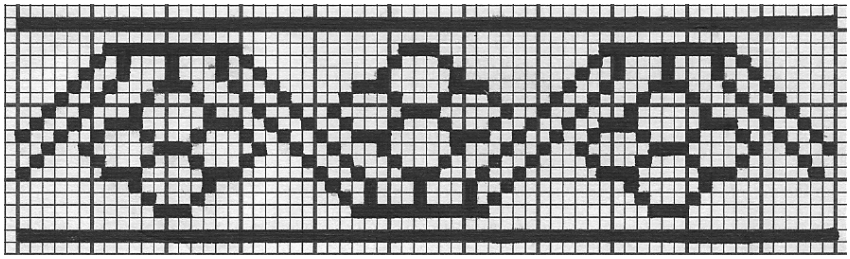
Karabağ grubuna ait olan halının, XX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 43). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. kullanılan iplikler doğal boya ile renklendirilmiştir.

Halının iki ince ve bir adet kalın bordürü bulunmaktadır. İnce bordürlerde, çiçek ve hançer yaprakları yer alır (Motif 131). Karabağ halılarının özelliği olan kalın bordürde, çiçek motifleri tabiatta bulunduğu şekliyle ifade edilmiştir.

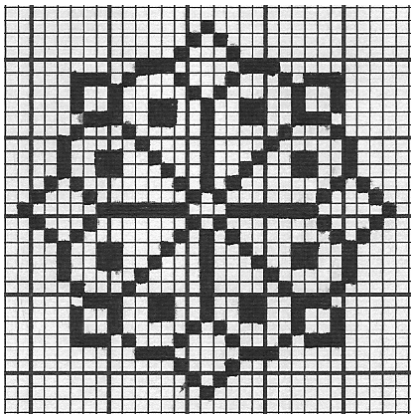
Halının kırmızı olan zemininde, iki adet madalyon (bereket motifi) bulunmaktadır. Madalyonun ortasında iç içe yıldız motifi vardır. Bunun etrafını basamaklı bir dörtgen çevrelemektedir. Bu dörtgenlere bağlı bir şekilde dallar üzerinde çiçek motifi bulunmaktadır. Halının zemininde, ayrıca ağaç, çiçek (Motif 132), göz ve çarkıfelek (Motif 133) motifi yer almaktadır. Açık sarı, koyu sarı, bordo, yeşil, beyaz, kırmızı, pembe ve lacivert kullanılan renklerdir.

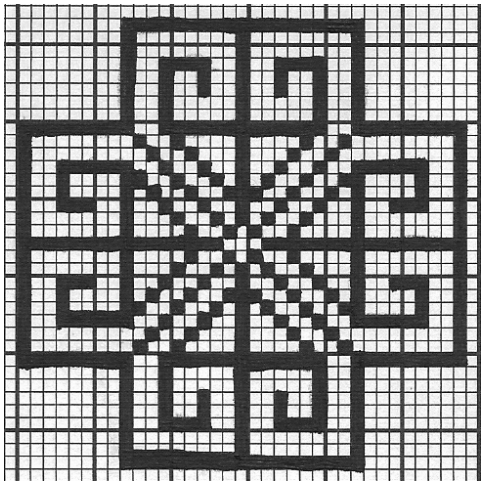
Fotoğraf 43. Karabağ Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 131. Çiçek ve hançer yapraklarından oluşan ince bordür.

Motif 132. Çiçek motifi.

Motif 133. Çarkıfelek motifi.

KATALOG NO :44

Ait olduğu Grup :Karabağ Grubu
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :134, 135, 136, 137, 138
İnceleme Tarihi :28.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XIX Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Halı
Üretim Tipi (Cinsi) :Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği :Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Suyolu, oğ damgası, göz, bereket ve çiçek motifi
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, bordo, turuncu, pembe, beyaz, gri, açık mavi, lacivert,
Dokumanın Tanımı :

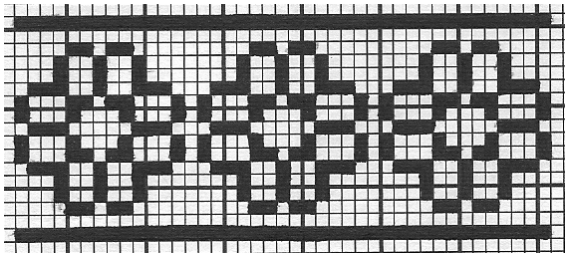
Karabağ grubuna ait olan halının, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 44). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. kullanılan renkler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

İkisi ince, üçü kalın olmak üzere beş adet bordürü vardır. En içte ve dıştaki bordürlerde, çiçek motifi sıralanmıştır (Motif 134). İnce bordürlerde, suyolu motifi yer almaktadır (Motif 136). Ortadaki bordürde ise, oğ damgası ve göz motifi bulunmaktadır (Motif 135). İnce bordürlerin zemini kırmızı, ortadaki bordürün zemini gri, diğerleri ise bordo renktedir.

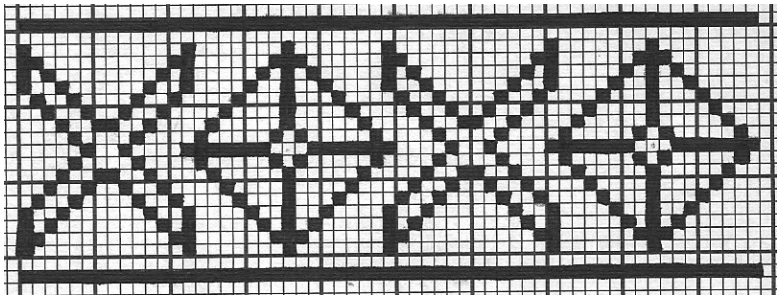
Gri renkli zeminde, üç adet madalyon (bereket motifi) yer almaktadır. Madalyonların etrafı basamaklandırılmıştır ve etrafında çiçek motifi bulunmaktadır. Madalyonların bir kısmı diyagonal bir şekilde zeminde yerleştirilmiştir. Madalyonlarda, çiçek motifi ve hayvan figürü bulunmaktadır (Motif 137- 138). Kırmızı, bordo, turuncu, pembe, beyaz, gri, açık mavi ve lacivert kullanılmıştır.

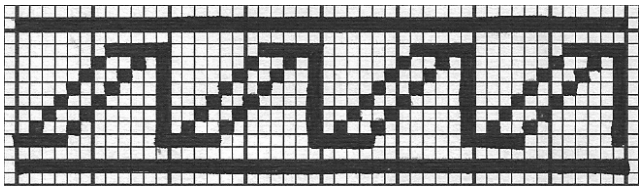
Fotoğraf 44. Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

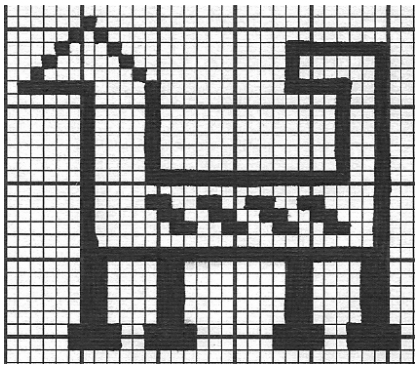
Motif 134. Çiçek motifli kalın bordür.

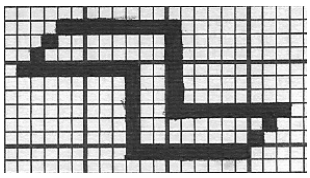
Motif 135. Göz ve oğ damgası bulunan kalın bordür.

Motif 136. Suyolu motifli ince bordür

Motif 137. Hayvan motifi.

Motif 138. Kuş motifi.

4.1.4. Tebriz Halıları

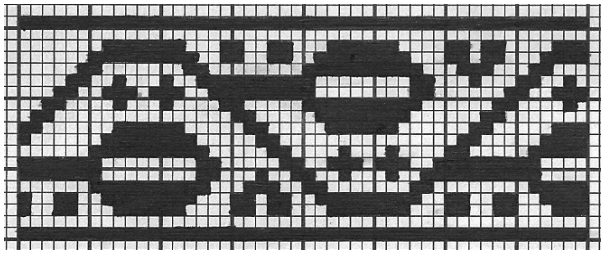
KATALOG NO **:45**

Ait olduğu Grup **:**Tebriz Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**139, 140, 141
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Duvar Halısı
Dokuma Tekniği **:**İran (Sine) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Dal, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, açık mavi, koyu mavi deve tüyü, turuncu, açık yeşil, koyu yeşil, beyaz, siyah, açık kahverengi, koyu kahverengi, açık sarı, koyu sarı.
Dokumanın Tanımı **:**

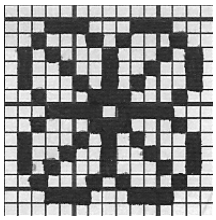
Tebriz grubuna ait olan halı, XIX. yüzyılda Veliaht Abbas Mirze adına yapılmıştır (Fotoğraf 45). Tebriz grubu halıları, genellikle konulu ve figürlü halılardan oluşmaktadır. Atkı, çözgü ve ilmesi yün olan bu duvar halısı, İran (Sine) düğümü ile dokunmuştur. İplikler, doğal boyalarla renklendirilmiştir. Bir adet kalın ve üç adet ince bordürden oluşur. Zeminde, Veliaht Abbas Mirze'nin yürümekte olan bir at üzerine binmiş resmi yer alır. Halının üst kısmında, bordürü kesen ve krem zemin üzerinde siyah ile yazılmış bir yazı vardır. Halının kalın bordüründe, bir dal üzerinde yapraklar (Motif 139), ince bordürlerde ise yine bir dal üzerinde küçük çiçek ve yaprak motifleri yer alır (Motif 141). Atın üzerindeki eğer takımındaki halıda da, Türk motiflerinden oluşan süslemeler bulunmaktadır. Veliahdın üniforması da yine çiçek motifleriyle süslenmiştir (Motif 140).

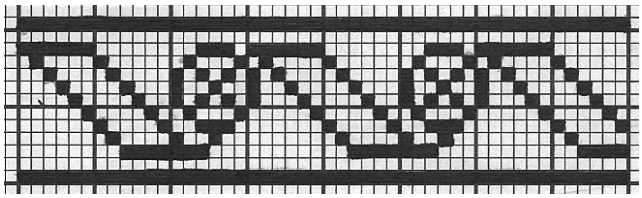
Fotoğraf 45. Tebriz Grubu, XIX.Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 139. Bir dal üzerinde sıralanmış yaprak motifli kalın bordür.

Motif 140. Çiçek motifi.

Motif 141. Yaprak ve çiçek motifli ince bordür ince bordür.

KATALOG NO **:46**

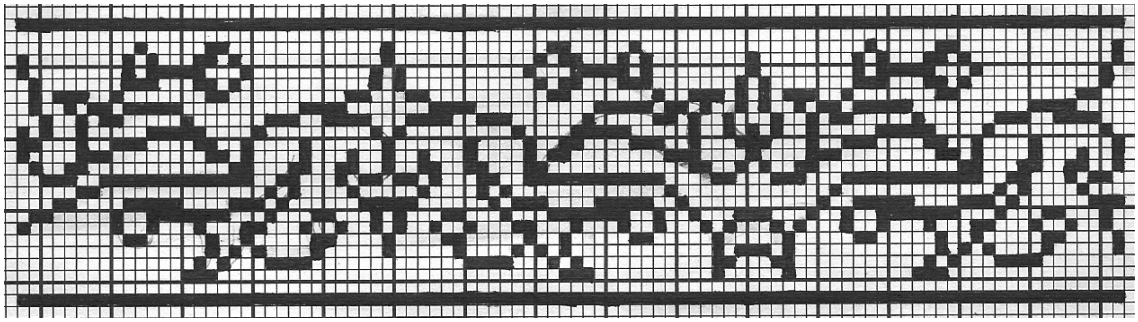
Ait olduğu Grup **:**Tebriz grubu (Minyatürlü Halılar)
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**142
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Leyla ile Mecnun
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Duvar Halısı
Dokuma Tekniği **:**İran (Sine) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Çözgüsü pamuk, atkısı pamuk
Kullanılan Motifler **:**Dal, çiçek ve bitki motifleri, rumi, madalyon ve Leyla ile Mecnun figürü
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, kahverengi, pembe, gri, yeşil, açık mavi koyu mavi, sarı, beyaz
Dokumanın Tanımı **:**

Tebriz grubuna ait olan bu duvar halısının, XX. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülmektedir. Leyla ile Mecnun tasvir edilmiştir (Fotoğraf 46). Tebriz halılarında genellikle bitkisel motifler ve minyatür sanatının en güzel örnekleri tasarlanmıştır. Bu halıda bize minyatür sanatının halıcılığa etkisini gösteren örneklerden biridir. İran (Sine) düğümü ile dokunan halının çözgü ve atkısı pamuk, ilmesi ise yündür. Kullanılan iplikler, bitkisel boyalarla renklendirilmiştir. Zemini çevreleyen iki kalın bordür vardır. Dış bordürde, küçük çiçek motifleri, iç bordürde de, rumilerden (Motif 142) oluşan bir kompozisyon bulunur. Bordürler, kahverengi ve beyaz zeminlidir. Halının zemininde, köşelerde rumi ve bitki motiflerinden oluşan bir kompozisyon tasarlanmıştır. Zeminde kırmızı renk kullanılmıştır. Orta kısmında bir madalyon bulunur ve içerisinde Leyla ile Mecnun yan yana bir ağacın dalında oturur vaziyette resmedilmiştir. Ellerinde bir kâğıt bulunmaktadır. Yanlarında bir ceylan onlara bakmaktadır. Madalyonun iki başında bulunan ve zemini beyaz olan tepeliklerin birinde Leyla ismi, diğerinde ise Mecnun

ismi yazılıdır. Figürlerin ayaklarının alt kısmında, “Ya Rab, balayı aşk ile kıl aşina beni” ifadesi kullanılmıştır. Kullanılan kırmızı, kahverengi, pembe, gri, yeşil mavi, sarı ve beyaz güzel bir uyum içerisinde halıda yer almaktadır.

Fotoğraf 46. Minyatürlü Halı (Tebriz Grubu), XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 142. Rumi ve çiçek motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:47**

Ait olduğu Grup **:**Tebriz Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**143
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Halı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**İran (Sine) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Çözgüsü pamuk, atkısı pamuk
Kullanılan Motifler **:**Dal, çiçek, rumi ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, krem, pembe, turuncu, , açık mavi, koyu mavi, sarı, lacivert, kahverengi, açık yeşil, koyu yeşil
Dokumanın Tanımı **:**

Tebriz grubuna ait olan bu döşeme halısının, XX. yüzyılda Ordubat'ta dokunmuş olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 47). İran (Sine) düğümü ile dokunan halının çözgü ve atkısı pamuk, ilmesi yündür. Doğal boyalarla renklendirilmiş iplikler kullanılarak dokunmuştur.

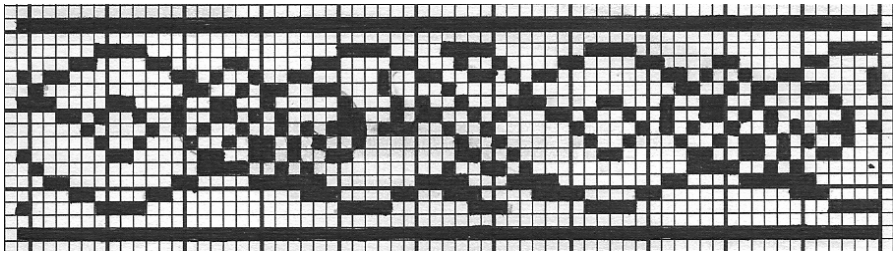
İki ince, bir kalın bordürü olan ve köşe göbekli zemini bulunan bir halıdır. Zemini, beyaz olan ince bordürlerde çift dal üzerine yapılmış rumi motifleri ve çiçek motifleri vardır (Motif 143). Lacivert zeminli kalın bordürde ise, ketebelerden oluşan alanlar içerisinde, birbirinden bağımsız bitkisel kompozisyonlar düzenlenmiştir. Bu üç bordürün dışında, halının zeminini çevreleyen ince bir su vardır. Burada da yine küçük çiçek motifleri sıralanır. İç içe düzenlenmiş iki köşebent vardır. Dıştaki lacivert renkli, içteki ise kırmızı renkli bir zemine sahiptir. İçlerinde, bitkisel motiflerden meydana gelen kompozisyon yerleştirilmiştir. Köşebentler, yapraklarla zeminden ayrılır.

Halının zemini beyazdır. Buradaki kompozisyon yine bitkiseldir. Madalyonun kenarı yapraklarla zeminden ayrılır. Madalyonun zemini laciverttir. Rumilerden oluşan

kapalı bir form ile ayrılan zemin, iki farklı bitkisel kompozisyon düzenlenerek çok zengin bir tasarım ortaya çıkarılmıştır. Kırmızı, lacivert, sarı, krem, pembe, turuncu, kahverengi, açık mavi, koyu mavi, açık yeşil ve koyu yeşil renkler ahenkli bir biçimde kullanılmıştır.

Fotoğraf 47. Tebriz Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 143. Çift dal üzerine tasarlanmış rumi, çiçek ve yaprak motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:48**

Ait olduğu Grup **:**Tebriz Grubu (Alemli)
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**144, 145, 146
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**1339
Dokumanın Yöresel Adı **:**Alemli
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Duvar Halısı
Dokuma Tekniği **:**Türk (Gördes) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Yılan, hayat ağacı, elibelinde, el ve insan figürü
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Krem, açık kahverengi, koyu kahverengi, açık kırmızı, sarı,
Dokumanın Tanımı **:**

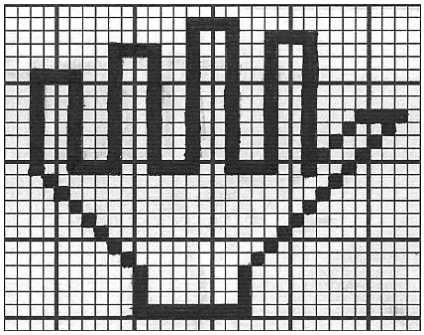
Tebriz grubuna ait olan bu halı, 1339 yılında dokunmuştur (Fotoğraf 48). Türk (Gördes) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler doğaldır.

Zemini çevreleyen ikisi ince, biri kalın olan iki bordüre sahiptir. Koyu kahverengi zemini olan kalın bordürde, hun gülü motifi bulunmaktadır (Motif 146). İnce bordürlerde, suyolu motifi yer alır.

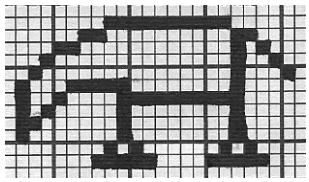
Halının zemini açık kırmızıdır, fakat rengi solmuş durumdadır. Zemini yukarıdan aşağıya doğru incelediğimizde, üste birbirlerine bakan iki yılan figürü ve onların arkasında iki hayvan figürü yer alır (Motif 145). Bunların biraz aşağısında, iki yanda hayat ağacı motifi bulunur. Bu ağaçların arasında, simetrik olarak yerleştirilmiş insan figürü veya elibelinde motifi yer almaktadır. Bu motiflerin üstünde ve altında el motifi bulunur (Motif 144). Halının üst kısmında bulunan yılan motifleri aşağıda da tekrar edilmiştir. Çok az renk kullanılmasına, rağmen renkler birbirleriyle uyum içerisindedir.

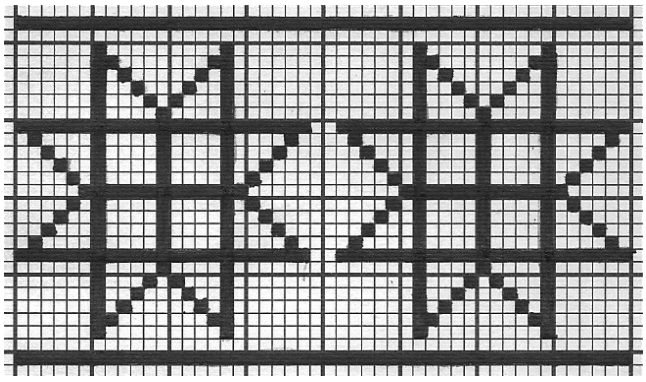
Fotoğraf 48. Tebriz Grubu (Alemli), 1339, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 144. El motifi.

Motif 145. Hayvan motifi.

Motif 146. Hun gülü motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:49**

Ait olduğu Grup **:**Tebriz Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:**147,148, 149, 150, 151
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Seccade Halısı
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Mihraplı Halı (seccade)
Dokuma Tekniği **:**İran (Sine) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Elibelinde, suyolu, hayat ağacı, akrep, yıldız, çengel, karanfil ve kuş motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, turuncu, lacivert, krem, kahverengi,sarı
Dokumanın Tanımı **:**

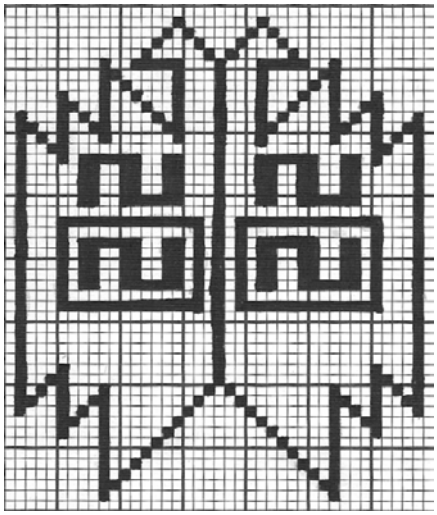
Tebriz grubuna ait olan namazlığın, XX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir. (Fotoğraf 49). İran (Sine) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. Kullanılan iplikler doğal boya ile renklendirilmiştir.

Mihraplı bir halıdır. Bordürler basamaklı hale getirilerek mihrap kısmı oluşturulmuştur. Üçü kalın, ikisi ince olmak üzere beş bordürü vardır. Dıştan içe doğru birinci bordürde, elibelinde motifi yerleştirilmiştir (Motif 148). İkinci bordürde, suyolu motifi (Motif 151), üçüncü bordürde, hayat ağacı motifi bulunmaktadır. Dördüncü bordürde, sekizgenler içine yerleştirilen akrep motifi yer alır (Motif 150). Beşinci bordürde ise, yıldız motifi bulunmaktadır (Motif 149).

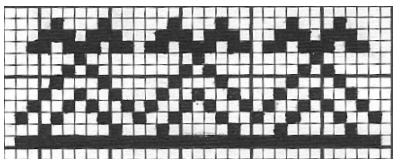
Mihrap kısmında, çengel (çakmak=su sembolü) motifi yerleştirilmiştir. Halının zemini beyazdır. Burada; hayat ağacı ve bu ağacın dallarında karanfil motifleri yer alır. Hayat ağacının üst kısmında ise, sırt sırta yerleştirilmiş kuş motifi bulunmaktadır (Motif 147). Kırmızı, turuncu, lacivert, krem, kahverengi, sarı renkler kullanılmıştır.

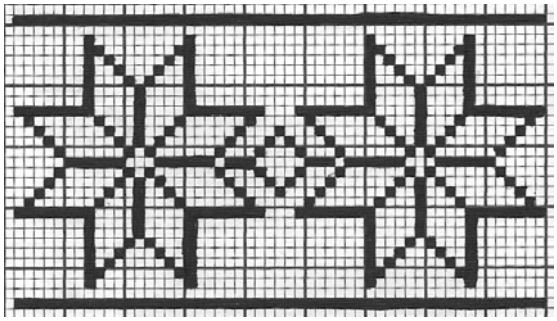
Fotoğraf 49. Tebriz Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

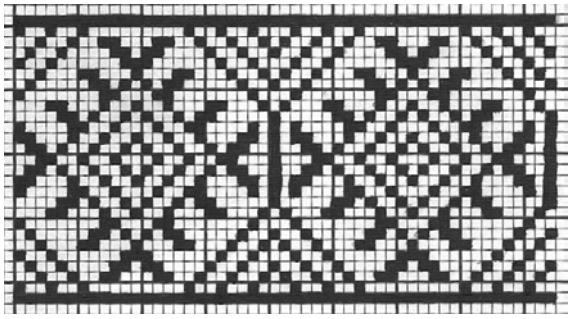
Motif 147. Kuş motifi.

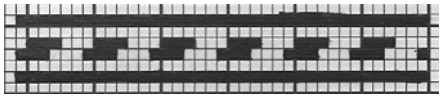
Motif 148. Elibelinde motifi.

Motif 149. Yıldız motifli ince bordür.

Motif 150. Akrep motifli kalın bordür.

Motif 151. Suyolu motifi.

KATALOG NO :50

Ait olduğu Grup :Tebriz Grubu
Dokuma Türü :Halı
Motif Çizim No :152, 153, 154
İnceleme Tarihi :28.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı :Seccade Halısı
Üretim Tipi (Cinsi) :Mihraplı Halı (seccade)
Dokuma Tekniği :İran (Sine) Düğümü
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Suyolu, karanfil, hayat ağacı ve çiçek motifi
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, lacivert, mavi, sarı, krem, kahverengi
Dokumanın Tanımı :

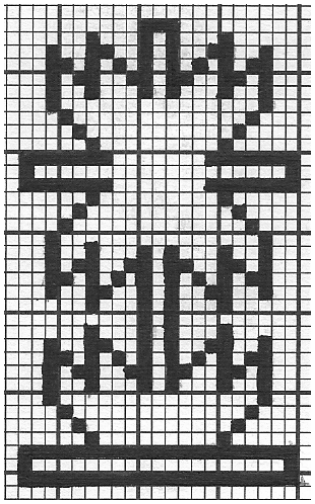
Tebriz grubuna ait olan namazlığın, XX. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 50). İran (Sine) düğüm tekniği ile dokunmuş olan halının çözgü, atkı ve ilmesi yündür. İplikler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Halı, mihraplı bir halıdır. İkisi ince, biri kalın olan üç bordürü bulunmaktadır. Dıştan içe doğru birinci bordürde, suyolu motifi (Motif 153), ikincisinde, çiçek motifi (Motif 154), üçüncü bordürde ise, iç içe geçmiş eşkenar dörtgenler yerleştirilmiştir.

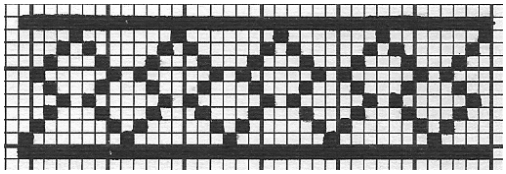
Halının mihrap kısmında, karanfil motifleri yer alır (Motif 152). Halının zemininde ise, hayat ağacı ve bu ağaçtan çıkan karanfil motifi bulunmaktadır. Kırmızı, lacivert, mavi, sarı, krem, kahverengi ahenkli bir şekilde yer almaktadır.

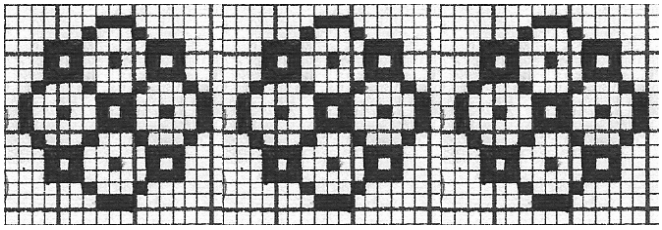
Fotoğraf 50. Tebriz Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 152. Karanfil motifi.

Motif 153. Suyolu motifli ince bordür.

Motif 154. Çiçek motifli ince bordür.

KATALOG NO **:51**

Ait olduğu Grup **:**Tebriz Grubu
Dokuma Türü **:**Halı
Motif Çizim No **:-**
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl Öncesi
Dokumanın Yöresel Adı **:**İpek Halı (Leçekturunç)
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Döşeme Halısı
Dokuma Tekniği **:**İran (Sine) Düğümü
Kullanılan Malzeme **:**Pamuk, ipek
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Pamuk, ipek
Kullanılan Motifler **:**Hatayi, gonca, penç ve yaprak motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Krem, lacivert, açık kırmızı, açık yeşil, açık gri, açık kahverengi, koyu kahverengi,
Dokumanın Tanımı **:**

Tebriz grubuna ait olan halının, XX. yüzyıl öncesinde dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 51). İran (Sine) düğüm tekniği ile dokunan halının çözgüsü pamuk, atkı ve ilmesi ipektir. İran (Sine) düğümü, bitkisel kompozisyonlara ve kıvrımlı hatlara daha uygun bir düğüm tekniğidir.

Halının kompozisyonu, bitkisel motifler kullanılarak tasarlanmıştır. İki ince, bir kalın bordüre sahiptir. İnce bordürlerde, dal üzerinde sıralanmış çiçek ve yaprak motifleri vardır. Lacivert zeminli kalın bordür, hatai, gonca ve yaprak motiflerinden oluşur.

Halının zemini, köşe göbek şeklinde düzenlenmiştir. Madalyonun dörtte biri köşelerde kullanılmıştır. Zemin kompozisyonu yine bitkiseldir. Hatai, gonca, penç, yaprak motiflerinden oluşan bir kompozisyona sahiptir. Halının zemini açık kahverengi, köşebentler ise beyazdır. Bu halı, krem, lacivert, açık kırmızı, açık yeşil, açık gri, açık kahverengi ve koyu kahverengi kullanılarak dokunmuştur.

Fotoğraf 51. Tebriz Grubu (Leçekturunç), XX. Yüzyıl Öncesi, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

4.2. DÜZ DOKUMALAR

4.2.1. Kilimler

KATALOG NO :52

Ait olduğu Grup :Şirvan Grubu
Dokuma Türü :Kilim
Motif Çizim No :155, 156
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :XX. Yüzyıl Başları
Dokumanın Yöresel Adı :Kilim
Üretim Tipi (Cinsi) :Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği :İlikli Kilim
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Karanfil, çakmak, çengelli madalyon, oğ damgası, kuş, pıtrak ve koçboynuzu motifleri
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, açık yeşil, mavi, turuncu, kahverengi
Dokumanın Tanımı :

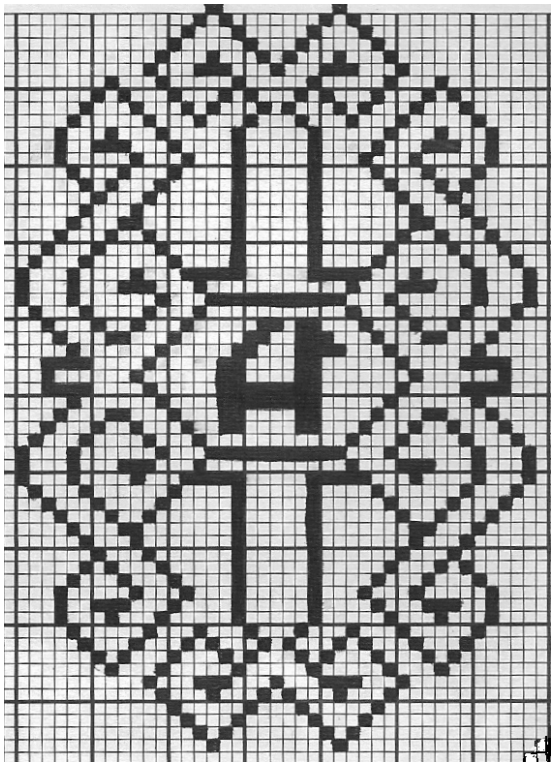
Şirvan grubuna ait olan kilimin, XX. yüzyılın başlarında dokunmuş olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 52). Bu kilimin çözgü ve desen iplikleri yündür. Doğal boyalarla boyanmış iplikler kullanılmıştır.

Bir kalın bordürü vardır. Bordürün zemin rengi kahverengidir. Burada, karanfil motifi kullanılmıştır. Bordürü içten ve dıştan çevreleyen, çakmak motifinden oluşan bir suyolu bulunmaktadır. Kilimin zemini kırmızıdır. Zeminde, üç defa üst üste tekrarlanan kare çengelli madalyon (bereket motifi) vardır (Motif 155). Bu motifin içerisine, oğ damgası iki değişik şekilde yerleştirilmiştir. Ortadaki bereket motifinin içindeki oğ damgasının aralarında pıtrak motifi yer alır. Bu damganın alt ve üst uçunda ise, birer kuş figürü bulunmaktadır. Üst ve alt bereket motiflerinin içindeki oğ damgalarının uçunda koçboynuzu motifi kullanılmıştır. Zemindeki bereket motiflerinin dışında kalan alanlarda ise, irili ufaklı kuş figürleri bulunmaktadır (Motif 156).

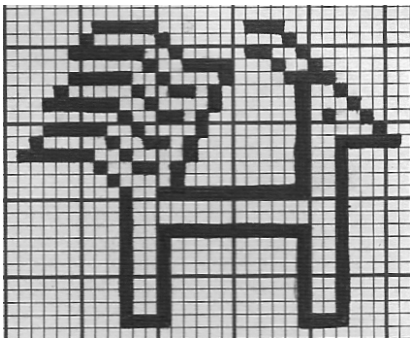
Kilim, ilikli kilim tekniği ile dokunmuştur. Çünkü, kullanılan motifler bu dokuma tekniğini gerektirmektedir. İlikli kilim tekniğinde, iki motifte kullanılan renkler aynı yere kadar gelerek, karşılaştıkları yerden geri dönerler. İpliklerin dönüş yaptığı yerlerde, 1 cm.'yi geçmeyen delikler oluşur. Bu nedenle, dokuma tekniği ilikli kilim şeklinde isimlendirilmiştir. Dokumanın daha uzun süre dayanması için, iliklerin fazla büyük olmaması gerekir. Desenden dolayı büyük ilikler oluşuyorsa, bazı yerlerde iliştirme yapılır. Kilimde kullanılan, kırmızı, açık yeşil, mavi, turuncu, kahverengi renkleri çok uyumludur.

Fotoğraf 52. Şirvan Grubu, XX. Yüzyıl Başı, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 155. Bereket motifi.

Motif 156. Kuş motifi.

KATALOG NO :53

Dokunduğu Yer (Yöre) :Azerbaycan'ın Kuba Bölgesi
Ait olduğu Grup :Kuba-Şirvan Grubu
Dokuma Türü :Kilim
Motif Çizim No :157, 158, 159, 160, 161
İnceleme Tarihi :27.05.2006
Bulunduğu Yer :Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih :1967
Dokumanın Yöresel Adı :Salyan Türü Kilim
Üretim Tipi (Cinsi) :Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği :Verni
Kullanılan Malzeme :Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi :Yün
Kullanılan Motifler :Hayat ağacı, çengel (çakmak), akrep, kurt izi, bereket, pıtrak, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi :Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler :Kırmızı, açık mavi, koyu mavi, lacivert, pembe, sarı, turuncu,
Dokumanın Tanımı :

Kuba-Şirvan grubuna ait olan kilim, 1967 yılında Azerbaycan'ın Kuba Bölgesi'nde dokunmuş Salyan türü bir kilimdir (Fotoğraf 53). Zili Verne tekniği ile yapılan bu dokumanın çözgüsü ve renkli desen ipliği yündür. Zili dokuma tekniğinde, çözgü çiftleri bozulur. 2-1, 3-1, 5-1 atlamalar dokunan ve araya atkı atılarak yapılan bir tekniktir. Kullanılan renkler doğal boyalarla boyalıdır.

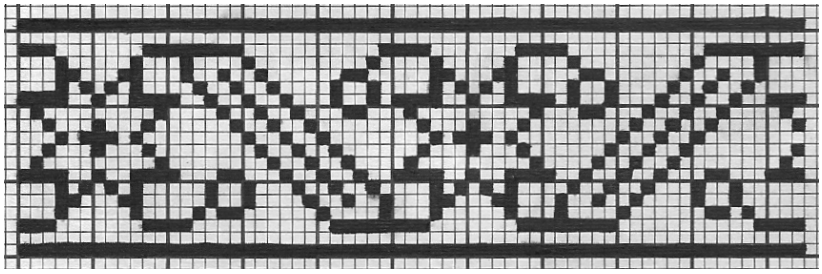
Azerbaycan'ın Kuba bölgesine aittir. Kuba-Şirvan grubunda, madalyonlu ve içi geometrikleştirilmiş kompozisyonlar çoğunluktadır. Kilimde üçü ince, biri kalın olmak üzere dört bordür bulunur. Dıştan içe doğru birinci ve ikinci bordürde, çengel (çakmak) motifi yer alır (Motif 158-160). Lacivert zeminli ve kalın olan üçüncü bordürde, hayat ağacı motifi bulunmaktadır (Motif 161). Dördüncü ve son bordürde ise, bir dal üzerine yerleştirilmiş çiçek ve yaprak motifleri sıralanmaktadır (Motif 157).

Zemin kompozisyonunda, lacivert zeminli üç adet bereket motifi bulunmaktadır.

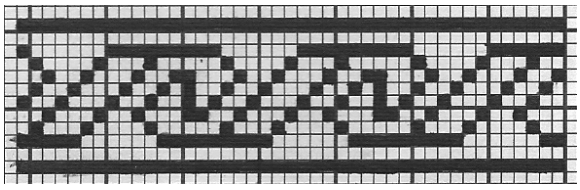
Bunların içine, bitkisel motiflerden oluşan kompozisyonlar yerleştirilmiştir. Kilim zemininin bu motifler dışında kalan kısımlarında ise, akrep motifi vardır. Bunların içleri ise, yine çiçek motifleriyle doldurulmuştur (Motif 159). Bütün bu motiflerin dışında, kilimde yer yer çiçek ve kurt izi motifleri de kullanılmıştır. Kilimin zemini kırmızı renktedir. Renkler, uyumlu bir şekilde kullanılmıştır.

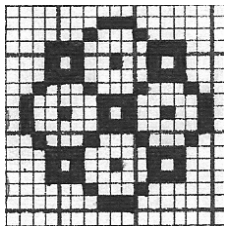
Fotoğraf 53. Kuba-Şirvan Grubu, 1967, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

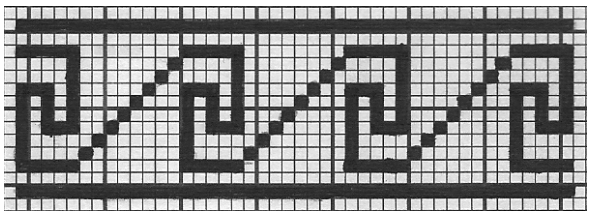
Motif 157. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

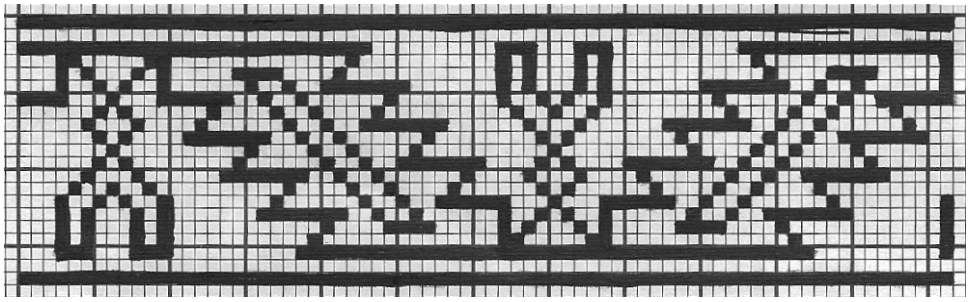
Motif 158. Çengel motifli ince bordür.

Motif 159. Çiçek motifi.

Motif 160. Çengel motifli ince bordür.

Motif 161. Hayat ağacı motifli kalın bordür.

KATALOG NO **:54**

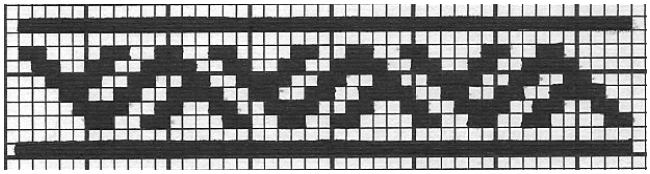
Ait olduğu Grup **:**Karabağ Grubu
Dokuma Türü **:**Kilim ve Cicim
Motif Çizim No **:**162, 163, 164
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Cicim
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği **:**Kilim ve cicim dokuma
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Çakmak, koçboynuzu, elibelinde ve hayat ağacı
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, turuncu, lacivert, krem, açık kahverengi, koyu kahverengi, pembe
Dokumanın Tanımı **:**

Karabağ grubuna ait olan bu düz dokumanın, XIX. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 54). Dokumanın zemini düz kilim dokuması tekniğinde, motifler ise cicim dokuması tekniği ile yapılmıştır. Bu dokuma enine şeritler halinde ve iki parça olarak dokunup birbirine eklenmiştir. Geniş bir dokuma yapılması istendiğinde genellikle iki parça halinde dokunur ve bunlar birbirine eklenir. Bu parçaların her birine "şak" adı verilir. Bu şekilde yapılan dokumalarda ende daralma olmaz ve düzgün bir dokuma elde edilmiş olur.

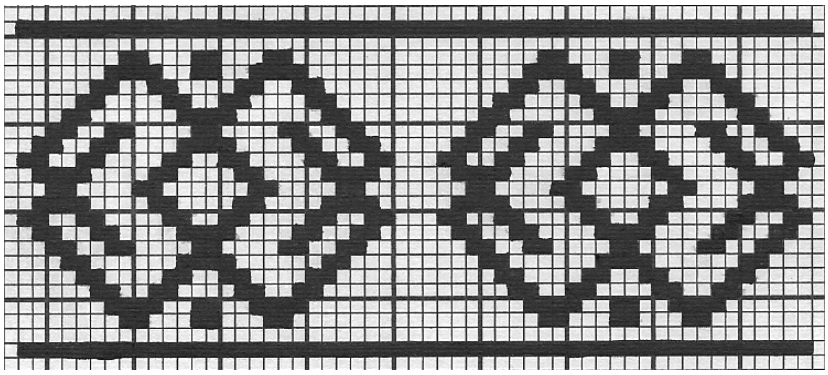
İnce şeritlerin içerisinde, çengel (çakmak=su) kullanılmıştır (Motif 162). Diğer bordürde ise, koçboynuzu motifi sıralanmıştır (Motif 163) Kalın şeritlerin içerisinde ise, elibelinde ve hayat ağacı motifleri bulunmaktadır (Motif 164). Motifler, seyrek motifli cicim tekniğinde dokunmuştur. Kırmızı, turuncu, lacivert, krem, açık kahverengi, koyu kahverengi ve pembe renkleri ahenkli bir şekilde yer almaktadır.

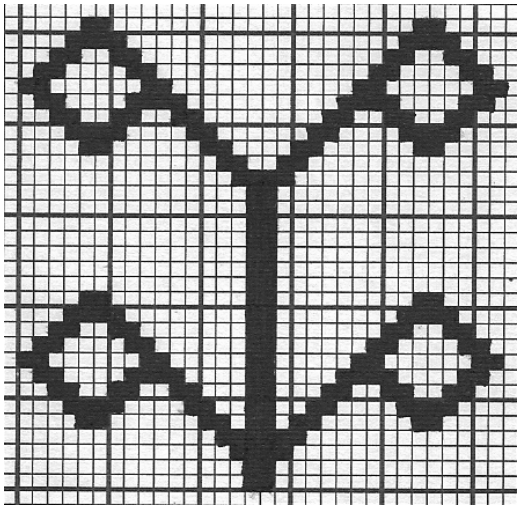
Fotoğraf 54. Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 162. Çengel motifli ince bordür.

Motif 163. Koçboynuzu motifli kalın bordür.

Motif 164. Hayat ağacı motifi.

KATALOG NO **:55**

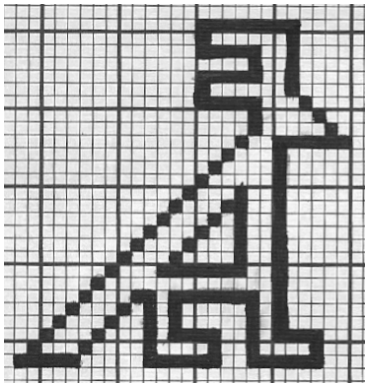
Ait olduğu Grup **:**Nahcıvan Grubu
Dokuma Türü **:**Sumak ve Kilim
Motif Çizim No **:**165, 166
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Heybe
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Heybe
Dokuma Tekniği **:**Atkısız balıksırtı sumak ve kilim tekniği
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Göz, kurtağzı ve hayvan motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, koyu kırmızı, beyaz, sarı, mavi, açık yeşil, deve tüyü,
Dokumanın Tanımı **:**

Nahcıvan grubuna ait olan heybenin, XX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 55). Heybenin cep kısımları atkısız balıksırtı sumak tekniği ile dokunmuştur. Sumak tekniğinde, renkli desen ipliği çözgü çiftlerine sarılarak dokunur ve araya atkı atılmaz. Dokumanın görüntüsü çorap örgüsüne benzer. Heybenin arka tarafı ise ince şeritler halinde kilim dokuması olarak yapılmıştır.

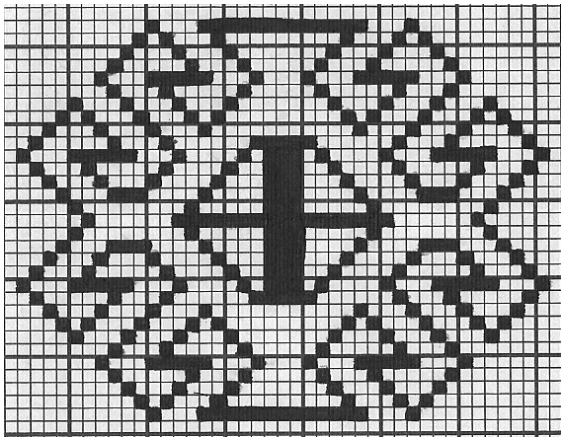
Heybenin sumak dokuması kısmında; bir ince, bir de kalın bordür vardır. İnce bordürde, göz motifi bulunmaktadır. Kalın bordürde, kurtağzı motifi sıralanmıştır (Motif 166). Bunların içinde göz motifi vardır. Sumağın zemininin çevresini çengeller dolaşır. Zeminin ortasında, kurtağzı motifi ve bunun içinde de yine göz motifi yer almaktadır. Sumağın, lacivert zemini olan bölümünde ise, hayvan figürleri bulunmaktadır (Motif 165). Heybenin arka yüzü ise ince şeritler halinde kilim dokumasından oluşmaktadır. Açık kırmızı, koyu kırmızı, beyaz, sarı, mavi, açık yeşil ve deve tüyü dokumada kullanılan renklerdir.

Fotoğraf 55. Nahcıvan Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 165. Kuş motifi.

Motif 166. Kurtağzı motifi.

KATALOG NO **:56**

Ait olduğu Grup **:**Gence Grubu
Dokuma Türü **:**Kilim
Motif Çizim No **:-**
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Palaz
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği **:**İlikli Kilim
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Natüralist çiçekler
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık pembe, koyu pembe, açık yeşil, koyu yeşil, haki yeşili, açık sarı, koyu sarı, açık kahverengi, koyu kahverengi, gri
Dokumanın Tanımı **:**

Karabağ grubuna ait olan ve Azerbaycan'ın Gence Bölgesi'nde dokunan bu kilimin, XIX. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 25). İlikli kilimin çözgü ve desen ipliği yündür. Kullanılan renkler doğal boya ile boyalıdır.

Azerbaycan'ın Gence Bölgesine aittir. Kilimin zeminini çevreleyen ve natüralist çiçeklerden oluşan bir kompozisyon bulunur. Kilimin zemini koyu kahverengidir. Zemin, açık kahverengi ile dikdörtgen parçalara bölünerek bunların her birinin içine yine lale motifi natüralist bir şekilde yerleştirilmiştir. Çiçekler, üç boyutlu olarak işlenmiştir. Bu kilim, motiflerden dolayı ilikli kilim tekniğinde dokunmuştur. Bu teknik, iki iplik sistemine dayanır. İlikli kilim dokuma tekniğinde, iliklerin 1 cm.yi geçmemesi gerekir. Motiften dolayı 1cm.yi geçmesi gerekiyorsa, o zaman diğer kilim tekniklerinden en uygun olanı kullanılmalıdır (Örneğin; çift kenetleme ile iliklerin yok edilmesi, tapestry tekniği, iliksiz kilim tekniği gibi).

Fotoğraf 56. Gence Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

KATALOG NO **:57**

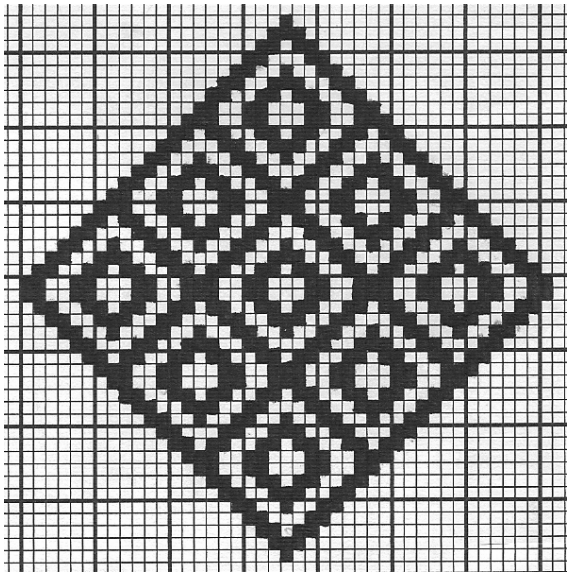
Ait olduğu Grup **:**Kuba Grubu
Dokuma Türü **:**Kilim
Motif Çizim No **:**167, 168
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Şedde Türü Kilim
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği **:**Kilim, sumak
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Koçboynuzu
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, koyu kırmızı, açık sarı, koyu sarı, pembe, açık yeşil, koyu yeşil,
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba grubuna ait olan ve Azerbaycan'ın Kuba Bölgesi'nde dokunan şedde türü kilim, XX. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 57). Bu yer yaygısında, kullanılan malzeme yündür ve iplikler doğal boyalar kullanılarak renklendirilmiştir.

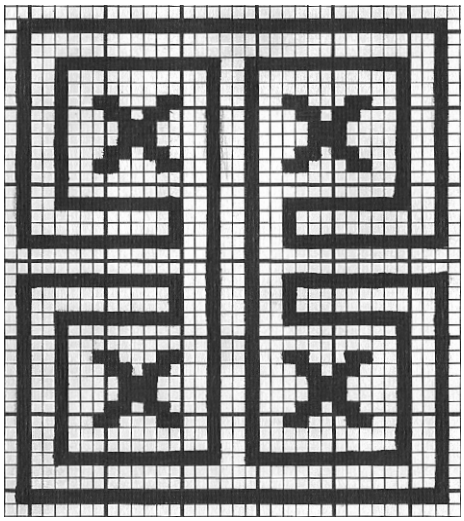
Azerbaycan'ın Kuba Bölgesi'ne ait Şedde türü bir kilimdir. Zemini çevreleyen ince bir bordürü vardır. Zemini beyaz olan bordürde, küçük baklava motiflerinden oluşan bir kompozisyon vardır (Motif 167). Kilimin zemini, altı adet büyük dörtgenden oluşan alanlara bölünmüştür. Bunların etrafını, bordür ile aynı olan ince şeritler çevreler. Bu dikdörtgenlerin ortasında koçboynuzu motifi (Motif 168) ve etrafında da bordürde kullanılan motif bulunmaktadır. Büyük dörtgenlerin dışında kalan diğer kısımlarda yine küçük dörtgenlere ayrılmıştır. Bunların içlerine ise, baklava dilimi şeklinde motifler yerleştirilmiştir. Zeminleri birbirinden farklı renktedir. Açık kırmızı, koyu kırmızı, açık sarı, koyu sarı, pembe, açık ve koyu yeşil renkler kullanılmıştır. Renkler birbirleriyle bir uyum içindedir.

Fotoğraf 57. Kuba Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 167. Baklava motifi.

Motif 168. Koçboynuzu motifi.

KATALOG NO **:58**

Ait olduğu Grup **:**Karabağ (Cebrail Grubu)
Dokuma Türü **:**Kilim
Motif Çizim No **:**169, 170, 171
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Kilim
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği **:**İlikli Kilim Tekniği
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, tarak, bereket, kurtağzı, ve çiçek motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, koyu kırmızı, krem, açık sarı, koyu sarı, pembe, kahverengi
Dokumanın Tanımı **:**

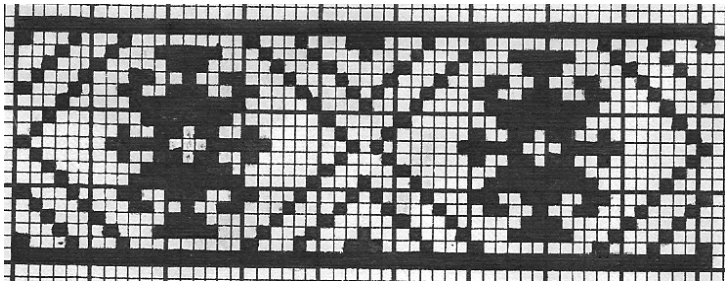
Karabağ (Cebrail) grubuna ait olan bu kilimin, XX. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 58). Bu kilimde kullanılan malzeme yündür. İplikler doğal boyalar ile renklendirilmiştir.

İlikli kilim tekniğinde dokunmuş olan kilimde bir kalın bordür ve kalın bordürle zemini ayıran suyolu ve tarak motiflerinin bulunduğu ince bordür bulunmaktadır. Kalın bordürün zemini kırmızı renktedir. İlikli kilim tekniğinde, iliklerin 1 cm.yi geçmeyecek ve motifin şeklinin elverdiği şekilde dokunmuş olmasına dikkat edilmiştir. Bordürde kurtağzı motifleri sıralanmıştır (Motif 169).

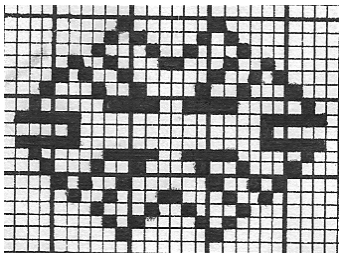
Zeminde basamaklı bir baklava motifi içerisinde bereket, kurtağzı ve çiçek motifleri yer almaktadır (Motif 170- 171). Bu motifin zemini de kırmızıdır. Zeminin kenarlarındaki kısımlarda ise ortada bulunan kompozisyonun dörtte biri tekrarlanmıştır. Kilimin zemini, koyu kahverengi renktedir. Açık kırmızı, koyu kırmızı, krem, açık sarı, koyu sarı, koyu sarı, kahverengi ve pembe renkler uyumlu bir şekilde kullanılmıştır.

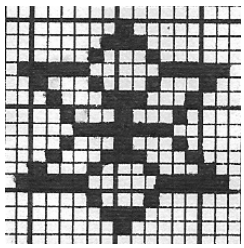
Fotoğraf 58. Karabağ (Cebrail Grubu), XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 169. Kurtağzı motifi.

Motif 170. Kurtağzı motifi.

Motif 171. Çiçek motifi.

KATALOG NO **:59**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Kilim
Motif Çizim No **:**172, 173
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Kilim
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği **:**İlikli Kilim Tekniği
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün, pamuk
Kullanılan Motifler **:** Karanfil, bereket, elibelinde, saçbağı,
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, lacivert, sarı, beyaz, yeşil, kahverengi, pembe
Dokumanın Tanımı **:**

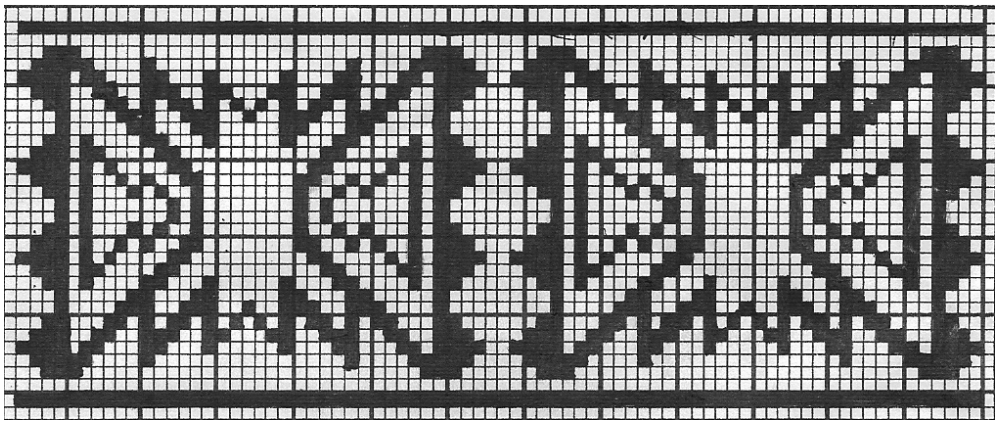
Şirvan grubuna ait olan halının, XIX. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 59).bu yer yaygısının çözgüsü pamuk, atkı ve desen ipliği yündür. Kullanılan iplikler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Kırmızı zeminli olan kilimi çevreleyen beyaz renkli bir bordür bulunmaktadır. Bordürde karanfil motifleri sıralanmıştır (Motif 172).

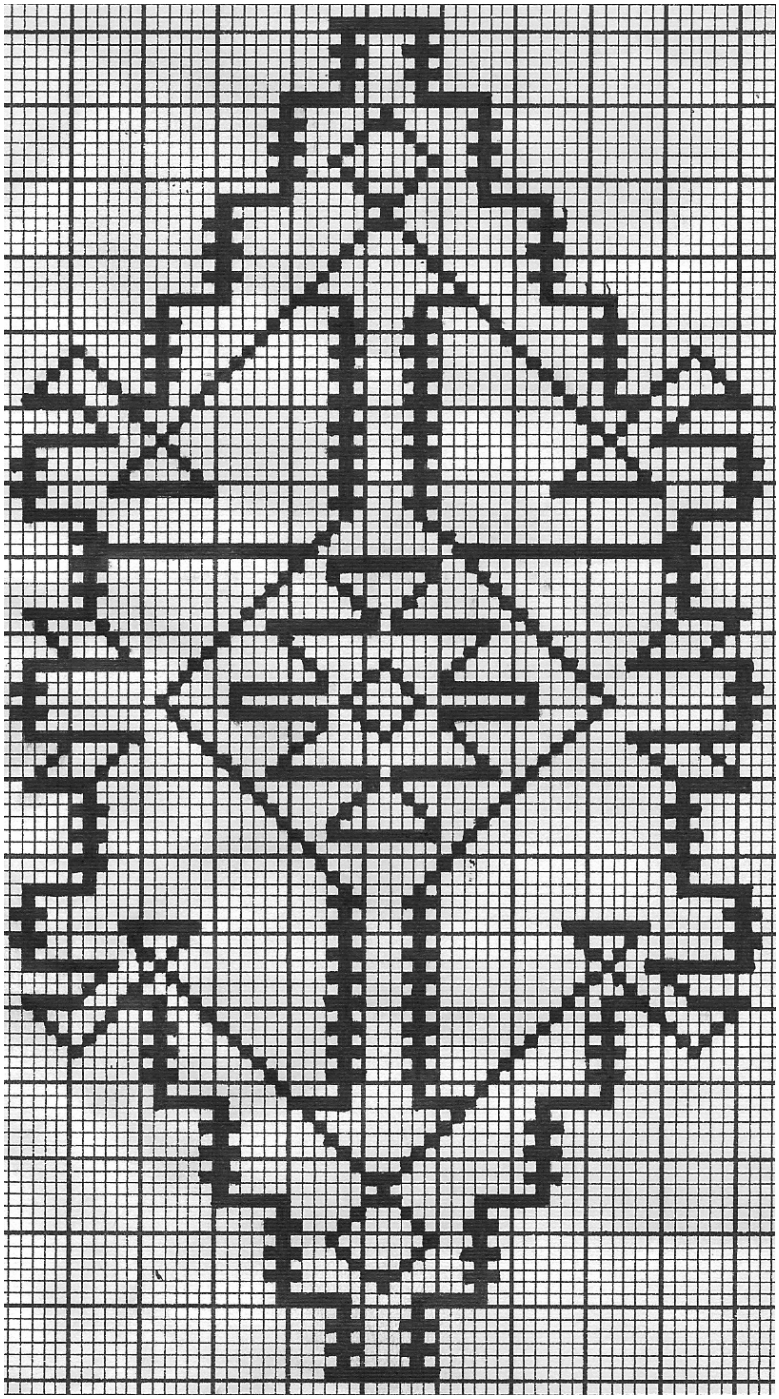
Zeminde diyagonal bir şekilde sıralanmış bereket motifleri bulunmaktadır (Motif 173). Bu motiflerin ortasında, baklava motifi ve bu motife bağlı bir şekilde yerleştirilen elibelinde motifleri bulunur. Ortadaki baklava şeklindeki motifin içinde ise, saçbağı motifi yer almaktadır. Kilimin zemininde, bereket motiflerinin dışında saçbağı motifleri ile tamamlanmıştır. Kilimde, ilikli kilim tekniği kullanılmıştır. Kırmızı, lacivert, sarı, beyaz, yeşil, kahverengi ve pembe renkleri çok uyumlu bir şekilde yer almaktadır.

Fotoğraf 59. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 172. Karanfil motifli kalın bordür.

Motif 173. Bereket motifi.

4.2.2. Sumaklar

KATALOG NO **:60**

Ait olduğu Grup **:**Kuba-Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Sumak
Motif Çizim No **:**174, 175, 176
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Sumak
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği **:**Atkısız Düz Sumak
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Çengel, madalyon ve oğ damgası motifleri, çiçek ve yaprak motifleri
Boyarmaddesi **:** Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Açık kırmızı, koyu kırmızı, sarı, açık mavi, koyu mavi
Dokumanın Tanımı **:**

Kuba-Şirvan grubuna ait olan sumağın, XX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 60). Yer yaygısı olarak dokunan sumağın, çözgü, atkı ve renkli desen iplikleri yündür. Atkısız düz sumak dokumasında, renkli desen iplikleri çözgü çiftlerine sarılarak dokunur ve araya atkı atılmaz. Dokumanın yüzü, çorap dokuma görünümündedir.

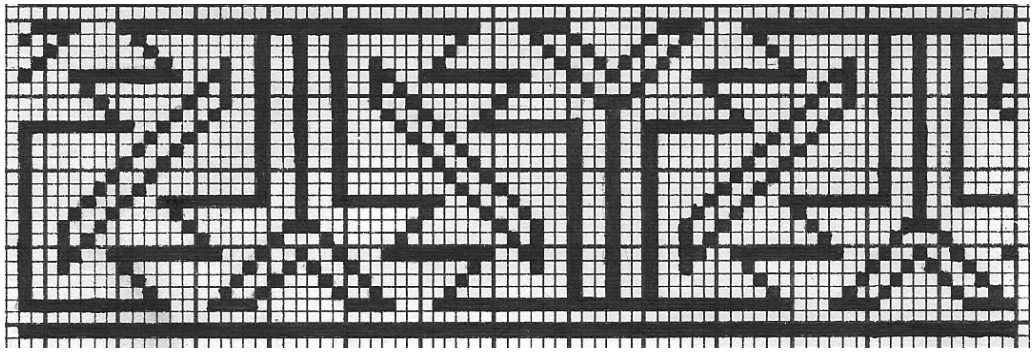
Üç bordürü bulunur. Dıştan içe doğru birinci bordürde, çengel (çakmak) motifi yer alır (Motif 176). İkinci bordürde, çift dal üzerinde sıralanmış çiçek ve yaprak motifleri bulunmaktadır (Motif 175). Üçüncü bordür ise, çiçek ve hançer yapraklarından oluşan bir kompozisyona sahiptir (Motif 174).

Kırmızı renkte olan zeminde, üst üste üç adet madalyon (bereket motifi) yerleştirilmiştir. Bunların ortalarında, oğ damgası yer almaktadır. Oğ damgası, Türk boylarını temsil etmektedir. Bereket motifi, zeminin kenarlarında da yarım motif şeklinde devam eder. Madalyonun kenarlarında, çiçeklerden oluşan çıkmalar

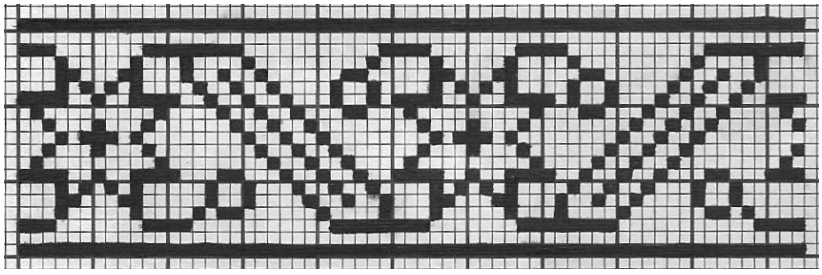
bulunmaktadır. Kırmızı, sarı, mavi ve tonları çok uyumlu bir şekilde kullanılmıştır.

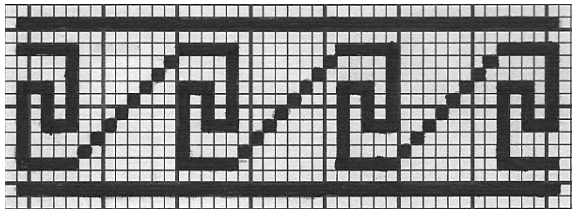
Fotoğraf 60. Kuba-Şirvan Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 174. Çiçek ve yaprak motifli kalın bordür.

Motif 175. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür.

Motif 176. Çengel motifli ince bordür.

KATALOG NO **:61**

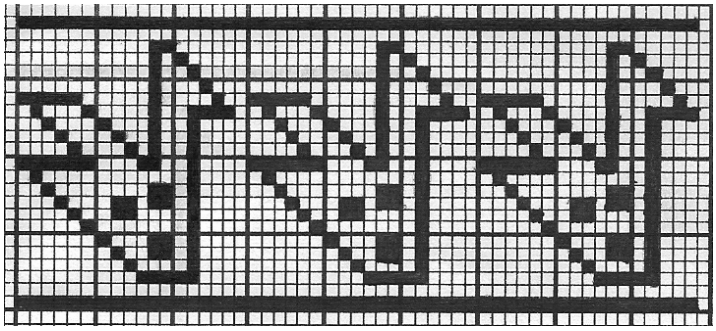
Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Sumak
Motif Çizim No **:**177, 178, 179, 180
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Salyan Türü Sumak
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği **:**Atkısız düz sumak
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Pamuk, yün
Kullanılan Motifler **:**Yıldız, kuş, oğ damgası, hayat ağacı
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, krem, açık mavi, açık yeşil, koyu yeşil, beyaz, lacivert
Dokumanın Tanımı **:**

Şirvan grubuna ait olan ve Azerbaycan'ın Kuba Bölgesi'nde dokunan sumak, XIX. yüzyıla ait olduğu düşünülen Salyan türü bir dokumadır (Fotoğraf 61). Sumak tekniği ile dokunmuş olan bu ürünün, çözgüsü pamuk, atkı ve renkli desen ipliği yündür. Kullanılan iplikler, doğal boyalar kullanılarak renklendirilmiştir.

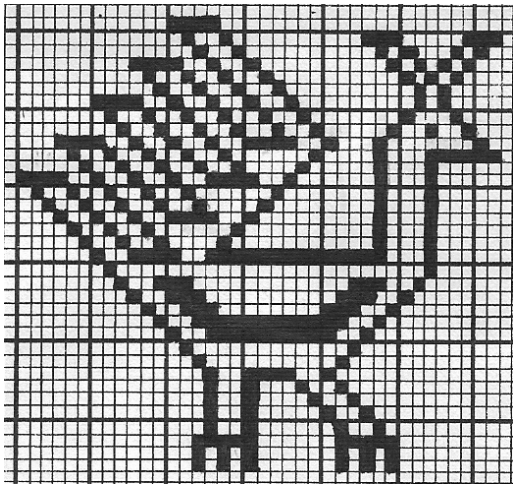
Bu sumakta, iki ince bordür bulunur. Bulardan krem zemini olan birincisinde, ardı sıra yerleştirilmiş kuş figürleri bulunur (Motif 177). İkinci bordürde, zemin paralel kenar şeklinde alanlara bölünmüş ve içlerine yine kuş figürleri yerleştirilmiştir. Sumağın zemini, iki adet yıldız motifi ile ayrılmıştır. Bunlardan üstteki açık yeşil zemine, alttaki ise lacivert zemine sahiptir. Yıldız motiflerinin içlerinde, orta da oğ damgası yer almaktadır. Oğ damgasının her dört tarafında ise kuş figürü bulunmaktadır (Motif 178). Esas zemini kırmızı olan bu sumakta, yıldız motiflerinden geriye kalan kısımlarında ise, yine kuş figürleri yerleştirilmiştir (Motif 179-180). Ayrıca, zeminin her iki yanında da hayat ağacı kullanılmıştır. Dokumada, kırmızı, krem, açık mavi, yeşil, beyaz ve lacivert renkler yer almaktadır. Kullanılan renkler birbirleriyle uyumludur.

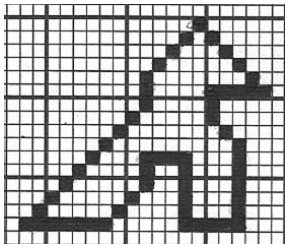
Fotoğraf 61. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

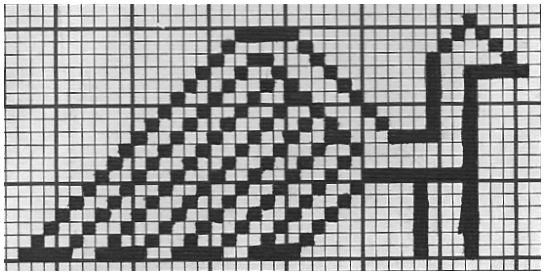
Motif 177. Kuş motifli kalın bordür.

Motif 178. Kuş motifi.

Motif 179. Kuş motifi.

Motif 180. Kuş motifi.

KATALOG NO **:62**

Ait olduğu Grup **:**Şirvan Grubu
Dokuma Türü **:**Sumak
Motif Çizim No **:**181, 182
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Sumak
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Mafraş
Dokuma Tekniği **:**Atkısız düz sumak
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Çengel, göz, suyolu ve akrep motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, açık mavi, koyu mavi, beyaz, kahverengi, sarı, yeşil,
Dokumanın Tanımı **:**

Şirvan grubuna ait olan sumağın, XIX. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 62). Atkısız düz sumak tekniği ile dokunmuştur. Atkısız düz sumak tekniği ile dokumada renkli densen ipliği çözgü çiftlerine sarılarak dokunur ve araya atkı atılmaz. Dokumanın yüzü çorap örgüsü şeklinde görülür. Mafraşın, çözgüsü ve renkli desen ipliği yündür. İpliklerin renklendirilmesinde doğal boyalar kullanılmıştır.

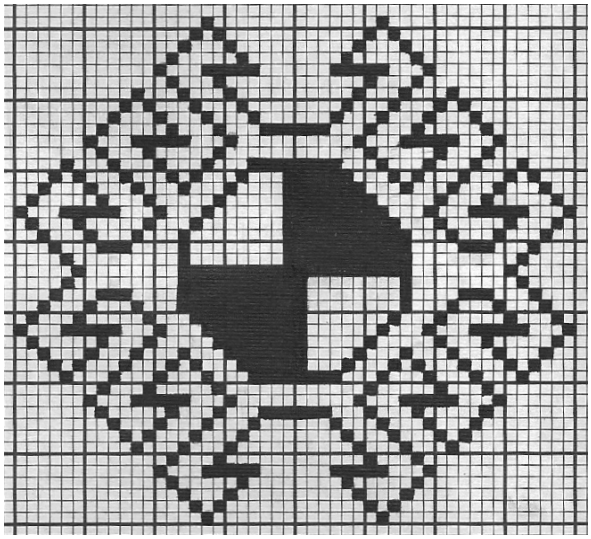
Mafraşın kompozisyonu, şeritler halinde düzenlenmiştir. Şeritler arasında ikisi ince, biri kalın olmak üzere üç bordür yer alır. İnce bordürlerin zemini beyazdır ve çengel motifi (Motif 182) yerleştirilmiştir. Kalın bordürlerin zemini kırmızıdır. Bu bordürlerde, birbirine bağlı bir şekilde çengel motifi yerleştirilmiş ve bunların içerisinde de göz motifi bulunmaktadır. Bütün bordürler birbirinden suyolu motifinin yerleştirildiği çok ince bordürlerle ayrılır.

Lacivert zeminli olan şeritlerde akrep motifi (Motif 181) vardır. Bu motiflerin yarıya bölünmüş şekilleri de şeritlerin kenarlarında kullanılmıştır. Kullanılan renkler

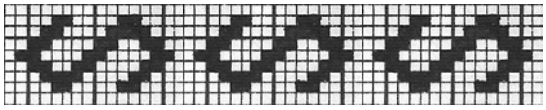
birbiriyle uyum içerisinde düzenlenmiştir.

Fotoğraf 62. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 181. Akrep motifi.

Motif 182. Çengel motifli bordür.

KATALOG NO **:63**

Ait olduğu Grup **:**Kuba Grubu
Dokuma Türü **:**Sumak
Motif Çizim No **:**183, 184, 185, 186
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Atkısız düz sumak
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Yer Yaygısı
Dokuma Tekniği **:**Sumak
Kullanılan Malzeme **:**Yün, pamuk
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün, pamuk
Kullanılan Motifler **:**Göz, koçboynuzu, bereket, akrep ve hayvan motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, açık mavi, koyu mavi, açık yeşil, koyu yeşil, lacivert
Dokumanın Tanımı **:**

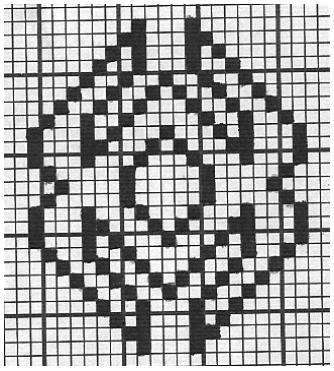
Kuba grubuna ait olan sumağın, XIX. yüzyılda dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 63). Atkısız düz sumak tekniği ile dokunmuş bu ürünün, çözgüsü pamuk, renkli desen ipliği ise yündür. doğal boyalarla boyanmış iplikler kullanılmıştır.

İkisi ince, biri kalın olmak üzere, üç bordürü vardır. Kırmızı zemine sahip olan ince bordürlerde, göz motifi yer alır (Motif 184). Lacivert zeminli kalın bordürde ise, koçboynuzu motifi sıralanmıştır (Motif 183).

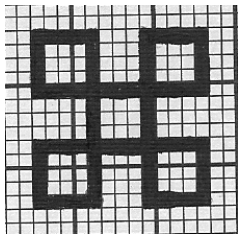
Zemin beyazdır. Burada, üst üste iki adet bereket motifi bulunur. Bunlardan birinin zemini lacivert, diğeri ise kırmızıdır. Bereket motiflerinin içinde ve zeminde hayvan figürleri (Motif 185) ve akrep motifi (Motif 186) yer almaktadır. Kırmızı, açık mavi, koyu mavi, açık yeşil, koyu yeşil ve lacivert renkler kullanılmıştır.

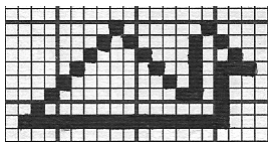
Fotoğraf 63. Kuba Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

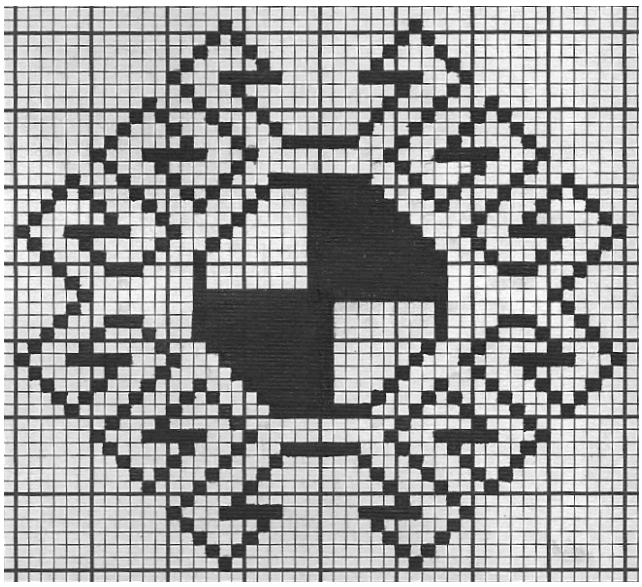
Motif 183. Koçboynuzu motifi.

Motif 184. Göz motifi.

Motif 185. Kuş motifi.

Motif 186. Akrep motifi.

4.2.3. Cicimler

KATALOG NO **:64**

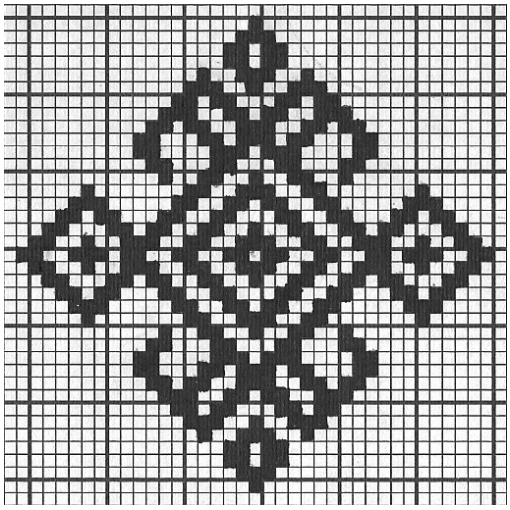
Ait olduğu Grup **:**Kazak Grubu
Dokuma Türü **:**Cicim
Motif Çizim No **:**187, 188
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Heybe
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Heybe
Dokuma Tekniği **:**Atkı yüzlü seyrek motifli cicim
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Suyolu, koçboynuzu ve göz motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, bordo, mavi, turuncu, kahverengi, yeşil, beyaz,
Dokumanın Tanımı **:**

Kazak grubuna ait olan heybe, XIX. yüzyılda dokunmuştur (Fotoğraf 64). Atkı yüzlü seyrek motifli cicim tekniği ile dokunan heybenin çözgü, atkı ve renkli desen ipliği yündür. Heybede kullanılan renkler doğal boya ile elde edilmiştir.

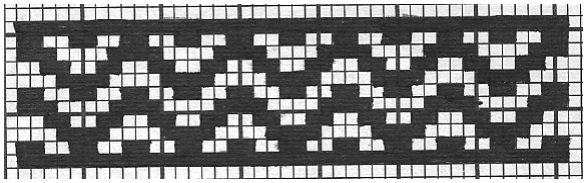
Atkı yüzlü cicim tekniğinde cicim dokuması yapıldıktan sonra araya atkı atılarak desen iplikleri sıkıştırılır. Böylece dokuma daha sağlam olur. İki ince, bir de kalın bordürü vardır. Kalın bordürde, suyolu motifi bulunmaktadır (Motif 188). Heybenin zemini diyagonal şekilde eşkenar dörtgenlere ayrılmıştır. Bu dörtgenlerin içinde çengelli bir dörtgen ve içinde de koçboynuzu motifi bulunmaktadır (Motif 187). Koçboynuzu motifinin içinde ise göz motifi yer almaktadır. Kırmızı, bordo, mavi, turuncu, kahverengi, yeşil ve beyaz kullanılan renklerdir.

Fotoğraf 64. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 187. Koçboynuzu motifi.

Motif 188. Suyolu motifli ince bordür.

KATALOG NO **:65**

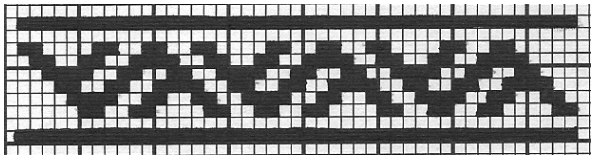
Ait olduğu Grup **:**Tebriz Grubu
Dokuma Türü **:**Cicim
Motif Çizim No **:**189, 190, 191
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Cicim
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Ok Kabı
Dokuma Tekniği **:**İliksiz kilim ve cicim tekniği
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Çengel, göz ve oğ damgası
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, bordo, sarı, lacivert, beyaz, siyah
Dokumanın Tanımı **:**

Tebriz grubuna ait olan kilimin, XIX yüzyılda ok kabı olarak dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 65). Kilim, "iliksiz kilim tekniği" ile dokunmuştur. İliksiz kilim tekniği bu dokumada da görüldüğü gibi çapraz ve eğri hatlı motiflerin dokunması için uygun bir tekniktir. Karşılıklı gelen iki motif arasında küçük delikler oluşmaz. Dokumanın çözgü ve renkli desen ipliği yündür. İplikler doğal boya ile renklendirilmiştir.

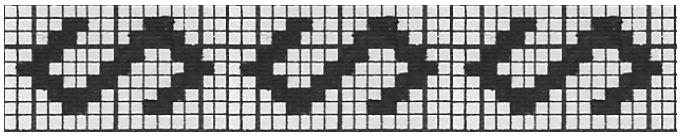
Şeritler halinde dokunan bu ok kabı, beyaz ve kırmızı zeminli şeritlerde çengel (çakmak=su sembolü) motifi bulunmaktadır (Motif 189-190). Bu şeritlerden biraz daha kalın olan kısımda ise, göz ve oğ damgası yer almaktadır (Motif 191). Ok kabının bir ucunda dokumada kullanılan renklerden oluşan püsküller bulunmaktadır. Kırmızı, bordo, sarı, lacivert, beyaz ve siyah renkler kullanılmıştır.

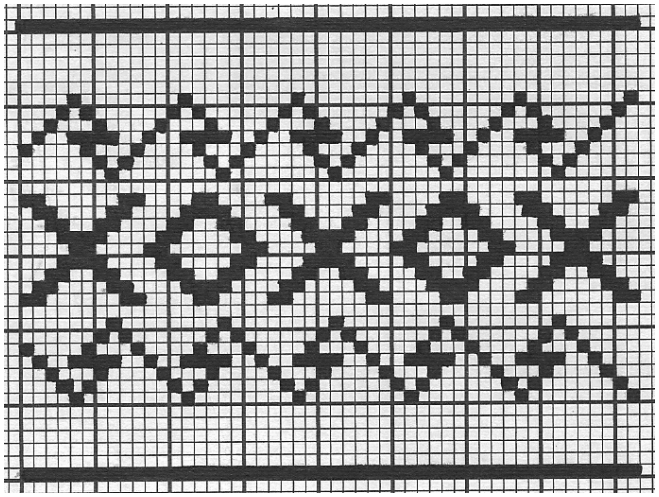
Fotoğraf 65. Tebriz Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 189. Çengel motifli ince bordür.

Motif 190. Çengel motifli ince bordür.

Motif 191. Göz ve oğ damgası.

KATALOG NO **:66**

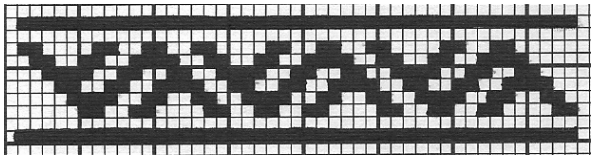
Ait olduğu Grup **:**Tebriz Grubu
Dokuma Türü **:**Cicim
Motif Çizim No **:**192, 193
İnceleme Tarihi **:**28.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Cicim
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Ok Kabı
Dokuma Tekniği **:**İliksiz kilim ve cicim tekniği
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Muska ve çengel motifi
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, sarı, lacivert, yeşil, siyah, pembe, bordo
Dokumanın Tanımı **:**

Tebriz grubuna ait olan cicimin, XIX yüzyılda ok kabı olarak dokunduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 66). Ok kabının zemini kilim tekniği ile, motifleri ise cicim tekniği ile dokunmuştur. Dokumanın çözgü ve renkli desen ipliği yündür. iplikler doğal boya ile renklendirilmiştir.

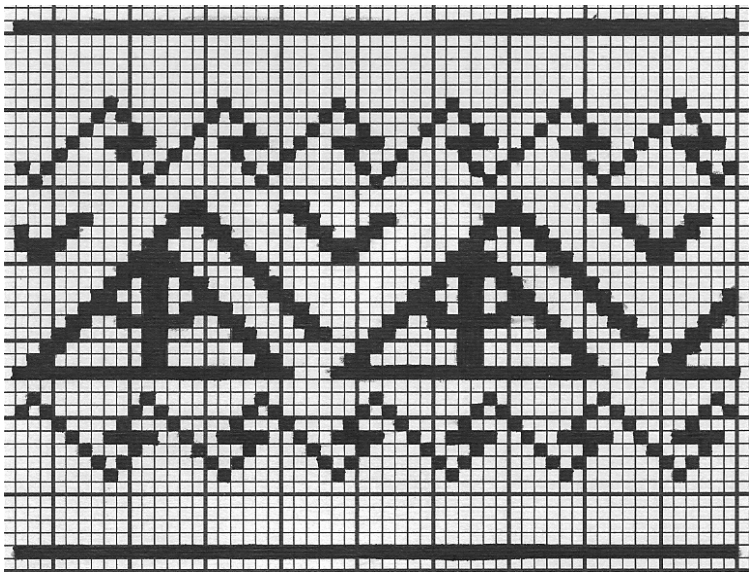
Şeritler halinde dokunan bu ok kabı, kırmızı zeminli şeritte muska motifi bulunmaktadır (Motif 193). Beyaz zeminli şeritte ise, çengel (çakmak=su sembolü) motifi kullanılmıştır (Motif 192). Ok kabının iki uzun kenarında ise, dokumada kullanılan renklerden oluşan püsküller bulunmaktadır. Kırmızı, sarı, lacivert, yeşil, siyah, pembe ve bordo renkler uyumlu bir şekilde yer almaktadır.

Fotoğraf 66. Tebriz Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 192. Çengel Motifi.

Motif 193. Muska motifi.

4.2.4. Zililer

KATALOG NO **:67**

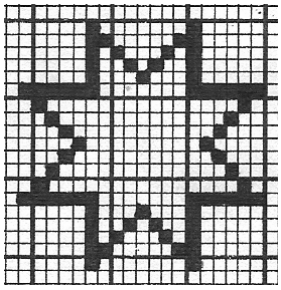
Ait olduğu Grup **:**Karabağ Grubu
Dokuma Türü **:**Palaz ve Verni
Motif Çizim No **:**194, 195, 196
İnceleme Tarihi **:**27.05.2006
Bulunduğu Yer **:**Nahcıvan Devlet Halı Müzesi
Dokunduğu Tarih **:**XIX. Yüzyıl
Dokumanın Yöresel Adı **:**Palaz ve Verni
Üretim Tipi (Cinsi) **:**Çuval
Dokuma Tekniği **:**Sarma Kontur Tekniği
Kullanılan Malzeme **:**Yün
Çözgü: Atkı Çeşit/Motif İpi **:**Yün
Kullanılan Motifler **:**Yıldız, pıtrak, oğ damgası, çakmak (çakmak) motifleri
Boyarmaddesi **:**Doğal boya bitkileri
Kullanılan Renkler **:**Kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mor, mavi
Dokumanın Tanımı **:**

Karabağ grubuna ait olan palaz ve verni dokunuşlu çuvalın, XIX. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 67). Çözgü, atkı ve renkli desen ipliği yündür. kullanılan iplikler doğal boyalarla renklendirilmiştir. Motiflerde konturlu zili tekniği kullanılmıştır. Motiflerin kenarları sanki sonradan işlenmiş görünümünü vermektedir.

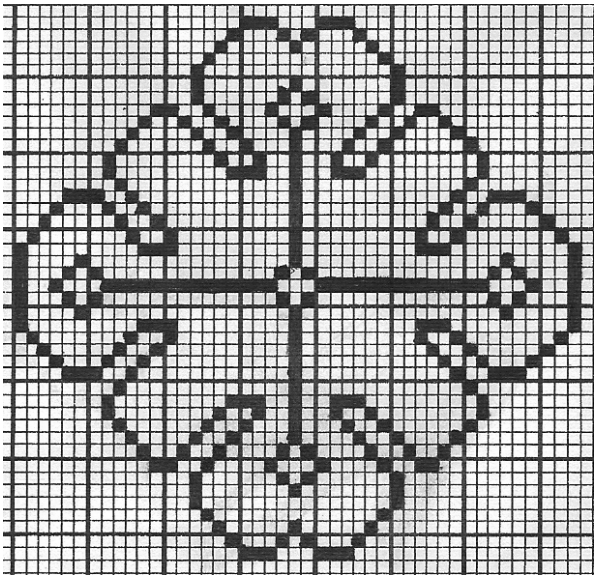
Zemini çevreleyen bir bordürü vardır. Burada, yıldız motifi sıralanmıştır (Motif 194). Zeminde ise, diyagonal bir şekilde yerleştirilen pıtrak motifi ve bunların içerisinde de oğ damgası bulunmaktadır (Motif 195). Kompozisyonun diyagonal şekilde yerleştirilmesi, bir Selçuklu geleneğidir. Selçuklu halılarında, zemin kompozisyonları genellikle bu şekilde tasarlanmıştır. Diyagonal olarak yerleştirilen kompozisyonlar, sonsuzluğu ifade etmektedir. Pıtrak motifinin kenarları, sarma kontur tekniği ile dokunmuştur. Çuvalın diğer yüzünde ise, çengel (çakmak) motifi yer almaktadır (Motif 196). Kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mor, mavi renkler kullanılmıştır.

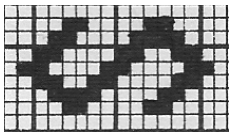
Fotoğraf 67. Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Motif 194. Yıldız motifi.

Motif 195. Oğ damgası.

Motif 196. Çengel motifi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. DEĞERLENDİRME ve KARŞILAŞTIRMA

İnceleme yaptığımız Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan halı ve düz dokumalar; motif, renk, desen ve dokuma teknikleri yönünden Anadolu'daki dokumalarla ortak özellikler gösterir.

5.1. Kompozisyon özellikleri

Halı sanatı, Azerbaycan halkının kendisi gibi eski ve köklüdür. Azerbaycan toprağında ortaya çıkmış, asırlar boyu halıların tekniği dokuma usulleri bir araya geldikçe üzerinde nakış diye adlandırdığımız tasvirler belirli simetriye, ritim kanunlarına göre değişerek güzel estetik formlar yaratmıştır. Böylece nakış, halkın geçmiş tarihini onun dini, felsefi görüşlerini zengin manevi dünyasını aksettirmiştir.

Halk arasında eski zamanlardan bugüne kadar gelen teknik ve estetik özelliklerine göre birbirinden ayrılan halı adları, teknik dokuma usullerinin ve yüzlerce kompozisyon nakışlarının adları mevcuttur. Bu adlardan, halıları nakışları kompozisyonları birbirinden ayırmak için istifade edilmekle birlikte, aynı zamanda onların her biri belirli bir adet, anane, tarihi bir hadise belirli bir topluluğun adını taşımaktadır[135].

Azerbaycan'da halı dokumalara halça, düz dokuma yaygı türündeki dokumalara da palaz denilmektedir. Düz dokuma yaygılar içinde zili, cecim (cicim), şedde, verni (vemeh) ve sumak dokumalar yaygındır.

Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde teşhir edilmekte olan ve genellikle Azerbaycan'a ait halı, kilim ve düz dokuma yaygılar; göbekli, köşe göbekli, serpme, mihraplı ve diyagonal kompozisyonlar şeklinde dokunmuşlardır. Azerbaycan halıcılık sanatı, teknik ve estetik kalitesine göre **Kuba-Şirvan, Gence-Kazak, Karabağ ve Tebriz** olmak üzere dört grup altında incelenmektedir. Bu grupların her biri kullanılan kompozisyon şekli ve motifleri ile birbirinden ayrılır.

Kuba-Şirvan grubu halıları, geometrik motifleri ve inceliği ile farklılık arz eder. Bu grup halılar, ilmeklerinin kısalığı, renklerinin çeşitliliği ve zenginliği ile tanınır.

---

[135] K. Aliyeva-Ulusoy, "Halı Dokuma Sanatında "Lulubafi" İlme-Düğüm Forması ve "Palaz" Gibi Halılarda Tarihi Çağlara Bakış"**, Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Birinci Şöleni Bildirileri, 27–31 Mayıs 1996 Kayseri**, Ankara 1998, s. 35.

Büyük çoğunluğu madalyonlu olan bu halılarda geometrik ve bitkisel desenlerin yanı sıra stilize kuş tasvirleri de görülür.

Gence-Kazak grubundaki halılar diğer gruptaki halılara nazaran daha sade olup, büyük, geometrize edilmiş bitkisel motiflerle bezelidir. Bu gruptaki halıların en belirgin özelliği, ilmeklerin uzun olmasıdır. Gence-Kazak türlü halıların kompozisyonu esas itibariyle daha basit, süsleme öğeleri ise Kuba-Şirvan türü halılara nazaran daha geometriktir[136].

Karabağ halılarında ise, göl kompozisyonunda yerleştirilmiş bitkisel motifleri ile farklılaşır.

Güney Azerbaycan'da kalan Tebriz, özellikle minyatürlü halılarıyla ün kazanmıştır. XVI. yüzyıl Tebriz mektebinin ender bulunan minyatürleri, sadece aynı döneme ait Azerbaycan halılarının emsalsiz numunelerini yansıtmakla kalmıyor, aynı zamanda minyatür sanatının, halıcılık sanatına etkisini de gösteriyor. Böylece minyatür sanatı, Azerbaycan halıcılık sanatının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Zaman içinde Azerbaycan halıcılığının bazı mekteplerinde, geleneksel olarak kullanılan bir takım kompozisyonlar, üsluplar ve biçimler ortaya çıkmaktadır.

Tebriz'in tasvirli halıları bugün de dünya piyasasında aranılan özlü halılardandır. Tebriz halılarında çoğunlukla bitkisel motifler kullanılmıştır. Kıvrım dallar şeklinde verilen süslemeler, halkın büte/buta veya sarabend dediği, geriye doğru kıvrılan yaprak motifleriyle karakteristiktir. Aynı süsleme Bakü grubu halılarında da görülür. Bu halıların merkezinde genellikle zarif bir gül motifi bulunur. Bunun da kenarları bitki desenleriyle süslüdür. Azerbaycan'da yaklaşık 90 çeşit büte/buta motifi bulunduğu söylenmektedir[137]. Halıların zeminini genellikle zarif bir göl doldurur. Kenarları ise bitkisel motiflerle bezelidir.

Klasik halı kompozisyonunun esas unsurları zemin ve bordürdür. Kompozisyonun esas fikrini ve konusunu zemin oluşturur, bordür ise onu çerçeveleyerek halının bütünlüğünü oluşturur. Fakat şekil çerçevesinden farklı olarak halıdaki bordür sadece yardımcı rol oynar. Bu, kompozisyonun esas elementlerinden biridir.

---

[136] B. Kurbanov, "Azerbaycan Halılarının Tarihi-Estetik Meseleleri", **Uluslararası Sempozyum**, **(Konya 4-7 Kasım)**, C. II, Ankara 2000, s. 63.

[137] L. Kerimov, **Azerhaydjanskiy Kover (Azerbaycan Halıları)**, s. 3; R. Efendi (Çev.Y. Akpınar), "Azerbaycan Halıları", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, S. 5, (Ayrı Basım), Ankara 2002, s. 143 -162.

Azerbaycan halılarının kompozisyon gelişiminde çok uzun bir süre geçmiştir. Halının kompozisyonu, ürünün ölçüsü dikkate alınır ve esas fonksiyonu ortaya çıkar. Azerbaycan halılarının bütün kompozisyon kuruluşlarında başlıca prensip, genel ahenk ve motif, yada konunun tamamlanması olmuştur. Birçok motif halı kompozisyonlarının adları belli olmayan yaratıcıları kompozisyona tenasübü hassaslıkla duymuş, motiflerin ayrı ayrı unsurlarının ve halı kompozisyonunda simetri ve asimetri olarak birlikte yerleştirilmesine vakıf olabilmişlerdir[138].

Azerbaycan halılarının nakışları, kompozisyon kuruluşu ve motifleri yuvarlaklar, kareler, çokgenler, yıldızlar şeklinde yuvarlak elementlerden, yuvarlak hale getirilmiş bitki motiflerinden, insan ve hayvan tasvirlerinden ibarettir. Çoğu zaman kompozisyon ve motiflerin detayları tasarımcılar tarafından yapılırdı, bazen de halı dokunurken ustanın elinin altında örnek şablon veya kontur olmazdı. Böylece dokuyucu aynı zamanda kompozisyonun yaratıcısı olurdu. O bazen sabit olan kaide ve kanunlardan çıkar, mevcut ananelere kendi ilavelerini yapar, bu da kompozisyon ve motiflerde zenginlik meydana getirirdi. Orta asırlardan itibaren halılar, ressamların yarattıkları ve onun kontrolü altında büyük imalathanelerde dokunmaya başlandı[139].

XV. yüzyılın ikinci yarısında halıların kompozisyonlarında büyük gelişme görülür. "Şebekebendlik", "Leçekturunç", "Afşan", "İslimibendlik", "Hatai", "Bendi-rumi" gibi kompozisyonlar daha da gelişir. "Gölbendlik", "Ağaçlı" gibi yeni kompozisyonlar, yeni bordür tipleri meydana çıkar[140]. Daha XIV. yüzyılın başlarında yapılmış çiçek üslubu daha da gelişir. Bu üslup XX. yüzyıldan beri Tebriz ve Şiraz'da, Herat ve Semarkant'ta yaşayıp yaratmış olan sanatçı nakkaşların yaratıcılıklarının sonucu idi. Önce tezhip sanatında ortaya çıkmış olan, bitkisel motiflerin çoğunlukta olduğu ve madalyonlu kompozisyon oluşturduğu, çizgilerin estetikliği ile seçilen bu üslup, XIV-XV. yüzyıllar boyunca daha da gelişerek halılara uyarlandı. Düz çizgilerden oluşan motiflerle beraber eğri çizgili motifler de yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Bu o devrin minyatürlerindeki halı tasvirlerinde de belirgin bir şekilde görülmektedir[141].

XVI. yüzyılda Azerbaycan'da halı dokumacılığı teknolojisinde de gelişme

---

[138] R. Tagiyeva, **Azerbaycan Halçası**, İstanbul 1999, s. 96.
[139] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 96.
[140] V. Paşayeva, **a. g. m.,** s. 84, Bkz. H. Memling'in "Mariya bebekle" eseri; H. Holbein'in "Elçiler" eseri; K. Krivelli'nin "Yükseliş" eseri vs.
[141] V. Paşayeva, **a. g. m.,** s. 84.

görülmektedir. Bu devirde çift yüzlü halılar dokunmaya başlanmıştır. Bu halıların her iki tarafındaki kompozisyonlar farklı idi ve onların dokunmasının teknolojik işlemleri daha da karmaşık idi. Halen İmam Rıza'nın İran'ın Meşhed şehrindeki anıt mezarında XVI. yüzyılda Safevi hükümdarı Şah Tehmasp emriyle Tebriz'de dokunmuş ve buraya bağışlanmış böyle birkaç halı vardır[142].

XVI.-XVII. yüzyıl Azerbaycan halılarını iki kısma ayırabiliriz. Bunlardan biri, sarayın ihtiyaçları için saray atölyelerinde ressamların eskizleri esasında dokunan büyük ebatlı, karmaşık kompozisyonlu veya konulu, eğri çizgilerin, çiçek ve hayvan figürlerinin hakim olduğu, çoğu zaman ipek altın veya gümüş ipliklerin kullanıldığı halı ve düz dokuma yaygılardır.

Azerbaycan halılarının diğer kısmını ise yüzyıllardan beri gelen gelenekler, halkın hafızasında yaşayan kompozisyonlar, ressamların eskizleri üzere yaratılmış halılardan alınarak sadeleştirilmiş kompozisyonlar esasında evlerde dokunan, düz çizgilerin hakim olduğu, çiçek ve hayvan figürlerinin de stilize edilerek düz çizgilerle verildiği halılar oluşturur. Bu halıların büyük bir kısmı Azerbaycan'da dokunuyordu[143].

A. Kazıyev, kompozisyon temasını şekillendiren zemin ve halının kompozisyon kuruluşunu tamamlayıp zenginleştiren bordür üzerinde durmuştur. Gruplandırma için kuruluş prensibini esas almıştır. Halıların kompozisyon kuruluşunu dört grupta incelemiştir.

1. Tip: Küçük ölçülü rapor[144] esasında kurulan kompozisyon; o, halının dört bir etrafında tekrarlanır ve diyagonal bir görüntüsü vardır. Raporun defalarca tekrarı esasında kurulmuş bu kompozisyon tipinde kompozisyon merkezi zeminden bordüre geçer. Zemindeki kompozisyonun merkezi yoktur.

2. Tip: Büyük ölçülü simetrik raporlardan oluşan kompozisyon; burada raporların eni zeminin eniyle birdir. Onların ölçüleri raporun genişliği ile halının uzunluğu ile orantılıdır.

3. Tip: Yuvarlak biçimli bir veya birkaç madalyon grubu ile oluşturulan kompozisyon; burada kompozisyonun merkezi rolünü, adeta madalyonların orta sırası

---

[142] L. Kerimov, **a. g. e.,** s.37.
[143] V. Paşayeva, **a. g. m.,** s. 85.
[144] Herhangi bir veya birkaç şeklin bir sistem dahilinde tekrar edilmesi ile yapılan desenlere rapor desenler adı verilir. Desen yapılırken, raporun tekrarı kadar çalışma yapılır. Rapor desenler, ebat yönünden istenilen ebatta büyütülüp küçültülebilir. Geniş bilgi için, bkz. A. Gülcemal, **Temel Kavramlarıyla Halı ve Desen Teknolojisi,** Isparta 1997, s. 136.

oluşturur.

4. Tip: Merkezi madalyonlu kapalı kompozisyon; halı kompozisyonlarının daha karmaşık türüdür. Bu kompozisyonları genelde ressamlar çizerler[145].

Azerbaycan halılarının zemininin sekizgen ve eşkenar dörtgenlere bölünmüş şemaları, Erken Osmanlı Dönemi halılarıyla büyük bir benzerlik arz eder. Azerbaycan'da dokunan halılar, bu şema özelliğini muhtemelen, Erken Osmanlı Dönemi halılarından almıştır. Yabancılar arasında, yanlış bir isimlendirmeyle, Memling halıları diye adlandırılan bu tür örnekler, Erken Osmanlı Döneminde, XVI. yüzyıldan başlayarak, günümüze kadar dokunmuştur. Bu halılarda, orta kompozisyon alanı küçük karelere ya da dikdörtgenlere bölünmüştür. İçlerine ise kademeli ve kancalı (çengelli) sekizgenler yerleştirilmiştir. Karelerin ya da dikdörtgenlerin birleştiği noktalara, içleri dolgulu küçük baklavalar yerleştirilmiştir. Benzer kompozisyon düzenlemelerine özellikle Kafkas halılarında sık rastlanır. Konya Mevlana Müzesi'nde bir halı parçasında da aynı kompozisyon görülmektedir. Bu halı, XV. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Yine Konya Etnografya Müzesi'nde bulunan bir halı da bu kompozisyon özelliklerini taşımaktadır (K. F. 1).

Avrupa halı ticaretinde, Smyrna halıları olarak adlandırılan halılara benzer örnekler de, bu müzede sergilenmektedir[146]. Smyrna halıları, Uşak halıları grubunda yer alır. Özellikle, XVIII. yüzyılda Avrupa da çok aranan, gevşek düğümlü ve kalın yünlerine rağmen sipariş edilen halılardır (K. F. 2). Bu halılar da, bitkisel motifler kullanılmıştır. Madalyonlar ve motifler büyüktür (Fotoğraf 11-21).

[145] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 98
[146] Ş. Yetkin, **a. g. e.,** s.100.

Karşılaştırma Fotoğrafı 1. Kafkas Desenli Konya Halısı (Konya Etnografya Müzesi) (Ş. Yetkin).

Karşılaştırma Fotoğrafı 2. Smynra (İzmir) Halısı Denilen Uşak Halısı (Türk ve İslam Eserleri Müzesi) (Ş. Yetkin).

Orta Asya gelenekli üretimlerini Anadolu'da da sürdüren Türk milletinin, 1071 sonrasında bu desen anlayışına sahip dokumaları, Anadolu'da da yaptıklarına delil niteliği taşıyan bu halıların, benzer kompozisyonlarını günümüz Çanakkale, Bergama, Konya, Kars, Gaziantep, Yunddağı (Manisa), Emirgazi, Arısama (Karapınar-Konya),

v.b. gibi yörelerde halen ürettikleri bilinmektedir.

Geçmiş yüzyıllara ait pek çok örnek, günümüzde çoğu müzede muhafaza edilmektedir. Geometrik bölümler içerisindeki kademeli kancalı sekizgen yanışları "Türkmen Gülü-Gölü" olarak tanımlanan bu halıların benzerleri, Güney Kafkasya Mugan bölgesinde halen dokunmaktadır (Fotoğraf 30). Yine Bakü, Kazak, Karabağ civarında da benzer kompozisyonlara rastlanmaktadır.

Kaydırılmış eksenler halinde dizilen bu süslemeler, halıda, sanki hiç bitmeyecekmiş gibi görünen bir süsleme izlenimi verir. Bu özellik, Türk halılarında Orta Asya'dan beri kullanılan bir süsleme şeklidir. Selçuklularla Anadolu'ya gelmiş, Beylikler döneminde görülen hayvan figürlü halıların zemin semasıyla geleneğini sürdürmüş, buradan da Osmanlı Dönemi halılarına geçmiştir. Günümüz Anadolu halılarında da gelişimini devam ettirmektedir.

Azerbaycan halılarının, Erken Osmanlı Dönemi halılarından aldığı, zeminin sekizgen ve eşkenar dörtgenlere bölünmüş şemaları, XVII. yüzyılda Ejderli Kafkas Halıları denilen halı grubunun ortaya çıkışını sağlamıştır. Anadolu'da, halı sanatıyla ilgilenenler arasında, "Geometrik Desenli Anadolu Halıları" veya "Çengelli Halılar" adıyla anılan halı grubunda, halı zemini genellikle küçük sekizgenlere veya eşkenar dörtgenlere bölünür. Bazı örneklerde ise, geometrik şemaların hâkim olduğu bir düzenleme görülür. Bu nedenle bunlara çengelli halılar da denir. Batı ve Orta Anadolu Bölgeleri'nde dokunan bu halılar, XVII. yüzyılda, Doğu Anadolu ve Kafkasya üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Güzergâh üzerinde bulunan Kafkasya'dan geçerken, muhtemelen, Kafkasya yöresinde de alınıp-satılmış ve benzer zeminli, Ejderli Kafkas halıların ortaya çıkışına örneklik etmiştir[147].

Ejder figürlü halılar, Anadolu'da, XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar. XVII. yüzyıldan günümüze kadar da değişerek gelişimini devam ettirmiştir. Ancak, Anadolu halılarındaki ejder figürüyle, Kafkas halılarındaki ejder figürleri arasında büyük bir farklılık vardır. XVI. yüzyıl Anadolu halılarında, zeminde işlenen ejder figürleri bulut-çin bulutu motifi şeklindedir. Bazen halı zemininde, bazen de XVII. yüzyıl Beyaz Zeminli Uşak Halıları'ndaki gibi, kenar bordür üzerinde görülür. XVII. yüzyıldan kalan Gördes, Kula, Yunddağı ve Kırşehir halılarında, halının kısa kenarlarında bulunan, günümüzde halkın, Batı Anadolu'da "ayetlik", Orta Anadolu'da

[147] B. Deniz, **a. g. e.,** s. 158.

"sandık" dediği, dikdörtgen şekilli çerçeveler içine işlenir. Daha sonraki yıllarda, ayetlik ve sandık bölümlerinin ortadan kalkmasıyla, zeminde, çoğu kez, serbest, özellikle de ortadaki göbeğin iki yanında, çiçek şeklinde tasvir edilir. Günümüzde de aynı gelenekler içinde dokunmaya devam etmektedir. Yunddağı halılarında ise, genellikle kenar sularında karşımıza çıkar. Bu gelenek, Batı Anadolu'da, Manisa ve Ayvacık (Çanakkale) çevresinde, Karabulut adıyla, hala sürdürülmektedir. Bu motif Anadolu-Türk mitolojisinde, Orta Asya Türk mitolojisindeki gibi, bolluk, bereket, sağlık ve şifa sembolü olarak kullanılmıştır. Türeyiş Destanı'ndaki gibi düşmanlık, Er-Töstük Destanı'ndaki gibi kahramanlık ve düşmanlık sembolü olarak da bilinir[148].

Ejderli Kafkas halılarındaki ejder figürü, zemini üsluplaştırılmış yaprak motiflerinin meydana getirdiği sekizgen kompozisyonlar halinde resmedilir. Sekizgenler içine yerleştirilen ejderler sırt sırta veya karşılıklı dururken nakşedilir ve görünüş açısından büte/buta motifine benzer.

Azerbaycan halılarında, zeminde iki eşkenar dörtgen ile bunların boşta kalan alanlarının küçük eşkenar dörtgenlerle doldurulduğu örnekler bulunmaktadır. Özellikle, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Siirt, Bitlis, Kars yöresinde dokunan halı ve düz dokuma yaygılarla büyük bir benzerlik arz eder. Aslında, XV-XVI. yüzyıl Erken Osmanlı Dönemi halılarının kompozisyonunu taşıyan, ancak, XIX. yüzyıl Azerbaycan halılarında gelenek halini alan bu tür dokumalar, anılan yörelerde, bugün de dokunmaya devam etmektedir.

Günümüzde, özellikle Kayseri yöresinde dokunan Kafkas-Kazak halılarının desenleri, aynı isimli Azerbaycan halılarından etkilenmedir. Bugün Kayseri merkezde ve çevredeki halı dokunan yerlerde karşımıza çıkan bu motifler, Konya yöresinde de dokunmakta, halk arasında Kazak motifli halı diye isimlendirilmektedir. Benzer nakışlar, Kayseri ve çevresinde, taban halısından, minder halısına kadar her tür örnekte görülmektedir.

Azerbaycan halılarının motiflerinde, göl, honça, turunç, padnos gibi isimlerle adlandırdıkları, madalyon şeması hâkimdir. Halıları; madalyonun şekline göre geometrik madalyonlular, altıgen madalyonlular, sekizgen madalyonlular, kare madalyonlular, yıldız madalyonlular, haç şekilli madalyonlu halılar şeklinde isimlendirmek mümkündür. Bitki motifleri, süslemede ikinci derecede kalan, geometrik

[148] B. Deniz, "Kırşehir Halıları", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi,** S. III, İzmir 1984, s. 26.

kompozisyonlar dışındaki boş alanları doldurmak için kullanılır.

Azerbaycan halılarında, zeminin küçük göl veya göbeklerle süslenmesi geleneği, Anadolu-Türk halklarındaki gibi, Orta Asya halı süsleme geleneklerine dayanmaktadır. Pazırık halısından (K. F. 3) başlayarak, halı zeminin kare veya geometrik şemalara bölünmesi geleneği Selçuklularla Anadolu'ya gelmiş, Selçuklu ve Beylikler dönemi halılarında kullanılmıştır (K. F. 4). Aynı gelenek, Azerbaycan halılarında da görülür. Günümüzde de aynı şema devam etmektedir (Fotoğraf 64).

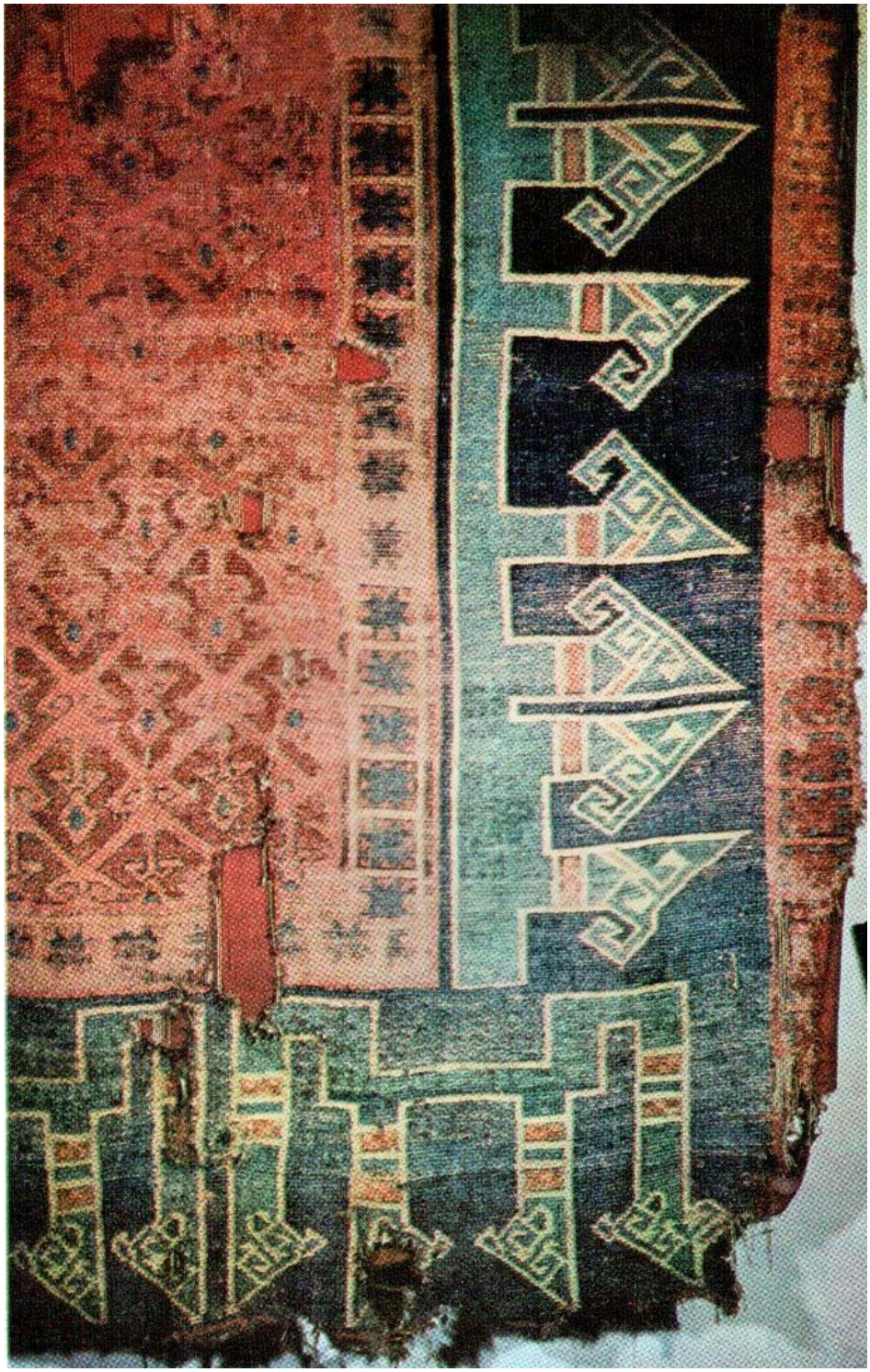
Karşılaştırma Fotoğrafı 3. Pazırık halısı (O. Aslanapa'dan).

Karşılaştırma Fotoğrafı 4. Selçuklu Halısı, (Beyşehir), XIII. Yüzyıl sonu, Konya Mevlana Müzesi.

Azerbaycan halılarında, kalın bordüre "ana haşiye", ince bordüre "bala haşiye" ve daha ince olan bordüre de "zencirek" denilmektedir. XIII.-XV. yüzyıl halılarında, devrin sanat üslubunu yansıtan, çok ilgi gören, kufi hatlı yazı türü ile bunlara bağlı desenli kompozisyonlar dikkati çeker. Bu dönemde Azerbaycan, İslam dünyasının içinde bulunuyordu. Onun kültürü, güzel sanatı, İslam kültürü ve güzel sanatlar doğrultusunda gelişiyordu. Arap yazısı, sanatsal uygulamalara çok müsaittir. IX.-X. yüzyıl Kur'an sureleri ve dini söylemler önce el yazmalarında ve mimarlıkta ortaya çıkar, daha sonra dekoratif uygulama sanatına ve aynı zamanda halıcılığa geçer; halılarda Arap yazısı, hem bordürlerde, hem de orta kısımda sürekli kullanılmıştır. Genellikle halılarının kenar sularında kullanılan ok veya kufi yazı şekilli süslemeler de görülür (Fotoğraf 1). Bu motifler, Anadolu-Selçuklu halılarının kenar sularında görülen ve günümüzde Çanakkale-Ayvacık yöresinde, halkın ok veya kilit dediği süslemelere benzer[149] (K. F. 5-6).

[149] B. Deniz, **a. g. e.,** s. 158.

Karşılaştırma Fotoğrafı 5. Selçuklu Halısı, (Konya), XIII. Yüzyıl, İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi.

Karşılaştırma Fotoğrafı 6. Selçuklu Halısı, (Konya), XIII. Yüzyıl, İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi.

5.2. Motif Özellikleri

a. Motif: Güzel sanatların her kolunda kompozisyon şemasını teşkil eden öğedir. El sanatlarında, işlenen her motifin bir anlamı ve dili vardır. Tarih sürecinde, motiflerin değişimi ve aldıkları anlam daha kesinleşmekte ve daha vurgulu bir biçim almaktadır. Yörükler arasında, motiflerin isimlerine "yanış" denilmektedir[150].

b. Türk Motiflerinin Kökeni: Türk sanatında kullanılan motiflerin, Türkistan (Orta Asya)da ortaya çıkan Kara-tau kültürüne ait motiflerle büyük bir benzerlik içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Türk motifleri, ilk önce kayalar üzerine yapılan sembolik şekillerle başlamıştır. Milattan önceki asırlarda kayalara çizilen resimler, tabiatta mevcut olanın aynen resmedilmesi şeklindedir. Bazen bu resimler, bir fotoğraf mükemmelliği ile resmedilmişlerdir. Örneğin, Bodensee'de Thaygen yakınlarında, Kesslerloych mağarasında bulunmuş, mamut dişine resmedilmiş rengeyiği, bunun en

[150] N. Taner, "Halk El Sanatlarında Nakışların Abecesi ve Halkbilimsel Özellikler", **I. Uluslararası El Sanatları Sempozyumu**, İzmir 1984, s. 286; A. Turan, **Sanat Terimleri Sözlüğü,** Ankara 1976, s. 85.

güzel örneğidir[151]. Erken kaya resimlerinin birçoğu da av sahnelerini konu alır. Kaya resimlerini yapanlar, gözüyle gördüğü, eliyle tuttuğu, canlıları ve nesneleri resmederler. Kaya resmi yapanlar, resimlerinde doğanın ve yaşamın sırlarını yaşamışlardır. Bu resimlerde, soyut sonuçlar çıkarmışlar, bu sonuçları, Ön-Türklerin dünya görüşü olarak sistemleştirmişlerdir. Yapılan bu resimlerde, uygarlık tarihinde ilk kez soyut kavramlar taşa işlenmiştir. Taşlara işlenen resimler, sade ve ilkel fakat son derece yalın çizgilerden oluşmaktadırlar. Çok nadir hallerde, natüralist özellikler göze çarpar, ancak bunlar birer dekor olmaktan öteye gidememiştir. Ön-Türk kaya resimlerinin önemi, yazıya geçişin ilk adımı olma niteliği taşımasıdır.

XVIII. binlerden itibaren petrogliflerle gelişen ve soyutlaşarak damga halini alan şekillerin, dizi halinde sıralanmasıyla yazı doğmuştur. Resimden kaynaklanan yazıya en güzel örnek, Yenisey'in kollarından olan, Uluğkem vadisindeki Sülyek yazıtıdır[152]. Bin kadar kaya resmi, "tamgalı taşlar"ın bulunduğu ve yazıya doğru "büyük adımların atıldığı" yer, Kazakistan'daki Tamgalı galerisidir. Sülyek'teki bu yazıt, 22 damga ile ilk dönemlerin –şimdilik- en uzun yazıtıdır[153].

Yazıttaki deve resimleri, "saydam" resimler olduklarından, bu yazıtın tarihi, saydam resmin üst sınırı olan VIII. bin olarak tespit edilmiştir. İlk ve eski yazıtın, piktogramlar ve petrogliflerin gelişerek damgaların doğduğu "Tamgalı Say" ında ya da Kara-Tau, Talas bölgesinde bulunmamış olması, bu konuda şimdiye kadar pek az araştırma yapılmış olmasındandır.

Tamgalı'daki 1000 kaya resminden ancak 56'sı yayınlanmış ve bütün Asya'da en çok 60 yazıt okunmuş olduğuna göre, ileriki yıllarda "çok yönlü" sürprizlerle karşılaşmak ihtimali çok yüksektir. Petrogliflerdeki soyutlamalara gelince, bu derece yaşam tecrübesinin birikmesiyle, daha ileri bir düşünce seviyesinin elde edilmesi ve kayalara resim yapmanın büyük güçlüğü sayesinde varılmıştır. Örneğin, Tanrıya Uç/ma sembolü olarak da kullanılan OQ damgası, başlangıçta kuş resmiyle ifadelendirilmiştir. Bunun için, vücut ve kanatlar 90 derece kesişen iki çizgi ve ufak kıvrık bir gaga halinde çizilmiş, zamanla dört yöne hareket eden oklarla temsil edilmiştir. Türklerin üçüncü asırda Hıristiyan dinine girmesiyle birlikte haç şekline dönüşmüştür[154].

---

[151] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 141.
[152] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 143-144.
[153] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 150.
[154] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 150-151.

Orta Asya'da ortaya çıkıp gelişen bu kaya resimleri, göçlerle birlikte dünyanın birçok yerine dağılmıştır. Bu göçlerin büyük bir kısmı, buzul dönemi sonlarına rastlamaktadır. Doğu Anadolu yüksek yaylalarında Orta Asya'dakilere eş değerdeki kaya resimlerinin bulunmuş olması, buzul döneminin sona ermesiyle büyük tufanlar ve fırtınalarla ilişkilendirilebilir[155]. 15 binlerdeki bu tabii olaylar, Asya halkını güneye doğru göç etmek zorunda bırakmıştır. Göçlerle birlikte, büyük bir Ön-Türk topluluğu Anadolu'ya gelerek yerleşmişlerdir. Doğu Anadolu yüksek yaylalarındaki 40.000'e yakın kaya resimlerinin Kazakistan'daki Kara-tau resimleriyle benzerlik göstermesi, bunu açıkça ortaya koymaktadır. Aynı resimleri, Avrupa'nın değişik yerlerinde ve Fransa'da da görmek mümkündür[156].

İlkel kaya resimleri ve petroglifler, Ön-Türk kültürünün kaynağı olarak varlığını ortaya koymuştur. Ön-Türk yazısı, mağaralar ve kaya resimlerinden yayılıp halı ve kilimlerdeki damgalara dönüşmüş, böylece evrensel kültür içinde yerini almıştır. Söz konusu damgalar dışa kapalı toplumlarca benimsenip, anlam ve kavram değişikliğine uğratılarak kullanılmıştır. Aynı damgalar, bazı mistik ve felsefik kuruluşlar tarafından da benimsenmiştir. Bu kuruluşlar arasında Mevleviler, Alevi ve Bektaşiler sayılabilir. Orta çağlarda sihir ve büyüyle uğraşan, ancak dinsel gayelerle çalıştığını öne süren birçok kuruluşta damgalardan yararlanmıştır. Yakın zamana kadar Ön-Türk damgaları, sihir ve büyü yapmak için kullanılan şekiller sayılmış, bu konuda çok sayıda kitap yayınlanmıştır[157].

Bu damgalar, mimari eleman olarak taş, mermer, tuğla, pencere, sütun, kubbe ve tavan süslemeleri, medrese, kümbet ve kervansaraylarda, ahşap işçiliğinde; tavanlar, pencereler, kapılar, kepenkler, dolap vs. gibi dekoratif eşyalarda, maden işçiliğinde; çeşitli amaçlı kapı, pencere ve duvar korkuluklarında, çini ve seramik işçiliğinde; seramik pano ve tezyinatta, kaplar ve tabaklarda; ciltçilikte (Kur'an ciltleri başta olmak üzere), büyük ve değerli el yazması kitapların cilt ve iç bezemelerinde ve nihayet geleneksel sanatlarımızın ünü bütün dünyaya yayılmış olan halı ve düz dokuma

---

[155]T. Parlak, **Tufan'dan "Turan Denizi"ne Turan Denizi'nden Günümüze Aral'ın Sırları**, Ankara 2005, s. 20-21.

[156] T. Parlak, **a. g. e**., s. 20-21.

[157] Ş. Ermetin, "Halı ve Kilimlerde Ön-Türkçe Damgalar", **Töre Dergisi**, S. 2, İstanbul 2001, s. 39. Anlamı değişmiş kökeni tamamen kaybedilmiş Ön-Türk damgalarının başında ED ve ANG damgaları gelir. ED "yaratma" demektir. EDİNG-ER gelişerek sonunda "Tanrı" sözcüğü meydana gelir. "Anlama ve idrak" demek olan ANG damgası ise, ANKH yada IZIS adlarıyla Mısır kökenli "sihir şekilleri"

sanatlarında yoğun bir biçimde kullanılmıştır.

Doğal boyaları elde etmesini ve kullanmasını bilen Ön-Türk sanatçısı, ehlileştirdiği hayvanlardan elde ettiği yün ve kıl sayesinde ürettiği halı, kilim, yastık, torba, heybe, çorap vs. eşyayı Ön-Türkçe damgalarla bezemiş, bir şeyler anlatmaya çalışmıştır.

Damgaların, başlangıçta tarihin derinliklerinde, bunların birer yazıt olması ihtimali fazladır. Buğ, Han, Kağan anısına dokunmuş birer "Bengü" oldukları düşünülebilir. Ya da en üst seviyedeki yöneticilere, halkı tarafından armağan olarak üretilmiştir. Bugün Oğuz boylarının bu damgaları kullandıkları, Yörük aşiretlerinin bunları kilimlere işlediklerini biliyoruz. Günümüzde bu damgalar, damga-yazı oldukları bilinmediğinden, benzetme yoluyla "canavar ayağı", "elibelinde", "gül", "örümcek" vs. adlarla anılmaktadırlar. Gün geçtikçe kendi aralarında sınıflara ayrılarak mahalli adlarla anılmaya başlamıştır[158].

Azerbaycan halıları özelliklerine göre Tebriz, Şirvan, Kuba, Bakü, Karabağ, Gence ve Kazak isimleri altında, yöresel özellik taşıyan mekteplere bölünmüştür. Her mektepte ayrı ayrı kompozisyon ve süsleme motiflerine sahip halılar dahil olur ki, bunlarda dokunduğu yerin adını taşır. Mesela Kazak halı mektebine "Şıhlı (ışıklı)", "Salahlı", "Borçalı", Karayazı", "Gora-Papak", "Gora-Koyunlu", "Dağ-Kesemen", "Daş-Salahlı" vs. isimler dahildir. Aynı zamanda Bakü halı mektebine; "Surahani", "Novhani", "Fatmayi", "Göredil", "Hile (Emircan)" vs. halılar dahildir. Kuba, Karabağ, Tebriz vs. halıları da tahminen bu tür sınıflandırılıyor[159].

Azerbaycan halıları XIX. yüzyılda da en eski dönemlerde olduğu gibi hem ameli (üste oturmak, yatmak, kahvaltı etmek, namaz kılmak vs.), hem de estetik özellikler içerir. Halılar, estetik özelliği ve süslemeleri vasıtasıyla benimseniyordu. Buraya kompozisyon, süsleme ve renk dahildir. Birbiri ile sıkı ilişkide olan bu üç özellik Azerbaycan halılarının güzelliğini ortaya koyar.

Halı sanatının esas öğelerinden biri, halıların spesifikliğini yansıtan ve onların üretimini belli bir bölgeye bağlamaya imkân veren unsurlar, halıların ve halı ürünlerinin

---

sanılarak zamanımıza kadar gelmiştir. Bunun dışında Ön Türk yazısı terkedilmiş olduğundan Ön-Türk damgaları İslamiyet'ten itibaren "sadece şekil halinde" Türk sanatında geniş bir yer almıştır.

[158] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 213.

[159] R. S. Efendi, **XIX.-XX. Yüzyılların Başlarında Azerbaycan Sanatı** (Çev: Prof. Dr. Babek Kurbanov, Yrd. Doç. Dr. Tahsin Parlak), Ankara 2002, s. 36.

süslemeleridir[160].

Halının, Azerbaycan toprağında çok eski zamanlardan kullanıldığı birçok bulgularla kanıtlanmıştır. Bunlardan biri de, Güney Azerbaycan'ın Maku Bölgesi'ndeki kazılarda bulunmuş, uzunluğu 30 cm., yüksekliği 22 cm. ve eni 11,5 cm. olan kilden yapılmış at figürüdür. Atın belinde eyerden başka üzerinde av köpeği, geyik ve kuşlar, dal ve çiçekler tasvir edilmiş çul (yünden dokunan, üzerinde oturmak veya soğuktan korunmak için hayvanların sırtına atılan kalın örtü) vardır. Bu figür, M. Ö. II. bine mal edilir[161].

1958 yılında Hasanlu tepesindeki (Güney Azerbaycan, İran) kazılarda, M. Ö. VIII. yüzyıla ait olan altın kase bulunmuştur. Onun üzerinde, belinde o devrin halı sanatı için karakteristik olan motiflerle süslenmiş çul bulunan aslan tasviri vardır[162].

Azerbaycan halılarındaki süslemeleri, tarihi bakımdan dört grupta incelemek mümkündür.

Birinci grubu, daha eski tarihlere sahip olup, yerli Zakafkasiya ve Ön Asya'da ortaya çıkmış en eski süslemeler ve motifleri oluşturur. Bu süslemeler, Azerbaycan'ın tunç devri seramik ve metal ürünlerinde görülür.

İkinci grubu, Orta Asya ve Uzak Şark bölgelerinden getirilmiş, sonraki asırlarda yerli ustalar tarafından, onların kendi ananelerine ve dünya görüşlerine uygun olarak çoğu zaman yeniden işlenmiş eski ve orta asırlara ait süslemeler teşkil eder.

Üçüncü grup, burada İslam dininin yayılması ile ilgili süslemelerin oluşturduğu motiflerden meydana gelir.

Dördüncü grup süslemeler, motiflerin sonraki devirle Şark ülkelerinin tasviri sanatına Avrupa sanatının etki etmeye başladığı devirle ilgilidir[163].

Halıların güzelliği ve içeriği önce onları süsleyen motiflere bağlıdır. Çünkü süsleme uygulandığı sanat örneğini oluşturmakla birlikte onun içeriğini de ortaya çıkarır. Bu nedenle araştırmacılar motifleri alfabeye benzetiyorlar. Bunlardan da cümleler ve hikayeler oluşuyor[164].

Motif ve kompozisyonları incelersek;

Sembolik Motifler,

---

[160] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 136
[161] L. Kerimov, **Azerbaydjanskiy kovyor,** Bakü 1983, s. 10
[162] S. Kaşkay, **Gosudarstvo Manna**, Bakü 1993, s. 99.
[163] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 136
[164] R. S. Efendi, **a. g. e.**, s. 36.

Geometrik Motifler,

Hayvansal Motifler,

Bitkisel Motifler,

Gökyüzü Âlemiyle İlgili Motifler,

Tamga, İmler ve Yazı Tipli Motifler,

Oz Damgası-Gamalı Haç/ Svastikalar dikkati çeker.

5. 2. 1. Sembolik Motifler

Günümüz algılamasında, gerçekle hayalin buluştuğu noktada bulunan sembol dediğimiz bu esrarengiz şekiller, hep aynı grafiklerle ve aynı şekillerle kurgulandıkları ve üzerlerinde çalışılmış sınırları tespit edilmiş, bitirilmiş çizgiler olduklarından birer hayal ürünü, cansız ve anlamsız çizgiler olmadıkları kolayca anlaşılmaktadır. Ayrıca, engin bir sübjektivitenin ürünü gibi görünen bu imgelerin, tüm karmaşıklığına rağmen, belli kültürel kurallara ve temellere bağlı oldukları da gözden kaçmamaktadır. Semboller, bireyin doğayı kutsamasıyla başlattığı sanat çağının ve bu zaman dilimlerindeki toplumsal yaşamın sosyo-kültürel elemanlarını ve onların göstergelerini yansıtmakta, taşa yontulan, çamurda şekillenen, yüne dokunan bu şekiller, oluştukları çağın kültürel gerçeklerini aktarmaktadırlar[165].

Semboller, insanın tarihi geçmişinde şekillenen duygu ve düşüncelerini günümüze yansıtır. Sembol, hem işaret, hem de imgenin gizli güçlerini bir araya getirir, bunları iletişimle ortaya çıkarır. Semboller mitolojilerin şekle dönüşmüş göstergeleri ve bu düşüncelerin taşıtıcı araçlarıdır. Toplumun düşünsel öğelerini, tekrar topluma iletmeyi, toplumsal hafızayı pekiştirmeyi hedeflediklerinden, bir tür ilkel yazıdırlar[166].

Doğum, yaşam ve ölüm düşünceleri insan zihninde sürekli çağrışım içindedir. Ölüm olgusunda yeniden doğum ve doğum olgusunda da ölümün yaşam boyunca çekilen, ince fakat yıpratıcı korkusu vardır. İnsan düşüncesini en çok etkileyen, hayatın başlama ve bitişinin kutup noktaları olan doğum-yaşam-ölüm ve buna bağımlı olarak gelişen yeniden doğum fikri etrafında oluşan ve birtakım objelerin üzerine çizilen veya şekillerle temsil edilen semboller bütünüdür ki, zaman bu simgelerin en ilkel formlarını günümüze taşımıştır.

---

[165] M. Ateş, **Mitolojiler, Semboller ve Halılar**, İstanbul 1996, s.13.
[166] M. Ateş, **a. g. e.**, s. 15.

Motif ve figürler değişime uğramadan önce, eski inanışları gösteren sembollerdi. İlkel çağlarda insanlar dekoratif gaye ile figür üretmiyordu[167].

Taş üzerine yontu, kabartma veya mabet duvarlarına yapılan fresklerle anlatılmaya çalışılan insan olayları, bu taş gibi sert ama narin yürekleri coşku dolu olan kadınlarda, tutkun efsanelerini, duygu ve düşünce ürünlerini, renkli yünden halı-kilim dediğimiz yazı tahtalarına işlemişlerdir. İnsanlar bin yıllar boyunca hem toplumdaki diğer bireylerle, hem de inanç birimleriyle ve tanrılarıyla bu sembolikler aracılığıyla, iletişim kurmuşlardır. Böylece dokuma tezgâhlarında, bitmez tükenmez bir kültürün tarihi, düğüm düğüm, bin yılların yorgun elinde şekillenmiştir[168].

5. 2. 2. Geometrik Motifler

Türk sanatında, geometrik motiflere kitap sanatlarından, mimarlığa, halı, kilim vb. dokumalardan, taş, çini, ahşap, maden işçiliğine kadar çok çeşitli alanlarda rastlanır. Özellikle Anadolu Selçukluları, geometrik düzenlemelerle çok çeşitli desenler elde etmişlerdir (madalyonlu geometrik geçmeler, dörtlü düğüm ve yıldızlar, beşli ve altılı geçmeler, vb.). Geometrik motiflerin en yalın biçimi, iki kırık çizginin birbirini kesmesinden oluşan zikzak bordürlerdir. Kimi örneklerde ise, ikiden fazla kırık çizgilerle daha girift geçmeler elde edilir. Anadolu Selçuklu mimarlığında çokça kullanılan bu tür geçmelere, Osmanlı mimarlığında rastlanmaz. Antik Yunan sanatındaki "meandır motifi"yle âşık yolu, âşık yolunu şaşırmış vb. adlarla Türk sanatında da karşılaşılır. Ayrıca kare, üçgen ve zikzaklardan çok değişik desenler elde edilmiştir. Türk sanatında sıkça görülen bir başka geometrik motifte çok kollu (dört, beş, altı, sekiz, dokuz, on, on iki vb.) yıldızlardır. Özellikle Anadolu Selçukluları döneminde, taş işçiliği ve ahşap yapıtlarda (mihrap, minber, kapı ve pencere kanatları, tavanlar) bu motifin çok zengin örnekleriyle karşılaşılır. Sekiz kollu yıldızlarla, sekizgenlerin almaşık olarak kullanıldığı ve aralarında birleştirici olarak beşli yıldızların bulunduğu düzenleme, bezemenin en klasik biçimidir[169]. Bu geometrik motifler, uzak geçmişte özel mana taşıyarak ilk insanlar arasında ilkyazı şeklinde olmuştur.

Yıldız motifi, fotoğraf 8'deki halının zemininde, büyük madalyonlar şeklinde,

---

[167] M. Ateş, **a. g. e.**, s. 17; B. Acar, **Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları**, İstanbul 1975, s. 12.
[168] M. Ateş, **a. g. e.**, s. 14.
[169] **"Geometri"** Maddesi**,** Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul 1986, s. 4504-4505.

fotoğraf 15-16-22'deki halılar da, dolgu motifi şeklinde, fotoğraf 49'daki halıda, bordür motifi olarak ve fotoğraf 67'deki zili dokuma çuvalda ise bordürde, bordür motifi şeklinde kullanılmıştır.

Geometrik motifler kendi başlarına kullanıldıkları gibi, diğer motiflerle de kullanılarak kümeler oluştururlar. Bu kümeler büyüklüğüne göre top (rozet), göl (madalyon) ve göbek (iri madalyon) adını alırlar[170].

Kuba-Şirvan, Gence-Kazak ve Karabağ grubundaki halılarda genellikle geometrik motifler yer almaktadır.

5. 2. 3. Hayvansal Motifler

Türk sanatında hayvan üslubunu incelemeden önce, bu üslubun Orta Asya'da nasıl meydana geldiğini ve doğuş nedenlerini araştırmada yarar vardır[171]. Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında dağınık konar-göçer bir topluluk halinde yaşayan Hunların, sanata karşı ilgileri basit bir olay değildi. Sanatçılar, konuları değişik açıdan görmekle, geleneksel sembolizme zorlanmışlardı. Bozkırda gelişen hayvan üslubunun, Orta Avrupa'ya ve Ön Asya'ya kadar yayılmasının ve uzun zaman devam etmesinin izahını, desenlerini yalnız süslemek için yapıldığında aramayacağız. Bu desenlerin köklerinin Hunların atalarının, tabiatüstü kuvvetlere karşı eğilimlerinden ortaya çıktığı inancındayız.

Hunların atalarının, tabiatüstü kuvvetlere karşı, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar çok yaygın şekilde, birçok inançları bulunduğu bilinmektedir. Günlük maddi hayatları dışında, manevi değerlere de büyük ölçüde bağlanırlar. Bağlandıkları bu değerlere, ancak sihir ve tılsımla ulaşabileceklerini düşünmektedirler. İlkel büyücüler, kamlar (oyun, baksı, şaman) henüz bu inanışların yaygın olduğunun farkında değildiler. Bazı primitif topluluklar, geyiklerin ve yabani domuzların çene kemiklerini evlerinin içine asarak, kemiklerdeki yaşayışları kendine çekeceğini düşünmekteydi[172].

Mağara insanlarının, öncelikle vahşi hayvanlardan ve doğal olaylardan korkmaları normaldir. Vahşi hayvanlardan korunmanın en kolay yolu ise, kişinin

---

[170] A. Gülcemal, **Temel Kavramlarıyla Halı ve Desen Teknolojisi**, Isparta 1997, s. 129.
[171] T. Parlak, **a. g. e.**, s. 53.
[172] T. Parlak, **Geleneksel Kazak Halı Sanatı (Aral Bölgesi El Halıcılığını Geliştirme Projesi)**, Ankara 2002, s. 53.

korktuğu hayvanın bir parçasını üzerinde taşıması idi. Bu yüzden kurt dişi, akrep kuyruğu, yılan derisi… vb. koruyucuları, insanlar, binlerce yıldan beri hala üzerlerinde taşırlar[173].

Tarihöncesi dönemlere ait kazılarda çıkan çanak-çömlek gibi buluntularda, düz ve eğri çizgilerin birbirine paralel ya da çapraşık olarak çizildikleri görülür. Bu ilkel bezeme örneklerinde ayrıca daire, nokta ve sarmal çizgiler de bulunur. Neolitik çağda, hayvan biçimlerinin kullanıldığı dikkati çeker. Başlangıçta, doğal biçimleriyle kullanılan hayvan figürleri, zamanla soyut bir niteliğe bürünmüşlerdir. Orta Asya'da görülen hayvan üslubunda, birbirleriyle savaşan çeşitli hayvanlar, iç içe sarılmış karmaşık düzenlemeler oluşturur[174].

İlk kez, M. Ö. 7. yüzyılda, Kafkasların kuzeyi ile Rusya'nın güneyinde görülen üslubun kökenlerine ilişkin farklı görüşler öne sürülmektedir. Kimi uzmanlar üslubu, Rusya ve Sibirya ormanlarındaki avcılara, kimileri Orta Asya'ya, kimileri de Asur, Urartu, Anadolu ve İran geleneklerine bağlamaktadır. Son buluntulara dayanarak, hayvan üslubunu Kuzeybatı İran'a bağlayanlar da vardır. Üslubun en erken örnekleri, Kuzey Kafkasya'daki Taman Yarımadası'nda Temir Gora'da bulunmuştur. Ayrıca, Kuban Vadisi'nde, Don ve Dinyeper Havzaları'nda da M. Ö. 6. yüzyıla ait zengin bezemeli altın buluntular ortaya çıkarılmıştır. Gelişmiş bir İskit üslubu sergileyen bu örneklerin, Kafkasların kuzeyindeki üsluplarla bir benzerliği yoktur.

Hayvan üslubunun geliştiği bir başka bölge de, Altaylar ve Yukarı Yenisey'deki Minusinsk'tir. İskit hayvan üslubuyla büyük benzerlikler gösteren Altay üslubu, M. Ö. 5.-3. yüzyıllar arasında Pazırık yöresinde ortaya çıkmıştır. Özellikle dokuma, deri ve ahşap üzerinde görülen bu üslupta, kalabalık hayvan sahneleri daha yaygındır ve hayvanlar, daha yumuşak bir üslupla verilmiştir.

Pazırıkta, 2. kurganda bulunmuş olan yaklaşık 2x2 m. boyutundaki ünlü halı, ahşap araba, yurt tipinde bir çadırın tepe parçası olan "düğnük" kurganların yapıldığı dönemde, göçebe dünyasında kullanılan nesnelerin çeşitliliğini yansıtmaktadır[175]. Yine, 2. Pazırık Kurganı'ndan çıkarılan bir kemerin üzerindeki gümüş plaka da, Pars cinsinden bir hayvanın, bir dağ keçisine saldırışı tasvir edilmiştir[176]. Özellikle Pazırık

---

[173] G. Erberk, **Anadolu Motifleri Sergisi**, İzmir 1986, s.30.
[174] A. Ödekan, **"Bezeme"** maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul 1997, s. 236.
[175] Z. Rona, **"Hayvan Üslubu"** maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1997, s. 772.
[176] N. Diyarbekirli, **Hun Sanatı,** İstanbul 1972, s. 100.

kurganlarında, göçebe sanatın erken dönemine ilişkin verilerle de karşılaşılmıştır. Bu bağlamda en önemli veri, "hayvan üslubu" olarak adlandırılan ve M. Ö. 7. yüzyıldan başlayarak, Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan bir anlatım biçimidir. Bu üslup, "eğimli kesim" tekniği ile işlenmiş ahşap kabartmalarda, aplikasyonda, dövme ve işlemelerde karşılaşılan yaban hayvanlarının, etkileyici bir biçimde betimlenmesini tanımlamaktadır. Söz konusu anlatım biçimi, saldırgan bir görünüme sahip hayvanların kıvrak, sert gövde hareketleri, dinamik eğri çizgiler, eklem yerlerindeki düğümlerle sıkışık bir biçimde istiflenmesine ve stilize edilmesine dayanmaktadır. Yoğun bir gözlemle soyutlanmış biçimler, öznel bir anlatımla sunulmuştur. Aynı zamanda, göçebe sanatı için tipik olan bezeme öğeleri de hayvan biçimleriyle birlikte kullanılmıştır[177].

Her ne kadar Asya göçebeliğinin kökeni hakkında anlaşma sağlanmış görünmüyorsa da, yerleşik tarım toplumundan, göçebeliğe geçiş gibi kültür tarihi açısından anakronik bir açıklama (tarihsel olguların yanlış bir döneme yerleştirilmesi), ancak oldukça sınırlı bölgeler için geçerli olabilir. Asıl yaygın ve zorlayıcı olan evrimsel süreç, avcı toplayıcılıktan göçebeliğe geçiştir. Orta Asya'da da gerek yaşama biçimi ve maddi kültür ürünleri, gerek dünya kavrayışı ve inançlar açısından bakıldığında, avcı-toplayıcı arktik ve subarktik Kuzey Asya ile, Orta Asya'nın göçebe dünyası arasında büyük benzerlikler vardır. Kaldı ki, göçebeliğin çok kolay bozulabilen ekonomik dengesi, sık sık avcı-toplayıcı ekonomik etkinliklere başvurmayı zorunlu kılmaktaydı. Hayvan üslubu bağlamında söz konusu olan hayvanlar, göçebelerin çevresinde evcil hayvanlardan çok, av hayvanlarıdır. Ayrıca bu yaban hayvanlarının betimlenmesinde kullanılan soyutlama, yani biçimin ve devinimin özüne indirgenmiş anlatım, ancak avlanmanın yaşamsal önem taşıdığı bir dünyanın ürünü olabilecek, tutkulu izleme deneyiminin gözlem gücüne ihtiyaç duymaktadır.

Göçebe kültürlerin, kendilerini ifade edebilecekleri alanlar azdır. Sanatsal üretim, küçük eşya, çadır ve yaygı (dokuma) ile sınırlıdır. Ancak, bu birkaç araçla, Asya göçebelerinin evrensel kültür dağarcığına katkıları, herhangi bir yerleşik kültürden hiç te az değildir. Hayvan üslubunun gerilim yükü, "yurt"un içerdiği mekânsal ilk örnek, kilim ve halının taşıdığı renk ve soyut biçim zenginliği, yoğun bir anlatım gücü oluşturmuştur. Orta Asya'ya özgü bir çadır tipi olan yurt, bütünüyle işlevsel bir tasarıma dayanmasının ve geleneksel çadır tipolojisi içinde en gelişmiş strüktüre sahip

[177] Z. Rona, **"Hayvan Üslubu"** maddesi, **a. g. e.**, s. 772.

olmasının yanında, zengin bir simgesellik de taşır[178].

Konar-göçer toplulukların yaşayışları, büyük oranda koyun yetiştiriciliğine dayandığından, yılın dört mevsimi hayvanlarının otladıkları verimli yerlere göç ederek yaşamışlardır. Onun için Türklerin maddi kültür unsurlarında koç-koyun motifi çok önemlidir. Kaba taş devrinden demir çağına kadar uzanan devrelerde tarihi devirde birçok konaklama yerleri ve kurganlardan ele geçirilen çeşitli eşyalarda koç/koyun, dağ tekesi motifi oldukça yaygındır. Bununla ilgili olarak, günümüzde kullanılan her türden eşyalarda, koç/koyun geleneği ile ilgili adlandırmanın devam ettiği bildirilmektedir[179].

M. Ö. 30 binlerde, Kara-Tau kültüründe kaya resmi olarak işlenen koyun/koç resimleri, M. Ö. 1000 yılına ait Avrasyalı göçebe bey ve hatunların mezarlarından çıkarılan taşlarda, toku/tuş adı verilen kemerlerde, dağ tekeleri ve geyik figürleri genellikle ayakta veya diz çökmüş olarak tasvir edilmişlerdir.

Orta Asya'da figüratif sanatın en erken örneklerinin, son paleolotik döneme ait olduğu tespit edilmiştir. En eski resim örnekleri Özbekistan'ın güneyinde, Zaraut-Kamar Mağarası'nda bulunmuştur. Kırmızı okra (sarı veya kırmızı mineral boya/aşı boya) ile sarp kaya üzerinde yapılmış tasvirler, av sahnelerini yansıtmaktadır. Bu resimlerde yabani boğaların, ceylanların, dağ keçilerinin avlanması tasvir edilmiştir[180]. Tasvirler silüet şeklinde verilmiş olsa da, genel formları, orantıları ve dinamik hareketleri bakımından, ilkel ressamın yeteneğini ve başarısını açıkça ortaya koymuştur[181].

Esik mezarında (M. Ö. 4. yüzyıla ait) da, 16 yaşlarındaki bir gencin cesedi üzerinde bulunan, tamamen altın kaplama giyim eşyalarında "dağ tekesi motifi" ön planda idi. Cesede ait börkün ön kısmında, iki çift halinde altın heykelcikler bulunmakta olup, bu çiftlerden birisi at, diğeri ise kanatlı dağ koyunu (arkar)dur. Börkün tepesinde de altından küçük bir dağ tepesi vardı[182]. Orta Asya Altay bölgesinde İkinci Pazırık Kurganında, 1947 yılında kazı yapan S. İ. Rudenko'nun 50–60 yaşlarında tahnit edilmiş bir erkek ile 40 yaşlarında bir kadın cesedi bulmuştu. Kadın elbiseleri arasında bulunan bir sincap kürkü, koç kafası figürlü altın levhacıklarla süslüydü.

---

[178] G: Akın, **"Orta Asya"** maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. III, İstanbul 1997, s. 1385.
[179] A. Çay, **Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri, Koyun/Koç Heykelleri Etrafında Oluşan Gelenekler,** Ankara 1990, s. 25.
[180] T. Parlak, **Orta Asya'nın Şaheserleri Resim ve Minyatür,** Ankara 2006, s. 13.
[181] T. Parlak, **a. g. e.**, s. 13-14.
[182] A. Çay, **a. g. e.**, s. 25; N. Diyarbekirli, **a.g.e.**, s. 187.

Kemerlerinden koparılan gümüş tabakalarda da koç figürü bulunmaktaydı. Ayrıca, ölüye armağan edilen keselerin üzerindeki altın yaldızlı bakır levhacıkların birinde de iki teke resmi görülmektedir[183].

Anadolu'da kullanılan bereket ve bolluk sembolünün benzerleri, Avrasya bozkırlarındaki çeşitli kurganlarda da görülmektedir. Özellikle, bey ve hatun kurganlarından çıkarılan halı ve kilimlerde dağ tekesi, koç ve koçboynuzu motiflerine sıklıkla rastlanılmaktadır. Altaylarda buzullarda bulunan Pazırık Kurganı'nda, renklerini hala koruyan keçe halılar ve kılıflar bulunmuştur. Pazırık keçe halılarında yaygın bir şekilde gördüğümüz dağ tekesi motifi, daha sonraki yıllarda Türk halıcılığının başlıca motifi olmuştur. Aynı kurganda bulunan at koşumlarının üzerinde de aynı motif görülmektedir. Gem takımının tahta ve deriden yapılmış süsleri arasında koçbaşı motifi bulunmaktadır. Madeni koşum takımlarında da bu motif oldukça boldur. Tahta at koşumlarında ise koç kabartmaları dikkati çeker. III. Pazırık kurganında ortaya çıkarılan bir yuların süsünde ise, dağ keçisi kabartması vardır.

Hun kurganlarında yapılan araştırmalarda, mumyalanmış cesetler çıkarılmıştır. Bu cesetlerin vücutlarında, çeşitli hayali yaratık ve stilize dağ koyunu-koçu dövmeleri vardır[184]. Pazırık Kurganı'nda bulunmuş, mumyalanmış bir erkek cesedinin üzerindeki dövmelerin, önce derinin delinmesi, sonra da bu deliklere, is doldurulması yöntemiyle yapıldığı anlaşılmıştır. Yine aynı kurganda, koçbaşı şeklinde bazı ev eşyaları bulunmuştur. Bunların arasında, bir Kırgız çobanının deriden, koçbaşı şeklinde yapılmış kımız tulumu da vardır. Koçbaşı ve boynuzu olarak adlandırılan bu motifi, Oğuzlar, Avarlar, Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar, Çuvaşlar, Bulgarlar, Türkmenler ve Kürtlerde bereket ve erkeklik sembolü olarak dokumuşlardır. Kirkitli dokuma tekniğinde, daha köşeli ve geometrik bir biçim alan bu motif, Anadolu ve Anadolu dışındaki Türk Toplulukları'nda, "koçboynuzlu" olarak adlandırılmıştır. İran'ın doğusundaki Mangışlak Türkmenleri, İran Kaşgay Türkleri, Kazak ve Kırgız Toplulukları büyük ustalıkla koçboynuzu motifiyle bezenmiş keçe yaygılar, halı ve kilimler dokumuşlardır[185].

Fotoğraf 18-20-40-33-34-57-64'de, zeminde dolgu motifi olarak, fotoğraf 23'te,

---

[183] A. Çay, **a. g. e.**, s. 26.
[184] M. Erbek, **"Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri"**, Ankara 2002, s. 32.
[185] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 34.

zeminde kullanılan madalyonların etrafında, fotoğraf 24-41'de, zeminde kullanılan madalyonların iki başında, fotoğraf 9-30-54-63'de, kalın bordürde, fotoğraf 52'de, madalyonlar içinde bulunan, oğ damgası motifinin her iki ucunda, koç boynuzu motifi kullanılmıştır.

Fotoğraf 3-5-12-35-36-55-63'deki halıların zemininde, stilize edilmiş çeşitli hayvan figürleri yer almaktadır.

Türk süsleme sanatındaki hayvan stilizelerinin en güzel örnekleri, koç-koyun ve dağ keçisi örneklerinden oluşan mezar taşlarında görülmektedir. Anadolu'daki mezar taşlarında görülen koç ve koyun heykelleri, hayvanları ya ayakta ya da çökmüş bir şekilde stilize edilmektedir. Oldukça yalın bir üslupla yapılmış bu heykellerin bir kısmının üzerinde, çeşitli eşyalara ait kabartmalar yer almaktadır. Bunlar arasında kılıç, bıçak, sadak, çevgan, kalkan, hançer, dokuma tezgâhı, şiş, herek, çatal, çeşitli hayvan ve bitki figürleri sayılabilir.

Koç-koyun motifine, mimaride ve heykeltıraşlıkta da sıklıkla yer verilmektedir. Amuderya'nın Aral Gölü'ne döküldüğü bölgede bulunan, İ. S. 7. yüzyıldan kalma Topkale Sarayı'nda görülen alp heykellerinin kaidelerine koç, kaidelerin iyonik sütun başlıklarına da koç-koyun motifi yapılmıştır.

Başta Erzurum, Erzincan, Kars, Ardahan, Tunceli, Elazığ ve Iğdır olmak üzere, en küçük eski yerleşim birimlerinde bile at, koç, koyun heykeli şeklinde mezar taşlarına rastlanmaktadır. Bu hayvanların her üçü de, Türklerin hayatlarında en çok değer verdikleri, güçlerinden, taşıyıcılıklarından, tüylerinden, etlerinden, sütlerinden faydalandıkları yaratıklardır. Onlarla iç içe olmanın yanında, onların sadakat, dürüstlük ve mertliklerinden dolayı da sosyal bir olguya işaret ederek bazı devlet ve toplulukların bayraklarına sembol olmuşlardır. Milattan önceki asırlardan bunların uzantıları olan dağ keçileri ve koyunları, at figürleri, çeşitli göç yolları üzerinde petroglif olarak karşımıza çıkmaktadır[186].

Erzurum Müzesi'nde, boyunlarının altında veya alınlarında haç motifi bulunan koç, koyun heykelleri yer almaktadır. Aynı yörenin Hınıs ilçesinde, 1243 yılına tarihlenen bir koç-koyun heykeli bulunmaktadır[187].

---

[186] H. Gündoğdu, "Nahcıvan'dan Figürlü Bir Mezar Taşının Düşündürdükleri", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Yıl. 2006, S. XVI, Erzurum 2006, s.54.
[187] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 34.

Koyun koç heykellerinin en güzel örneklerinden bazıları da Nahcıvan'daki Mümine Hatun Kümbeti bahçesinde yer almaktadır (Resim 7-8). Aynı zamanda Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde sergilenmekte olan halı ve düz dokumalarda da koçboynuzu motifinin kullanıldığı görülmektedir.

Resim 6. Nahcıvan Mümine Hatun Kümbeti çevre düzenlemesi.

Resim 7. Nahcıvan Mümine Hatun Kümbeti bahçesinde bulunan koç heykeli.

Resim 8. Nahcıvan Mümine Hatun Kümbeti bahçesinde bulunan bir başka koç heykeli.

Resim 9. Nahcıvan Mümine Hatun Kümbeti.

Oğuz Türklerinin yaşadıkları bütün bölgelerde ve Orta Asya Türk topluluklarında halı, kilim, cicim, zili vb. adlarla anılan kirkitli dokumalarda koçboynuzu motifi hala karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da koçboynuzu motifli halı ve kilimler günümüzde de yaygındır. Bu motif, dokumaların genellikle göbek ve bordür kısımlarında kullanılır.

Güç, kuvvet ve erkeklik simgesi olan koçboynuzu motifi, erkek tanrı simgesi olarak, Sümer'de ana tanrıça İnanna'nın eşi Dummuzi, Akad'da İştar'ın eşi Tammuz, Mısır'da İsis'in eşi Osiris, Hitit'te Hapet'in eşi Telipinu, Suriye'de Atargatis'in eşi Adon, Frig'de Kibele'nin eşi Attis, Helen'de Afrodit'in eşi Adonis olarak karşımıza çıkar.

Anadolu dokumalarında da, erkeklik simgesi olarak koçboynuzu motifi yer almaktadır. Erkeklik göstergesi olan boynuz formunun çeşitli stilizasyonları ile tasarlanmış olan bu motifler, dokumalarda bereket, bolluk, çoğalma, kuvvet simgesi olarak ve kötü gözlerden korunmak amacıyla kullanılmıştır[188].

Pars Motifi: Anadolu uygarlıklarında, kralların tepeler üzerinde resmedilmeleri şeklinde görülmektedir. Ön-Türklerde, Barsın kozmik değeri nedeniyle güneş kültünde güneşe ait bir havyan olarak yer almıştır[189]. Anadolu Türkçesi'nde, "Pars", Asya'da ise "Yolbars" denilmektedir. Kozmik kudretin ifadesini taşıyan parslar, Çatalhöyük Ana Tanrıçası'nın iki yanında "koltuk" halinde bulunurlar. Avcılar, leopar postunu bellerine sararlar ve kendilerine yolbarsın tüm kudretinin geçtiğini sanırlar. Asya ve Mezopotamya'da, erken dönemde toprak kapları süslerler. Şaman davulunda, lekeler halinde yer alırlar. Hanların ve kralların tahtına leopar derisi serilir. Mehter takımında, Kös'ün derisi, "kaplan/leopar" derisidir[190]. Ön Türkçe'deki Jol-Barış/Yol Barış, zaman içerisinde parsa dönüşmüştür.

İpekyolu'ndaki Üçokların amblemi olduğu düşünülmektedir. Çoruh Vadisi'nde Bardız kilimlerinde, Tortum Haholi Kilisesi'nde ve İshak Paşa Sarayı'nda bu motife rastlanmaktadır. Yol-barış kutsama töreni, petroglifinde Kün'ün alt hizasında ona tabi bir hayvan olarak yer almıştır. Kün, leopar ve boğanın üstünde yüce mevkiinde gösterilmiştir.

Aslan Motifi: Türk mitolojisinde güç, yiğitlik simgesidir[191]. Hanname'de

---

[188] M. Erbek, **a. g. e.**, s. 34.
[189] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 171.
[190] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 179.
[191] E. Esin, **Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine araştırmalar),** İstanbul 1979, s. 35.

Yesef'in çocuklarının ya aslan ya da kurt olarak doğduğu anlatılır. Bu çocuklardan aslan olarak doğanlar, büyüdüklerinde kağan olurlar. Dedekorkut kitabındaki "Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boyu" adlı hikâyesinde, dişi aslanın büyüttüğü Basat, çevreye yılgı salan Tepegöz'ü öldürür. Alevi-Bektaşi edebiyatında, Hz. Muhammed'in Miraç'ta aslan şeklindeki Ali ile karşılaşması anlatılır. Ali, Tanrı'nın aslanı diye nitelenir. Battalname'de, Battal Gazi'ye Mağrib'e yaptığı bir seferde bir aslan yardımcı olmuştur. Türkler arasında hayvan masallarında, hayvanların kağanı olarak adlandırılan aslan, ormanın adaletini sağlar. Eski gücünü yitirdiğinde acınacak duruma düşer. Divan şairleri kasidelerinde, padişah ve devlet adamlarını aslana benzetirler.

Ön Asya'da, Gılgamış destanında yer alan aslan simgesi, Herakles destanında yeniden ortaya çıkar. Arkaik dönem seramiklerinde, aslan imgelerine sık rastlanır. Ayrıca, Grimani kabartmalarında Roma heykellerinde, Hindistan'da aslan, krallığın simgesi ve Budacılığı simgeleyen hayvanlardan biriydi. Güneydoğu Asya'da, Çin ve Japonya'da aslan betimlemelerine rastlanır[192].

Aslan, Hıristiyan Avrupa ikonografyasında büyük yer tutar. Anadolu uygarlıklarında aslan, tarih öncesinden başlayarak gücün simgesi olarak kullanılmaktaydı. Çatalhöyük'te ve diğer Hitit mimarlığında aslan motiflerine rastlanır. Bu motif, Urartularda da görülmektedir. Türklerde de aslan, çeşitli dönemlerde gücü ve kudreti simgelemiştir. Bu yüzden sarayları, tahtı, kenti, kaleyi, kapıyı kötülüklerden ve düşmandan koruyan bir güç olarak kullanılmıştır. Özellikle, Büyük Selçuklu ve İlhanlı el sanatlarında, tahtı koruyan aslan figürü yaygındır. Aynı zamanda, arma olarak da düşünülmüştür. Sasaniler, Gazneliler ve Selçukluların bayraklarında aslan figürü, egemenliği simgelemektedir. Anadolu Selçukluları'nda aslan, çok kullanılan bir motiftir. Orta Asya Şamanlık inançlarında, önemli yeri olan hayat ağacıyla birlikte görülmektedir. Bunlara en iyi örneklerden biri, Erzurum Yakutiye Medresesi'nde bulunmaktadır. Çoruh Vadisi dokumalarında da aslan figürü kullanılmaktadır. Özellikle Bardız yöresinde evlenecek genç kızların çeyizlerine aslan motifi işlenmiş kilimler hediye edilmektedir. Türklerin türeyiş efsanesinde de aslan motifi geçmektedir.

Dede Korkut kitabındaki çeşitli hikâyelerde geçen ve "Amet suyunun aslanı Karacuğun kaplanı" biçiminde anlatılan Salur Kazan'ın yaşadığı Kazıkurt ve bu

[192] **"Aslan"** maddesi, Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedi, II. Cilt, İstanbul 1986, s. 893.

efsanedeki Ulu Karadağ ve burada yaşayan Ahmet Yesevi'nin hocası Aslan Bab'la ilgili hikâyeler ve efsaneler aslanın, Türk kültüründeki önemini vurgulamaktadır[193].

Fotoğraf 36'daki ok çantasında da, stilize edilmiş iki aslan figürü ava doğru saldırıya geçmiş şekilde yerleştirilmiştir.

5. 2. 4. Bitkisel Motifler

Türk sanatında en çok kullanılan bitkisel bezemeler, hatai ya da gerçekçi üslupta çiçekler (gül, lale, karanfil, sümbül, hanımeli, şakayık, düğün çiçeği, kadife çiçeği, kiraz çiçeği), yapraklar (beş yaprak ya da pençberg, üç yaprak) ve ağaçlardır (yapraklı ya da meyveli, hayat ağacı, selvi, hurma ağacı). Türk süsleme sanatında kullanılan yaprak, tabiattaki görünüşünün üsluplaşmış şeklidir[194].

Dokumalarda kullanılan çiçeklerin bir kısmında hafif bir stilizasyon görülürken, bazılarında aşırı bir stilizasyon görülür[195].

Hatai, isminden de anlaşılacağı gibi, menşe itibariyle "Hata", "Hatay", "Hıtay", "Huten" isimleriyle de anılan Çin Türkistan'ına bağlanır. Timurlular çağının büyük kültür merkezi olan Hatay, en parlak devrini 1350-1510 yılları arasında yaşamıştır. Başta Timur olmak üzere, bu sülalenin hepsi sanata düşkün, hatta kendileri de sanatkar olan kişilerdir. "Hatay Türkleri" anlamına gelen hatai, çiçeğin yatay kesitinin anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla ortaya çıkan şekildir. Buna eski deyimiyle "makta-ı tulani" (uzunluğuna kesit) denir[196]. Hatai grubundan, penç ismiyle bilinen motifler, bitki kaynaklı olup, herhangi bir çiçeğin kuşbakışı görüntüsünün üsluplaştırılarak çizilmesiyle elde edilmiştir[197]. Goncagül kelimesindeki gül, bildiğimiz gülü değil, genel olarak çiçek manasını ifade eder. Yani gonca, çiçek demek olan bu motifler, tam açılmamış bir çiçeğin boyuna kesitinin tezhip üslubuna çekilmiş halidir[198]. Lale, sümbül ve karanfil gibi çiçekler ise, yarı üsluplaştırılmış çiçekler şeklinde XVI. yüzyılın ilk yarısından sonra kullanılmaya başlanmıştır[199].

Hatai ve diğer çiçekleri birbirine bağlamak için kullanılan dal uzantıları

---

[193] **"Aslan"** maddesi, **a. g. e.**, s. 893.
[194] C. Karadaş, **Türk Tezhip Sanatında Levha Tezyinatı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Ünv., Erzurum 2004, s. 14.
[195] A. Aytaç, **Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı**, Konya 2000, s. 32.
[196] İ. A. Birol, Ç. Derman, **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, İstanbul 1995, s. 65.
[197] İ. A. Birol, Ç. Derman, **a.g. e.**, s. 47.
[198] İ. A. Birol, Ç. Derman, **a.g. e.**, s. 101.
[199] İ. A. Birol, Ç. Derman, **a.g. e.**, s. 113.

yapraklarla birlikte kullanılır[200].

Türk süsleme sanatında kullanılan yaprak, tabiattaki görünüşünün üsluplaşmış şeklidir. Bitkisel süslemeler önce stilize (üsluplaştırılmış) çiçek ya da motiflerden oluşuyordu. Palmetli, lotuslu, rumili ve geometrik motifli süslemelerin yaygın olduğu, Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde de stilize çiçek motiflerine rastlanır. Özellikle hayat ağacı motifi, bazı yapı cephelerinde ve çinilerde kullanılıyordu. Seccadelerin de vazgeçilmez süslemeleriydi. Osmanlılarda, kırık dallar arasında çeşitli stilize çiçeklerden oluşan süsleme üslubu yaygındı. İlk örneklerde aşırı stilize üslupta, Uzakdoğu'nun ve Orta Asya sanatının etkisi dikkati çeker. Genel olarak hatai üslupta, çiçeklerin ayırt edilmesi güçse de, şakayık, narçiçeği gibi örneklere rastlanır. Kullanıldıkları yüzeyi kaplayacak biçimde uygulanan bu süslemede belirli şemalara bağlı kalınmakla birlikte, özgünce bir tasarım gözlenir. Bu bitkisel motifler, Osmanlı saray grubu halı ve kilimlerini de süslemiştir.

Motiflerin oluşması için, "tapestry" tekniği denilen özel bir teknikle ilikler yok edilerek saray kilimleri dokunmuştur. Bu da, bitkisel motiflerdeki yuvarlak hatların oluşturulmasını kolaylaştırmıştır.

Bitkisel motifler, Azerbaycan sanat eserleri üzerinde özellikle geniş bir şekilde yer almıştır. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan dokumalarda ve özellikle Tebriz grubu halılarda, bitkisel motiflere sıkça rastlanmaktadır.

Fotoğraf 2-3-6-7-10-12-20-23-24-26-27-33-38-60'da incelemiş olduğumuz halı ve düz dokumalardaki bordürlerde, bitkisel motifler kullanılmıştır. Fotoğraf 4'deki halıda, Haydar Aliyev'in portresi dokunmuştur. Portrenin dışında kalan kısımlarda ise, bitkisel motifler kullanılmıştır. Fotoğraf 5-9-14-16-17-21-25-32-34-39-40-41-43-44-45-46-47-50-51-53-56'daki halı ve düz dokumalarda, zeminde ve bordürde, fotoğraf 8-11-18-19-22-30-31-49-58'deki dokumalarda ise yine zemin motifi olarak bitkisel motifler yer almaktadır.

XV.-XVIII. asırlarda bu tür süsleme öğeleri kendisinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır[201].

---

[200] A. Aytaç, **a.g. e.**, s. 32.
[201] R. S. Efendi-T. R. Efendi, **a. g. e.**, s. 3.

5. 2. 5. Gökyüzü Âlemiyle İlgili Motifler

Türklerde gökyüzü ile ilgili motifler, çok eskilere dayanmaktadır. Gökyüzü unsurları içerisinde en önde geleni, kuşkusuz güneştir. Ön Türkler döneminde yapılan kaya resimlerinde, güneş ön plana alınmaktadır. Güneş, Oz damgası olarak temsil edilmiştir. Ön Türkler, güneşte tanrının kuvvetini, enerji, ışık kudretini görürler ve güneşe tapmazlardı. Bu kültüre, ateş kültü veya güneş kültü denilmektedir. Oz damgası, öbür dünyaya geçerek, orada teşekkül etme (metamorfoz/başkalaşma)dir. Alevi kültüründe de, grup halinde eksenleri etrafında dönerek göğe yükselirler "oz"laşırlar. Saz şairleri de, sazları ile canları ozlaştırarak Tanrıya eriştirirler. Bu nedenle, saz şairlerine "oz-an" denir. Ozlaşma kavramının, ateş kültüründen doğduğu bir gerçektir. Bu kavramı, güneş kültüne ait kutsama töreninde görmekteyiz. Kutsama töreni, boğanın boynuzlarıyla Tanrı temsilcisi güneşe erişen yeryüzünün iyilik ve bereketini Tanrı, güneş vasıtasıyla ışık ve enerji halinde yeryüzüne yılan şeklinde yolluyordu[202].

Bu Oz damgası, gelenek olarak devam etmiştir. Bu gelenek, halılarımızda motif olarak da görülmektedir.

Ön Türklerde başlayan uzayla ilgili damgalar, diğer Türk topluluklarında da günümüze kadar motif ve desen olarak gelmiştir. Bu motiflerde örneklerin esasını uzay, gökyüzü, güneş, ay, yıldız, tüm genişlik şekilleri içerir. Uzayda dönen gezegenler ve gökyüzü cisimlerinin hepsi güneş sistemine girer. Güneşin kapanma süresinde güneş etrafında gümüş bir ışık olur. Bu olaya güneş tutulması denir. Uzaydaki bunun gibi tabi vakalar insanoğlunu çeşitli inançlara götürmüştür. Onun için atalarımızın bir Tanrıya inanıp yalvarması ve tapınması iyilik ve dua dileği tesadüfî değildir. Türkistan bozkırlarında (Orta Asya) yaşayan birçok Türk topluluğunda kâinatı üst tabaka, alt tabaka ve bir de insanların oluşturduğu orta tabaka olmak üzere üç kısma ayırırlardı. Üst kısım, 7 gök tabakasından ibaret olup, burada her şeyin yaratıcısı Gök Tanrı bulunur. Belirtilen üç tabakanın ruhları hiçbir şekilde birbirleriyle temasta değildirler. Hepsi müstakil olarak kendi bölgelerinin mutlak hükümdarıydı.

Orhun Abidelerinde "Tengri" denilen, göğü ve buna zıt olan toprağı ayırdıklarını belirten "üst mavi gök altında yağız yer yaratıldı, ikisi arasında kişioğlu yaratıldı" gibi cümlelere rastlanır. Yine aynı yazıtlarda, Türklerin başarı ve zafer kazanmalarını sağlayan, onları felaketten koruyan Gök Tanrı'nın adının sık sık tekrarlandığına şahit

---

[202] H. Tarcan, **a. g. e.,** s. 150.

oluruz. İşte Orta Asya bozkırlarında doğan bu inançlar, sonunda birçok fantastik şiirler, şarkılar, edebiyat vs. sanat unsuru olarak ortaya çıkmıştır.[203]

Güneşin şefaati, ayın doğması, denkleşmesi, yıldızların akması, hepsi ayrı ayrı insan ruhunu etkileyen olaylardır. Uzayla ilgili motiflerin ortaya çıkış sebepleri de bu yüce inancın gücünden meydana gelmektedir. Güneş sistemindeki cisimlerle ilgili geometrik şekiller, biçim ve isim olarak uzayla ilgili motifleri oluşturmuşlardır.

5. 2. 6. Damga, İmler ve Yazı Tipli Motifler

Damga ve yazının ilk başlangıcı Orta Asya'ya dayanmaktadır. 30 binlerde insanlar, kayalara resim yapmaya başlamıştır[204]. İlkel insanlar, aynı tarihlerde, yeryüzünün başka yerlerinde de resim yapmaktadırlar. Fakat bu resimlerle, Orta Asya insanının yaptığı resimler arasında çok büyük bir ayrım vardır. Diğer insanların yaptığı resimler, birer natüralist resimdir. Doğada gördüklerinin aynının, büyük bir artist tarafından yapılmış mükemmel resimler ve kusursuz kopyalarıdır. Orta Asya insanının yaptığı resimlerin çocuksu bir hali vardır, basit çizgiler, noktalar şemalar halinde kişiler, stilize edilmiş hayvan resimleri ile bir şeyler anlatma endişesi taşımaktadırlar. Kısacası, doğada gördüklerini değil, kafada, düşündüklerinin resmini yapmak endişesi duymuşlardır. Orta Asya insanı doğaya, olaylara, kafasının içiyle bakan, hissettiğini, düşündüğünü, soyut kavramları, görselleştirebilen onu, önce mağara duvarlarına, sonra da taşa resim halinde işleyen kişilerdir. Daha sonra bunları somut hale getiren kişiler Ön-Türklerdir. Ön- Atalarımız bu kişilere doğanın, yaşamın sırlarını anlamaya, onları açıklamaya ve sonunda onları görselleştirmeye çabalayan ve bunu başaran kişilere "Ögül Ugus"lar demişlerdir. Düşüncenin resmini yapanlar Ög, düşünme yeteneği, Ugus, "yazı, resmetme" ileri seviyede ve onu icra etme yeteneği olan kişilerdir. Bu sanat, 20 binlerde, bir adım daha ileri gitmiş sert kayaların uçlarıyla, daha az sert kayalara vurarak "noktalama tekniği" bulunmuştur. Orta Asya insanı, çok sayıda binlerce yıldan beri kullandığı taşı bu kez, evrensel uygarlığa resim yapma aracı olarak hediye etmiştir[205].

Orta Asya insanı, insanüstü gücünü kullanarak artık bütünüyle bir olayı anlatacak resimler yapmaya başlamışlardır. Taşa resim yapmak çok zor olduğundan, bu öyküler

---

[203] T. Parlak, **a. g. e**., s. 61.
[204] H. Tarcan, **a. g. e**., s. 110.
[205] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 110

içinde binlerce yıl boyunca tekrarlanan bazı kavramları sembol/şekillerle ifade etme kolaylığını bulmuşlar ve yazı içinde yazı elemanları ortaya çıkmıştır ki, bunlara damga adı verilmiştir. İşte bu damgaların doğuşuyla, yazıya ilk büyük adımlar atılmıştır[206]. Bu damgalar Oğuznamelerde "cızık" olarak geçmektedir. Petroglif olarak da bilinmektedir. Petrogliflerin tarihi, 18 binler olarak düşünülmüştür.

Ön-Türkler, kavramları ve düşüncelerini 13. ve 12. binlerden başlayarak yazılı kayaların paralelinde, damga döneminden yazı dönemine olan evrim izlenebilmektedir.

Ön-Türklerde yazı sistemi, damga kavramı üzerine kurulmuştur. Bu çizgiler, lekelerle ifade edilen kendi içinde tam ve yeterli olan bir sistemdir. Sembol-resimdir. Her biri birer damgadır. Her biri ayrı bir kavramı ifade eden, hece okunuşunda birer sözcüktürler. Örneğin, OQ, günahsız olma/kuantum; Ok/uma, yorum; Uç, lidser, bayrak; On, kozmos, kozmos kişisi; At, at, canın tenden dışarı (tanrıya atılması), egemen… vb. anlamları taşırlar, yani her biri tek şekil, tek harf görüntüsünde olmasına karşın, hece olarak da okunurlar ve önemli olan bu "hece"lerin bir "sözcük" oluşu yukarıda gördüğümüz gibi yalnız başına bir kavram ifade edişidir[207].

Her aşiret halılarına, kilimlerine kendilerine özgü bir tanıtma işareti (damga) koyarlar. Bu damga aşiret birliğini güçlendirmeye, geliştirmeye yaradığı gibi, karışan, kaybolan halıların hangi aşirete ait olduğunun kolayca tanınıp bulunması için dokunur. Türkmenler, kendi damgalarını taşıyan motifleri mutlaka dokuma içine işlerler. Nomadlar, hayvanlarına sıcak demirle dağladıkları bütün ev eşyalarına, çadırlarına, kilimlerine, halılarına işledikleri bu işaretler, Selçuklu ve Osmanlılar dönemlerinde de sultanların tuğralarını süslemiştir. Örneğin, ilk Selçuklu sultanlarından Tuğrul Bey'in tuğrası Ok ve Yay'dı[208].

5. 2. 7. Oz Damgası-Gamalı Haç/ Svastika

Orta Asya medeniyet abidelerinin üzerinde bulunan çok sayıda kaya resmi, işaret ve damga, yüzyıllardan günümüze ulaşmıştır. Bunlardan en gizemli ve en çok kullanılan işaretlerden biri de, "Oz" damgası/çarkıfelek'tir[209].

Ön Türklerde kullanılan, "Oz" diye okunan damganın nerede ve ne zaman ortaya

---

[206] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 110
[207] H. Tarcan, **a. g. e.**, s. 148.
[208] M. Ateş, **a. g. e.**, s. 155.
[209] T. Parlak, **a.g.e.**, s. 20-21.

çıktığı kesin bilinmese de çoğunlukla "Svastika" olarak isimlendirilmiştir. Svastika, Hintçe bir kelime olup, "Si" (iyi) ve "as" (olmaz) eklerinden oluşmaktadır. Bu şekliyle kelime, "mutluluk" ve "hayat" anlamlarına gelir[210]. Bu damga, Ön Türk göçleriyle Hindistan'a gitmiş, Nazilerin Hint/Cerman ırkı teorilerinin amblemi halinde ortaya çıkmıştır[211]. Ön Türklerde "Oz"laşarak tanrıya erişmeyi temsil eden bu damga, Nazilerde insanlık suçu timsali olarak kullanılmıştır. "Oz Damgası" öbür dünyaya geçerek orada şekil değiştirerek (metamorfoz/başkalaşma) yeniden oluşum şeklindeki düşünceyi kapsar. Mevlevi ve Bektaşilerde, insanların grup halinde eksenleri etrafında dönerek "göğe" yükselme inancı yaygındır[212].

Saz şairleri de, sazları ile Canları "Oz"laştırır. Tanrıya eriştirirler. Bu nedenle saz şairlerine OZ/AN denilmektedir.

"Oz"laşma kavramının, ateş kültünden geldiği düşünülmektedir. Bu kavram güneş kültüne ait kutsama töreninde görülmektedir. Kutsama töreni de, Tanrı Boğanın boynuzlarıyla güneşe erişilen yeryüzünün iyilik ve bereketini, güneş vasıtasıyla ışık ve enerji halinde yeryüzüne yılan şeklinde ulaşmasını temsil etmektedir.

8 binlere ait kaya resimlerinde gördüğümüz dünya görüşü, gelenek halinde günümüze gelmiştir. "Oz"laşarak Tanrı'ya ulaşma fikri, Mevlana'ları, Yunus Emre'leri Anadolu'ya gönderen Ahmet Yesevi'nin temel felsefesi idi. Ahmet Yesevi için yaptırılan külliyenin temel süsleme motiflerini "Oz damgası" oluşturmaktadır.

Haç şeklindeki Svastika işaretinin şekilleri de "Sami", "Side", "Namidya" yazıtlarında ve bazı eski yazı sistemlerinde, değişik sesleri ve ses birleşimlerini ifade etmektedir. Svastikanın değişik şekilleri, Eski Türk Orhun-Yenisey alfabesinde "Z" sesinin karşılığı olarak kullanıldığı gibi, aynı işaret halı ve kilimlerde de motif olarak görülmektedir.

"Oz" damgasının diğer şekli "Çarkı Felek"tir. "Çarkı Felek", "Gamalı Haç", "Svastika" olarak da bilinmektedir. Tarihin her devrinde pek çok millet, bunu kendisine göre yorumlamış, sahip çıkmıştır. En eski örnekleri, Türkistan (Orta Asya) Kara-Tau, Ala-Tau ve Jungar Ala-Tauları'nda bulunmaktadır[213]. Karatav kültürü, Himalayaların

---

[210] C. Alyılmaz, , "Gamalı Haç (Svastika)", **Töre Dergisi**, S. V, İstanbul 2003, s. 17.
[211] T. Parlak, **a.g.e.**, s. 20-21.
[212] T. Parlak, **Tur-an YolundaAral'ın Sırları,** Ankara 2007, s. 33.
[213] H. Tarcan, **a. g. e.,** s. 135.; Karatav Kültürü, Himalayaların güney batısından, Hindistan'ın kuzey batısındaki Aravallı dağlarına ve eteklerindeki THAR çölüne kadar iner. Karatav kültürünün doğu sınırı

güneybatısından Hindistan'ın kuzeybatısındaki Aravallı dağlarına ve eteklerindeki Thar çölüne kadar iner. Karatav kültürünün doğu sınırı Himalayaları ve Tibet'i batıdan çevirir. Çin'e gitmez. Kuzeye yükselir. Fergana vadisini geçer. Bu yüzden svastika Hindistan bölgesinde sıkça görülür.

Birçok bilim adamı, bu işareti güneşin sembollerinden biri olarak kabul ederler. Bu araştırmacılara göre svastika, insanoğlunun güneşle olan iptidai/büyüleyici ilişkisini veya güneş kültünü sembolize eder. İşte bu sebepten dolayı, svastika işareti ile güneş tasvirinin birbirine benzemesi hiçte tesadüfî değildir.

Tek Tanrı inancı, büyük çoğunlukta Ön Türkçe yazıtların içeriğini oluşturur. Bu inanç ve Tanrıya erişme gereksiniminden Ateş kültü ve Ateş evleri doğmuştur. Önceden belirtmek gerekir ki, Ateş kültü, Ateşe tapmak değil, Ateşi Tanrıya erişmek için bir araç olarak kullanmak demektir. Ön Türkler, Tanrıdan eş olarak doğduklarına inanırlar. Toplanıp kendi aralarından birini Buğ (bey-ced) seçerler, bu kişinin halkına kul-köle gibi hizmet etmekle yükümlüdür. Ölümünde yeniden toplanan halk, Buğ'a eğer halkına iyi hizmet etmişse, Tanrının kendine lütfettiklerinde başarılı ise, vücudunun ateşe verilmesi hakkını tanır. Ateş evinde yapılan özel merasimle, Buğ'un vücudu yakılır, ruhu Tanrı'ya vücudunun külleri ya da, yarı yanık kemikleri toprak kaplarda saklanır[214].

Ateş evleri ve toprak kaplar, Ön Türklerin varlığını gösteren en büyük belgelerdir. Hint ya da Antik Grek kökenli olduğu sanılmaktadır. Ateş kültü Ön Türklere ait olmakla birlikte, asla Ön Türklerin ateşe taptıkları anlamını taşımaz. Bu kültü canın Tanrı'ya uçurulması için kullanılan bir araç olarak geliştirmişlerdir.

Bu araç, ateş kavramı tarafından sistemleşmiş olduğu için "ateş kültü" adını almış olup, "Oz" damgası ile anılır. Ateşle ilgili diğer bir kült ise "Güneş kültü"dür. Ateş kültü ile ilişkilidir. Ön Türkler güneşte, Tanrı'nın kudretini, enerji, ışık kudretini görürler, güneşe tapmazlar, yani hayat veren dört ana kürenin (Atmosfer/Hava küre, Biyosfer/Canlı küre, Litosfer/Taş küre) güneş enerjisiyle birlikte birbiriyle etkileşimi sonucunda belirli bir nitelik kazanarak hayat bulduğuna kanaat getirmişler ve bu güneş kültünü, Çarkı Felek (Svastika) damgasıyla temsil etmişlerdir.

Azerbaycan, Güneş kültünün en yaygın olduğu eski yerleşim yerlerinden biri

---

Himalayaları ve Tibeti çevirir. Çin'e gitmez. Kuzeye yükselir. Fregan Vadisi'ni geçer. Bu yüzden Svastika Hindistan bölgesinde sıkça görülür.

[214] T. Parlak, **a. g. e.**, s. 21.

olmuştur. M. Ö. V. yüzyılda yaşamış olan Grek tarihçisi Herodot, Azerbaycan'ın eski boylarından Massegetler'in dini inançlarından bahsederken, şu görüşlere yer vermiştir: "Onların tapındıkları yegâne tanrı "güneş"tir. Güneşe atları kurban ederler." şeklindedir. Başka bir Grek tarihçisi, Strabon'da Heredot'un görüşündedir[215].

Tunç devrinden başlayarak bu damga, Nahcıvan Bölgesi'ndeki "Gami kaya" (Gemi kaya) ve Gobustan'daki kaya üstü resimlerinde görülmektedir. Bu tarihi mekânlarda Çarkı Felek, çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Azerbaycan'da, bu motifle bezenmiş sanat eserlerinin en değerli olanları, Hanlar bölgesinde yapılan arkeolojik kazılarda elde edilmiştir. Bu örnekler, Tunç ve ilk devre (2000 yılı sonu, 1000 yıl öncesi) aittir[216].

İncelediğimiz halılarda kullanılan motiflerden biri de, oğ damgası motifidir. Bu motife, fotoğraf 3-5-6-7-16-18-19-52-60-61-65-67'deki dokumaların zemininde, fotoğraf 30-33'deki dokumalarda madalyonun içinde, fotoğraf 44'deki dokumada bordürde rastlanmaktadır. Fotoğraf 26'da ise madalyonun şekli, oğ damgası biçiminde oluşturulmuştur.

Kazak Bölgesi'nin Baba Derviş yerleşim merkezlerinde, bu devre ait olduğu tespit edilen ve üzerinde girift bir Svastika tasviri olan külden bir mühür bulunmuştur. Yine diğer bir örnek, Nahcıvan'da I. Kültepe kalıntılarının ikinci tabakasında bulunmuştur. Çini bir kapak üzerinde rastlanan bu motifin, M. Ö. 3000 yıl öncelerine ait olduğu tespit edilmiştir.

Hint sikkelerinde değişik şekillerde görülen Svastikanın, Ön Türklerde "Kara-Tau" kültürüyle ortaya çıkarak, oradan diğer yerlere yayıldığı düşünülmektedir. Svastika işaretinin ortaya çıkışı ve anlamı hakkında birçok bilim adamı görüş sunmaktadır. Bunlardan biri de, Atatürk Üniversitesi öğretim üyelerinden Cengiz Alyılmaz'dır. Alyılmaz'a göre; "Eski insanlar güneşi kutsal bir varlık olarak tasvir etmeye başladıkları ilk çağlarda, önce onun reel görünüşünün şeklini çizdiler. Zaman geçtikçe dini dünya görüşündeki değişikliklerle bağlantılı olarak bu tasvirler şematik bir şekle dönüşerek, güneşi ifade eden şekil ortaya çıkmaya başladı. Onun ışınlarından, hareketin yönünü bildiren şekiller bugün Svastika dediğimiz şekilleri meydana

[215] T. Parlak, **a. g. e.**, s. 21.
[216] T. Parlak, **a. g. e.**, s. 21.

getirdi[217]" şeklinde ifade etmektedir[218].

Bütün bu bilgiler ışığında svastikanın güneşin sembolü olarak kullanıldığını kabul etmek mümkündür. Güneşin dünyaya hükmettiği gibi, insanların da bu ideallerini Svastika damgası ile dile getirme isteklerinin neticesinde yaygın olarak kullanıldığı düşünülebilir. Türk toplumlarının asırlar önce kullandıkları güneş motifi, bugün Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmi bayrağını süslemektedir[219].

Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'ndeki halı ve düz dokumalar üzerine yaptığımız bu çalışma sonucunda, Azerbaycan halılarının motiflerinde, göl, honca, turunç, padnos gibi isimlerle adlandırdıkları, madalyon şeması hakimdir. Halı madalyonunun şekline göre geometrik madalyonlular, altıgen madalyonlular, sekizgen madalyonlular, kare madalyonlular, yıldız madalyonlular, haç şekilli madalyonlu halılar şeklinde isimlendirmek mümkündür. Bitki motifleri, süslemede ikinci derecede kalan, geometrik kompozisyonlar dışındaki boş alanları doldurmak için kullanılır. İnsan motifleri eski örneklerde gerçekçi bir şekilde, günümüzde ise, üsluplaştırılmış halde sunulur. Hayvan figürleri arasında kuş, köpek, koyun, koç, deve kedi motifleri görülür[220].

Azerbaycan halılarında kullanılan kuş, köpek, koç, koyun, deve, kedi gibi figürler Anadolu halılarında da vardır. Kuş figürü bu motifler arasında en çok kullanılanıdır. Anadolu halılarında, çok çeşitli şekillerde işlenmekle beraber, kartal, çift başlı kartal, güvercin ve kumru, en çok kullanılan figürlerdir. Son yıllarda, keklik, turna gibi, nesli tükenmeye yüz tutmuş kuşlarının işlendiği örnekler de görülmektedir.

Köpek figürü, Anadolu halılarında en çok kullanılan motiflerden biridir. Kedi ise, Anadolu'da çok görülmez. Ancak, Kırşehir halılarında kullanılan örnekleri vardır. Fakat yaygın değildir. Koyun, koçbaşı gibi süslemeler, Azerbaycan halılarına mimarideki süslemelerden geçmiş motiflerdir. Anadolu'da da benzer şekilde, mezar taşı ve mimaride kullanılan süslemelerden halılara geçmiştir. Anadolu'nun hemen her yerinde, aynı isimlerle anılan, gerçeğine benzeyen veya üslûplaştırılarak verilmiş çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Deve, Anadolu'da halı ve düz dokuma yaygılarda çok kullanılan figürlerden biridir. Gördes halılarında, gerçeğine çok yakın bir şekilde işlenir, Döşemealtı

---

[217] C. Alyılmaz, **a. g. e.,** s. 17.
[218] T. Parlak, **a. g. e.**, s. 21.
[219] T. Parlak, **a. g. e.**, s. 21.
[220] B. Deniz, **a. g. e.,** s. 157.

(Antalya) halılarında geniş ve dar kenar üzerinde görülür. Toroslar Bölgesi'nde, benzer isimle anılan süslemeler mevcuttur. İç Anadolu Bölgesindeki düz dokuma yaygılarda, özellikle Yozgat çevresinde, boynu eğri adıyla tanınır. Benzer süsleme aynı isimle, günümüz Kırşehir ve Maden (Niğde) halılarında da bulunmaktadır[221].

İnsan motifleri eski örneklerde gerçekçi bir şekilde, günümüzde ise, üsluplaştırılmış halde sunulur. Hayvan figürleri arasında kuş, köpek, koç, koyun, deve, kedi motifleri görülür.

Bu örnekler yatık veya dikey karakterli, (S) şekilli motiflerle bezelidir. Bu motifin su kültürü ile ilgili olduğu söylenmektedir. Ayrıca, bitki süslemelerinde, büte/buta motifi de kullanılır.

Sekiz köşeli yıldız motifleri, halılarda da mimari eserlerde olduğu gibi, ya tek olarak işlenmiş, ya da sıralar halinde dokunmuştur. İki küçük karenin, 90 derece dönük haliyle üst üste gelmesinden oluşmuştur. Bu tür sekiz köşeli yıldızlar, Türkistan, Azerbaycan ve Anadolu halılarında da kullanılmıştır (K. F. 7-8). Yine sekiz köşeli yıldız motifi, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan ve çalışmamızda da yer verdiğimiz, fotoğraf 8'deki halının zemininde, üst üste madalyonlar şeklinde dokunmuştur.

Karşılaştırma fotoğrafı 7. Sekiz köşeli yıldız madalyonlu halı, Kars, (N. Görgünay Kırzıoğlu).

[221] B. Deniz, **a. g. e.,** s. 159.

Karşılaştırma fotoğrafı 8. İç içe sekiz köşeli yıldız madalyonlu halı, Azerbaycan-Bakü, (N. Görgünay Kırzıoğlu).

İncelemiş olduğumuz, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'ndeki halı kilim ve düz dokumalarda, oğ damgası, kurt izi, kurtağzı, elibelinde, bereket, muska, yıldız, hayat ağacı, koçboynuzu, dragon (ejder), suyolu, göz, çengel, çakmak, pıtrak, akrep, tarak, saçbağı ve benzeri geometrik motifler kullanılmıştır. Bu motifler güç, kuvvet, kahramanlık, sevgi, nazar, çoğalma gibi konuları temsil ederler. Dokumaların bir kısmında ise, natüralist çiçekler, dal, çiçek, hatai, gonca ve hançer yapraklar kullanılmıştır. Bu motifler, daha çok Azerbaycan'ın İslam dinini yaşamasından itibaren dokumalarda görülmeye başlanmıştır. Ayrıca bazı halılarda kufi yazıya benzer motifler zeminde ve bordürlerde görülmektedir.

5.3. Malzeme ve Teknik

5.3.1. Malzeme

5.3.1.1. Düz ve Kirkitli Dokumalarda Kullanılan Hammaddelerin Hazırlanışı

Nahcıvan halıları, Karabağ grubunda yer alan halılardır. Halıcılıkta kullanılan kuzu yünü çok kıymetlidir. Özellikle martta doğmuş kuzular, eylül ve ağustos aylarında kırkılırlar. Onların yünü yaz ve sonbaharda kırkılan koyunların yününden daha yüksek değerdedir ve daha kıymetlidir. Kuzu yünü, yumuşaklığı ve parlaklığı ile koyun yününden farklıdır[222].

İplik yapan zanaatkarların Türkler arasında varolduğunu eski Türk

[222] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 70.

kaynaklarından öğrenmekteyiz. Harzemşahlar dönemine ait kaynaklarda "ip satkucu" yani ip satıcısı gibi sözlere rastlanmaktadır[223].

Yün ipinin hazırlanmasında önemli olan yünün çeşitlenmesi ve temizlenmesidir. Kuzuların, koyunların ve koçların yünü birbirinden ayrı istif edilir. Yün aynı zamanda cinsine göre çeşitlendirilir. Ana koyunların sağılma devrindeki yünü, en kaba yündür. Havın, arışın ve argacın karakteri ipin hazırlandığı yün liflerinden oluştuğuna göre yünü seçerken liflerin uzunluğuna ve rengine dikkat edilir.

Kırkımdan çok önce sürüdeki en güzel koyunlar seçilip ayrılır. İp hazırlamak için elde edilmiş yün iyice yıkanır. Çoğu zaman yün temizlensin diye koyunlar birkaç defa çaydan geçirilir. Yünün yıkanması çok zor bir iştir. Bu iş çay kenarlarında yapılır. Bazı bölgelerde yünün yıkanmasında yağmur suyundan yararlanılır. Yünün boyanması amacıyla bazen ılık suda sonra soğuk suda yıkanır. Yün, parça parça bir taşın üzerine konulup sulanır ve ağır bir çubukla dövülerek temizlenir[224]. Bu işlem, yünün altından temiz su akıncaya kadar devam ettirilir. Daha sonra iyice yıkanıp temizlenen yün kurutulur. Kurutulan yün önce özel çubuklarla çırpılır, sonra tarama işlemine geçilir. Yünün taranması en önemli hususlardan biridir. Tarama sırasında yün tarağından yararlanılır (Resim10)[225]. Yünün taranması işlemi bittikten sonra ipin hazırlanması aşamasına geçilir.

İğ ve teşi, tarihten önceki çağlardan beri, hemen hemen bütün kavimlerde şekli hiç değişmeden yayılıp kullanılan bir alettir. Teşi ile iğ arasındaki fark, birisinde ip eğrilirken ağırşak yukarıda, sapı aşağıda, diğerinde ise ağırşak aşağıda sapı yukarıdadır[226].

İyi bir ipin elde edilmesi için yünün kırkım zamanı, hatta hayvanın bedeninin hangi tarafından elde edilmesi, argacın durumu, sağlamlığı, elastikliği, parlaklığı, uzunluğu gibi önemli hususlara dikkat edilir[227]. Bütün bu aşamalardan geçen yün, daha sonra çile haline getirilerek (Resim 11) boyama işlemine tabi tutulur.

---

[223] T. Parlak, **a. g. e.,** s. 20; B. Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş,** C. IV., Ankara 1978, s. 137.
[224] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 70.
[225] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 71.
[226] B. Ögel, **a. g. e.,** s. 143.
[227] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 71.

Resim 10. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde Bulunan Yün Tarağı, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

Resim 11. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde Bulunan Çıkrık, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.

5.3.1.2. Düz ve Kirkitli Dokumalarda Kullanılan Araçlar

Nahcıvan bölgesindeki Kültepe kazılarını sürdüren ekibin başkanı O. Habibullayev'in fikrince, artık Neolitik Çağda Azerbaycan'da kaba yün kumaşların dokunduğu dokuma tezgahları mevcut olmuştur (M. Ö. V-IV. bin). Kültepe'de ortaya çıkarılan IV.-III. bine ait yaşayış meskeninde el iğinin başlığı, kil ve kemikten yapılmış eğirme çarkının makarası (iplik eğirme için aletler) bulunmuştur ki, bunlar

Azerbaycan'da daha o zamanlar eğirme ve dokuma sanatlarının varlığını göstermektedir[228].

Tezgah: Düğümlü halılar ve hatta düz dokuma yaygılar, aynı tip tezgahta dokunabilirler. Hatta her tezgahta hazırlanmış olan tek ve bir çözgü sistemi üzerine aynı zamanda halı, kilim, sumak, zili dokunabilir.

Dokumacılıkta kullanılan tezgahlar iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar yere paralel yatay tezgahlar (konar göçer tezgah-yer tezgahı) veya dik tezgahlar (ıstar, ip ağacı, mazman) dik tezgahlarda "germe tipi tezgahlar" ve "sarma tipi tezgahlar" olarak ikiye ayrılmaktadır[229].

Bu tezgahlar en basitinden en gelişmişine kadar, çözgülerin örüldüğü iki uzun sopa (levent), çözgülerin çaprazlanmasını sağlayan gücü sopası ve çözgülerin arasına konulan varangelen (vardagel) isimli yassı tahtadan meydana gelmektedir. Genelde konar göçerlerin kullandığı en ilkel tezgah olan yer tezgahı, istenildiği zaman istenilen yere konulabilen basit bir tezgahtır.

Dokunmak istenen yaygının ebatlarına göre, toprak üzerine dört köşeye birer kazık çakılır. Dikdörtgenlerin dar kenarlarını meydana getirecek düzgün iki çubuk bu kazıkların dış tarafına, yerden 10 cm. yüksekliğinde sıkıca bağlanır. Levent görevi gören bu ağaçlara düzgün bir şekilde çözgü ipi sararak çözgü hazırlanır. Çözgü ipi hazırlanırken dokunacak halı veya kilimin kalitesine dikkat edilir. Hazırlanan çözgünün ortasına gelecek bir yerde iplerin üzerine, enine yerleştirilir. Alt taraftaki çözgüler aynı ip ile tekrar bu çubuğa bağlanarak, gevşek olarak askıya alınır. Bu çubuk çözgü sisteminden biraz daha yüksekte her iki yanda birer taş üzerine tutturulur. Bundan sonra dokumanın yapılamayacağı üst kısımda, üst üste çıkmış olan alttaki çözgüler, teker teker bastırılarak çözgünün önceki normal alt üst durumu meydana getirilecek şekilde oluşan boşluğa-ağızlığa kargı denilen yassı bir çubuk geçirilir ve gücü ile orada çözgüler çaprazlanmış olur. Dokuyucu hazır duruma gelen en basit dokuma tezgahına sarılı çözgülerin üzerine oturarak gerdirilmeyi sağlar ve dokumayı yapar.

Dikey tezgah ise, aynı sistemin, taşıyıcı iki yan tahta üzerine levent silindir şeklindeki ağaçlar monte edilir. Bu leventler bir oyukla hareket edip, dönebildikleri

---

[228] V. Paşayeva, **a. g. m.,** s. 77.
[229] T. Parlak, **Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği,** Erzurum 2002, s. 35.

taktirde, sarma tezgahlar meydana gelmiş olur. Germe tezgahlarda ise kama ismi verilen ağaç çivilerde gerdirme sağlanmaktadır[230].

Ahşap sarma tezgahlar makbul olanlarıdır. Halı veya kilim tezgaha sarılarak dokunduğundan bu adı almıştır. Parçaları fazla ve çeşitli olduğundan hepsini ayrı ayrı belirtmekte fayda vardır[231].

Sarma tezgahın parçaları ve görevleri:

Yan tahtası: Levent ve gücü ağacının birbirine takılmasından halı kilim tezgahının ağaç kısmı meydana gelir. Yan tahtası leventleri tutar, dönmelerini sağlar ve iki adettir.

Levent (Merdane): Alt ve üst olmak üzere iki tanedir. Çubuk demirlerine takılan çözgünün alt ve üstlerini tutar. Çözgünün gerilmesini ve sarılmasını sağlar.

Gücü ağacı: Halı veya kilimin kaliteye göre çözgü ayarını muhafaza eder. Çapraza geçim tellerinin bağlı olmasını sağlar.

Varangelen: Çaprazı açıp kapatmaya yarar.

Oturma tahtası: Halı veya kilimi dokuyacak işçilerin oturmasına yarar. Tezgahın **boyunda olmalıdır.**

Tezgah yatağı: Üzerine tezgah kurulmaya yarar.

Payanda: Yan ağaçlarına desteklik yapar. Yan ağaçlarının dik durmasını sağlar.

Çapraz: Sallantıyı keser ve tezgahları sabitleştirir.

Takoz: Leventin demirini durdurmaya yarar. Kol demirine desteklik yapar.

Gerdirme makinesi: Eğri demir, boru demir, kol demiri ve köstek birbirleriyle yardımlaşarak halı veya kilimin gerdirilmesini sağlar.

Çubuk demiri: Çözgünün uçlarına takılarak halı veya kilimin alt ve üstünü tutar.

Ahşap Sarma Tezgahın Kurulması

Tezgahın kurulacağı yere tezgah parçalarının tamamı getirilir ve çaprazların tamam olup olmadığı kontrol edildikten sonra tezgah yataklarına yan tahtalar yerleştirilerek, payandalar çakılır. Önce alt merdane, yan tahtalarındaki yuvalarına yerleştirilir. Üst merdane takıldıktan sonra yatakları birbirine bağlayan bağlantı ağacı çakılır. Çaprazda çakıldıktan sonra yan tahtalar üzerine (tezgahın dört köşesine) birer çividen dört çivi çakılır. Sağ üstten sol alta, sol üstten sağ alta olmak üzere çapraz iplik

[230] T. Parlak, **a. g. e.,** s. 35.
[231] T. Parlak, **a. g. e.,** s. 36.

çekilir. Bu çapraz ipin kesiştiği yerin birbirine hafifçe temas etmesi gerekir. Bu şekilde tezgah kurulmuş ve kontrolü de yapılmış olur. Tezgahın iyi kurulması dokunan halı veya kilimin kalitesini artırır[232].

5.3.2. Teknik

Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde sergilenmekte olan halı dokumalarında Türk (Gördes) düğümü ile İran (Sine) düğümü kullanıldığı tespit edilmiştir. Kilim dokuma ürünler, ilikli kilim ve iliksiz kilim teknikleri kullanılarak dokunmuştur. Cicim dokuma ürünlerde, atkı yüzlü seyrek motifli cicim dokuma tekniği; zili dokumalarda, zili-verne tekniği ve sumak dokumalarında ise; atkısız düz sumak dokuma tekniği kullanılarak dokunduğu tespit edilmiştir.

5.3.2.1. Türk (Gördes) düğüm tekniği

Bu düğüm şekli, ilk olarak Manisa'nın kazası olan Gördes'te kullanılması nedeniyle bu ismi almıştır. Halının her çift çözgü teline bağlanarak uçlar iki telin arsından çıkarılır. Bu düğüm ile dokunan halılar, daha uzun ömürlü olmaktadır. Geometrik ve üsluplaşmış desen motifleri, Türk düğümü ile kendini daha iyi göstermektedir. Halıda hav dokusu dökülmüş olsa bile; kilim gibi, desen motifleri halı yüzeyinde aynen kalır.

Azerbaycan halılarında, halk arasında, gülabi ilme diye anılan, Türk düğümü hâkimdir. Ancak, dolama ilme diye anılan, İran düğümlü örnekler de vardır. Özellikle dört mevsim halıları gibi bezekli ve figürlü örnekler de İran düğümü tercih edilmektedir. Çünkü figürlü halıların kompozisyonları, çok ince detaylar içerir ve İran düğümü bu ayrıntıların verilmesi için daha elverişli bir tekniktir.

5.3.2.2. İran (Sine) düğüm tekniği

Bu düğüm şekli, ilk olarak İran'da kullanılması nedeniyle İran düğümü adını almıştır. İran düğümü, Türk düğümü kadar sağlam değildir. Yurdumuzda Kayseri, Sivas, Isparta ve Ladik halıları bu düğüm tekniği ile dokunmakta ve bitkisel motifli desenler halı yüzeyinde daha düzgün görünmektedir. İran düğümünde; ilme ipliği ya ön çözgü teline, ya da arka çözgü teline bağlanarak ilme ipliğinin öbür ucu diğer telin arkasından öne geçirilerek serbest bırakılır. Bu düğüm tekniği bitkisel motiflere uygundur. Motifler daha belirgin ve parlak görünür.

---

[232] T. Parlak, **a. g. e.,** s. 36.

5.3.2.3. Kilim Dokuma Tekniği

İlikli kilim: Bir motifin sınırları arasında gidip gelen atkı ipliği, komşu desenin sınırına geldiğinde, kendi bölgesindeki en son çözgüyü dolanarak geri döner. Böylece yan yana olan iki motif arasında dikey bir boşluk (ilik) oluşur. Bu iliklerin belirli bir sıra yükselmesinden sonra (yaklaşık 1 cm. kadar ilik oluştuktan sonra) aynı çözgüden atkının dönmeyip daha ileri götürülmesi ile kapatılması mümkündür. Bu teknik ile dokunan kilimler de, dikey çizgilerin, basamaklar halinde bölünmesi yöntemiyle, uzun deliklerin oluşması önlenmiştir. Katalogumuzda yer alan ve ilikli kilim tekniği ile dokunan kilimler, fotoğraf 52-55-56-57-58 ve 59'da yer almaktadır.

İliksiz kilim: Dikey çizgilerin oluşmasını engellemek için çoğunlukla çapraz ve enine çizgilerden oluşan desenler dokunur. Kilimde ne kadar delik bulunursa kilimin yapısı da o kadar zayıflar. Bu nedenle ilikler çeşitli şekillerde yok edilir. İliklerin kenetlenmesiyle yok edildiği kilim tekniği dışındakiler, aynı kilim üzerinde, değişik motiflerde, aynı anda uygulanabilir. İliklerin yok edildiği dokuma tekniğinde dokunan örnekler diğerlerinden farklı özellik gösterir. Özellikle "Saray Kilimleri" denilen kilimlerin XVI.-XVII. yüzyılda bu teknikle dokunmuş olduğu görülür. Fotoğraf 53-54'de yer alan kilimler iliksiz kilim tekniği ile dokunmuşlardır.

5.3.2.4. Sumak Dokuma Tekniği

Atkısız düz sumak dokuma: Araya atkı atılmadan dokunan düz sumak dokumasıdır. Bazı bölgelerimizde Malatya, Gaziantep, Diyarbakır, Elazığ yöresinde çorap dokuması olarak adlandırılır. Daha çok çuvalların yüzü bu şekilde dokunur. Sadece desen ipliklerinin çözgülere çifter çifter sarılması ile meydana gelir atkı atılmaz. Bazı desen iplikleri motif boyunca arkadan atlayarak motifin başına geçer ve bu yüzden dokumanın yüzünde bir kabarıklık meydana gelir.

Fotoğraf 60-61-63'deki sumak dokuma yer yaygısında ve 62'deki mafraşda, atkısız düz sumak dokuma tekniği kullanılmıştır.

5.3.2.5. Cicim Dokuma Tekniği

Atkı yüzlü seyrek motifli cicim: Daha kalın dokumaların elde edilmesi için bu dokuma türü kullanılmaktadır. Atkıların çözgüleri gizleyecek şekilde bol bırakılıp bastırılarak "atkı yüzlü" bir zemin arasına motiflerin dokunmasıyla meydana gelen bir dokumadır. Daha çok heybe, çuval torba gibi kalın olması gereken türler bu şekilde dokunmaktadır. Ayrıca cicim dokuması iki sırada bir tamamlanan sarma işlemi ile

meydana gelen motifler kilim dokumalar arasına serpilmiş olabilir ki, bu durumda süsleyici bir unsur olarak kullanıldığında pek çok kilim dokumasında bu tür süslemelere rastlanır. Fotoğraf 64-65-66'da yer alan cicim dokuma ürünlerde de kullanılan teknik, atkı yüzlü seyrek motifli cicim tekniğidir.

İncelemiş olduğumuz, halı ve düz dokumalarda bu teknikler kullanılarak dokumalar gerçekleştirilmiştir.

5.4. Renk

Azerbaycan halı ve düz dokumaları çok renklidir. Ancak, kahverengi, beyaz, kırçın, kırmızı, siyah renkler çoğunluktadır. Bunun yanı sıra kahverengi-kırmızı, lacivert-kırmızı, siyah-kahverengi, kırmızı-mavi, mavi-lacivert karışımı renkler de görülür. Anadolu'da bu tür renklere kırçıllı denir. Çözgü ipi, genellikle saf halde, boyanmadan kullanılır.

Mükemmel kompozisyon, cazip süslemeleri ile birlikte Azerbaycan halı ve düz dokumaları, parlak, dolgun ve uyumlu renkleri ve bu renklerin tonlarının zenginliği ile şöhret kazanmıştır. Bu halılarda esas renklerin hepsinden faydalanılmıştır. Azerbaycan halılarındaki renk tonları son derece şuh, temiz ve parlaktır. Bununla birlikte renk dizilişi "ağır" ve "sakin"dir. Bu renkler sanki Azerbaycan'ın ayrı bölgelerinin manzaraları, elvan çiçekli bahçeleri, yeşil orman ve çimenlileri, karlı dağların sanatsal yansımasıdır. Halıda kullanılan renkler de sanki bunu ispatlamaktadır. Onlar doğal malzemelerden, adeta bitkilerden, çiçeklerden, güllerden, dut, ayva, ceviz ağaçlarının yapraklarından, birçok ağacın kabuklarından ve çeşitli böceklerden hazırlanıyordu. Mesela sarı ve sarıya benzer renkler sarı çöp, sarı gül ve encil yapraklarından, kırmızı ve cehrayı renkler boyak otundan ve kırmızı ve kırmız böceğinden, nohudi veya şekeri renkler soğan ve elma ağacının kabuğundan, sürmeyi ve mavi renkler doğal indigodan (tropik bitki) alınıyordu.

Anadolu'da da ipliklerin boyanmasında bitkisel boyalar kullanılmıştır. Mesela, kırmızı rengi elde etmek için boyak otu, kökboya (rubai tinctorum), kırmız böceği ve koşenil böceğinden faydalanılır. Sarı ve tonları, soğan kabuğu, papatya ve safran bitkisinden, kahverengi ve tonları ise, ceviz kabuğu ile elde edilmektedir.

Azerbaycan halı sanatının renk özelliklerinden birisi de sıcak ve soğuk renklerin bir arada kullanılmış olmasıdır.

İncelediğimiz, Kuba-Şirvan grubu halılarda kullanılan yeşil, sarı, kırmızı, mavi

renkler, çeşitli tonlarıyla bu halılara ayrı bir özellik verir. Gence-Kazak halılarında sarı, yeşil ve turuncu renkler daha egemendir. Karabağ ve Tebriz grubu halılarında ise sarı, kırmızı, yeşil ve kırmızı renkler hâkimdir.

5.4.1. Düz ve Kirkitli Dokumalarda Kullanılan Boyalar

Bitkisel boyalar, boyacılığın geliştirilmesinde, XIX. yüzyıl sonlarına kadar büyük önem taşır[233]. Eskiden beri doğal boya renkleri, bitkilerin kök, kabuk, yaprak, çiçek ve meyveleriyle toprak ve çeşitli böceklerden elde edilirdi. 1880 yılından sonra anilin ve alizarin boyaları bunların yerini almaya başlamış ve dokuma iplikleri bunların usulüne göre boyanmıştır. Oysa ki hiçbir boya maddesi, orijinal doğal boyaların yerini tutmamaktadır[234].

Boyama süreci üç aşamadan ibarettir. İpin boyanması için boyaya hazırlanması, onun yıkanması, boyanması ve ağartılmasıdır.

Doğal boyarmaddeler, doğada bazı bitkiler ve hayvanlar tarafından sentezlenen boyarmaddelerdir. Bitkilerin kök, gövde, yaprak ve çiçekleri taze veya kurutulmuş halde kullanılırlar. Boyarmadde içeren böceklerin ise dişi türleri kurutulup, öğütülerek toz haline getirildikten sonra kullanılır[235].

Yün ipinin boyanması için önce onu mordanlamak ve boyamak gerekir. Boyamada mordan maddelerinden faydalanmak zaruridir. Mordanlama sürecinde demir, kurşun, azot turşusu, arpa tanesi vs. maddeler kullanılır[236].

Mükemmel kompozisyon, cazip süslemeleri ile birlikte Azerbaycan halıları parlak, dolgun ve uyumlu renkleri ve bu renklerin nüanslarının zenginliği ile şöhret bulmuştur. Bu halılarda esas renklerin hepsinden yararlanılır. Azerbaycan halılarındaki renk tonları son derece şuh, temiz ve parlak olur. Bu renkler sanki Azerbaycan'ın ayrı ayrı bölgelerinin manzaraları, elvan çiçekli bahçeleri, yeşil orman ve çimenlikleri, karlı dağların sanatsal yansımasıdır (Resim 19). Halıda kullanılan renkler sanki bunu kanıtlamaktadır. Onlar doğal malzemelerden,adeta bitkilerden, güllerden, çiçeklerden, dut, ayva, ceviz ağaçlarının yapraklarından, bir çok ağaçların kabuklarından, çeşitli

---

[233] T. Parlak, **Çoruh Vadisinde Bitkisel Boya Potansiyeli,** Ankara 2007, s. 155.
[234] İ. Öztürk, **Doğal Bitkisel Boyalarla Yün Boyama,** Ankara 1994, s. 12; Ç. Aytaç, **El Dokumacılığı,** İstanbul 1982, s. 11.
[235] R. Karadağ, Türk Halı Kilim ve Kumaşlarında Kullanılan Doğal Boyarmaddeler, **Arış**, Ağustos 1997, s. 38. bkz. N. Enez, **Doğal Boyamacılık,** İstanbul 1987, s. 1. W. Brüggeman-H. Böhmer, **Rugs of the Peasants and Nomades of Anatolia,** München 1983, s. 88.
[236] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 76.

böceklerden hazırlanır. Mesela sarı ve sarıya benzer renkler sarı çöp, sarı gül ve encil yapraklarından, kırmızı ve cehrayı renkler boyak otundan ve kırmızı ve kırmız böceğinden, nohudu veya şekeri renkler soğan ve elma ağacının kabuğundan, sürmeyi ve mavi renkler doğal indigodan alınır. Doğal boyaların renklenme kabiliyetini artırmak amacıyla halk sanatçıları onların içine zey, tuz vs. sağlamlaştırıcı maddeler de katıyorlardı[237].

Halıcılıkta hayvan kaynaklı boyalar en eski ve devamlı boyalar olarak kabul edilir. Bunların en fazla kullanılanları fırfır (pur-pur), kırmız ve koşenildi. Bu boyarmaddelerden en eskisi fırfırdır. Kırmızı ve diğer renk tonları elde edilir. Bu boyalar çok kıymetlidirler. Böcek koşenilden de çeşitli mordan maddeleri ile kırmızı ve tonları elde edilirdi.

Hayvan kaynaklı boyalarla boyanan yünden dokunmuş halılar, renklerinin parlaklığı ve devamlılığına göre çok değerlidir. Fakat bu boyarmaddeyi almak çok zor bir iştir. Bu nedenle de bitki kaynaklı boyalardan daha fazla yararlanılmıştır. Aynı zamanda bölgenin bitki örtüsü de buna elverişli ve çok zengindir[238]. Bitkilerin yapraklarından, kabuğundan, köklerinden, gövdesinden, meyvelerinden, kuru kabuklarından ve çiçeklerinden yararlanılır[239].

Boyamada yünün kendi rengi büyük rol oynar. Açık renkler almak için beyaz yün, daha koyu renkler için ise açık-boz renkli yün kullanılır[240].

---

[237] S. Kurbanov, "Azerbaycan Halısında Renklerin Uygulanması", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 18, Erzurum 2001, s. 212.
[238] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 76.
[239] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 74.
[240] R. Tagiyeva, **a. g. e.**, s. 76.

Resim 12. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde Bulunan ve Boyamada Kullanılan Malzemeler ve Doğal Boya Bitkilerinden Birkaç Örnek, (Nahcıvan Devlet Halı Müzesi).

SONUÇ

Kuba-Şirvan, Gence-Kazak, Karabağ ve Tebriz olarak dört grup altında incelenen Azerbaycan halı örnekleri, dünyanın değişik yerlerindeki müzelerde sergilenmektedir. Bu müzelerden birisi de, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'dir. Müzede sergilenen halıların yanı sıra, düz dokumalar, ipliklerin boyanmasında kullanılan doğal boya bitkileri, yünün iplik haline gelmesinde kullanılan aletler ve çeşitli malzemeler yer almaktadır.

Azerbaycan'da halı dokumalara halça, düz dokuma yaygı türündeki dokumalara da palaz denilmektedir. Düz dokuma yaygılar içinde zili, cecim (cicim), şedde, verni (vemeh) ve sumak dokumalar yaygındır.

Azerbaycan halıları çok renklidir. Ancak, kahverengi, beyaz, kırçın, kırmızı, siyah renkler çoğunluktadır. Bunun yanı sıra kahverengi-kırmızı, lacivert-kırmızı, siyah-kahverengi, kırmızı-mavi, mavi-lacivert karışımı renkler de görülür. Bu dokumalarda, çok fazla renk ve tonları kullanılmıştır. Bu nedenle, dokumalar çok renkli ve canlıdır. Ayrıca, dokunan bu ürünlerde sıcak ve soğuk renkler bir arada kullanılarak, uyumlu bir ahenk sağlanmıştır. Hayvancılıkla geçimin sağlandığı bu bölgede halılarda kullanılan çözgü, atkı ve ilme ipliği de yündür.

Halılarda yer alan kompozisyon şekillerine göre isimlendirmeler yapılmıştır. Örneğin, Prebedil halısı, açma-yumma, salma söğüt gibi isimler verilmiştir.

Halılarda, üst üste sıralanan madalyonlardan oluşan bereket motifleri, diyagonal yerleştirilmiş buta motiflerinden meydana gelen kompozisyonlar ve serbest düzende yapılmış kompozisyonlar yer almaktadır. Ayrıca, Azerbaycan ve Nahcıvan dokumalarında, konulu ve minyatürlü halı kompozisyonu da sıkça kullanılmıştır.

Anadolu halılarında kullanılan motifler, bütün Azerbaycan ve Nahcıvan halı ve düz dokumalarında da kullanılmıştır. Pazırık halısında kullanılan hun gülü motifi, daha sonraki dönemlerde daha da gelişerek, oğ damgası şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Müzede sergilenen dokumaların bir kısmında yer alan oğ damgası dikkat çekicidir. Oğ damgası, Türk boylarını temsil eden en önemli motiflerden biridir. Daha sonra, Selçuklu dönemi halılarında kullanılan motifler, buradaki ürünlerde de kullanılmıştır. Selçuklu halılarının bordüründe gördüğümüz kufi yazılı bordürler, bu yörede İslam dininin yayılmasıyla birlikte, kendini dokumalarda da gösterir. Türk halıcılığının gelişme safhalarını izleyen Nahcıvan halılarında, hayvan figürlerinin dokunduğu halılar da bulunmaktadır. Özellikle av hayvanları (keçi, koyun, ceylan) bu dokumalarda

görülmektedir. Bu hayvanların dışında, güç ve kuvveti temsil eden aslan, ejder gibi hayvan figürleri de dokumalarda yer almaktadır.

Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan dokumalarda, sıkça görülen motiflerden biri de kuş figürüdür. Bu motif, özgürlüğü ve sevgiyi ifade eder.

İncelemiş olduğumuz dokumalarda kullanılan motiflerden biri de, saç bağı, muska ve diğer nazar motifleridir. Çünkü, Türk toplumunda nazara inanılır ve korunmak için bazı simge ve semboller kullanılır.

XIV.-XV. yüzyıllarda, Türk halı sanatında görülen bitkisel motifli kompozisyonlar, özellikle Tebriz grubu halılarında olmak üzere, stilize edilmiş olarak yer almıştır. Bu halılarda kullanılan motifler hatayi, gonca, penç ve yapraklardan oluşmaktadır.

Kullanılan bu motiflerin dışında kurtağzı, çeşitli hayvan figürleri, hayat ağacı, kuş motifi, elibelinde, yıldız, çengel, suyolu, bulut, çiçek, rumi, hatai ve bereket motifleri de incelediğimiz halılarda kullanılmıştır.

İncelemiş olduğumuz halı ve düz dokumalar, genellikle ihtiyaç amaçlı yapılan ürünlerdir. Örneğin, yer yaygısı olarak yapılan dokumalar, heybe ve ok çantaları gibi. Bunlar arasında, yer yaygısı olanlar, genellikle büyük boyutlu olarak dokunmuştur. Duvara asmak için yapılmış ürünler de ise kullanılacak yere göre boyutları değişmektedir.

Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde bulunan halı ve düz dokumalarda kullanılan renk, motif ve kompozisyonlar, Türk halıcılığının ne kadar gelişmiş olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Sonuç olarak; zengin Türk kültürünün bir ürünü olan Türk halıcılığını korumak için, halılarda kullanılan motiflere ve kompozisyon tiplerine bağlı kalınarak yeni ürünler yapılmalıdır. Bu çalışmalar gerçekleştirilirken, kullanılan bu öğelerin geliştirilmesi yoluna gidilmelidir. Yapılan halı ve düz dokumalar arşivlenerek, bu değerlerimiz nesilden nesile aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

ACAR, B., Kilim, Cicim, Zili, Sumak, İstanbul 1982.

……..., Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları, İstanbul 1975.

AKIN, G., "Orta Asya" maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. III, İstanbul 1997, s. 1383- 1388.

ALDOĞAN, M., "Türk Kilim Sanatı", Sanat Dünyamız, Yıl 10, S. 29, İzmir 1984, s. 12-23.

ALİYEVA-ULUSOY, K., "Halı Dokuma Sanatında "Lulubafi" İlme-Düğüm Forması ve "Palaz" Gibi Halılarda Tarihi Çağlara Bakış", Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Birinci Şöleni Bildirileri, 27–31 Mayıs 1996 Kayseri, Ankara 1998, s. 35-37.

ALYILMAZ, C., "Gamalı Haç (Svastika)", Töre, S. V, İstanbul 2003, s. 15-20.

"Aslan" maddesi, Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedi, C. II, İstanbul 1986, s. 892-896.

ASLANAPA, O., Türk Halı Sanatının Bin Yılı, İstanbul 2005.

ATEŞ, M., Mitolojiler, Semboller ve Halılar, İstanbul 1996.

ATNUR, İ. E., "Nahcıvan", Türkler, C. 19, Anakara 2002, s. 308-313.

……..., Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahcıvan (1918- 1921), Anakara 2001.

AYTAÇ, A., Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı, Konya 2000.

AYTAÇ, Ç., El Dokumacılığı, İstanbul 1982.

AYTAÇ, S., "Yağcıbedir Yörük Halıları", Sanatsal Mozaik, Yıl 1, S. 4, Aralık 1995, s. 55- 59.

BELLİ, O., "İstanbul Üniversitesi ve Türkiye'nin İlk Uluslararası Arkeoloji Projesi: Nahcıvan Aaştırmaları", Ankara 2000, s. 351-358.

……..., Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller, İstanbul 2003.

……..., SEVİN, V., Nahcıvan'da Arkeolojik Araştırmalar, İstanbul 1999.

BİROL, İ. A., DERMAN, Ç., Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, İstanbul 1995.

BRÜGGEMAN W.-BÖHMER, H., Rugs of the Peasants and Nomades of Anatolia, München 1983.

ÇAM, N., Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız, Konya 1993.

ÇAY, A., Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri, Koyun/Koç Heykelleri Etrafında Oluşan Gelenekler, Ankara 1990.

DENİZ, B., "Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi", Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri, s. 102-108.

……..., Ayvacık Yöresi Düz Dokumaları, İzmir 1987.

……..., "Kırşehir Halıları", Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, S. III, İzmir 1984, s. 25-81.

……..., "Kula Halıları", Bilim Birlik Başarı, Y. 11, S. 43, İzmir 1987, s. 13-19.

……..., "Osmanlı Dönemi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak)", Osmanlı, Kültür ve Sanat, C. 11, Ankara 1999, s. 395-409.

……..., Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, Ankara 2000.

DİYARBEKİRLİ, N., Hun Sanatı, İstanbul 1972.

DURUL, Y., "Anadolu Kilim Dokumalarında Amankız veya Elibelinde Kız Motifleri", I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu, İzmir 1984, s. 128-130.

……..., "Kilim Motifleri Üzerine Araştırma", Sanat Dünyamız, İzmir 1984, s. 14-18.

……..., Yörük Kilimleri, Niğde Yöresi, İstanbul 1977.

EFENDİ, R. S. - EFENDİ, T. R., Azerbaycan Bezek Sanatı, (Çev: T. Parlak), Erzurum 1997.

EFENDİ, R.S., XIX.-XX. Yüzyılların Başlarında Azerbaycan Sanatı (Çev: B. Kurbanov-T. Parlak), Ankara 2002.

……..., "Azerbaycan Halıları", (Çev.Y. Akpınar), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, S. 5, (Ayrı Basım), Erzurum 2002, s. 143 -162.

ENEZ, N., Doğal Boyamacılık, İstanbul 1987.

ERBEK, G., Anadolu Motifleri Sergisi, İzmir 1986.

ERBEK, M., Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri, Ankara 2002.

ERDMANN, K., Der Türkische Teppich des 15. Zahrhunderts, İstanbul 1960.

ERMETİN, Ş., "Halı ve Kilimlerde Ön-Türkçe Damgalar", Töre, S. 2, İstanbul 2001, s. 37-42.

ERSOY, A., "Osmanlı Saray Kilimleri", İlgi, Y. 24, S. 61, İstanbul 1990, s. 4-7.

ESİN, E., Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler, İstanbul 2003.

……..., Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine araştırmalar), İstanbul 1979.

GENÇ, R., "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri", Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, (27–31 Mayıs 1996 Kayseri), Ankara 1998, s. 131-135.

"Geometri" Maddesi, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul 1986, s. 4504-4505.

GÖKBUGET, M., "Anadolu'da Göz ve Nazar Geleneği ve Bununla İlgili Pratiklerin Dokumalarda Uygulanması, I. Uluslararası El Sanatları Sempozyumu, İzmir 1984, s. 200-208.

GRYAZNOV, M. P., The Ancient Civilization Of Southern Siberia An Archeologial Adventure, Geneva 1969.

GÜLCEMAL, A., Temel Kavramlarıyla Halı ve Desen Teknolojisi, Isparta 1997.

GÜNDOĞDU, H., "Nahcıvan'dan Figürlü Bir Mezar Taşının Düşündürdükleri", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. XVI, Erzurum 2006, s. 49-57.

GÜNDOĞDU, H.-BAYHAN, A. A.-AKTEMUR, A. M.-KUKARACI, İ. U.-ÇELİK, A., Tarihi ve Kültürel Yönleri ile Oltu, Ankara 2002.

GÖRGÜNAY, KIRZIOĞLU, N., Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Motifler, Ankara 1995.

HALMAN, S., "Lale Devri", Kültür ve Sanat, S. 34, Ankara 1997, s. 5-9.

İBRAHİMGİL, M., Makedonya'da Türk Mimarisinde Görülen Sembolik Motifler, Ankara 2002.

KADEŞEVA, K., "Kazak Dokumacılık Sanatında Halı-Kilim-Cicim-Keçe-Sumak İle İlgili Desen Ve Bezek İsimleri", (çev. Dinara Düysebayeva), Uluslararası Sempozyum, (Konya 4-7 Kasım), C. II, Ankara 2000, s. 35-43.

QADİM, A., Nahcıvan Devlet Xalça Müzeyi, Kısa Tanıtım Kitabı, (Çev: Marziyya Ağayeva) Nahcıvan-2004.

KARADAĞ, R., Türk Halı Kilim ve Kumaşlarında Kullanılan Doğal Boyarmaddeler, Arış, Ağustos 1997, s. 38-51.

KARADAŞ, C., Türk Tezhip Sanatında Levha Tezyinatı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Ünv., Erzurum 2004.

KARAHAN, R., Konya Müzelerinde Bulunan Kilimler, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992.

KARAMAĞARALI, B., "Türk Folklorunda Kurt Üzerine", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirisi, C. V., Ankara 1987, s. 162-168.

KAŞKAY, S., Gosudarstvo Manna, Bakü 1993.

KERİMOV, L., Azerhaydjanskiy Kover (Azerbaycan Halıları), Bakü 1983.

KURBANOV, B., Azerbaycan İnceseneti Tarifler ve Tehrifler, Bakü 2001.

……..., "Azerbaycan Halılarının Tarihi-Estetik Meseleleri", Uluslararası Sempozyum, (Konya 4-7 Kasım), C. II, Ankara 2000, s. 59-69.

KURBANOV, S., "Azerbaycan Halısında Renklerin Uygulanması", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 18, Erzurum 2001, s. 210-216.

KÜTÜKOĞLU, M., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983.

LATİŞEV, V., İzvestiya drevnih pisateley o skifii i Kavkaze, t. I, San-Petersburg, 1890.

LOGES, W., Turkoman Tribal Rugs, London 1980.

MEHMETHANOVA, M., "Azerbaycan'da Halıcılık Sanatının Gelişimi", Arış, (çev: Aljira Topalova), Nisan 1998, s. 78-81.

ÖDEKAN, A., "Bezeme" maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul 1997, s. 236-237.

ÖGEL, B., Türk Kültür Tarihine Giriş, IV. Cilt, Ankara 1978.

ÖNEY, G., "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal", Malazgirt Armağanı, Ankara 1972.

ÖZTÜRK, İ., Doğal Bitkisel Boyalarla Yün Boyama, Ankara 1994.

PELİT, T., "Vakıflar Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi'nden 16.-17. Yüzyıl Osmanlı Saray Sanatı Üslubunda Desenli İki Kilim", Antika, S. 13, Ankara 1986, s. 7-12.

PARLAK, T., Tur-an Yolunda Aral'ın Sırları, Ankara 2007.

……..., Çoruh Vadisinde Bitkisel Boya Potansiyeli, Ankara 2007.

……..., Tufan'dan "Turan Denizi"ne Turan Denizi'nden Günümüze Aral'ın Sırları, Ankara 2005.

……..., Geleneksel Kazak Halı Sanatı (Aral Bölgesi El Halıcılığını Geliştirme Projesi), Ankara 2002.

……..., Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği, Erzurum 2002.

PUGAÇENKOVA, G., Orta Asya'nın Şaheserleri Resim ve Minyatür, (Çev. Tahsin Parlak-Babek Kurbanov), Ankara 2006.

PAŞAYEVA, V., "Azerbaycan Halı Sanatı Tarihine Bir Bakış", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. 11, Erzurum 2003, s. 77.

RONA, Z., "Hayvan Üslubu" maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1997, s. 772-773.

TAGİYEVA, R., Azerbaycan Halçası, İstanbul 1999.

TANER, N. "Halk El Sanatlarında Nakışların Abecesi ve Halkbilimsel Özellikler", I. Uluslararası El Sanatları Sempozyumu, İzmir 1984, s. 284-289.

TARCAN, H., Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmi Tarihinin Çöküşü, İstanbul 2003.

TOGAN, A. Zeki Velidi, "Azerbaycan" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul 1979, s. 91-118.

TURAN, A., Sanat Terimleri Sözlüğü, Ankara 1976, s. 85.

TEKÇE, E. Fuat, Pazırık Altaylardan Bir Halının Öyküsü, Ankara 1993.

YETKİN, Ş., "Divriği Ulu Cami'inde Bulunan Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimler", Belleten, C. XLII, S. 165-168, Ankara 1978, s. 53-63.

……..., "Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimlerden İki Yeni Örnek", Vakıflar Dergisi, C. XIII, Ankara 1981, s. 375.

……..., Türk Halı Sanatı, İstanbul 1974.

RESİMLER DİZİNİ

Harita 1. Azerbaycan'da Halı Dokuma Bölgeleri (R. Tagiyeva)……...17
Resim 1. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi (Ön Görünüş)……...24
Resim 2. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..24
Resim 3. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..25
Resim 4. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..25
Resim 5. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nin Odalarından Biri……26
Resim 6. Nahcıvan Mümine Hatun Kümbeti Çevre Düzenlemesi……...279
Resim 7. Nahcıvan Mümine Hatun Kümbeti Bahçesinde Bulunan Koç Heykeli…….279
Resim 8. Nahcıvan Mümine Hatun Kümbeti Bahçesinde Bulunan Bir Başka Koç Heykeli……...280
Resim 9. Nahcıvan Mümine Hatun Kümbeti……....280
Resim 10. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde Bulunan Yün Tarağı, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……296
Resim 11. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde Bulunan Çıkrık, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...296
Resim 12. Nahcıvan Devlet Halı Müzesi'nde Bulunan ve Boyamada Kullanılan Malzemeler ve Doğal Boya Bitkilerinden Birkaç Örnek, (Nahcıvan Devlet Halı Müzesi)……..305

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1. Prebedil (Kuba-Şirvan Grubu), XVIII. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.....31

Fotoğraf 2. Namazlağ (Şirvan Grubu), XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….35

Fotoğraf 3. Kuba Grubu, Kollu Çiçi (Maşın=Araba Halısı), XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi.....38

Fotoğraf 4. Bakü Grubu, 1998, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..42

Fotoğraf 5. Bakü Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...45

Fotoğraf 6. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……50

Fotoğraf 7. Nahcıvan-Bakü Grubu (Fındıcan), XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….55

Fotoğraf 8. Kuba Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...62

Fotoğraf 9. Şirvan Grubu (Gobustan), 1941, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….67

Fotoğraf 10. Kuba-Şirvan Bakü Grubu (Hile Buta), XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….70

Fotoğraf 11. Şirvan Grubu (Kenari), XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….74

Fotoğraf 12. Kuba-Şirvan Grubu (Çelebi), XIX. Yüzyıl Sonları, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….77

Fotoğraf 13. Kuba-Şirvan Bakü Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…80

Fotoğraf 14. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..84

Fotoğraf 15. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..88

Fotoğraf 16. Pirebedil, XVIII. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...92

Fotoğraf 17. Şirvan Grubu (Salma Söğüt), 1913, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..96

Fotoğraf 18. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……100

Fotoğraf 19. Şirvan Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….104

Fotoğraf 20. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……109

Fotoğraf 21. Kuba Grubu (Herat Pirebedil), XX. Yüzyıl Öncesi, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...113

Fotoğraf 22. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……117

Fotoğraf 23. Kazak Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..122

Fotoğraf 24. Kazak Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..126

Fotoğraf 25. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……129
Fotoğraf 26. Gence Grubu, 1955, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……133
Fotoğraf 27. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……136
Fotoğraf 28. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……139
Fotoğraf 29. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……142
Fotoğraf 30. Kazak Grubu (Mugan), XX. Yüzyılın Başları, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...145
Fotoğraf 31. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi ……...148
Fotoğraf 32. Üç Kağan (Karabağ Grubu), XIX. Yüzyıl Sonu, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...151
Fotoğraf 33. Hankarvand (Karabağ Grubu), XVIII. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...153
Fotoğraf 34. Karabağ Halısı (Karabağ Grubu), XX. Yüzyıl Öncesi, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……157
Fotoğraf 35. Nahcıvan Grubu, XVIII. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….160
Fotoğraf 36. Ok Çantası, Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...163
Fotoğraf 37. Ok Çantası, Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...165
Fotoğraf 38. Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….168
Fotoğraf 39. Şuşa Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...170
Fotoğraf 40. Karabağ Grubu (Berde Halısı), 1959, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi….173
Fotoğraf 41. Karabağ Grubu, 1967, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….176
Fotoğraf 42. Nahcıvan-Bakü Grubu (Fındıcan), XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...179
Fotoğraf 43. Karabağ Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..183
Fotoğraf 44. Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….186
Fotoğraf 45. Tebriz Grubu, XIX.Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….189
Fotoğraf 46. Minyatürlü Halı (Tebriz Grubu), XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...192
Fotoğraf 47. Tebriz Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….194
Fotoğraf 48. Tebriz Grubu (Alemli), 1339, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….196

Fotoğraf 49. Tebriz Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….199
Fotoğraf 50. Tebriz Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….202
Fotoğraf 51. Tebriz Grubu (Leçekturunç), XX. Yüzyıl Öncesi, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...205
Fotoğraf 52. Şirvan Grubu, XX. Yüzyıl Başı, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….208
Fotoğraf 53. Kuba-Şirvan Grubu, 1967, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..212
Fotoğraf 54. Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….215
Fotoğraf 55. Nahcıvan Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….218
Fotoğraf 56. Gence Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……220
Fotoğraf 57. Kuba Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...222
Fotoğraf 58. Karabağ (Cebrail Grubu), XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi...225
Fotoğraf 59. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……228
Fotoğraf 60. Kuba-Şirvan Grubu, XX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……...232
Fotoğraf 61. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……235
Fotoğraf 62. Şirvan Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……238
Fotoğraf 63. Kuba Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……..240
Fotoğraf 64. Kazak Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……243
Fotoğraf 65. Tebriz Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……246
Fotoğraf 66. Tebriz Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi……249
Fotoğraf 67. Karabağ Grubu, XIX. Yüzyıl, Nahcıvan Devlet Halı Müzesi…….252
Karşılaştırma Fotoğrafı 1. Kafkas Desenli Konya Halısı (Konya Etnografya Müzesi) (Ş. Yetkin)…….259
Karşılaştırma Fotoğrafı 2. Smynra (İzmir) Halısı Denilen Uşak Halısı (Türk ve İslam Eserleri Müzesi) (Ş. Yetkin)…….259
Karşılaştırma Fotoğrafı 3. Pazırık halısı (O. Aslanapa'dan)……...262

Karşılaştırma Fotoğrafı 4. Selçuklu Halısı, (Beyşehir), XIII. Yüzyıl sonu, Konya Mevlana Müzesi.....262
Karşılaştırma Fotoğrafı 5. Selçuklu Halısı, (Konya), XIII. Yüzyıl, İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi……...264
Karşılaştırma Fotoğrafı 6. Selçuklu Halısı, (Konya), XIII. Yüzyıl, İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi……...264

Karşılaştırma Fotoğrafı 7. Sekiz köşeli yıldız madalyonlu halı, Kars, (N. Görgünay Kırzıoğlu)……...293
Karşılaştırma Fotoğrafı 8. İç içe sekiz köşeli yıldız madalyonlu halı, Azerbaycan-Bakü, (N. Görgünay Kırzıoğlu)……...293

MOTİFLER DİZİNİ

Motif 1. Çiçekli kufi kompozisyonlu kalın bordür……32
Motif 2. Tarak motifli ince bordür……..32
Motif 3. Suyolu motifli ince bordür……32
Motif 4. Çengel motifli tilme sayağı……...35
Motif 5. Çiçek motifli kalın bordür…….35
Motif 6. Yaprak motifli ince bordür……39
Motif 7. Oğ damgası……...39
Motif 8. Çiçek ve yaprak motifli kalın bordür……46
Motif 9. Hayvan motifi……...46
Motif 10. Suyolu motifli ince bordür……..46
Motif 11. Hayat ağacı……..51
Motif 12. Göz motifi……...51
Motif 13. Bereket motifi…….51
Motif 14. Çengel motifli ince bordür……..51
Motif 15. Sekizgenler içerisine yerleştirilmiş göz motifli kalın bordür……..51
Motif 16. Koçboynuzu ve akrep motifli kalın bordür…….56
Motif 17. Suyolu motifli ince bordür……..56
Motif 18. Suyolu motifli ince bordür……..56
Motif 19. Çiçek motifi…….56
Motif 20. Akrep motifi……56
Motif 21. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...57
Motif 22. Hun gülü motifi……...63
Motif 23. Çiçek motifi……63
Motif 24. Sekizgenler içine yerleştirilmiş yıldız motifli kalın bordür……63
Motif 25. Suyolu motifi……...63
Motif 26. Yaprak ve çiçek motifli kalın bordür……..68
Motif 27. Koçboynuzu motifli ince bordür…….68
Motif 28. Hayvan motifi…….68
Motif 29. Buta/Büte motifi……..68
Motif 30. Göz motifi……...68
Motif 31. Buta/Büte motifi……..71

Motif 32. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...71
Motif 33. Çiçek motifli ince bordür……72
Motif 34. Çiçek ve yaprak motifli kalın bordür……..72
Motif 35. Hayvan motifi……78
Motif 36. Çarkıfelek……78
Motif 37. Hun gülü motifi……...78
Motif 38. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...78
Motif 39. Buta/Büte motifi……..81
Motif 40. Suyolu motifli ince bordür……..81
Motif 41. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...85
Motif 42. Hatai motifi……85
Motif 43. Çengel motifli bordür……..89
Motif 44. Kuş motifi……...89
Motif 45. Kurt ağzı……..89
Motif 46. Yıldız motifi……89
Motif 47. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...93
Motif 48. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...93
Motif 49. Tarak motifli ince bordür……93
Motif 50. Kufi yazılı kalın bordür……...93
Motif 51. Suyolu motifli ince bordür……..94
Motif 52. Bereket motifi……94
Motif 53. Suyolu motifli ince bordür……..97
Motif 54. Çiçek motifli kalın bordür……...97
Motif 55. Çiçek motifli kalın bordür……...97
Motif 56. Hayat ağacı (Salma Söğüt)……..97
Motif 57. Kuş motifli ince bordür……101
Motif 58. Koçboynuzu motifi……...101
Motif 59. Çarkıfelek ve elibelinde motifli ince bordür……101
Motif 60. Bulut motifli kalın bordür……101
Motif 61. Muska motifli kalın bordür……...105
Motif 62. Bereket motifi……...105
Motif 63. Akrep motifi……..110

Motif 64. Elibelinde motifi……...110
Motif 65. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür…….110
Motif 66. Rumi, çiçek ve hançer yapraklardan oluşan kalın bordür…….114
Motif 67. Hançer yapraklı ince bordür……..115
Motif 68. Suyolu motifli ince bordür……115
Motif 69. Çiçek motifi……...118
Motif 70. Çarkıfelek motifi……...118
Motif 71. Kurtağzı ve muska motifli kalın bordür……118
Motif 72. Yıldız motifi……..118
Motif 73. Bereket motifi……...119
Motif 74. Çift dal üzerine yerleştirilmiş çiçek motifli kalın bordür……..123
Motif 75. Sekizgenler içerisine yerleştirilmiş göz motifli ince bordür…….123
Motif 76. Gonca motifli ince bordür……..123
Motif 77. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür…….127
Motif 78. Yıldız motifli ince bordür…….127
Motif 79. Hayat ağacı motifli kalın bordür……...127
Motif 80. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür…….130
Motif 81. Zemin deseni…….130
Motif 82. Eşkenar dörtgen alanlara yerleştirilmiş çiçek motifi…….130
Motif 83. Suyolu motifli ince bordür……130
Motif 84. Çiçek ve yaprak motifli kalın bordür……134
Motif 85. Ejder motifi……...134
Motif 86. Bereket motifi……...137
Motif 87. Yaprak ve çiçek motifli kalın bordür……137
Motif 88. Çengel motifli ince bordür……137
Motif 89. Suyolu motifli ince bordür……140
Motif 90. Suyolu motifli ince bordür……140
Motif 91. Çengel motifli zemin kompozisyonu……140
Motif 92. Bereket motifi……...143
Motif 93. Çiçek motifli kalın bordür……143
Motif 94. Suyolu motifli ince bordür……143
Motif 95. Suyolu motifli ince bordür……146

Motif 96. Suyolu motifli ince bordür……146
Motif 97. Koçboynuzu motifli kalın bordür……..146
Motif 98. Bitkisel motifli zemin kompozisyonu……...149
Motif 99. Göz motifli ince bordür……149
Motif 100. Zemin motifi……...151
Motif 101. İbrik motifi……..151
Motif 102. Çiçek motifli ince bordür……...151
Motif 103. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...154
Motif 104. Yıldız motifi……154
Motif 105. Akrep motifi……154
Motif 106. Buta/Büte motifi……..155
Motif 107. Gonca motifli ince bordür……...157
Motif 108. Karanfil motifli kalın bordür……...161
Motif 109. Akrep motifi……161
Motif 110. Av Hayvanı (Keçi)……..161
Motif 111. Çengel motifli ince bordür……...161
Motif 112. Aslan motifi……163
Motif 113. Kuş motifi……...166
Motif 114. Saç bağı motifi……166
Motif 115. Kuş motifi……...166
Motif 116. Muska motifli kalın bordür……166
Motif 117. Bir dal üzerinde sıralanmış çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan kalın bordür……168
Motif 118. Çiçek motifli kalın bordür……...170
Motif 119. Göz motifli ince bordür……...170
Motif 120. Hayat ağacı motifli kalın bordür……174
Motif 121. Kuş motifli ince bordür……...174
Motif 122. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...174
Motif 123. Ejder motifli kalın bordür……...177
Motif 124. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...177
Motif 125. Çengel motifli ince bordür……..177
Motif 126. Çengel motifli ince bordür……..177

Motif 127. Çiçek motifi…….177
Motif 128. Yılan motifi…….180
Motif 129. Yıldız şeklinde çiçek motifli ince bordür……180
Motif 130. Hayat ağacı……..181
Motif 131. Çiçek ve hançer yapraklarından oluşan ince bordür……...184
Motif 132. Çiçek motifi…….184
Motif 133. Çarkıfelek motifi…….184
Motif 134. Çiçek motifli kalın bordür……...187
Motif 135. Göz ve oğ damgası bulunan kalın bordür……...187
Motif 136. Suyolu motifli ince bordür……..187
Motif 137. Hayvan motifi…….187
Motif 138. Kuş motifi……...187
Motif 139. Bir dal üzerinde sıralanmış yaprak motifli kalın bordür…….190
Motif 140. Çiçek motifi…….190
Motif 141. Yaprak ve çiçek motifli ince bordür ince bordür……190
Motif 142. Rumi ve çiçek motifli kalın bordür……192
Motif 143. Çift dal üzerine tasarlanmış rumi, çiçek ve yaprak motifli kalın bordür…….194
Motif 144. El motifi……..197
Motif 145. Hayvan motifi…….197
Motif 146. Hun gülü motifli kalın bordür…….197
Motif 147. Kuş motifi……...200
Motif 148. Elibelinde motifi…….200
Motif 149. Yıldız motifli ince bordür……...200
Motif 150. Akrep motifli kalın bordür……..200
Motif 151. Suyolu motifi……...200
Motif 152. Karanfil motifi…….203
Motif 153. Suyolu motifli ince bordür……..203
Motif 154. Çiçek motifli ince bordür……203
Motif 155. Bereket motifi…….209
Motif 156. Kuş motifi……...209
Motif 157. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...213

Motif 158. Çengel motifli ince bordür……..213
Motif 159. Çiçek motifi…….213
Motif 160. Çengel motifli ince bordür……..213
Motif 161. Hayat ağacı motifli kalın bordür…….213
Motif 162. Çengel motifli ince bordür……..216
Motif 163. Koçboynuzu motifli kalın bordür……216
Motif 164. Hayat ağacı motifi……...216
Motif 165. Kuş motifi……...218
Motif 166. Kurtağzı motifi……218
Motif 167. Baklava motifi…….223
Motif 168. Koçboynuzu motifi…….223
Motif 169. Kurtağzı motifi……226
Motif 170. Kurtağzı motifi……226
Motif 171. Çiçek motifi…….226
Motif 172. Karanfil motifli kalın bordür……...228
Motif 173. Bereket motifi…….229
Motif 174. Çiçek ve yaprak motifli kalın bordür……..233
Motif 175. Çiçek ve yaprak motifli ince bordür……...233
Motif 176. Çengel motifli ince bordür……..233
Motif 177. Kuş motifli kalın bordür……..236
Motif 178. Kuş motifi……...236
Motif 179. Kuş motifi……...236
Motif 180. Kuş motifi……...236
Motif 181. Akrep motifi……238
Motif 182. Çengel motifli bordür……..238
Motif 183. Koçboynuzu motifi…….241
Motif 184. Göz motifi……...241
Motif 185. Kuş motifi……...241
Motif 186. Akrep motifi……241
Motif 187. Koçboynuzu motifi…….244
Motif 188. Suyolu motifli ince bordür……..244
Motif 189. Çengel motifli ince bordür……..247

Motif 190. Çengel motifli ince bordür……..247
Motif 191. Göz ve oğ damgası……..247
Motif 192. Çengel Motifi……..250
Motif 193. Muska motifi……...250
Motif 194. Yıldız motifi……253
Motif 195. Oğ damgası…….253
Motif 196. Çengel motifi……...253

ÖZGEÇMİŞ

1967 yılında Erzurum'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Erzurum'da tamamladı. 1985 yılında girmiş olduğu Atatürk Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu İnşaat Bölümü'nü 1987 yılında bitirdi. 1989 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi'nden pedagojik formasyon aldı. 1991 yılında LİMME (Lise Mezunlarını Meslek Edindirme)'ye devam ederek Meslek Lisesi diploması aldı.

1994 yılında Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı'nı kazandı. 1998 yılında fakülte birincisi olarak mezun oldu. Mezun olduktan sonra bir yıl aynı fakültede Halı Tasarımı, Kilim Tasarımı, Doğal Boyalar, Halı Dokuma Teknikleri ve Uygulamaları, Kilim Dokuma Teknikleri ve Uygulamaları derslerini verdi.

1999 yılında Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu Halı-Kilim Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak girdi.

2003 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2008 yılında, "Nahcıvan Halı Müzesi'ndeki Halı Kilim ve Düz Dokumalar" konulu yüksek lisans tezi çalışmasını tamamladı.